

Arkistot ja kulttuuriperintö

Toimittaneet Outi Hupaniittu
ja Ulla-Maija Peltonen

Arkistot ja kulttuuriperintö

Toimittaneet
Outi Hupaniitty ja Ulla-Maija Peltonen

TIETOLIPAS 268

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© 2021 Outi Hupaniittu, Ulla-Maija Peltonen ja SKS

Lisenssi CC BY-NC-ND 4.0 International

Kannen suunnittelu: Eija Hukka

Taitto: Maija Räisänen

EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-282-6 (nid.)

ISBN 978-951-858-384-7 (EPUB)

ISBN 978-951-858-385-4 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)

ISSN 2670-2584 (verkkójulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/tl.268>

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä. Tutustu lisenssiin englanniksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> tai suomeksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa <https://doi.org/10.21435/tl.268> tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2021

Sisälllys

Arkistot ja kulttuuriperintö 7
Outi Hupaniittu & Ulla-Maija Peltonen

Osa 1 Arkistoajattelun paradigmat

Asiakirjallinen kulttuuriperintö 21
Outi Hupaniittu

Provenienssiperiaatteen kulmia 47
Ulla-Maija Peltonen

Lähdejulkaisutyön elinkaaren läpinäkyvyys digitaalisessa
ympäristössä
Keskiajan lähteet ja Diplomatarium Fennicum 81
Taina Saarenpää

Osa 2 Valta ja vaikutus

Den enskilda arkivaktörens makt att påverka bilden av det förgångna
Exemplet Reinhold Hausen 105
Petra Hakala

Kadonneet ja unohdetut
Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa
arkistoissa 146
Kirsi Vainio-Korhonen

Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa
Perinnekokoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja
Suomessa ja Virossa 166
Kati Mikkola

Henkilöarkistot
Kuka kelpaa historiaan? 211
Ulla-Maija Peltonen

Kirjoittajat 248
Abstract 252
Hakemisto 254

Arkistot ja kulttuuriperintö

Outi Hupaniittu

Ulla-Maija Peltonen

© <https://orcid.org/0000-0003-3601-4423>

Historiantutkija Jo Tollebeek kirjoittaa, että 1800-luvun lopulla vauhdittunut historian tieteellistyminen tuotti uudenlaisen arkistofantasiaa, uskon kykyyn koota kaikki relevantit dokumentit menneestä yhteen paikkaan.¹ Tästä samasta ajasta kirjoittaa arkistoteoreetikko Terry Cook kuvatessaan arkistonhoitajia ”totuuden vartioina” ja ”menneisyyden suojelijoina”, joiden hallussa olleet asiakirjat sisälsivät kiistattomat todisteet siitä, mitä oli tapahtunut.²

Muutaman viimeisen vuosikymmenen ajan arkistotieteellisessä keskustelussa on tehty näkyväksi arkistoja aktiivisina ja subjektiivisina toimijoina. Samalla on ravisteltu aikaisempien aikakausien historiantutkimuksen illuusiota tieteellisesti puolueettomasta arkistosta.³ Nykyisin on keskeistä hahmottaa ja huomioida arkiston moninaisuus. Jokainen arkisto on sidoksissa paitsi omaan historiaansa ja kontekstiinsa, myös vallitsevan aikakauden ja yhteiskunnan vaatimuksiin. Arkisto voi olla sekä tietoteoreettinen paikka että kokoelmiin kuuluvien asiakirjojen ja kulttuuristen käytäntöjen muodostama kokonaisuus. Kaiken kaikkiaan arkisto itsessään on intellektuaalinen ongelma ja kulttuurinen artefakti⁴, jota on syytä tutkia.

Klassikkoartikkelissaan *Menneisyys on johdanto: arkistoajattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma* (1997, suomennettu 2014) Terry Cook painottaa, että arkistoajattelua voidaan analysoida vain siihen liittyvästä aikasidonnaisesta arkistodiskurssista käsin. Tämä puolestaan edellyttää ammatillisten keskustelujen ymmärtämistä, jotta voidaan hahmottaa kunkin ajankohdan oletusten, ideoiden ja käsitteiden kontekstit.⁵

Arkistoajattelun aikasidonnainen analyysi yhdistää *Arkistot ja kulttuuriperintö* -kokoelman artikkelien tutkimuksellisia näkökulmia.⁶

Huomio kiinnittyy menneisyyden, historian ja kulttuuriperinnön välisten suhteiden rakentamiseen osallistuneiden arkistojen ja niissä toimineiden henkilöiden verkostoihin. Tämä puolestaan tuo esille niihin kytkeytyvän vallankäytön merkityksiä, joita arkistoaineistolle ja arkistoinstituutioille on eri aikoina annettu.

1990-luvun alussa yhteiskuntatieteissä ja historian tutkimuksessa sekä hieman myöhemmin myös arkistotieteessä globalisaation vaikutusten tutkiminen alettiin nähdä tutkimuksen uutena suuntauksena. Eri tieteenaloilla on tämän jälkeen ollut tarjolla monia uusia ”käänteitä”, esimerkiksi kielellinen, tilallinen, sosiaalinen tai globaali käänne. Uuden kulttuurihistorian synonyymeinä käytetään usein termejä kielellinen käänne, postmodernismi tai poststrukturalismi. Sen mukaan yhteiskunnan tai talouden sijasta maailmaa voitiin selittää kulttuurista tai kielestä käsin.⁷

Sosiaalihistorioitsija Carolyn Steedman korostaa, että arkistot mahdollistavat menneen kuvittelemisen eläväksi, mikä taas edellyttää tutkijalta oletuksia, kysymyksiä ja niiden testaamista. Hän painottaa, että arkistoa tutkiva lukee myös hiljaisuuksia ja dokumenttien puuttumisen, sillä nekin ”puhuvat” tutkijalle.⁸ Mikrohistorioitsija Natalie Zemon Davis on huomauttanut, että arkistojen lukemattomat kertomukset sisältävät erilaisia jälkiä ja johdattelevat tutkijan hyvin erilaisiin arkistoaineistoihin. Hän painottaa, että vaikka arkistoissa onkin tapahtunut paljon muutoksia viime vuosina, yksi asia ei ole paljoakaan muuttunut: suora yhteys arkistodokumenttiin, se, että ”sinulla on edessäsi fyysinen linkki kauan sitten kuolleisiin ihmisiin. Se vahvistaa tutkijan yritystä kertoa menneestä sisältäpäin ja niin rehellisesti kuin pystyy”.⁹ Historiantutkija Arlette Frage puolestaan puhuu arkistojen vetovoimasta, joka vie tutkijan vaellusmatkalle toisten ihmisten sanoihin ja kieleen; tutkimukselle relevanttiin tietoon.¹⁰

Vastaava muutos on tapahtunut myös arkistotieteessä. Tutkimuksen painopiste on siirtynyt vähitellen valtiosta yhteiskuntaan, toisen sanoen rakenteista kulttuuriin. Arkistollinen käänne kiinnitti huomion arkistoihin kulttuuristen käytänteiden muodostamina kokonaisuuksina. Kyse ei enää ollut vain virallisten rakenteiden takia muodostuneesta tiedosta. Huomio kiinnittyi tällöin asiakirjan laatijaan, laatimisprosessin kontekstiin, tarkoituksiin, päämääriin, suhteisiin, toimintoihin ja todennettavuuteen. Esimerkiksi Kanadassa

jo 1970-luvulla luotu *total archive* -ajattelu haastoi säilyttämään hallinnon asiakirjojen lisäksi aineistoa kansalaisten vuorovaikutuksesta sekä viranomaisten vaikutuksesta yhteiskuntaan.¹¹ Viranomaisarkistot eivät näin ollen taltioi ainoastaan omaa toimintaansa, vaan koko yhteiskuntaa. Tarve monipuolisten aineistojen säilyttämiseen puolestaan nousi esimerkiksi yhteiskunnan kulttuurisista tarpeista ja historiallisen identiteetin rakentamisesta, missä arkistollinen käänne yhdistyi muihin ”käänteisiin”.

Sähköinen toimintaympäristö on vavisuttanut arkistojatteluun ja useamman vuosikymmenen ajan, sillä se on avannut uudenlaisia tapoja aineistojen käsittelyyn, säilyttämiseen ja käytettäväksi asettamiseen, mikä on suoraan heijastunut myös ajatusmalleihin. Esimerkiksi postkustodiaalinen paradigma korostaa arkistoaaineistoja moninaisten prosessien tuloksena. Arkistoja ei enää hallita yksinomaan analogisina, hyllyille asetettavilla arkistokoteloilla, joista laaditaan manuaaliset luettelot. Sen sijaan kuvailut ovat metatietojärjestelmissä, osa tai koko aineisto sähköisenä ja aineistoa voi olla useammassakin organisaatiossa. Aikaisemmin hallinta ja arkistojen proveniensi olivat puhtaasti lineaarisia: yksi organisaatio hallinnoi arkistoa, jolla oli yksi arkistonmuodostaja, joka muodosti yhden aineistokokonaisuuden. Nykyisin kuvailulla aineistoon voidaan yhdistää loputtomissa määrin toimijoita ja muuta kontekstittietoa, mikä puolestaan yhdistää aineiston uusiin aineistoihin.¹² Postkustodiaalisen paradigman käsitteenä lanseerannut Terry Cook nostaa esille aiheesta käytyä kriittistä keskustelua ja esittää Heather MacNeilin perustellun ajatuksen, että aineistojen laajenevista konteksteista ja haarautuvasta provenienssista huolimatta ”arkistojen tulisi edelleen keskittyä evidenssin (sekä autenttisuuden, luotettavuuden, eheyden ja käytettävyyden, huom. kirjoittajat) suojaamiseen, vaikka keinot ja strategiat ovatkin olennaisesti muuttuneet.”¹³ Toimintaympäristön muutos on johtanut hahmottamaan aineistoja uudella tavalla, mutta jo 1800-luvulla arkistojen päätehtäväksi nostettu velvollisuus aineistojen suojelemisesta on edelleen arkistotoiminnan ytimessä.

Arkisto ja kulttuuriperintö

Tämän kokoelman keskeisiä käsitteitä ovat *arkisto* ja *kulttuuriperintö*. Arkisto-termi määritellään kolmen vaihtoehdoisen merkityksen kautta. Se voi tarkoittaa arkistoinstituutiota, kuten Kansallisarkisto tai Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto; arkistotilaa, jossa arkistoinaistoja säilytetään asianmukaisissa olosuhteissa, tai aineistokokoaisuutta, joka on muodostunut esimerkiksi henkilön, suvun, järjestön, yhtiön tai viranomaisen toiminnan tuloksena. Asiakonteksti paljastaa, mistä merkityksestä kulloinkin on kyse.

Toinen tämän teoksen avaintermeistä *kulttuuriperintö* on nähty eri aikoina eri tavoin. Kuten kulttuuriperintötutkija Rodney Harrison painottaa, ensin se ymmärrettiin sekä virallisena kulttuuriperintönä (engl. *official heritage*), toisin sanoen historiallisina kohteina, paikkoina ja käytäntöinä, että laajemmin yleisinä käsityksinä menneestä, epävirallisena kulttuuriperintönä (engl. *unofficial heritage*). Tämän jälkeen termi on nähty laajemmin maailmanperintönä (engl. *world heritage*), joka sisältää ajatuksen universaaleista kulttuuriperintöarvoista.¹⁴ Kulttuuriperintökäsitysten monimuotoisuuden vaatimukset yleistyivät 1970–1980-luvun keskusteluissa, kun havaittiin, että valta ja muisti kytkeytyvät toisiinsa.¹⁵

Arkistoalan teksteissä on 1990-luvulta lähtien käytetty termejä *kulttuuriperintö*, *kansallinen kulttuuriperintö*, *arkistollinen kulttuuriperintö*, *asiakirjallinen kulttuuriperintö* tai *aineeton kulttuuriperintö* määrittelemättä niiden sisältöä.¹⁶ Esimerkiksi arkistolain (831/1994) mukaan ”arkistolaitoksen tehtävänä on varmistaa kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien asiakirjojen säilyminen ja käytettävyys”.¹⁷ Yksityisarkistolakityöryhmän muistiossa (2015) esitetään tarkennuksia ”menneisyydessä syntyneeseen ja nykyhetkellä syntyvään kulttuuriperintöön”, joka pitää sisällään ”niin merkkihenkilöt ja -tapahtumat kuin tavallisten ihmisten arjen, paikallishistorian ja näkökulmat”. Muistion mukaan ”kansallisen kulttuuriperinnön” tallentamisen tavoitteena on monimuotoisen ja yhteiskunnallisesti edustavan aineiston säilyminen ja siinä korostetaan, että myös sana *kansallinen* tulee määritellä laajasti.¹⁸ Siinä, miten esimerkiksi edustavuus ja kansallisuus toteutuvat arkistojen toiminnassa, tullaan konkreettisesti niiden vallankäytön äärelle.

Nykyisessä kulttuuriperintötutkimuksessa aineeton kulttuuri ja aineellinen kulttuuri kietoutuvat erottamattomasti toisiinsa ja niiden piirteet ovat osa elävää prosessia.¹⁹ Kulttuuriperintö ei ole vain menneen kulttuurisia objekteja ja traditioita. Kulttuuriperinnön määrittely on sidoksissa kulttuurisiin, poliittisiin ja taloudellisiin arvoihin, sillä niiden pohjalta valikoidaan, mikä on säilyttämisen arvoista tuleville sukupolville ja mikä taas ei.²⁰ Onkin olennaista kysyä: kenen arkisto, kenen historia ja kenen kulttuuriperintö, sillä nämä kysymykset muistuttavat kulttuurisesta monimuotoisuudesta ja juuri sen ymmärtäminen kehittää kunnioittavaa vastavuoroisuutta ja pyrkimystä dialogiin erilaisten kulttuurien välillä.

Terry Cook on eritellyt artikkelissaan ”Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms” (2013) arkistolisen ajattelun neljää vaihetta: paradigmat todiste, muisti, identiteetti ja yhteisöllisyys,²¹ jotka avaavat arkistojen valintoja. Etenkin toisen maailmansodan jälkeen nousseessa muisti-paradigmassa painotettiin arkistoja kulttuurisen muistin paikkoina ja yksityisarkistot nostettiin merkitykseltään viranomaisarkistojen rinnalle. Arkistoammattilaiset nähtiin asiantuntijoina, joiden tehtävänä oli valita tarvittavat aineistot arkistoiviksi.

Nykyisin, etenkin identiteetti-paradigman läpilyönnin ansiosta, muistin tematiikkaa on uudelleen arvioitu ja korostetaan, että kysymys on vallasta tehdä valintaa ja karsimista. Muutoksen myötä arkiston rooli on hahmottunut tiedostavaksi välittäjäksi, jonka tehtävänä on auttaa yhteisöjä tukemaan ja/tai rakentamaan omaa identiteettiään. Tämä puolestaan on tiiviisti yhteydessä siihen, mitä valitaan säilytettäväksi ja mitä ei.²² Kuten kulttuurisen muistin tutkija, kulttuuriantropologi Aleida Assmann on esittänyt, aktiivinen muistaminen on valikoivaa, kokoavaa ja toiminnallista. Passiivinen muistaminen taas on viittauksenomaista, säilyttävää ja kasautuvaa.²³ Tämän perusteella arkistot ilmentävät sekä aktiivista että passiivista muistamista. Muistin toinen taso unohtaminen ilmenee myös arkistoissa ja aineistoissa. Aktiivinen unohtaminen ilmenee Assmannin mukaan esimerkiksi tuhoamisena, sensurointina ja peittelynä, passiivinen unohtaminen laiminlyönteinä ja välinpitämättömyytenä. Sen keskeinen ulottuvuus on vaikeneminen, hiljaisuus.

Uusimpana vaiheena Cook näkee vasta käynnistymässä olevan yhteisöllisen paradigman, jossa arkistojen rooli avautuu entistä enemmän kohti yhteiskuntaa. Keskiössä ei enää välttämättä ole se, mikä tapahtuu arkiston seinien sisällä, vaan se, miten arkistot voivat auttaa yhteisöjä itse tallentamaan omaa menneisyyttään, hyödyntämään aineistojaan tai muilla tavoin ottamaan kulttuuriperinnön omakseen.²⁴

Menneisyyttä tulee arvioida arkistoammattilaisten, tutkijoiden ja tavallisten ihmisten dialogina ympäristönsä kanssa. Rodney Harrison painottaa, että kulttuuriperintö tämän ajan globaalissa ympäristössä edellyttää yhteyden, olennaisuuden ja dialogin arviointia ja ymmärtämistä.²⁵ Arkistoteoreetikoista esimerkiksi Eric Ketelaar on huomauttanut historiantutkija James C. Scottiin viitaten, että ”julkiset ja yksityiset toimijat eivät ainoastaan tarkkaile ja kuvaile todellisuutta; he muokkaavat ihmisiä, tapahtumia ja ympäristöjä kokonaisuudeksi, joka sopii heidän luokitteluihinsa ja tallennettavaksi”.²⁶

Aktiiviset arkistot ja dynaaminen kulttuuriperintö

Arkistot ja kulttuuriperintö -kokoelman artikkeleissa analyysin kohteena ovat ensisijaisesti arkistot instituutioina sekä niiden jännitteiden suhde arkistoihin aineistoina. Arkistojen dynaaminen suhde kohdistuu sekä menneisyyteen että tähän hetkeen ja tulevaisuuteen.²⁷ 1800-luvulta 2000-luvulle kulttuuriperinnön muotoutuminen on ollut ja on edelleen aktiivisen vallankäytön, muistamisen ja unohtamisen prosessi.

Kokoelman artikkeleissa tarkastellaan yksityisarkistojen kulttuuriperintöaineistoja eri näkökulmista ja eri aikatasoilla. Kirjoittajat pohivat, mitä on tapahtunut ennen kuin aineisto päätyy arkistoon, mitä tapahtuu arkistossa ja mitä tästä voidaan päätellä.²⁸ Keskeistä on ollut tutkia, miten arkistolliset ratkaisut ilmenevät nyt, miten ne vaikuttavat ja ovat aikaisemmin vaikuttaneet tutkimukseen? Kirjoituksissa keskitytään arkistojen muodostamisen taustalla vaikuttaneiden valintojen ja niihin kytkeytyvien kulttuuristen käsitysten sekä valtarakenteiden analyysiin.

Tutkimuksen kohteina ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston (1831), Svenska litteratursällskapet i Finland arkiston (1885),

Työväen Arkiston (1909), Kansan Arkiston (1945) ja Kansallisarkiston (1816) henkilö- ja yksityisarkistot. Vaikka yksityisarkistoilla on huomattava yhteiskunnallinen ja tutkimuksellinen arvo ja niiden aineistot täydentävät julkisen hallinnon tuottamien asiakirjatietojen antamaa kuvaa yhteiskunnasta, arkistoteoreettiseen keskusteluun ne ovat nousseet vasta 2000-luvulla.²⁹

Olenaisia kysymyksiä ovat: Kenen ja keiden historia on ollut ja on säilyttämisen arvoista? Kenen ja keiden aineistot on arkistoissa sivuutettu tai unohdettu? Miten ja millä perustein pysyvästi säilytettävät aineistot on valittu ja valitaan arkistoihin sekä millä ehdoin aineistot ovat käytettävissä? Huomio kiinnittyy arkistotoimintaan osallistuneiden henkilöiden verkostoihin ja vallankäyttöön sekä muistin politiikkaan. Artikkelikokoelmassa asiakirjallisia kulttuuriperintöaineistoja käsitellään eri näkökulmista ja eri aikatasoilla.

Kokoelman ensimmäinen osa ”Arkistoajattelun paradigmat”, johon myös johdantoartikkeli sisältyy, keskittyy arkistoteoreettisiin painotuksiin, käsitteisiin, ajattelumalleihin ja käytänteisiin. Toinen osa ”Valta ja vaikutus” keskittyy kysymyksiin siitä, kenen ja keiden historia on ollut ja on säilyttämisen arvoista suomalaisissa arkistoissa. Miten ja millä perustein pysyvästi säilytettävät aineistot on valittu ja valitaan arkistoihin, millaisia vallan verkostoja voidaan tunnistaa.

Outi Hupaniittu käsittelee kokoelman ensimmäisen osan artikkelissaan ”Asiakirjallinen kulttuuriperintö” arkistoaineistojen asemaa osana kulttuuriperintöä sekä suomalaisen arkistoalan erityispiirteitä. Hän pohtii, miten arkistoajattelu ja kulttuuriperinnön määrittelyt liittyvät toisiinsa ja mitä annettavaa muiden kulttuuriperintöorganisaatioiden lähestymistavoilla voisi olla arkistoalalle.

Ulla-Maija Peltonen pohtii artikkelissaan ”Provenienssiperiaatteen kulmia” arkistoteorian keskeistä lähtökohtaa provenienssiperiaatetta ja sen soveltamista SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelman henkilöarkistoihin. Hän kysyy, miten ajatus provenienssista on ilmennyt käytännön arkistotyössä, miten sitä on sovellettu eri aikoina ja millaisia ajattelumalleja siihen on kytketty arkistossa.

Taina Saarenpää käsittelee artikkelissaan ”Lähdejulkaisutyön elinkaaren läpinäkyvyys digitaalisessa ympäristössä. Keskiajan lähteet ja Diplomatarium Fennicum” lähdejulkaisemisen elinkaaren huomioon ottamisen tärkeyttä keskiajantutkimuksen kontekstissa digitaalisissa

ympäristöissä. Hän käsittelee lähteiden julkaisemiseen liittyviä valintoja, arvottamista ja tulkintoja sekä vertailee *Diplomatarium Fennicum* -verkkopalvelua osana eurooppalaista lähdejulkaisemisen perinnettä.

Kokoelman toisessa osassa Petra Hakala käsittelee arkistotoimijoiden valtaa artikkelissaan ”Den enskilda arkivaktörens makt att påverka bilden av det förgångna. Exemplet Reinhold Hausen”. Hän tutkii, miten historioitsija, arkistonhoitaja ja merkittävä lähdejulkaisujen toimittaja Reinhold Hausenin (1850–1942) ja hänen verkostojensa vallankäyttö on vaikuttanut Kansallisarkiston ja yksityisarkistokokoelmien, esimerkiksi Svenska litteratursällskapet i Finland aineistojen, muodostamiseen ja arkistollisiin ratkaisuihin.

Kirsi Vainio-Korhonen tutkii artikkelissaan ”Kadonneet ja unohdetut. Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa” varhaismodernien suomalaisnaisten asiakirjojen reittejä julkisiin arkistoihin. Hän tekee tapaustutkimuksen yksityisarkiston kirjekoelmasta ja pohtii, miksi tyttöjen ja naisten aineistoista vain pieni osa valittiin 1800-luvulla siirrettäväksi julkisiin arkistoihin osaksi kulttuuriperintöä.

Kati Mikkolan artikkelissa ”Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa. Perinnekekoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja Suomessa ja Virossa” aiheena on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevien perinneaineistojen keruu ja arkistointi 1800-luvulta 2000-luvulle. Hän pohtii valintoja ja rajanvetoja verrattuna ulkomaisiin arkistoihin, erityisesti Viiron kansanrunousarkistoon (Eesti Rahvaluule Arhiiv).

Ulla-Maija Peltosen artikkelin ”Henkilöarkistot. Kuka kelpaa historiaan?” kohteena on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelman muotoutumiseen vaikuttaneet ajattelumallit 1800-luvulta 2000-luvulle. Hän vertailee SKS:n arkiston, Työväen Arkiston, Kansan Arkiston ja Kansallisarkiston henkilöarkistojen muotoutumiseen vaikuttaneita julkilausuttuja ja -lausumattomia ajattelutapoja.

Arkistot ja kulttuuriperintö -kokoelma on keskustelunavaus suomalaisen arkistotoiminnan mekanismeista, käytänteistä ja tavoitteista. Se haastaa arkistoalan toimijoita ja organisaatioita pohtimaan toimintamallejaan ja tekemään näkyväksi omia tietoisia tai tiedostamat-

tomia valintojaan. Se lisää tietoisuutta suomalaisen asiakirjallisen kulttuuriperinnön muotoutumisesta, tuottaa uutta tietoa yksityisar-kistoista sekä osallistuu tieteelliseen keskusteluun arkistojen muuttu-vasta merkityksestä yhteiskunnassa.

Viitteet

- 1 Tollebeek 2004, 244.
- 2 Cook 2013, 106–107.
- 3 Katso esimerkiksi Cook 2011, 600-632.
- 4 Dever 2009, 20.
- 5 Cook 2014 (1997), 5, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>. Kyseinen Cookin artikkeli, alkuperäiseltä nimeltään *What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898 and the future paradigm shift*, ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1997 *Archivaria* -tiedejulkaisussa (nr 43, 17–63).
- 6 Artikkelikokoelmamme liittyy ”Kansallista menneisyyttä rakentamassa ja tulkitsemassa – Suomalaiset arkistoinstituutiot vallan verkostoina ja muistin paikkoina” (engl. Making and Interpreting National Pasts – Role of Finnish Archives as Networks of Power and Sites of Memory) hankkeeseen no 252579, Suomen Akatemia (2011–2014/2019). Tutkimushankkeen suorituspaikkana oli Turun yliopisto, hankkeen vastuullisena johtajana toimi professori Kirsi Vainio-Korhonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) ja Svenska litteratursällskapet (SLS) osallistuvat hankkeeseen yhteistyökumppaneina. SKS:ssa hankkeesta vastasi kirjallisuusarkiston johtaja dosentti Ulla-Maija Peltonen ja SLS:ssa arkistonjohtaja FT Mikael Korhonen. Hankkeen väitöskirjatutkijoina toimivat Petra Hakala, Andreas McKeough, Taina Saarenpää ja Liisa Vuonokari, tutkijatohtoreina Outi Hupaniittu, Jari Lybeck ja erikoistutkijana Ulla-Maija Peltonen.
- 7 Peltonen 2015, 74–76, saatavilla <https://journal.fi/tt/article/view/52762> (viitattu 31.1.2021).
- 8 Steedman 2001, 55, 76–77, 81, 154; Tollebeek 2004, 237–248. Katso myös Peltonen 2014, esimerkkeinä Steedmanin, Zemon Davisin ja Fragen ajatukset arkistoista.
- 9 Zemon Davis 2012, 82–87.
- 10 Frage 2013, 123.
- 11 Cook 2014 (1997), 20, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>.
- 12 Katso esimerkiksi Cook 2014 (1997), 16, 34, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>; Upward and McKemmish 1994, 137–138; katso myös Henttonen 2015, 73–75. Postkustodiaalisen paradigman arkistoteoretikkoja ovat esimerkiksi Terry Cook, Eric Ketelaar, David Bearman, Verne Harris ja Helen Samuels.
- 13 Cook 2014 (1997), 34, alaviite 43, jossa viitataan teokseen Heather MacNeil, *Archival Theory and Practise: Between Two Paradigms*, 16–17, saa-

- tavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>. Arkistoteoreetikoista kriittikkiä on esittänyt esimerkiksi Luciana Duranti.
- 14 Harrison 2013, 113–114, katso myös Siivonen 2012, 177, saatavilla <https://doi.org/10.30666/elore.79007>.
  - 15 Harrison 2013, 10.
  - 16 Raimo Viikki alusti 1978 Suomen ensimmäisillä arkistopäivillä asiakirjojen suojelun tärkeydestä. Esitelmän *Asiakirjojen suojele* pohjalta julkaistun artikkelin mukaan hän korosti: ”Maassamme tapahtui merkittävä muutos tässä suhteessa [ymmärryksessä `arvokkaiden yksityisarkistojen pelastamisesta tutkimuskäyttöön` huom. kirjoittajat] vuonna 1963, jolloin 80 vuotta aiemmin annettu asetus munaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelemisesta kumottiin ja arkistolain 13 §:ssa pykälässä kiinnitettiin entistä enemmän huomiota valtionarkiston valtaan ja vastuuseen, kun kysymyksessä olivat ns. asiakirjalliset muistomerkit”. Viikin mukaan valtionarkistolle annettiin valtaa ja vastuuta suojelella asiakirjoja, ainakin teoriassa valtion toimenpitein samalla tavalla kuin museot suojelevat ja rauhoittavat muinaislöytöjä, vanhoja rakennuksia tai esineitä. Ks. Viikki 1979, 18. Kulttuuriperintö-termi ei esiinny vielä 1980-luvun teksteissä, sen sijaan puhutaan arkistolaitoksen kulttuuritehtävästä tai käytetään ilmaisua ”historiallisesti arvokas asiakirja-aines”; esim. Hallituksen esitys eduskunnalle arkistolaiksi HE 72/1980, 1–2.
  - 17 Arkistolaki (831/1994) 4 §. Katso myös Laki yksityisten arkistojen valtionavusta (1006/2007).
  - 18 Yksityisarkistolakityöryhmän muistio 2015, 6, 10, 15, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-328-6>. Työryhmän jäseninä toimivat Opetus- ja kulttuuriministeriön, Kansallisarkiston, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Svenska litteratursällskapet i Finland arkiston ja muiden yksityisarkistojen asiantuntijat.
  - 19 Siivonen 2012, 177, saatavilla <https://doi.org/10.30666/elore.79007>; Enqvist, 2018, 15–17, Kanerva & Mitchell 2015, <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
  - 20 Harrison 2013, 4, 198–199, jossa viittaus Augeen.
  - 21 Cook 2013, 97–116
  - 22 Cook 2013, 109–113.
  - 23 Assmann 2010, 109–118; Peltonen 2020, 238–245. Aleida Assmann on huomauttanut, että muistaminen yksinkertaistetaan liian usein asettamalla se vastakkain unohtamisen kanssa. Unohtamisessa ja muistamisessa on aktiivinen ja passiivinen tasonsa.
  - 24 Cook 2013, 113–116.
  - 25 Harrison 2013, 227–229.
  - 26 Ketelaar 2002, 222, viittaus James C. Scott 1998, *Seeing Like a State. How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*.
  - 27 Dever 2009, 11 ja esimerkiksi Tollebeek 2004.
  - 28 Vertaa Ketelaar 2016.
  - 29 Nuorteva & Happonen 2016, 331; Hakala & Saarenpää 2019, 46; Fischer 2015, 57.

Lähteet

Säädökset ja hallituksen esitykset

Arkistolaki (831/1994)

Laki yksityisten arkistojen valtionavusta (1006/2007)

Hallituksen esitys eduskunnalle arkistolaiksi HE 72/1980

Tutkimuskirjallisuus

Assmann, Aleida 2010. Canon and Archive. Teoksessa: Erll, Astrid, Nünning, Ansgar yhteistyössä Young, Sara B. (toim.) *A Companion to Cultural Memory Studies*, 97–107. Berlin, New York: De Gruyter.

Cook, Terry 2011. The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. *The American Archivist* vol 74 Winter, 600–632.

Cook, Terry 2013. Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms. *Archival Science* 13:2, 95–120.

Cook, Terry 2014 (1997). Menneisyys on johdanto: arkiostojen ajattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma. Suomentanut Pekka Henttonen. Alkuperäisartikkeli What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898 and the future paradigm shift. *Archivaria* nro 43 (1997), 17–63. Informaatiotieteiden yksikkö: Tampereen yliopisto. TRIM Research Reports 6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>.

Dever, Maryanne, Newman, Sally & Vickery, Ann 2009. *The Intimate Archive: Journeys Through Private Papers*. Canberra: National Library Australia.

Fisher, Rob. 2009. In Search of a Theory on Private Archives: The Foundational Writings of Jenkinson and Schellenberg Revisited. *Archivaria* nr 67 (July), 1–24.

Frage, Arlette 2013. *The Allure of the Archives*. Translator Thomas Scott-Railton. Foreword Natalie Zemon Davis. New Haven & London: Yale University Press.

Hakala, Petra & Taina Saarenpää. 2018. Arkistodiplomatian, vallan ja eettisten kysymysten äärellä. Yksityisarkistojen erityispiirteet arkistoalan ylempää koulutuksessa. Teoksessa: Artukka, Topi, Keskinen, Jarkko & Saarenpää, Taina (toim.) *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Turku: Sigillum, 44–59.

Harrison Rodney 2013, *Heritage. Critical Approaches*. London and New York: Routledge.

Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.

Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Museovirasto, Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissektori. Cuporen verkkojulkaisuja.

<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).

- Ketelaar, Eric 2016. *Archival Turns and Returns*. *Studies of the Archive*. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemmish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archive Multiverse*. Clayton, Victoria: Monash University Publishing, 228–268.
- Ketelaar, Eric 2002. *Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection*. – *Archival Science* 2, 221–238.
- Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi 2016. *Suomen arkistolaitos 200 vuotta*. Helsinki: Kansallisarkisto.
- Peltonen, Matti 2005. *Mikrohistoria ja puuttuvan tiedon ongelma*. Teoksessa: Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: STAKES.
- Peltonen, Matti 2015. *Globaali käänne "uudessa kulttuurihistoriassa"*. Kirjarvio: Lynn Hunt, *Writing History in the Global Age*, 2014 W.W. Norton. *Tieteessä tapahtuu* 33(5), 74–76.
<https://journal.fi/tt/article/view/52762>.
- Peltonen, Ulla-Maija 2014. *Puuttuvat arkistot*. Teoksessa: Päivi Happonen, John Strömberg, Aino Heikkinen, Outi Hupaniittu, Jyrki Knuuttila, Tuomas M. S. Lehtonen, Jarno Linnolahti, Vesa-Matti Ovaska, Jussi-Pekka Taavitsainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kleion pauloissa. Jussi Nuorteva 60-vuotta. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 11, Arkistolaitoksen toimituksia 17*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2020. *Barbaria ja unohdus. Historian kipujälkiä*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Siivonen, Katriina 2012. *Kulttuuriperintö itseisarvona ilman välinearvoa*. Kirjarvio: Johanna Björkholm 2011, *Immateriellt kulturarv som begrepp och process. Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygger med folkmusik som exempel*. Åbo, Åbo Akademin förlag. – *ELORE* 19(1), 175–179. <https://doi.org/10.30666/elore.79007>.
- Steedman, Carolyn 2001. *Dust. The Archive and Cultural history*. Oxford: Manchester University Press.
- Tollebeek, Jo 2004. "Turn'd to Dust and Tears". *Revisiting the Archive*. – *History and Theory* 43:2 (May 2004), 237–248.
- Upward, Frank & McKemmish, Sue 1994. *Somewhere beyond custody*. *Archives and Manuscripts* 22:1, 136–149.
- Viikki, Raimo 1979. *Asiakirjojen suojelu*. Teoksessa: *Suomen ensimmäiset arkistopäivät 18–19.5.1978*. Helsinki: Valtionarkisto.
- Zemon Davis, Natalie 2012. *The Silence of the Archives, the Renown of the Story*. Teoksessa: Fellman, Susanna & Rahikainen, Marjatta (toim.) *Historical Knowledge. In Quest of Theory, Method and Evidence*. Cambridge Scholars Publisher, 82–87.
- Yksityisarkistolakityöryhmän muistio 2015. *Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:4*.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-328-6>.

Osa 1
Arkistojattelun
paradigmat

Asiakirjallinen kulttuuriperintö

Outi Hupaniitty

Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön yleiskokous – 1972 toteaa, – että kulttuuri- ja luonnonarvoja koskevat nykyiset kansainväliset yleissopimukset, suositukset ja päätökset osoittavat, miten tärkeää maailman kaikille kansoille on näiden ainoalaatuisten ja korvaamattomien kohteiden vaaliminen, kuuluivatpa ne mille kansalle tahansa.¹

Yhdistyneiden Kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestön yleiskokous – 1972 – ottaa huomioon, että

- kaikki kulttuuri- ja luonnonperinnön ainesosat ovat ainutlaatuisia ja että jokaisen ainesosan tuhoutuminen merkitsee lopullista menetystä ja tuon yhteisen omaisuuden korvaamatonta köyhtymistä, –
- jokainen maa, jonka alueella on kulttuuri- ja luonnonperintöä, on velvollinen suojelemaan tällaista ihmiskunnan yhteistä omaisuutta ja takaamaan sen, että se siirtyy perintönä tuleville sukupolville.²

Unescon vuoden 1972 linjaus on eräänlainen kulttuuriperinnön virallinen määritelmä.³ Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1987, mutta termi on tullut laajempaan käyttöön myöhemmin, oikeastaan vasta 2000- ja 2010-luvuilla. Arkistoaineistojen osalta puhutaan asiakirjallisesta kulttuuriperinnöstä. Termiä käytetään esimerkiksi vuonna 2006 julkaistussa oppikirjassa *Arkistot – yhteiskunnan toimiva muisti*, ja se löytyy vuonna 1996 vahvistettujen arkistoalan kansainvälisten eettisten sääntöjen suomennoksesta. Ei tarkalleen tiedetä, milloin termi on otettu käyttöön, joten sitä voi löytyä myös varhaisemmista teksteistä.⁴

Vuonna 2018 kansallisen tietosuojalain perusteluosiossa määriteltiin:

Kulttuuriperintöaineistoja tallennetaan laajasti moninaisissa muistiorganisaatioissa: kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa. Nämä toimijat voivat olla sekä viranomaisia että yksityisiä toimijoita. – Kulttuuriperintöaineistojen kirjo on laaja. Ne voivat sisältää ihmisten toiminnassa kertyvien, toiminnan historiasta ja merkityksestä kertovien aineistojen lisäksi muun muassa tietoa luonnonperinnöstä ja taiteesta. Kulttuuriperintöaineisto voi olla esimerkiksi asiakirjoja, esineitä, painotuotteita, taideteoksia, luonnontieteellisiä aineistoja, kuvia ja audiovisuaalisia aineistoja, sekä dokumenttiaineistoja ja kyselyaineistoja.⁵

Määritelmä on hyvin laaja, mutta se heijastelee hyvin kulttuuriperintöorganisaatioiden kenttää, niiden aineistokokoelmia ja historiaa. Termillä *kulttuuriperintöorganisaatio* ja *muistiorganisaatio* tarkoitetaan kirjastoja, arkistoja ja museoita, mukaan lukien taidemuseot. Termeillä on kuitenkin erilainen painotus: vanhemmalla muistiorganisaatio-termillä korostetaan aineiston kokoamista ja säilyttämistä sekä kollektiivista muistia. Tuoreemmassa kulttuuriperintöorganisaatiossa painotus on edellisten lisäksi myös aineiston käyttöön saattamisessa ja aktiivisessa vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa.⁶

Painopisteen siirtyminen kollektiivisesta muistista aktiiviseen vuorovaikutukseen on osa samaa kehityskulkua, joista arkistoteoreetikko Terry Cook on kirjoittanut neljän arkistollisen ajattelumallin kautta (taulukko 1).

Kanadalaisen Cookin malli ja sen ajoitukset heijastavat ennen kaikkea anglosaksista arkistotraditiota, mutta niin Suomessa kuin kansainvälisestikin käytetyt muistiorganisaatio- ja kulttuuriperintöorganisaatio-termit paljastavat vastaavan kehityksen kohti moniarvoista, moniäänistä menneisyyskäsitystä ja ammatillisen roolin muutoksen yksinvallasta yhteistyöhön.

Etenkin museoala käy aktiivista keskustelua kulttuuriperintö-termin merkityksestä ja sisällöstä sekä kulttuuriperintöpolitiikasta.⁷ Kokoelmien kulttuuriperintöarvon esilletuominen on keskeinen osa alan itseymmärrystä ja strategista tehtävänasettelua. Esimerkiksi kulttuuriperintö on Museoviraston strategian avainsana – virasto ei

Taulukko 1. Terry Cookin neljä arkistollista ajattelumallia.

Arkistojen merkitys	Ajoitus	Arkistonhoitajan ammatillinen rooli	Lähtökohta
Todiste	1930-luvulle asti	vartija, suojelija	<ul style="list-style-type: none"> asiakirjat sisältävät kiistämättömän ”totuuden” arkistollinen eheys ja proveniensi suojelevat ”totuutta”
Muisti	1930–1970-luvuilla	asiantuntija, arvonmäärittäjä	<ul style="list-style-type: none"> arkistonhoitaja-historioitsija seuloo asiakirjoista historian tutkimuksen kannalta oleelliset säilytettäväksi ja luo näin yhteisen muistin tarkka järjestäminen ja luettelointi edesauttavat tutkimusta
Identiteetti	1970-luvulta alkaen	valveutunut välittäjä	<ul style="list-style-type: none"> arkistonhoitaja auttaa yhteiskuntaa käsittelemään moninaisia identiteettejään arkistollisen muistin kautta arkistonhoitaja on aktiivinen ja valveutunut toimija, joka suojelee aineiston todistusvoimaisuutta muuttuvassa yhteiskunnassa
Yhteisö	(lähi-) tulevaisuus	mentori, aktivisti	<ul style="list-style-type: none"> arkistot muuttuvat moninaisemmiksi, demokraattisemmiksi ja inklusiivisemmiksi arkistonhoitajat eivät ole portinvartijoita, vaan osallistavat yhteisöt tallentamistyöhön

Lähde: Cook 2013, 106–116, passim. Arkistotieteellisessä keskustelussa termillä arkistonhoitajalla (*archivist*) tarkoitetaan kaikkia arkistoaineistojen parissa työskenteleviä ammattilaisia heidän nimekkeestään tai asemastaan riippumatta. Vertaa esimerkiksi ICA:n eettiset säännöt, johdanto B. Ensimmäisen ajattelumallin aikana syntyneet periaatteet, kuten proveniensi, todistusvoimaisuus ja eheys, ovat edelleen keskeisessä asemassa arkistotoiminnassa.

määrittele mitä kulttuuriperintö on, mutta näkee tehtävänsä ja vaikuttavuutensa toisiinsa nivoutuviksi:

Yhdessä kohti yhteiskunnallisesti vaikuttavaa kulttuuriperintötyötä

Kulttuuriperintö on hyvän yhteiskunnan välttämätön voimavara, joka on elävää ja ympäröi kaikkia. Kulttuuriperintö tuo merkityksellisyyttä, syvyyttä ja perspektiiviä maailmaan.

Pidämme huolta monimuotoisen kulttuuriperinnön säilymisestä, edistämme sen saavutettavuutta ja avointa käyttöä. Työmme vahvistaa kestävästä kehitystä ja yhteistä hyvinvointia. Teemme asiat yhdessä, kohtaamme ihmiset aidosti ja innostamme kaikkia kokemaan osallisuutta kulttuuriperintöön.⁸

Myös Kansallisarkisto nostaa kulttuuriperinnön esille strategiassaan, mutta huomattavasti pienemmässä roolissa:

Kansallisarkisto on julkisen tiedon elinkaaren hallinnan johtava asiantuntija- ja tietopalveluorganisaatio sekä laaja-alainen tieteellisen tutkimuksen infrastruktuuri. Se edistää viranomaisten ja yksityisten aineistojen vastaanottoa sähköisessä muodossa sekä asiakirjallisen kulttuuriperinnön asiakaslähtöistä digitointia ja monipuolista käyttöä, tekoälyyn ja tieteen uudistuviin menetelmiin perustuvaa tiedonhallintaa, tiedon avointa saatavuutta ja kestävästä kehitystä.⁹

Strategiat heijastavat virastojen erilaisia toimintakenttiä, sillä Kansallisarkistolla on vahva rooli julkishallinnon asiakirjahallintoa ohjaavana viranomaisena. Eron vaikuttanee myös se, että arkistoalalla vastaavaa laajaa keskustelua kulttuuriperinnön merkityksestä ja kulttuuriperintöpolitiikasta ei ole käyty.¹⁰

Arkistojen puolella keskustelun kohteena on ollut erityisesti arkistonhoitajan rooli ja vastuu, mikä korostuu myös Cookin mallissa. Esimerkiksi alan kattojärjestön Kansainvälisen arkistoneuvoston (ICA) vuonna 1996 vahvistamat eettiset säännöt keskittyvät alan ammattilaisten toimintaan. Säännöt määrittelevät arkistoaineistojen käsittelyn ja suojelemisen ehtoja – sitä, miten arkistonhoitajan tehtävänä on huolehtia arkistojen ydintehtävästä eli aineiston provenienssin, eheyden, todistusvoimaisuuden, säilymisen ja käytettävyyden varmistamisesta. Keskeiseen asemaan nousee myös arkistonhoitajan riippu-

mattomuus ja arvovapaus: esimerkiksi hankintaa ja asiakaspalvelua on tehtävä puolueettomasti ja tasapuolisesti yhteisten linjausten perusteella, arkistonhoitajalle osoitettua luottamusta tulee kunnioittaa eikä omaa etua saa tavoitella.¹¹

Arkistonhoitajan eettisten sääntöjen laatiminen on lähtenyt käytännön tarpeesta, eikä niiden toteutuminen ole ollut ongelmatonta. Monet tämän kokoelman artikkeleista käsittelevät arkistonhoitajan roolia ja vastuuta sekä ennen kaikkea kysymystä riippumattomuudesta.¹² Huomio on aktiivisessa toiminnassa, jonka myötä kulttuuriperintöaineistot muodostuvat, säilyvät ja saatetaan käytettäväksi – sekä niissä vinoumissa ja hiljaisuuksissa, joita aktiiviset valinnat menneisyydestä rakentuvaan kuvaan aiheuttavat. Arkistonhoitajan roolista lähtevä ajattelu korostaa organisaatioita ja niiden sisäisiä toimijoita sekä näiden subjektiivisia toimia, joita arkistotieteellinen tutkimus tekee näkyväksi. Samalla se näyttää, miten voimakkaasti Cookin ajattelumallin eri tasoillakin liikuttaessa keskustelu kohdistuu arkistonhoitajaan ja hänen aktiiviseen toimintaansa.

Siinä missä keskustelu arkistonhoitajan roolista haastaa alan ammattilaiset pohtimaan omaa asemaansa ja toimintaansa profession sisällä, museoissa käyty kulttuuriperintökeskustelu suuntaa pohtimaan kulttuuriperinnön merkitystä yhteiskunnassa ja haastaa osallistamaan kaikkia mukaan kulttuuriperinnön vaalimiseen, käyttöön ja uusintamiseen. Kuten Museovirasto strategiassaan toteaa:

Innostamme yhä useampaa kokemaan kulttuuriperinnön omakseen ja osallistumaan siitä huolehtimiseen. Mielestämme kulttuuriperinnön merkitysten lisääntyminen ihmisten arjessa ovat sen parasta vaalimista.

Kerromme ymmärrettävästi ja näkyvästi kulttuuriperinnön arvoista ja monista merkityksistä. Haluamme yhä useammat mukaan kulttuuriperinnön määrittelyyn ja kulttuuriperintötyöhön. Kehitämme ja tarjoamme uusia välineitä kulttuuriperinnöstä huolehtimiseen kokeillen yhdessä kumppaneittemme kanssa.¹³

Tätä voi tulkita niin, että museotalalla on siirrytty vaiheeseen, jonka Cook näkee arkistojen puolella koittavan koko laajuudessaan vasta tulevaisuudessa.¹⁴ Toiminta on avartunut organisaatioista yhteisöihin, monenväliseksi ja yhteisölliseksi kulttuuriperintötyöksi.

Tämä artikkeli pohtii suomalaista arkistotoimintaa, arkistoja ja niiden aineistoja suhteessa kulttuuriperintö-käsitteeseen ja Terry Cookin esittämään neljään arkistolliseen ajattelumalliin. Huomio on arkistoissa kulttuuriperintöorganisaatioina, eli asiakirjojen elinkaaren vaiheessa, jossa ne ovat siirtyneet osaksi kulttuuriperintöä.¹⁵ Ne on siirretty (tai siirretään) päätearkistoihin, joiden aktiivinen tehtävä on vastaanottaa, säilyttää ja asettaa käytettäväksi arkistoaineistoja. Artikkeliki käsittelee aihetta kysymällä, miten arkistot ja kulttuuriperinnön määritelmä liittyvät toisiinsa, missä ne eroavat toisistaan? Mikä on asiakirjallisessa kulttuuriperinnössä erityistä ja omaleimaista, miten se eroaa muusta kulttuuriperintöaineistosta? Mikä on suomalaisessa asiakirja- ja arkistokäsitteessä omaleimaista? Mitä kulttuuriperintö-käsite tarjoaa arkistoille ja miten se voi kehittää niitä?

Asiakirja kulttuuriperintönä

Asiakirjat, esimerkiksi kirjeet, kirjalliset dokumentit, valokuvat ja äänitteet, ja koko asiakirjallinen kulttuuri ovat syntyneet todistusvoimaisuuden vaatimuksesta. Kirjoitustaito syntyi tiedon tallentamista varten, ja pian kirjoituksen syntymisen jälkeen tuli tarve todentaa tieto oikeaksi.¹⁶ Tallennettaessa tieto on muutettu materiaaliseen muotoon, joka on tulkittavissa ja todennettavissa alkuperäisen tietosisällön mukaiseksi. Tässä vaiheessa ero julkisten ja yksityisten asiakirjojen välillä ei ollut nykyiseen tapaan selkeä, mutta todistusvoimaisuus ja todentaminen koskivat niitä laatijasta riippumatta. Esimerkiksi kirje voitiin vahvistaa henkilökohtaisella sinetillä, joka todisti sen aidoksi ja todensi sen sisältämän tiedon sinetin omistajan lähettämäksi.

Asiakirja on laadittu merkitsemään legitimoitua totuutta tai autentikoitua sanomaa, jota on esitetty totuuden nimissä. Esimerkiksi se on voinut olla allekirjoitettu sopimus, lähetetty kirje, virallinen päätös. Jokainen asiakirjoista on saanut muotonsa laatijoidensa subjektiivisten tavoitteiden perusteella. Kirjoittajalla on kuitenkin riittävästi legitimizeettia eli laillisesti hyväksyty asema – joko yksityinen tai julkinen – asiakirjan laatimiseen. Siihen on sisällytetty autentikoimisen välineitä, kuten allekirjoituksia, leimoja ja sinettejä, jotka ovat var-

mentaneet sisällön todistusvoimaisuuden, vaikkei sisältö välttämättä ole – tahallisesti tai tahattomasti – reaalityodellisuutta sellaisenaan tavoittanut. Tämän seurauksena asiakirjojen todistusvoimaisuudella on esimerkiksi siirrelty omaisuuksia, aloitettu sotia, piirretty valtioiden rajoja, juoniteltu, paljastettu salaisuuksia, rakastuttu ja kihlauduttu. Se, onko asiakirja julkinen vai yksityinen, ei muuta tilannetta: kirjeeksi laadittu legitimoitu totuus tai autentikoitu sanoma voi aloittaa sodan tai päättää avioliiton. Kirjoittajan motiivit voivat olla mitkä tahansa ja hän voi esittää asian haluamastaan näkökulmasta. Avainasemassa on se, että kirjoittajalla on tarvittava legitimitetti kirjeen laatimiseen ja että vastaanottaja voi todentaa sen tietosisällön olevan oikeaa eli todistusvoimaista.¹⁷

Asiakirjan todistusvoimaisuus on säilynyt myös arkistoinnin jälkeen, vaikka käyttötarkoitus on muuttunut – historialliseksi lähteeksi muututtuaan asiakirja on edelleen tunnistettavissa ja tulkittavissa. On tärkeää huomata, että asiakirjat eivät tässä vaiheessa ainoastaan dokumentoi niihin kirjattua tietoa, vaan myös todentavat menneitä tapahtumia sekä kuvaavat niiden kulkua.¹⁸

Asiakirjojen rooli kulttuuriperintönä tulee näkyväksi käyttötarkoituksen muuttuessa: kyse ei enää ole vain asiakirjallisesta kulttuurista, vaan kulttuuriperinnöstä. Arkistojen aineistot dokumentoivat varsinaisen sisältönsä ohella historiallisia kehityskulkuja, yhteyksiä ja tilanteita, jotka tulevat näkyviin joko yksittäisistä asiakirjoista tai niiden yhdistelmästä. Ne voivat kuvata esimerkiksi oikeuden päätöksen ohella koko oikeusistunnon kulun tai niiden avulla voidaan kerätä tietoa kokonaisen sodan kulusta, yhden ihmisen elämästä, kulttuurisesta ilmiöstä tai ihmisryhmästä.

Arkistojen merkitys todisteena on varhaisin vaihe Cookin mallissa.¹⁹ Ero nykyiseen on se, että enää asiakirjojen ei ajatella sisältävän ”kiistämätöntä totuutta”, vaan ainoastaan laatijansa subjektiivisen sanoman. Toinen varhaisilta vuosilta periytyvä lähtökohta on provenienssiperiaate, joka on arkistoteorian ehkä kaikkein keskeisin oppi.²⁰ Provenienssiperiaate korostaa asiakirjojen saavan merkityksensä yhteydestä toisiinsa, jolloin tietosisällön kriittinen arviointi on mahdollinen vain kontekstin tuntien. Samoin asiakirjojen kokonaisuus on merkitykseltään suurempi kuin yksittäiset asiakirjat, joten arkistollinen arvo – kulttuuriperintöarvo – kasvaa, kun kokonaisuus pidetään

alkuperäisessä, todistusvoimaisessa muodossaan eli proveniensi on eheä.

Se, miten proveniensiin suhtaudutaan ja miten sitä tulkitaan, vaihtelee maasta toiseen. Suomi – muiden pohjoismaiden ja Saksan ohella – on vahvan provenienssin maita. Taustalla on kirjaamiselle rakentava asiakirjakäytäntö, jolloin asiakirjat saavat ”luontaisen” paikkansa arkistossa jo asiankäsittelyprosessin aluksi ja kirjaamisesta syntyvät diaarit toimivat hakemistoina kokonaisuuteen. Vastakohtana ovat esimerkiksi Ranska, Italia tai Yhdysvallat, jossa asiakirjoja ei kirjata ja niiden järjestystä voidaan myöhemmin muuttaa. Asiakirjat voidaan sijoittaa esimerkiksi pertinenssiperiaatteella aiheenmukaiseen järjestykseen.²¹

Terry Cookin vuonna 1997 julkaisema avainartikkeli ”What is Past is Prologue” oli käynnistämässä vilkasta kansainvälistä keskustelua, joka on vaikuttanut merkittäväällä tavalla arkistoalan itseyttäytymiseen ja muuttanut keskeisiä ajattelutapoja. Cook lähti haastamaan perinteistä provenienssiajattelua, sillä sähköisessä toimintaympäristössä asiakirjallisella tiedolla ei enää ole aikaisemman kaltaista luontaista järjestystä eikä asiakirjan muotoutuminen ole samanlainen rajattu ja hallittu prosessi. Uutena alueena keskustelussa huomio kiinnittyi arkistohoitajan vastuuseen ja aktiiviseen rooliin sekä siihen, että asiakirjojen merkitykset syntyvät yhteydessä ympäröivään yhteiskuntaan. Samoin nostettiin esiin se, että arkisto-organisaatioiden ulkopuolisilla toimijoilla on tarve osallistua asiakirjallisen tiedon arvon määrittelyyn.²²

Kuusitoista vuotta myöhemmin muotoilemassaan neljässä arkitollisessa ajattelumallissa Cook sijoitti näitä teemoja kahden viimeimmän mallin, identiteetin ja yhteisön, alle.²³ Keskeistä niissä on arkistojen avaaminen kohti ympäröivää yhteiskuntaa ja yhteisöjen osallistaminen prosesseihin. Tämän kautta Cookin ajatukset lähenevät Unescon määritelmää, joka korostaa kulttuuriperinnön olevan ihmiskunnan yhteistä omaisuutta, johon kaikilla tulisi olla vaikutusmahdollisuus.

Suomalaisessa arkistotoiminnassa provenienssiperiaate pysyy vahvana eikä asiakirjahallinnan perusta ei ole juuri muuttunut, vaikka etenkin viranomaistoiminnassa on siirrytty sähköiseen asiankäsittelyyn. Nykyterminologian mukaan asiakirjojen todistusvoimaisuus kumpuaa niiden eheydestä, alkuperäisyydestä, luotettavuudesta.

Eheys tarkoittaa, että asiakirja fyysisenä tai teknisenä objektina ja sen tietosisältö (tekninen ja semanttinen eheys) ovat säilyneet muuttumattomina ja väärentämättöminä. Alkuperäisyys tarkoittaa sitä, että asiakirja ei ole esimerkiksi jäljenne tai kopio. Luotettavuus puolestaan on sitä, että asiakirja on se mikä se näyttääkin olevan – sisällön on oltava uskottava, kontekstiinsa sopiva ja oikealla tavalla laadittu.²⁴

Sähköinen toimintaympäristö mahdollistaa provenienssin uudistumisen toiselta näkökannalta, sillä arkistoterminologian keskiöön on viime vuosina noussut uusi termi toimija (*agent*). Taustalla on ICA:n uusi kuvailumalli²⁵ sekä 2010-luvun aikana tehty kansallinen kuvailun kehittäminen ja AHAA-järjestelmän rakentaminen. Aikaisemmin kuvailun kohteena olivat arkistonmuodostajat, joita saattoi olla arkistoa kohden vain yksi. Uudessa mallissa toimijoita voi olla rajoittamaton määrä ja heillä voi olla erilaisia suhteita arkistoaineistoon: he voivat esimerkiksi olla arkistoaineistoa tuottaneita tai hallinnoita, siihen vaikuttaneita tai vaikutuksen kohteena olleita. Toimijoiden kautta arkistot voidaan hahmottaa aikaisempaa moninaisempina ja monimuotoisempina kokonaisuuksina, mikä vie arkistollista ajattelua kohti Cookin mallin kahta viimeistä vaihetta.

Vahvaa provenienssia vieläkin suomalaisempi ilmiö on asiakirja-termi. Kyseessä on hallinnon termi, eikä sitä välttämättä tunnisteta esimerkiksi yksityisiä arkistoaineistoja kuvaavaksi käsitteeksi. Arkistolain käyttämä määritelmää on kuitenkin laaja ja sisältää niin viranomaisaineistot kuin yksityisarkistojen kokoelmat:

Asiakirjalla tarkoitetaan tässä laissa kirjallista tai kuvallista esitystä taikka sellaista sähköisesti tai muulla vastaavalla tavalla aikaansaattua esitystä, joka on luettavissa, kuunneltavissa tai muutoin ymmärrettävissä teknisin apuvälinein.²⁶

Asiakirja-termi on samaan aikaan täsmällinen ja joustava, sillä se kattaa erilaisten arkistojen erilaiset aineistot riippumatta niiden aineistolajista tai ilmenemismuodosta, vaikkakin sen käyttöä saatetaan vierastaa yksityisten arkistoaineistojen kohdalla.²⁷ Termi on myös omanlaisen suomalainen eikä käänny sellaisenaan ruotsia lukuun ottamatta muille kielille. Esimerkiksi englannin kielen termi *record* kattaa vain julkiset tai organisaation asiakirjat, kun taas yksityisiä aineistoja voidaan kuvata termeillä *personal paper*, *private paper* tai

manuscript. Näistä viimeinen voi tarkoittaa melkein mitä tahansa tekstiaineistoa – kopioita tai muuta jälkikäteen kerättyä kokoelmaa, jolla ei varsinaisesti ole tekemistä proveniensiiperiaatteen mukaisen arkistonmuodostumisen kanssa. Kaikki kolme viittaavat ainoastaan tekstiaineistoihin, joten ne ovat kapeampia termejä kuin *asiakirja*, joka kattaa erilaiset aineistotyypit.

Edellä mainittujen kattoterminä käytetään käsitettä *document*, jolla tarkoitetaan sekä organisaatioiden että yksityisten toimijoiden aineistoa. On huomattava, että sen synonyymi ei ole suomen dokumentti-termi, jolla tarkoitetaan asiakirjahallinnossa esimerkiksi sellaista tekstitiedostoa, joka on vielä luonnostilassa ja jota ei ole kirjattu, eli se ei ole saanut asiakirjan asemaa.²⁸ *Document* voi tarkoittaa mitä tahansa tallennettua tietoa muodosta tai tallennusalueesta riippumatta.²⁹ *Document* ei kuitenkaan vastaa asiakirja-termiä, joka viittaa asiakirjahallintaan tai arkistolliseen käsittelyyn. *Document* ei ota kantaa siihen, mikä kulttuuriperintöorganisaatio aineistoa käsittelee.

Myös suomalaisten arkisto-organisaatioiden kokonaisuus, jossa julkiset ja yksityiset arkistot toimivat yhteisenä sektorina, on omaleimainen. Se, miten asiakirjallisen kulttuuriperinnön paikka kussakin maassa on ymmärretty, liittyy kunkin maan historiaan ja omiin erityisiin vaiheisiin, joten toimintamallit ja työnjaot poikkeavat toisistaan.³⁰ Kansallisten/valtiollisten arkistojen taso löytyy melkein maasta kuin maasta, mutta suomalaisen käsityksen mukainen yksityisarkisto on harvinainen. Yksityisten toimijoiden aineistoista ei välttämättä ajatella edes muodostuvan arkistoja samassa mielessä kuin organisaatioiden aineistoista syntyy. Tällöin aineistot saattavat olla kirjastojen hallussa ja niistä voidaan puhua esimerkiksi *manuscripts and letters*-tyyppisinä kokoelmina, joiden hallinta hoidetaan kirjastojen menetelmillä ja kuvailusäännöillä.³¹

ICA:n kuvailumalli, 2010-luvun arkistokuvailun kansallinen kehittäminen ja AHAA-järjestelmän rakentaminen ovat tuoneet suomalaisen arkistoterminologiaan toimijan ohella myös termin *aineisto*. Käsitteellisen muutoksen myötä arkistokuvailun kohteena ei enää ole arkistonmuodostajan toiminnasta muotoutunut arkisto, vaan aineisto, johon voi liittyä useita toimijoita.³² Siinä missä *asiakirja* tarkoittaa yhtä yksittäistä kirjettä, todistusta, päätöstä tai käsikirjoitusta kerrallaan ja *arkisto* merkitsee kaikkien yhden arkistonmuodostajan asia-

kirjojen muodostamaa kokonaisuutta, *aineisto* on skaalautuva – sillä voidaan tarkoittaa niin muutaman rivin mittaista runoa kuin hyllykilometrin kokoista kokonaisuutta.

Termi *aineisto* ei ohita asiakirja-termiä, vaan asettuu sen rinnalle ja soveltuu hyvin kuvaamaan niin yksityisten kuin julkistenkin toimijoiden tuottamia arkistoaineistoja. Mukautuvuutensa ansiosta se myös tuo joustavuutta kuvailuun ja arkistokokonaisuuksien hahmottamiseen. Cookin neljännessä mallissa arkistot muuttuvat moninaisemmiksi ja inklusiivisemmiksi. Uudistunut kuvailukäytäntö on ainakin tehnyt mahdolliseksi sen, että arkistot voivat aikaisempaa moninaisemmin kuvata ja mallintaa sitä kulttuuriperintöä, jota ne tallentavat.

Aineisto-termi ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä se on käytössä myös muissa kulttuuriperintöorganisaatioissa, joissa sen määritelmä eroaa arkistojen käyttäjästä. Termistö ja aineiston käsittelytapa ovat sidoksissa toisiinsa ja yhdessä ne määrittelevät suomalaisen kulttuuriperinnön sijoittumisen organisaatioiden kentälle. Asiakirjan – samoin kuin arkistoaineiston – määritelmä on laaja, mutta se kattaa ainoastaan sen osan kulttuuriperintöaineistoa, jota käsitellään asiakirjoina: esimerkiksi valokuva on asiakirja vain ja ainoastaan silloin, kun sitä käsitellään arkistollisin periaattein eli asiakirjana. Jos sama valokuva olisi luovutettu museolle ja se olisi käsitelty museollisin periaattein, siitä olisi tullut museoesine.

Aineettoman kulttuuriperinnön tallentaminen säilyvään muotoon

Kulttuuriperintö jakautuu kahteen pääluokkaan, aineelliseen ja aineettomaan. Unesco on ottanut aineettoman kulttuuriperinnön erityiseen suojelukseensa vuonna 2003 laaditulla yleissopimuksella, joka määrittelee:

”Aineettomalla kulttuuriperinnöllä” tarkoitetaan käytäntöjä, kuvauksia, ilmauksia, tietoa, taitoja – sekä niihin liittyviä välineitä, esineitä, artefakteja ja kulttuurisia tiloja – jotka yhteisöt, ryhmät ja joissain tapauksissa yksiyshenkilöt tunnustavat osaksi kulttuuriperintöään.³³

Sopimusta täydentävissä ohjeissa korostetaan, että arkistoilla, kirjastoilla ja museoilla on keskeinen rooli aineettoman kulttuuriperinnön vaalijoina ja tukijoina, sillä ne keräävät, dokumentoivat, tallentavat ja säilyttävät aineettomasta kulttuuriperinnöstä kertovaa tietoa sekä saattavat sitä käytettäväksi.³⁴

Unescon yleissopimus ja sen eettiset periaatteet korostavat, että aineeton kulttuuriperintö on elävää ja sen ylläpito ja suojele kuuluu ensisijaisesti niille, joiden kulttuuriperinnöstä on kyse.³⁵ Kun arkistot ja muut kulttuuriperintöorganisaatiot tallentavat aineetonta kulttuuriperintöä, sitä ei uusinneta sen elävässä aktiivisessa muodossa, vaan dokumentoidaan yhden määrätyn hetken tilannetta aineelliseen muotoon.

Arkistot muovaavat aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisprosessissaan asiakirjaksi, joten se saa aineellisen säilytysmuodon ja sitä kautta uudenlaisen käytettäväksi asettamisen mahdollisuuden. Tallentaminen ei ole ongelmatonta, vaan siinä korostuu sama subjektiivisuuden tematiikka kuin arkistotyössä ylipäätään. Oli tallentaja sitten arkistonhoitaja tai esimerkiksi tutkija, hän muuntaa aineetonta kulttuuriperintöä aineelliseen muotoon omista lähtökohdistaan. Tämä auttamatta vaikuttaa tallentamiseen ja siihen, mitä valitaan mukaan ja mitä jää pois. Lopputuloksena voi olla Cookin määrittelemä toinen arkistollinen ajattelumalli, muisti, jossa arkistonhoitaja on asiantuntija ja arvonmäärittäjä, joka omatoimisesti päättää, mikä on oleellista säilytettäväksi ja luo niistä yhteisen muistin.³⁶ Tämä saattaa johtaa valtahierarkioiden tukemiseen ja aineettoman kulttuuriperinnön omien lähtökohtien ja toimijoiden ohittamiseen.

Cookin mallin neljäs eli yhteisövaihe näkyy erityisen hyvin aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisessa. Aineettoman tavoittaminen ja tallenteeksi muuttaminen on mahdollista ainoastaan tiiviissä yhteistyössä sen tuottaneen yhteisön kanssa. Yhteistyöprosessi murtaa perinteisiä valtahierarkioita, joissa kulttuuriperintöorganisaatiot ovat määrittäneet hankinta- ja kokoelmaprosessiensa kautta tutkimuksen käytänteitä. Aineeton kulttuuriperintö voi tulla hierarkioiden ulkopuolelta, joten se väistää niiden rakenteita tuottaessaan omaa kulttuurista ja historiallista muistiaan.³⁷ Erityisen arvokasta tämä on silloin, kun dokumentointi mahdollistaa sellaisten ilmiöiden tavoittamisen, jotka katoavat tallennushetken jälkeen tai jotka muut-

tuvat ajassa. Esimerkkejä tällaisesta aineettomasta kulttuuriperinnöstä ovat tapaperinne, murre tai ylipäätään ensimmäisen ja toisen polven kokijoiden muistitieto.

Vähintään yhtä suuri vaikutus on sillä, että aineellisen säilytysmuodon saadessaan aineettoman kulttuuriperinnön muoto muuttuu: se poistuu omasta elävästä kontekstistaan ja kiinnittyy tallennusalaan.³⁸ Esimerkiksi elävän perinnön kansallisesta luettelosta löytyvä runolaulu on vanhimpina tallenteina olemassa kerääjien muistiinpanoina.³⁹ Niissä eläväinen toiminta kaikkine nyanseineen, tapoineen ja toimintoineen sekä sitä kautta runonlaulamisen perinne on muuttunut tekstimuotoon.

Vaikka nykyisin menetelmät ovat kehittyneet, ei mikään tallenne vastaa alkuperäistä. Aineeton kulttuuriperintö on merkityksiltään ja sisällöltään tiivistä. Siinä on paljon sellaista, mitä ei sanoiteta, ja mitä tallentaja ei välttämättä tavoita tai tulkitse – tai päinvastoin tallentaja voi tehdä liiallisia tulkintoja, kuten folkloristiikan professori Lauri Honko huomautti jo 1980-luvun puolivälissä. Hän oli tärkeä keskustelunavaaja korostaessaan, että kyse voi olla myös siitä, että tallentaja valitsee (tiedostamattaankin) itselleen sopivimmat osat, saa väärinkäsityksiä tai ajautuu vastakkain perinteen välittäjien kanssa. Tällöin aineettoman perinteen edustaja voi muokata omaa ilmaisuaan vastamaan odotuksia tai jättää jotain sanomatta muista syistä.⁴⁰

Tallennusalaan kiinnitetty aineeton kulttuuriperintö ei eroa muusta arkistoaineistosta, sillä provenienssin merkitys on keskeinen. Tallennettu kulttuuriperintö saa merkityksen suhteessa kontekstiinsa, ja sitä kautta myös sen tietosisällön kriittinen arviointi on mahdollinen. Samoin todistusvoimaisuus rakentuu eheydestä eli tallenteen alkuperäisen muodon säilymisestä.

Aineettoman kulttuuriperinnön tallentamisen ongelmallisuus ei ole ristiriidassa aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen ja tukemisen kanssa. Aineeton kulttuuriperintö on luonteeltaan elävää ja dynaamista, mitä eettiset periaatteet kehottavat kunnioittamaan,⁴¹ kun taas arkistonhoitajan eettiset säännöt ohjaavat tiedostamaan aktiivisten, subjektiivisten valintojen merkityksiä asiakirjalliseen muotoon tallennetun kulttuuriperinnön todistusvoimaisuudelle sekä huolehtimaan provenienssin säilymisestä. Arkistoidut kerrostumat tallentavat kulttuuriperinnön historiaa ja kehittymistä mutta myös tallentamis-

tapahtumia, kulttuuriperinnön tutkimuksen historiaa ja arkistotoiminnan perinteitä.

Arkistot, kulttuuriperintö ja *documentary heritage*

Kirjastojen, museoiden ja arkistojen aineistoja erottavat toisistaan kokoelma- ja hankintapolitiikat sekä toiminnan lähtökohdat. Kirjastojen kokoelmavastuulla ovat julkaisut – laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä määrää luovuttamaan kaikista Suomessa valmistetuista painotuotteista kappaleet vapaakappalekirjastojen säilytettäväksi sekä antaa Kansalliskirjastolle oikeuden verkkoaineistojen tallentamiseen.⁴² Lain nojalla otetaan talteen yhdestä kuuteen jokaista julkaisua riippumatta painosten suuruudesta tai muista ominaisuuksista, joten nämä jäävät tallekappaleiksi, samalla kun esimerkiksi yleiset kirjastot hankkivat samoja teoksia normaaliin lainaustoimintaansa. Vapaakappaleita ja vastaavia arvokokoelmia lukuun ottamatta kirjastojen toiminta onkin pitkälti asiakaskysyntään vastaavaa: lainaajille tarjotaan teoksia, joita he toivovat ja kokoelmia hoidetaan sen mukaan, miten lainaustoiminta niitä kuluttaa. Tämän päivän lainatuimmat teokset tuskin löytyvät kirjastojen hyllyistä enää 50 vuoden kuluttua – ainakaan samoina fyysisinä kappaleina – joten kokoelmapolitiikka on aktiivista toimintaa, jossa sekä kartutetaan aineistoa että uusinnetaan sitä kulumisen takia ja lainaajien mielenkiinnon muuttuessa.

Museot tallentavat kulttuuriperintöä museoesineiden kautta.⁴³ Esineet eivät välttämättä ole ainutlaatuisia, mutta ovat edustavia ja kuvaavat niin aineellista kuin aineetontakin kulttuuriperintöä eri museoiden painopistealueiden mukaisesti. Hankinta perustuu aktiiviseen kokoelmatoimintaan, jossa ennalta määriteltyjen kriteerien perusteella valitaan kokoelmaan lisättäviä ja siitä mahdollisesti poistettavia esineitä. Tällöin yksi käsin veistetty 1800-luvun alun rukinlapa voi edustaa monia erilaisia saman aikakauden rukinlapoja ja yksin tietynmerkkinen ja -mallinen 1960-luvun tehdasvalmisteinen televisio kaikkia samantyyppisiä televisioita. Esineet kantavat mukanaan kontekstittietojaan, mutta ne kertovat samalla oman aikansa esineellisestä kulttuurista.

Asiakirjallisessa kulttuuriperinnössä omaleimaista on aineiston ainutlaatuisuus. Asiakirja on lähtökohtaisesti jotain sellaista, mitä on

olemassa vain yksi ainoa kappale. Tämä perustuu sisällön ja tallennus-alustan ainutlaatuihin yhdistelmään, joka kokonaisuutena takaa asiakirjan todistusvoimaisuuden. Kyseessä voi olla esimerkiksi kirje, todistus tai päiväkirja, päätös, sopimus tai pöytäkirja. Esimerkiksi sopimuksesta tehdään kappaleet kummallekin sopimuskumppanille, ja päätöksestä tai todistuksesta jää taltio sen antajalle, kun taas kirjeestä voi olla luonnos kirjoittajalla. Näillä on kuitenkin semanttinen yhteys tai ero. Sopimukseen merkitään, että sitä tehdään kaksi samansisältöistä kappaletta molemmille sopimuskumppaneille, ja kirjeluonnos on eri asia kuin lopullinen kirje. Asiakirjoilla on siis olennainen ero kirjoihin ja esineisiin – kyse ei ole kirjapainotuotteesta tai tehdasvalmisteesta, vaan aineistosta, jolla on semanttisesti ainutlaatuinen merkitys. Jos se tuhoutuu, sitä ei voi korvata hankkimalla toista identtistä kappaletta.

Arkistoinen asema kulttuuriperinnön alalajina ei välttämättä ole selkeä ja vahva. Esimerkiksi YK:n kulttuuriperintövuonna 2002 Unesco määritteli 20 kulttuuriperinnön tyyppiä.⁴⁴ Valtaosa niistä liittyy museoiden toimintasektoriin tai aineettomaan kulttuuriperintöön.⁴⁵ Yhdeksäs tyyppi *documentary and digital heritage* on varattu arkistojen, kirjastojen ja tietoverkkojen kulttuuriperintöaineistoille. Englannin *document*-käsitteen laajuus tulee tässä näkyväksi, sillä se kattaa asiakirjallisen kulttuuriperinnön ohella myös muita kulttuuriperinnön osia. Käsite kattaa koko dokumentoidun kulttuuriperinnön, joka ylläpitää ja heijastelee kollektiivista muistia sekä kaiken sen aineiston, joka syntyy ja välittyy tietoverkoissa. Määritelmä ei pohdi dokumentoidun kulttuuriperinnön olemusta, eikä sitä analysoida samanlaisella tarkkuudella, jolla muita kulttuuriperinnön tyyppisiä käydään läpi. Sen sijaan huomio on dokumentoidun kulttuuriperinnön alustoissa ja niiden hauraudessa.⁴⁶

YK:n kulttuuriperintövuonna 2002 Unesco laati myös ohjeet Maailman muisti -ohjelmaan pyrkiville kohteille. Kyseessä on kirjastojen ja arkistojen aineistoon eli dokumentoituun kulttuuriperintöön keskittyvä ohjelma, jonka tavoitteena on nostaa esiin tietoisuutta aineistosta, helpottaa sen suojelua ja parantaa sen saavutettavuutta. Ohje määrittelee kriteerit dokumentoidun kulttuuriperinnön kohteille, joi-
ta voidaan ehdottaa ohjelmaan:

- liikuteltava
- sisällettävä merkkejä/koodeja, ääntä tai kuvaa
- voidaan säilyttää
- voidaan toisintaa/jäljentää (*can be reproduced*) ja siirtää
- on tarkoituksellisen dokumentointiprosessin tulos.

Ohjeen mukaan dokumentoitu kulttuuriperintö ei ole ainutkertaista kuten esimerkiksi taide, jota ei voi jäljentää. Näin ollen on tärkeää erottaa sisältö ja tallennusalusta (*carrier*) toisistaan. Esimerkkeinä ohje mainitsee käsikirjoitukset, kirjat, sanomalehdet ja julistheet, joissa sisältö on laadittu esimerkiksi musteella, lyijykynällä tai maalilla, kun taas tallennusalustana voi olla esimerkiksi paperi, muovi, papyrus, pergamentti, tuohi tai kivi.⁴⁷ Vaikka kumpikin on osa kulttuuriperintöä, tallennusalustan lyhyt elinkaari voi tehdä välttämättömäksi sisällön siirtämisen uudelle tallennusalustalle:

Vaikka joidenkin tallennusalustojen elinkaari voi olla lyhyt, nämä kaksi osaa [sisältö ja tallennusalusta] voivat olla tiiviisti sidoksissa toisiinsa. Jos mahdollista, molempien pitäminen saavutettavissa on tärkeää. Säilyttämisen tai saavutettavuuden turvaamiseksi sisällön siirtäminen tallennusalustalta toiselle voi olla välttämätöntä tai käytännöllistä, mutta siirto on toteutettava niin, ettei tietoa tai kontekstia häviä.⁴⁸

Yhteys sisällön ja tallennusalustan välillä hahmottuu linjauksessa toisenlaisesta lähtökohdasta kuin arkistotieteellisessä provenienssiperiaatteessa. Taiteeseen eron tekevä linjanveto lähtee todennäköisesti liikkeelle teosluonteesta: taideteos on uniikki teos, jolla on tekijänoikeuden suoja, kun taas (oletettavasti) dokumentoitu kulttuuriperintö ei ylitä samaa tekijänoikeuden edellyttämää ainutkertaisuuden kynnystä, joten sen voi jäljentää. Tällöin tallennusalustan merkitys on vähäisempi ja sisältö on se, mikä kulttuurisesti merkitsee.

On kuitenkin huomattava, että ohje toteaa tallennusalustan ja sisällön voivan liittyä tiivisti toisiinsa, jolloin kummankin saavuttaminen on eduksi ja sisällön siirtämisessä uudelle tallennusalustalle kulttuuriperintöarvo voi laskea. Kokonaisuudessaan tallennusalusta on kuitenkin Unescon vuoden 2002 ohjeessa huomattavasti pienemmässä arvossa kuin arkistotieteessä, jossa se yhdessä sisällön kanssa tuottaa todistusvoimaisuuden.

Vuonna 2015 Maailman muisti -ohjelma julkaisi suosituksen dokumentoidun kulttuuriperinnön säilyttämisestä ja käyttöön saattamisesta.⁴⁹ Suositus huomioi arkistotoiminnan vuoden 2002 ohjetta huomattavasti laajemmin. Myös dokumentin määritelmässä sisällön ja tallennusalan suhde on muuttunut:

Tallennusalanustalla voi olla tärkeitä esteettisiä, kulttuurisia tai teknisiä ominaisuuksia. Sisällön ja tallennusalan välinen suhde voi vaihdella satunnaisesta kiinteään. Esimerkiksi keskiaikaisessa käsikirjoituksessa ja analogisessa äänilevyssä sisältö ja tallennusalanusta ovat toisistaan erottamattomat, kun taas videonauhassa tai digitaalisessa tiedostossa yhteys voi olla enemmänkin satunnainen.⁵⁰

Sama määritelmä ilman esimerkkejä löytyy myös uudistetusta ohjeesta, joka hyväksyttiin vuonna 2017.⁵¹ Määritelmä tulee lähelle sitä, miten arkistotyössä sisällön ja tallennusalan suhde nähdään, vaikei suositus mainitsekaan semanttisen ja teknisen eheyden tuottamaa todistusvoimaisuutta.

Sama sisällön ja tallennusalan yhdistelmä korostuu myös arkistojen säilyttämässä tallennetussa aineettomassa kulttuuriperinnössä. Niin kauan kuin aineeton kulttuuriperintö on elävää, se on useimmiten luonteeltaan rajaamaton ja muutoksessa oleva. Se on myös tyyppillisesti monimuotoinen: se voi sisältää esimerkiksi tapoja, taitoja, puhetta, laulua tai liikettä. Kun se dokumentoidaan, se saa myös dokumentointiprosessin mukaisen rajatun muotonsa sekä tallennusalan. Arkistollisessa mielessä se muodostaa asiakirjallista kulttuuriperintöä, jossa tekninen ja semanttinen eheys takaavat todistusvoimaisuuden ja jossa yhteys on olennainen seikka aineiston arvon kannalta.

Asiakirjallisen kulttuuriperinnön yhteiskunnallinen ulottuvuus

Unesco korostaa, että kulttuuriperintö on yhteistä. Vuonna 2018 Museovirasto koordinoi eurooppalaista kulttuuriperintövuotta, jonka lähtökohtana oli nostaa tietoisuutta kulttuuriperinnöstä ja saada eurooppalaiset pitämään sitä omana ja yhteisenä asianaan.⁵² Vastaavasti

Maailman muisti -ohjelman, joka kohdistui *documentary heritage* -aineistoon, lähtökohta on:

Maailman dokumentoitu kulttuuriperintö [*documentary heritage*] kuuluu kaikille ja se tulisi säilyttää kokonaisuudessaan ja suojella kaikkia varten. Se tulisi asettaa pysyvästi kaikkien saavutettavaksi ilman esteitä ja asiaankuuluvat kulttuuriset normit ja käytännöt tunnistaen.⁵³

Sama visio löytyy myös Maailman muistin Suomen kansallisen komitean sivuilla.⁵⁴ Toistaiseksi suomalainen arkistoala ei ole käynyt keskustelua omasta toiminnastaan tästä näkökulmasta.

Vielä suurempi ero museo- ja arkistoalojen välillä tulee esille, jos katsotaan arkistojen virallisia linjauksia. Arkistot määrittelevät toimintaansa ensisijaisesti aineiston vastaanoton ja säilyttämisen kautta – strategioissa määritellään hankinnan vastuualueet, mutta käytettäväksi saattaminen tai kulttuuriperinnön yhteiskunnallinen vaikuttavuus on vähäisessä osassa. Käyttö määritellään ensisijaisesti tutkimuskäyttöä.⁵⁵ Näissä osissa suomalaista arkistotoimintaa Cookin mallin kahden ensimmäisen vaiheen varjo näkyy voimakkaimmin. Painopiste on arkistojen omassa osaamisessa, joka keskittyy nimenomaisesti aineiston hankintaan ja säilyttämiseen. Arkistojen käyttäjäkunta on laaja, mutta koska strategiatekstien tasolla vuorovaikutus ympäröivään yhteiskuntaan kuvataan akateemisen tutkimuksen kautta, voi pahimmillaan syntyä mielikuva kaksinkertaisesta portinvartijaroolista: ensin arkistonhoitaja valitsee, mikä on oleellista arkistoitavaksi, ja sen jälkeen tutkija valitsee, mikä on oleellista tutkittavaksi. Mahdollisista mielikuvista huolimatta keskeinen arvo arkistojen toiminnassa on se, että ne ovat avoinna kaikille eikä aineistojen käyttöä rajoiteta, ellei sille ole erityistä, lainsäädännöstä tai sopimuksista johtuvaa perustetta. Tästä on kuitenkin vielä pitkä matka museoiden korostamaan ajatukseen yhteisestä kulttuurisesta omaisuudesta.

Museosektorin aktiivinen työ on nostanut kulttuuriperinnön yhteiskunnalliseen keskusteluun ja näyttänyt, kuinka osallistaminen kasvattaa kiinnostusta kulttuuriperintöön. Esimerkiksi museualan keskusjärjestön Museoliiton järjestämä ”Poliitikon museoharjoittelu” ja museokortti ovat tuoneet alalle merkittävästi näkyvyyttä ja nostaneet kävijämääriä. Vastaavan keskusorganisaation puuttuminen huomattavasti pienemmältä arkistoalalta ei kuitenkaan estä arkistoja

haastamasta ajatteluaan. Kuten Terry Cook malleissaan on nostanut esille, arkistollinen ajattelu on jatkuvasti kehittyvä prosessi.

Asiakirjallisen kulttuuriperinnön käsite hahmottaa arkistoaineiston ainutlaatuisia asemaa osana kulttuuriperintöä sekä käsitteellistä yhteistyötä ja yhteyksiä muihin kulttuuriperintöorganisaatioihin. Se myös tarjoaa mahdollisuuden kulttuuriperintöpoliittiselle keskustelulle ja sille, että yhteiskunnallisen vaikuttavuuden kysymykset nostetaan arkistosektorilla näkyvämmiin esille. Tällöin se haastaa arkisto-organisaatiot pohtimaan oman toimintansa tavoitteita ja arkistotieteen omia kysymyksenasettelujaan. Kenelle asiakirjallinen kulttuuriperintö kuuluu? Miksi arkistot ovat loppujen lopuksi olemassa?

Viitteet

- 1 Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta, Unescon yleiskokous 17.–21.10.1972. Suomi on ratifioinut sopimuksen valtioneuvoston asetuksella 19/1987.
- 2 Suositus kulttuuri- ja luonnonperinnön kansalliseksi suojelemiseksi. Hyväksytty Unescon yleiskokouksen 17. istunnossa 16.11.1972. YK:n kasvatustiede- ja kulttuurijärjestön, Unescon sopimuksia ja suosituksia n:o 6. Suomen Unesco-toimikunta, Helsinki 1982.
- 3 Esimerkiksi kriittisessä kulttuuriperintötutkimuksessa termin määritelmä on moninaisempi. Katso Tieteen termipankki: Folkloristiikka: kulttuuriperintö, saatavilla <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:kulttuuriperintö> (viitattu 31.1.2021). Tässä artikkelissa termi esiintyy Unescon määrittelemässä merkityksessä. Esimerkiksi Mikkola tässä teoksessa käsittelee vähemmistöjen, elävän kulttuuriperinnön ja kulttuuriperintöorganisaatioiden suhdetta artikkelissa, jossa termiä kulttuuriperintö käytetään laajemmassa merkityksessä kuin tässä artikkelissa.
- 4 Lybeck et al 2006, 202, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021); Kansainvälinen arkistoneuvosto (ICA), Eettiset säännöt, hyväksytty 6.9.1996. Säännöistä on kaksi rinnakkaista suomennosta, joista toisessa käytetään termiä asiakirjallinen kulttuuriperintö ja toisessa asiakirjaperintö. Kumpaakaan suomennosta ei ole päivätty.
- 5 HE 9/2018, Yksityiskohtaiset perustelut, 4 § 4. Aikaisemmin termi kulttuuriperintö esiintyy asetuskoelmassa esimerkiksi kulttuuriomaisuuden vientiä rajoittavissa tai kansallisten vähemmistöjen asemaa suojelevissa säädöksissä sekä kahdenvälisissä valtiosopimuksissa.
- 6 Näiden rinnalla käytetään myös termiä *KAM-organisaatio*, jonka lyhenne muodostuu organisaatiotyypeistä kirjasto, arkisto ja museo.
- 7 Esimerkkinä aktiivinen osallistuminen Kulttuuriperinnön eurooppalaiseen teemavuoteen 2018 ja sen osana Kulttuuriperintöbarometrin toteuttaminen

- yhdessä ympäristöministeriön kanssa. Kulttuuriperintöbarometri 2017, Museovirasto ja ympäristöministeriö, saatavilla <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/Kulttuuriperintöbarometri2017.pdf> (viitattu 31.1.2021).
- 8 Museoviraston strategia, saatavilla <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/strategia> (viitattu 31.1.2021).
  - 9 Kansallisarkiston strategia 2025, saatavilla <https://arkisto.fi/strategia2025> (viitattu 31.1.2021).
  - 10 Vertaa esimerkiksi Jimerson 2007, joka sivuaa aihetta, mutta keskittyy kuitenkin arkistonhoitajan vastuun ja vallan pohtimiseen.
  - 11 ICA:n eettiset säännöt.
  - 12 Hakala, Mikkola, Peltonen, Saarenpää ja Vainio-Korhonen tässä teoksessa.
  - 13 Museoviraston strategia, saatavilla <https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/strategia> (viitattu 31.1.2021).
  - 14 Vertaa Cook 2013, 113.
  - 15 Asiakirjan elinkaari voidaan yksinkertaisimmillaan jakaa kolmeen vaiheeseen: aktiivinen, passiivinen ja historiallinen. Aktiivisessa vaiheessa se toteuttaa varsinaista tehtäväänsä, eli esimerkiksi juuri vastaanotettu kirje välittää tietoa tai kauppakirja siirtää omaisuutta. Passiivivaiheessa sitä saatetaan tarvita edelleen tarvita muiden asioiden hoidossa, esimerkiksi vuoden takaisesta kirjeestä tarkistetaan yksityiskohtia tai vanhaa kauppakirjaa tarvitaan perukirjaa laadittaessa. Historialliseen vaiheeseen asiakirja siirtyy, kun se muuttuu osaksi kulttuuriperintöä ja se luovutetaan arkistoon. Tarkemmin sekä asiakirjan perinteisestä elinkaarimallista että elinkaaren jatkumomallista ja kritiikistä Henttonen 2015, 81–89; katso myös Lybeck et al 2006, 21–23, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
  - 16 Lybeck et al 2006, 205–206, katso myös 207–207, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
  - 17 Rylance 2006, 104–105.
  - 18 Rylance 2006, 104–105.
  - 19 Cook 2013, 106–107.
  - 20 Provenienssiperiaatteesta ja sen merkityksestä käydystä teoreettisesta keskustelusta tarkemmin esimerkiksi Henttonen 2015, 77–81.
  - 21 Henttonen 2015, 79, 222–223.
  - 22 Cook 1997, 35–43, passim. Keskustelusta katso Henttonen 2015, 73–75, 81.
  - 23 Cook 2013, 109–116.
  - 24 Lybeck et al 2006, 125–126, 226, 259–260, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
  - 25 RiC: Records in Contexts. A Conceptual Model for Archival Description, saatavilla <https://www.ica.org/en/egad-ric-conceptual-model> (viitattu 31.1.2021). Katso myös Lampela 2016, 100–108, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
  - 26 Arkistolaki 831/1994, 6 § ja 17 §.

- 27 Katso esimerkiksi Henttonen 2007, 107, saatavilla <https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).
- 28 Dokumentti, Asiakirjahallinnan sanasto, saatavilla <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Dokumentti> (viitattu 31.1.2021); katso myös Henttonen 2007, 107, saatavilla <https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).
- 29 Document, ICA Multilingual Archival Terminology, saatavilla <http://www.cisca.org/mat/mat/term/156/301> (viitattu 31.1.2021).
- 30 Vertaa Harrison 2013, 20–23.
- 31 Yksityisten ja julkisten asiakirjojen ja arkistojen käsitteelliseen eroon liittyvästä keskustelusta katso Sue McKemmish & Michale Piggot 2013; Duranti 1990, 14–18; Cook 2013, 107–109.
- 32 AHAA-luettelointisäännöt. Katso myös Lampela 2016, 100–108, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 33 Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta 2003, 2§. Suomi on ratifioinut sopimuksen valtioneuvoston asetuksella 47/ 2013. Sopimuksesta katso myös Kanerva, Anna ja Mitchell, Ritva (toim.) 2015, 16–31, saatavilla <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- 34 Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, IV.1.2Local and national levels, paragraph 109.
- 35 Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen eettiset periaatteet, saatavilla <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unescon-sopimus> (viitattu 31.1.2021).
- 36 Cook 2013, 107–109.
- 37 Rylance 2006, 116.
- 38 Honko 1985, 39–40.
- 39 Runolaulu, Elävän perinnön kansallinen luettelo. Saatavilla <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Runolaulu> (Viitattu 31.1.2021).
- 40 Honko 1985, 40–43. Myöhemmästä keskustelusta katso esimerkiksi Peltonen 2003, 244–255.
- 41 Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen eettiset periaatteet, saatavilla <https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unescon-sopimus> (viitattu 31.1.2021).
- 42 Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä 2007/1433, korvasi aikaisemman vapaakappalelain 1980/420.
- 43 Museot vastaavat myös luonnonperinnöstä sekä rakennetusta ja arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. On myös huomattava, että museoiden rooli aineettoman kulttuuriperinnön tukemisessa on hyvin merkittävä.
- 44 Lista englanniksi termien täsmällisyyden takia: 1. *cultural heritage sites*, 2. *historic sites*, 3. *cultural landscapes*, 4. *natural sacred spaces*, 5. *underwater spaces*, 6. *museums*, 7. *movable cultural heritage*, 8. *handicrafts*, 9. *documentary and digital heritage*, 10. *cinematographic heritage*, 11. *oral traditions*, 12. *language*, 13. *festive events*, 14. *rites and beliefs*, 15. *music and songs*, 16. *the performing arts*, 17. *traditional medicine*, 18. *literature*, 19. *culinary traditions*, 20. *traditional sports and games*. United Nations

- Year for Cultural Heritage (2002) Information Kit, saatavilla <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127155> (viitattu 31.1.2021).
- 45 Jopa *literature* – kirjallisuus – määritellään osaksi aineetonta kulttuuriperintöä, tosin niin, että sillä on kiinteä sidos kirjojen eli teknisen toistamisen kautta myös aineelliseen kulttuuriperintöön.
- 46 United Nations Year for Cultural Heritage (2002) Information Kit, saatavilla <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127155> (viitattu 31.1.2021)
- 47 2.4.1.–2.4.3. Documentary heritage: definitions. Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage, 2002, saatavilla <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105132> (viitattu 31.1.2021).
- 48 *While some carriers may have short effective lives, the two components can be closely related. Where possible, access to both is important. The transfer of content from one carrier to another, for purposes of preservation or access, may be necessary or convenient, but in the process some information or contextual meaning can be lost.* 2.6.3. Documentary heritage: definitions. Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage, 2002, saatavilla <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105132> (viitattu 31.1.2021). Käännös OH.
- 49 Implementation Guidelines for the 2015 Recommendation Concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form, saatavissa <https://en.unesco.org/programme/mow/recommendation-documentary-heritage> (viitattu 31.1.2021).
- 50 *The carrier may have important aesthetic, cultural or technical qualities. The relationship between content and carrier may range from incidental to integral. For example, in a mediaeval manuscript or certain analogue disc sound recordings there is an intrinsic connection between content and carrier; for a video tape or digital file the connection may be more incidental.* Document, sivu 3. Implementation Guidelines for the 2015 Recommendation Concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form. Käännös OH.
- 51 2.6.2. Document. Revised General Guidelines for the Memory of the World (MoW) Programme 2017, saatavilla https://en.unesco.org/sites/default/files/mow_draft_guidelines_approved_1217.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 52 Teemavuoden tavoitteet. Eurooppalainen kulttuuriperintövuosi 2018, saatavilla <http://www.kulttuuriperintövuosi2018.fi/fi/mista-on-kyse/tavoitteet> (viitattu 31.1.2021).
- 53 *The world's documentary heritage belongs to all, should be fully preserved and protected for all and, with due recognition of cultural mores and practicalities, should be permanently accessible to all without hindrance.* Käännös OH. Pysyvästi saavutettavaksi saattamisen edellytys huomioi mahdolliset laki- ja sopimusperusteiset käyttörajoitukset. 2.2.1. Vision. Revised General Guidelines for the Memory of the World (MoW) Programme 2017, saatavilla https://en.unesco.org/sites/default/files/mow_draft_guidelines_approved_1217.pdf (viitattu 31.1.2021).

- 54 Maailman muisti -ohjelma, Unesco Memory of the World Suomen kansallinen komitea, saatavilla <https://www.maailmanmuisti.fi/index.php?page=maailman-muisti-ohjelma> (viitattu 31.1.2021).
- 55 Strategiat: Kansallisarkisto (<https://arkisto.fi/strategia2025>), Kansan Arkisto (http://www.kansanarkisto.fi/wp-content/uploads/2015/05/Kansan_Arkiston_strategia.pdf), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (<https://www.finlit.fi/fi/sks/organisaatio/sksn-strategia-2018-2022>), Svenska litteratursällskapet i Finland (<https://www.sls.fi/sv/uppdrag-vision-strategi>), Työväen arkisto (<http://www.tyark.fi/wp-content/uploads/2018/08/Strategia.pdf>) (viitattu 31.1.2021). Muiden valtionapua saavien yksityisarkistojen strategiat eivät ole saatavilla arkistojen verkkosivuilta. Vuosina 2016–2017 Kansallisarkisto ja yksityisarkistot laativat yhteistyössä kansallisen hankintapolitiikan, jossa käytiin läpi ja tarkennettiin kunkin organisaation hankinnan painopisteitä. Katso Joki 2016, saatavilla <http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.com/2016/12/kansallista-hankintapolitiikkaa-luomassa.html> (viitattu 31.1.2021).

Lähteet

Säädökset ja hallituksen esitykset

Arkistolaki 831/1994.

Laki kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä 2007/1433.

Valtioneuvoston asetus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta 47/2013.

Valtioneuvoston asetus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemista koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta 19/1987.

Vapaakappalelaki 1980/420.

HE 9/2018 Hallituksen esitys eduskunnalle EU:n yleistä tietosuoja-asetusta täydentäväksi lainsäädännöksi.

Strategiat

Kansallisarkiston strategia 2025. <https://arkisto.fi/strategia2025> (viitattu 31.1.2021).

Kansan arkiston strategia 2016–2020.

http://www.kansanarkisto.fi/wp-content/uploads/2015/05/Kansan_Arkiston_strategia.pdf (viitattu 31.1.2021).

Museoviraston strategia.

<https://www.museovirasto.fi/fi/tietoa-meista/strategia> (viitattu 31.1.2021).

Työväen arkiston strategia 2016–2025.

<http://www.tyark.fi/wp-content/uploads/2018/08/Strategia.pdf> (viitattu 31.1.2021).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2018–2022.

<https://www.finlit.fi/fi/sks/organisaatio/sksn-strategia-2018-2022> (viitattu 31.1.2021).

Svenska litteratursällskapet i Finland, Uppdrag, vision och strategi.

<https://www.sls.fi/sv/uppdrag-vision-strategi> (viitattu 31.1.2021).

Suosituksset, ohjeet, ohjelmat, periaatteet

Aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisen eettiset periaatteet. Unescon yleissopimukseen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta liittyvät periaatteet.

<https://www.aineetonkulttuuriperinto.fi/fi/unescon-sopimus> (viitattu 31.1.2021).

Elävän perinnön kansallinen luettelo.

<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/> (viitattu 31.1.2021).

Eettiset säännöt. Kansainvälinen arkistoneuvosto (International Council on Archives, ICA). Hyväksytty yleiskokouksen XIII istunnossa Pekingissä (Kiina) 6. syyskuuta 1996.

Implementation Guidelines for the 2015 Recommendation Concerning the Preservation of, and Access to, Documentary Heritage Including in Digital Form. UNESCO General Conference November 2015.

<https://en.unesco.org/programme/mow/recommendation-documentary-heritage> (viitattu 31.1.2021).

Kulttuuriperintöbarometri 2017. Museovirasto ja ympäristöministeriö. CC BY 4.0 <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/Kulttuuriperintöbarometri2017.pdf> (viitattu 31.1.2021).

Maailman muisti -ohjelma. Unesco Memory of the World Suomen kansallinen komitea.

<https://www.maailmanmuisti.fi/index.php?page=maailman-muisti-ohjelma> (viitattu 31.1.2021).

Memory of the World: General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage. Revised Edition. Unesco 2002.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105132> (viitattu 31.1.2021).

Revised General Guidelines for the Memory of the World (MoW) Programme 2017.

https://en.unesco.org/sites/default/files/mow_draft_guidelines_approved_1217.pdf (viitattu 31.1.2021).

Suositus kulttuuri- ja luonnonperinnön kansalliseksi suojelemiseksi. Hyväksytty Unescon yleiskokouksen 17. istunnossa 16.11.1972. YK:n kasvatustiede- ja kulttuurijärjestön, Unescon sopimuksia ja suosituksia n:o 6. Suomen Unesco-toimikunta, Helsinki 1982.

Teemavuoden tavoitteet. Eurooppalainen kulttuuriperintövuosi 2018.

<http://www.kulttuuriperintövuosi2018.fi/fi/mista-on-kyse/tavoitteet> (viitattu 31.1.2021).

Unesco Operational Directives for the implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage, IV.

United Nations Year for Cultural Heritage (2002) Information Kit.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127155> (viitattu 31.1.2021).

Standardit ja kuvailusäännöt

AHAA-luettelointisäännöt. Versio 1.2. 9.3.2020. Kansallisarkisto.

RiC: Records in Contexts. A Conceptual Model for Archival Description. International Council on Archives, Expert Group on Archival Description, Consultation Draft v0.1. September 2016.

<https://www.ica.org/en/egad-ric-conceptual-model> (viitattu 31.1.2021).

Sanastot ja ontologiat

Asiakirjahallinnan sanasto. Kansallisarkiston Arkistowiki.

http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu (viitattu 31.1.2021).

Multilingual Archival Terminology, ICA (International Council on Archives).

<http://www.ciscra.org/mat/mat> (viitattu 31.1.2021).

Tieteen termipankki. Tieteen kansallinen termipankki.

<https://tieteentermipankki.fi/> (viitattu 31.1.2021).

Tutkimuskirjallisuus

Cook, Terry 1997. What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. *Archivaria* 43 (Spring 1997).

Cook, Terry 2013. Evidence, memory, identity, and community: Four shifting archival paradigms. *Archival Science* 13:2–3, 95–120.

Duranti, Luciana 1990. Diplomatics: New Uses for an Old Science III. *Archivaria* 30 (Summer 1990).

Harrison, Rodney 2013. *Heritage. Critical Approaches*. Routledge, London.

Henttonen, Pekka 2007. Mikä selittäisi ”asiakirjallisuuden” ja arkistojen toimintaperiaatteet? – *Informaatiotutkimus* 26(4) 2007, 107–108.

<https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).

Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Avain, Helsinki.

Honko, Lauri 1985. Empty Texts, Full Meanings: On Transformal Meaning in Folklore. *Journal of Folklore Research* 22:1 (April 1985).

Jimerson, Randall C. 2007. Archives for All: Professional Responsibility and Social Justice. *The American Archivist* vol 70 (Fall/Winter 2007).

Joki, Vuokko 2016. Kansallista hankintapolitiikkaa luomassa. *Näkökulmia arkistosta* -blogi joulukuu 2016.

- <http://nakokulmiaarkistosta.blogspot.com/2016/12/kansallista-hankinta-politiikkaa-luomassa.html> (viitattu 31.1.2021).
- Kanerva, Anna ja Mitchell, Ritva (toim.) 2015. *Elävä aineeton kulttuuriperintö*. Hankkeen loppuraportti. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 28. Museovirasto, Helsinki.
<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021)
- Lampela, Anssi 2016. *Johdatus suomalaisen arkistokuvailun historiaan*. Informaatitieteiden yksikkö. TRIM Research Report 20. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- Lybeck, Jari, Jorma Vappula, Harri Rosberg, Pirkko Pirilä & Markku Mäenpää 2006. *Arkistot. Yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki, Arkistolaitos.
https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
- McKemmish, Sue and Michale Piggot 2013. Toward the Archival Multiverse: Challenging the Binary Opposition of the Personal and Corporate Archive in Modern Archival Theory and Practice. *Archivaria* 76 (Fall 2013).
- Peltonen, Ulla-Maija 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKST 894. SKS, Helsinki.
- Rylance, Keli 2006. Archives and the Intangible. *Archivaria* 62 (Fall 2006).

Provenienssiperiaatteen kulmia

Ulla-Maija Peltonen

© <https://orcid.org/0000-0003-3601-4423>

Arkistoteorian keskeinen lähtökohta provenienssiperiaate korostaa asiakirjojen alkuperäisen kokonaisuuden ja todistusvoimaisuuden merkitystä. Tähän periaatteeseen kytketyt käsitykset ja ajattelumallit ovat ohjanneet eurooppalaisten arkistoammattilaisten työtä yli sadan vuoden ajan. Hollantilaisten arkistonhoitajien Samuel Mullerin, Johan Feithin ja Robert Fruinin arkistojen järjestämistä ja kuvailua käsittelevä käsikirja (1898) on käännetty kuudelle kielelle, joista englanniksi peräti kolme kertaa.¹ Mullerin, Feithin ja Fruinin teoksessa provenienssiperiaate määrittyy niin, että asiakirjat kuuluvat sen henkilön tai yhteisön arkistoon, jonka toiminnan tuloksena ne ovat syntyneet tai joiden haltuun ne ovat toiminnan seurauksena päätyneet.

Keskeisimpiä arkistokäsikirjoja kirjoittivat myöhemmin esimerkiksi isobritannialainen Hilary Jenkinson (1922) ja yhdysvaltalainen Theodore R. Schellenberg (1965). Hilary Jenkinson (1882–1961) kirjoitti keskeiset provenienssia käsittelevät kirjoituksensa 1920- ja 1930-luvulla, Theodore R. Schellenberg (1903–1970) taas 1950- ja 1960-luvulla. Jenkinsonin näkemys, että arkisto muodostuu ”luonnollisesti” arkistonmuodostajan toiminnasta, perustui pitkälle 1800-lukulaiseen käsitykseen historiankirjoituksesta. Hänen mukaansa arkiston autenttisuus ja puolueettomuus evidenssinä perustuivat siihen, ettei arkistoa ollut luotu myöhempää tutkimustarvetta varten.² T.R. Schellenberg puolestaan korosti, että arkisto on arkistonmuodostajan toiminnan tuloksena muodostunut kokonaisuus, jota ei tule hajottaa. Keskeisenä ajatuksena oli provenienssiperiaate (ranskan *respect des fonds*, saksan *Provenienzprinzip*).³ Schellenberg jaotteli asiakirjan tietosisällön primaariin ja sekundaariseen informaatio- ja todistusarvoon. Määrittelyssä ”primaarinen arvo” ilmensi asiakirjan merkitystä

ja todistusarvoa sen laatijalle. ”Sekundaarinen arvo” ilmensi puolestaan asiakirjan informaatioarvoa käyttäjälle ja tieteelliselle tutkimukselle.⁴ Schellenberg kiinnitti päähuomionsa asiakirjan todistusarvoon. Monet arkistoteoreetikot ovatkin esittäneet, että Schellenbergin vaikutuksesta tutkimussuuntausten ja -tarpeiden tunnistamisesta tuli arvonmäärityksen keskeinen teema arkistoinstituutioissa.

Suomessa provenienssiperiaatetta alettiin soveltaa valtion virka-arkistoihin ja virastoihin kertyneisiin asiakirjoihin 1920-luvulla, kuten Eljas Orrman on esittänyt. Vuoden 1939 arkistolain seurauksena Valtionarkiston (nykyinen Kansallisarkisto) ohjeisiin (1941, 1947) kirjattiin provenienssiperiaatteen ulkoinen ja sisäinen soveltaminen. 1950-luvulta lähtien provenienssiperiaatteen soveltaminen laajeni koskemaan myös yksityisarkistoja.⁵ Perustavanlaatuisen keskustelun-avauksen 1980-luvulla teki Eljas Orrman artikkelissaan ”Provenienssi, teoriaa ja sovelluksia” (1987). Hän osoitti, että arkistoammattilaisten kunnioittamasta provenienssiperiaatteesta ja etenkin provenienssista on erilaisia käsityksiä.⁶

Erilaisista käsityksistä huolimatta provenienssiperiaatteesta on teoreettisen keskustelun ohella olemassa yleinen konsensus, josta lähdetään liikkeelle. Yhteisymmärrys liittyy periaatteen ulkoiseen ja sisäiseen osaan sekä niiden soveltamiseen. Ulkoinen provenienssiperiaate (alkuperäperiaate) tarkoittaa sitä, että eri arkistonmuodostajien arkitokokonaisuuksia ei saa sekoittaa keskenään. Sisäinen provenienssiperiaate (struktuuriperiaate) eli alkuperäisen järjestyksen periaate taas lähtee siitä, että arkistonmuodostajan asiakirjatiedoilleen antama järjestys tulee säilyttää tai palauttaa jälkikäteen, jos se on kadonnut.⁷ Schellenbergin asiakirjojen primäärin ja sekundäärinen todistusarvon teoriaa ja sen suuntauksia ovat kehittäneet 1990-luvulta lähtien muun muassa kanadalaiset Helen Samuels ja Terry Cook.⁸

Jaana Kilkki on kytkenyt tuoreessa väitöskirjassaan (2019) provenienssiperiaatteen soveltamisen näkökulmaeron retrospektiiviseen ja proaktiiviseen soveltamiseen. Hän katsoo, että provenienssiperiaatetta sovelletaan toisaalta retrospektiivisesti eli takautuvasti vanhan arkiston järjestämisessä ja toisaalta proaktiivisesti, ennakoivasti, uuden arkiston muodostamisessa. Hän huomauttaa, että ”provenienssiperiaatteen proaktiivisessa soveltamisessa alkuperä [etenkin sähköisessä toimintaympäristössä, huom. kirjoittaja] on arkistonmuodostaja tai

toiminta, joka voi olla myös useiden arkistonmuodostajien yhteistä.”⁹

Kansainvälinen arkistoneuvosto (ICA) tulkitsee provenienssin asiakirjojen, organisaation tai henkilön suhteena, joka asiakirjan on luonut, säilyttänyt ja asettanut käytettäväksi.¹⁰ Suomessa provenienssi tulkitaan samansuuntaisesti: se on ensiksikin asiakirjat luova organisaatio tai henkilö, toiseksi asiakirjojen muodostama fyysinen kokonaisuus, jossa asiakirjat luodaan tai jälkikäteen järjestetään, ja kolmanneksi keskinäisessä suhteessa oleva joukko asiakirjoja.¹¹

Käytännössä provenienssiperiaatteen soveltaminen ja tulkinnat kuitenkin vaihtelevat. Jaana Kilkki onkin esittänyt, että keskeiseksi kritiikin kohteeksi on noussut provenienssin määrittely yhden arkistonmuodostajan suhteena yhteen arkistokokonaisuuteen.¹² Pekka Henttonen on käsitellyt perusteellisesti provenienssiperiaatteen tulkintoja ja sovelluksia teoksessa *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen* (2015). Hän on esittänyt, että toiminnassa syntyneen ”alkuperäisen” kokonaisuuden ja järjestyksen säilyttämistä provenienssiperiaatteen mukaisesti perusteellaan eri tavoin. On vedottu käytännöllisyyteen tai asiakirjojen erityisyyteen, jolloin asiakirjat on nähty ”uniikkeina”, ”alkuperäisinä”, ”autenttisina”, ”puolueettomina” ja ”keskinäisessä suhteessa olevina”. Provenienssia on perusteltu myös edellytyksenä ymmärtää, tulkita ja kriittisesti arvioida asiakirjan yhteyksiä toisiin asiakirjoihin.¹³

Ulkomaisista arkistoteoreetikoista esimerkiksi amerikkalainen David A. Bearman ja jo mainittu kanadalainen Terry Cook ovat kyseenalaistaneet provenienssiperiaatteen näennäisen luonnollisena, ikään kuin arkisto olisi suoraan tietyn toiminnan kuva. He korostavat asiakirjojen kontekstualisointia, arviointia asiakirjojen rajoituksista ja mahdollisuuksista sekä lähteiden syvällisempää ”kuulustelua.”¹⁴ Keskeistä on huomion kiinnittäminen sosiaaliin ja kulttuurisiin konteksteihin, joissa asiakirjat syntyvät ja elävät.¹⁵ Edellä esitetyt näkökulmat ovat hedelmällisiä, koska ne pakottavat arvioimaan arkistojatteluja ja metodeja uudella tavalla.

Kanadalainen Jennifer Douglas on esittänyt, että provenienssi on ymmärretty ja tulkittu arkistoinstituutioissa kolmena osin toisiinsa liittyvänä toimintatapana, ensiksikin järjestämisperiaatteena (*provenance as organizing principle*), toiseksi fyysisenä ja käsitteelli-

senä konstruktiona (*provenance as physical and conceptual construct*) ja kolmanneksi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina (*provenance as sociohistorical context*).¹⁶

Hänen mukaansa proveniensi järjestyseräpäätteenä tarkoittaa asiakirjojen erilaisia järjestämis- ja luokittelukaavoja, jotka perustuivat alun alkaen kirjastoluokitukseen. Luokittelut julkaistiin ensin luetteloina, kunnes siirryttiin kortistojen laatimiseen. Yksityisarkistojen historiallisille ja tärkeinä pidetyille asiakirjoille luotiin satunnaisia luokittelukaavoja pää- ja alasarjoineen. Asiakirjat ryhmiteltiin sarjoiksi, joiden sisällä olevat asiakirjayksiköt ryhmiteltiin tekijän tai aiheen mukaan, kronologisesti, aakkosellisesti tai maantieteellisesti. Lähtökohta oli käytännöllinen, ei teoreettinen.¹⁷

Proveniensi fyysisenä ja käsitteellisenä konstruktiona kyseenalaistaa Douglassin mukaan tiukan tulkinnan ”alkuperäisestä järjestyksestä”, sillä oletettu arkistokokonaisuus on intellektuaalinen konstruktio. Kanadalainen Debra Barr onkin ehdottanut, että proveniensi pitäisi ymmärtää pikemminkin abstraktiona kuin fyysisenä. Asiakirjan kompleksinen historia edellyttää useamman kuin yhden näkökulman reflektointia. Proveniensi ilmentää suhteiden moninaisuutta ja nostaa esiin abstraktion, joka nykyteknologian avulla on mahdollista tuoda esiin. Niin ikään kanadalainen Tom Neshmit on ehdottanut, että alkuperäinen järjestys voitaisiinkin korvata termillä *arkistollinen muoto*.¹⁸ Järjestys viittaa aina oletettuun kokonaisuuteen, muoto on jotain, joka löydetään. Suomalaisessa arkistokuvailussa järjestämisen ja kuvailun prosessit on pyritty 1990-luvulta lähtien ja pyritään edelleenkin integroimaan keskenään.

Proveniensi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina haastaa arkistoammattilaiset tunnistamaan sen, etteivät ihmiset toimi eristyksissä vaan ovat osa yhteiskuntaa, joka vaikuttaa valintoihin ja tapaan toimia. Douglas korostaa, että arkistoammattilaisten tulee löytää parempia tapoja analysoida ja selvittää käyttäjälle niitä pitkiä ja kompleksisiä tapoja, joiden seurauksena arkistot ovat päätyneet nykyiseen tilaan. Hän on myös tunnistanut kirjailijoiden arkistoja tutkiessaan arkiston muotoutumiseen sisältyviä kerrostumia. Niihin myötävaikuttavat ensiksi toimija itse, toiseksi yhteisö, johon toimija kuuluu, kolmanneksi arkiston luovuttaja/lahjoittaja, neljänneksi arkistoammattilainen, joka arvioi, hankkii, järjestää ja kuvailee arkistoa, viiden-

neksi arkiston käyttäjä ja kuudenneksi yhteiskunnan kontribuutio ja arkistojen laajempi tulkinta.¹⁹ Douglas osoittaa, miten erilaisilla tavoilla arkistot muotoutuvat ja painottaa erilaisten kontekstien tunnistamisen tarvetta.

Lähestyn artikkelissani ymmärrystä provenienssista Douglassin edellä esittämän kolmen toisiinsa liittyvän toimintaprosessin näkökulmasta.²⁰ Kysyn, miten ajatus provenienssista on ilmennyt käytännössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistossa, miten sitä on sovellettu ja millaisia ajattelumalleja siihen on kytketty arkistossa?

Sivuan lisäksi kysymystä arkistollisen arvioinnin neljästä paradigmasta, joiden avulla arkiston valinnat tulevat ymmärrettäviksi. Terry Cook on esittänyt, että evidenssi-paradigma syntyi kansallisarkistojen synnyn myötä ja perustui juridiseen lähtökohtaan. Muisti-paradigma painotti etenkin toisen maailmansodan jälkeen muistamisen rinnalla evidenssi- ja vastuu-ulottuvuutta. Arkistot nähtiin kulttuurisen muistin resursseina, muisti-ajattelussa yksityisarkistot nostettiin merkitykseltään viranomaisarkistojen rinnalle. Identiteetti-paradigmassa problematisoitiin totuus-arvo. Tämä ajattelu sai vaikutteita tutkimuksen piiristä, etenkin Annales-koulukunnan tavoitteista. Ymmärrettiin, että arkistot ovat historiallisia lähteitä, jotka sisältävät useita totuuksia, kertomuksia, ääniä tai näkökulmia, ja että arkistonhoitajat ovat välittäjiä ja aktiivisia toimijoita. Arkistot nähtiin yhteisöllisinä resursseina, joiden perusta liittyy identiteetteihin ja oikeudenmukaisuuteen. Yhteisöllisessä (*community*) paradigmassa arkistollisten aukkojen täyttäminen nousi keskeiseksi, huomio kiinnittyi esimerkiksi sukupuoleen, sosiaaliluokkaan tai etnisyyteen. Lisäksi asiakirjoihin, esimerkiksi valokuviin, karttoihin tai äänitteisiin, kiinnitettiin erityistä huomiota. Keskeistä yhteisöllisessä ajattelussa on arkistoinstitutioiden laaja-alainen vuorovaikutus eri toimijoiden kanssa, evidenssin (sekä autenttisuuden, luotettavuuden, eheyden ja käytettävyyden) varmistaminen ja muistin konstruoinnin mahdollistaminen. Yhteisöllisen paradigman myötä dokumentaatiostrategian luominen arkistoille vuorovaikutussuhteessa yhteisöjen kanssa nähtiin välttämättömänä (Helen Samuels 1992). Tämän mukaan arkistot mahdollistavat sosiokulttuurisen representaation tuleville sukupolville.²¹

Tapaustutkimukseni kohteena ovat musiikinopettaja, musiikkikriitikko Anna Ingmanin (1851–1930) ja taiteilija, muotokuvamaalari

Eva Ingmanin (1853–1914) arkistoaineistot, jotka ovat ensimmäiset naisten henkilöarkistokokonaisuudet SKS:n arkistossa. Heidän aineistojaan on luovutettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan useissa erissä. Tarkastelen ensiksi mitä, milloin, kenen toimesta ja miksi Ingmanien aineistot luovutettiin SKS:n arkistoon ja tämän jälkeen sitä, millaisia toimenpiteitä ja ajattelumalleja aineistoihin on kohdistunut eri aikoina provenienssiperiaatteen näkökulmasta.

Ingmanien perheen arkistoaineistot

Musiikinopettaja, musiikkikriitikko Anna Ingmanin ja taiteilija, muotokuvamaalari Eva Ingmanin arkistoaineistot ovat peräisin pääosin kolmesta lähteestä: A. E. Ingmanin, Anna ja Eva Ingmanin kuolinpesistä²² sekä Kansallisarkiston siirtoluovutuksesta.²³ Ingmanien perheen arkistoa on kaikkiaan SKS:ssa noin yksi hyllymetri. Tämä selviää kartuntakirjoista, joista voi seurata Ingmanien arkiston vaiheita SKS:n sisällä. SKS:n kirjastolla ja käsikirjoituskokoelmilla oli vuosina 1831–1897 yhteinen kartuntakirja, johon saapunut aineisto, luovuttaja ja aineiston määrä kirjattiin. Oma kartuntaluettelo kirjallisuuden ja kulttuurihistorian aineistoille aloitettiin 16.3.1898. Myös SKS:n pöytäkirjoihin tehtiin merkintöjä vastaanotetuista aineistoista.

Ingmanien arkistoja säilytettiin ensin SKS:n päärakennuksessa kirjaston erilliskäsikirjoituskokoelmassa. Aineistot sijoitettiin vuonna 1910 ”Sivistyshistoriallisiin kokoelmiin” ja vuosina 1930 ja 1935 ”Kirjallis- ja sivistyshistoriallisiin kokoelmiin”. Vuodesta 1962 arkistot kuuluivat kirjallisuus- ja kulttuurihistorian käsikirjoitusarkistoon ja vuodesta 1971 lähtien SKS:n kirjallisuusarkistoon, nykyiseen SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmaan.

Anna ja Eva olivat lääketieteen tohtori ja suomen kielen tutkija Erik Alexander Ingmanin (1810–1858) tyttäriä. Heidän äitinsä, pappilan tytär Eva Vilhelmiina omaa sukua Perander (1827–1853) kuoli 26-vuotiaana synnytyksessä. Seitsemänvuotias Anna ja viisivuotias Eva jäivät täysorvoiksi, kun isä kuoli 48-vuotiaana syöpään vuonna 1858.²⁴ Osan lapsuudestaan sisarukset sekä samoin orvoksi jäänyt äidinpuoleinen serkku Fanny Churberg viettivät Karjalohjalla Pellin tilalla tätiensä Amalia ja Sophie Peranderin luona.

Sisarukset kävivät ruotsalaista tyttökoulua. Anna aloitti musiikkiopintonsa ja Eva puolestaan taideopintonsa yhdessä Fanny Churbergin kanssa Helsingissä. Eva opiskeli vuosina 1869–1871 Helsingissä saksalainen Bernhard Reinhold opettajanaan ja jatkoi taideopintoja Weimarissa ja Dresdenissä sekä täydensi opintojaan Italiassa ja Lontoossa. Sisarukset ja heidän tätinsä Amalia Perander (1821–1912) perustivat kodin Dresdeniin.²⁵ Ensimmäisen näyttelynsä Eva Ingman piti 24-vuotiaana Saksassa. Eva Ingman tunnetaan erityisesti muotokuvamaalarina. Hän maalasi esimerkiksi vuonna 1903 muotokuvan runoilija ja kielentutkija Arvid Genetzistä (Arvi Jännes 1848–1915), joka toimi SKS:n esimiehenä vuosina 1891–1901.²⁶

Vanhempi sisko Anna Ingman aloitti pianonsoiton opettajana Dresdenissä vuonna 1871 ja kirjoitti musiikkiarvosteluja muun muassa *New York Musical Courier*iin.²⁷ Kun Keski-Euroopassa alkoi muodostua naisten verkostoja, Ingmanien sekä tati Amalia Peranderin kodista tuli kiintopiste pohjoismaisille ja etenkin suomalaisille vierailijoille ja opiskelijoille. Esimerkiksi naisasianainen, toimittaja ja opettaja Maikki Friberg pistäytyi mielellään heidän luonaan.²⁸

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistot ovat karttuneet lähes 190 vuoden ajan eri tavoin ja aineistojen hallintaan on sovellettu hyvin erilaisia metodeja, joihin myös arkistointitilat ovat vaikuttaneet. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmien Yleisluettelosta²⁹ löytyvät tällä hetkellä taulukoiden 2–4 mukaiset tiedot E. A. Ingmanin, Anna Ingmanin ja Eva Ingmanin arkistoista.

Taulukko 2. E. A. Ingmanin arkisto.

Ingman Erik Alexander	
Elinvuodet:	1810–1858
Arkiston nimi:	Erik Alexander Ingmanin arkisto
Määrä (hm):	0,40
Tietosisältö:	Biograficaa, kirjoituksia kielitieteestä, runosuomennoksia, muistiinpanoja, potilaspäiväkirja, kirjeenvaihtoa, valokuvia.
Hakemisto:	Pääkortisto
Käyttöehto:	Aineistossa ei ole käyttörajoituksia

Lähde: SKS KIA, Yleisluettelo, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaaineistot/kirjallisuuden-ja> (viitattu 31.1.2021).

Taulukko 3. Anna Ingmanin arkisto.

Ingman Anna	
Elinvuodet:	1851–1930
Arkiston nimi:	Anna Ingmanin arkisto
Määrä (hm):	0,30
Tietosisältö:	Biograficaa, kirjoitusten ja käännösten käsikirjoituksia, muistiinpanoja, kirjeenvaihtoa, lehtileikkeitä ja painotuotteita, valokuvia.
Hakemisto:	Pääkortisto ja osittainen kirjeluettelo
Käyttöehto:	Aineistossa ei ole käyttörajoituksia

Lähde: SKS KIA, Yleisluettelo, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja> (viitattu 31.1.2021).

Taulukko 4. Eva Ingmanin arkisto.

Ingman Eva	
Elinvuodet:	1853–1914
Arkiston nimi:	Eva Ingmanin arkisto
Määrä (hm):	0,30
Tietosisältö:	Biograficaa, käsikirjoituksia, käännöksiä ja muistiinpanoja, piirroksia, kirjeenvaihtoa, valokuvia, painotuotteita ja lehtileikkeitä.
Hakemisto:	Pääkortisto ja osittainen kirjeluettelo
Käyttöehto:	Aineistossa ei ole käyttörajoituksia

Lähde: SKS KIA, Yleisluettelo, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja> (viitattu 31.1.2021).

Yleisluettelosta käy ilmi, että Ingmanien arkistojen hakemistoina toimivat pääkortisto, kirjekortistot ja osittaiset kirjeluettelot.

Ingmanien perheen verkostot: aineistojen reitit arkistoon

Anna ja Eva Ingmanin aineistoja on SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelman lisäksi ainakin Kansalliskirjastossa. Se, että ar-

kistonmuodostajan aineistoa on eri arkistoinstituutioissa, ei ole harvinaista, sillä yksityisarkiston omistaja tai perillinen voi vapaasti päättää, mihin haluaa arkistonsa lahjoittaa. Kiinnostavaa onkin, millainen aineistojen reitti arkistoihin on, miten ja miksi Ingmanien aineistot hajosivat eri arkistoihin, kuka luovutti ne ja miksi.

Sisarusten holhoojana toimi vanhempien kuoltua Elias Lönnrot, ja varakkaiden vanhempien testamenttiomaisuus turvasi heidän taloudellisen toimeentulonsa. Sisarusten isä E. A. Ingman oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsen vuoden 1831 perustamisesta lähtien ja hyvän suomen kielen taitonsa ansiosta suomensi ruotsista myös SKS:n säännöt vuonna 1832.³⁰ Anna ja Eva Ingman ystäväystyivät Lönnrotin tyttären Idan (1855–1915) kanssa. Yhteys säilyi, kun Ida muutti 1880-luvulla isänsä Elias Lönnrotin kuoleman jälkeen pysyvästi Sienaan, Italiaan. Edellä mainitut suhteet selittävät osin sen, miksi Ingmanien arkistot päättyivät SKS:n arkistoon.

SKS:n pöytäkirjoista ilmenee, että E. A. Ingmanin arkistoa luovutettiin SKS:aan kahdessa erässä loka- ja marraskuussa 1910, luovuttajana toimi Eva Ingman. Pöytäkirjaan on merkitty: ”Dresdenissä asuva neiti Eva Ingmanin puolesta antoi esimies [taidehistorian professori Eliel Aspelin-Haapkylä, huomautus kirjoittajan] Seuran kokoelmiin neiti Ingmanin isävainajan E. A. Ingmanin kirjeenvaihtoa, tullutta ja lähetettyä” sekä esimerkiksi käsikirjoituksia, lääketieteen luentoja, puheita, suomen- ja ruotsinkielisiä runoja.³¹ Luovutus kuvaillaan pöytäkirjassa seuraavasti: ”Seuran esimiehen kautta oli neiti Eva Ingman (asuva Dresdenissä) lahjoittanut Seuran arkistoon 29 E. A. Ingmanille saapunutta kirjettä” muun muassa Elias Lönnrotilta sekä Amalia ja Sofia Lovisa Peranderilta.³² SKS:n pöytäkirjaan on merkitty 5.11.1930: ”Neitien Eva ja Anna Ingmanin pesästä” on saatu noin 100 kirjettä. Kirjeiden lähettäjinä on aikansa kulttuurivaikuttajia³³, minkä lisäksi luovutuksessa oli ”68 valokuvaa, 12 muistikirjaa...”. SKS:n vuosikertomuksessa 1931 mainitaan, että Kirjallis- ja sivistystieteellisiin kokoelmiin ovat lähettäneet lisiä neidit Anna ja Eva Ingman.³⁴ Luovuttajaa ei mainita, mutta SKS:n pöytäkirjaan 4.3.1935 on merkitty: ”prof. rouva Naëma Stenijin välityksellä on saatu laattikollinen neitien Anna ja Eva Ingmanien tallentamia valokuvia, kirjeitä ja papereita, joukossa m.m. E. A. Ingmanin ja kuopiolaisen Perander-suvun kirjeitä, eräs J. V. Snellmanin tilapääruno 1830-

luvulta y. m.”³⁵ Ilmaisu ”laatikollinen” viittaa järjestämättömään aineistoon.

Valtionarkiston (nykyinen Kansallisarkisto) siirtoluovutus tapahtui 20.8.1979 Kaarina Salan ollessa SKS:n Kirjallisuusarkiston johtajana. Perusteena siirrolle oli, että Anna ja Eva Ingmanin arkisto oli jo SKS:ssa. Luovutusta valaisee saatekirje, josta käy ilmi, että Suomalainen tiedeakatemia siirsi aineiston 19.5.1978 Valtionarkistoon. Mukana oli myös kopio Anna ja Eva Ingmanin Dresdenissä 18.5.1910 tekemästä testamentista, jonka mukaan he tulevat lahjoittamaan omaisuutensa Suomen Tiedeakatemialle. Jälkeen jäävän omaisuuden he halusivat jättää ”muodostettavaksi E. A. Ingmanin rahastoksi”. Testamentti sai lainvoiman vuonna 1930.³⁶

Valtionarkiston siirtoluovutus sisältää Ingmanin sisaruksille saapuneita kirjeitä esimerkiksi Eliel Aspélin-Haapkyhältä, Maikki Fribergiltä, Lucina Hagmanilta, Agnes ja Karl Bergbomilta ja Karl Elmgreniltä. Anna Ingmanille saapuneista kirjeistä ilmenee jälleen kytkös SKS:aan. Karl Elmgren (1817–1897), SKS:n sihteeri vuosina 1846–1861 ja myös varapuheenjohtaja muutaman vuoden ajan, hoiti sisarusten omaisuus- ja talousasioita.³⁷ SKS:n arkiston Anna ja Eva Ingmanin arkistot sisältävät satoja heille saapuneita kirjeitä vuosilta 1875–1930, mukana on kirjeitä myös Vava Naëmi Stenijiltä, joka luovutti sisarusten jäämistöä SKS:aan.

Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa Ingmanien arkisto on nimeltään ”Anders Wilhelm Ingman”³⁸, Anna Ingman & Eva Wilhelmina Ingman”. Ingmanien arkistossa on satoja heille tulleita kirjeitä vuosilta 1872–1920, puheita, painatteita ja Ebba Snoilskyn kirjeen mukana saadut 14 henkilövalokuvaa vuosilta 1835–1839. Arkistoluetteloon on merkitty: ”Kokoelma on saatu Eva ja Anna Ingmanin yhteiskirjekokoelmaa (Coll.87.2) lukuun ottamatta, lahjoituksena opettaja Elin Ingmanin kuolinpesältä 1941.”³⁹ Annan ja Evan isän veli Anders Wilhelm Ingman (1819–1877) oli eksegeetiikan professori, jonka tyttäret Junia, Anna, Elina (Lina) ja Aina olivat sisarusten serkkuja. On mahdollista, että Elin Ingman on Annan ja Evan sukulainen.

Kansalliskirjaston ja SKS:n Ingmanien arkiston kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Vava Naëmi Stenij (o.s. Granfelt) tunsi hyvin Anna ja Eva Ingmanin.⁴⁰ Vava Naëmi Stenijin ja eksegeetiikan professori, kielitieteilijä, teologi Sten Edvard Stenijin perhearkisto on Kansalliskir-

jaston käsikirjoituskokoelmassa.⁴¹ He kävivät ilmeisesti Dresdenissä, sillä heidän arkistossaan on kirjeiden lisäksi maininta oleskelusta Dresdenissä ja Dresdenin kartta. Edellä mainitut suhteet selittänevät sen, miksi Naemi Stenij luovutti Anna ja Eva Ingmanin arkistojäämistön SKS:aan vuonna 1935. Esimerkki myös osoittaa aineiston mutkikkaita polkuja arkistoon.

Anna ja Eva Ingmanin kirjeitä on säilynyt muissakin arkistoissa. Esimerkiksi Päivälehdessä arkistossa J. H. (Juhana Heikki) Erkon (1849–1906) arkistossa on runsaasti heidän kirjeitään vuosilta 1885–1904⁴² ja Åbo Akademin kirjaston kirjekokoelmassa on runsaasti heidän lähettämiään kirjeitä eri henkilöille vuosilta 1892–1929.⁴³

Provenienssi järjestämisperiaatteena

Arkistot säilyttävät uniikkeja kappaleita asiakirjoista, joiden järjestämisellä, luetteloinnilla ja kuvailulla provenienssiperiaatteen mukaisesti taataan niiden autenttisuus, luotettavuus, eheys ja käytettävyys.⁴⁴ Arkistossa asiakirjakokonaisuudet ovat suhteessa muihin asiakirjoihin.

Lähestyn ensiksi provenienssin soveltamista järjestämisperiaatteena Anna ja Eva Ingmanin arkistoissa. Douglasin mukaan provenienssi järjestämisperiaatteena tarkoittaa asiakirjojen erilaisia luokitteluita, joita esimerkiksi luettelot ja kortistot ilmentävät. Jaana Kilkki on huomauttanut, että arkistoluettelot toimivat pikemminkin ”asiakirjoille annetun järjestyksen dokumentaationa”.⁴⁵

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian käsikirjoituksia käsiteltiin ja kuvailtiin SKS:ssa 1960-luvun alkuun asti kirjastoaineistoina. Hake mistoina toimivat kirjastokortit. Vuonna 1962 kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistoaineistot sijoitettiin käsikirjoitusarkistoksi. Tämän jälkeen käsittely- ja arkistointiperiaatteita uudistettiin ja aineistoja ryhdyttiin hallitsemaan arkistoaineistona. Vuonna 1969 tehdyn uudistamisen yhteydessä aineistoille, jotka oli valmiiksi järjestetty koon mukaan, luotiin arkistotunnisteiden järjestelmä. A4-kokoisista asiakirjoista muodostettiin A-kokoelma, vanha aineisto koottiin arkistokuoriin, jotka saivat juoksevan numerotunnuksen. Foliokokoisesta aineistosta muodostettiin B-kokoelma, jolloin arkistokuoret saivat samoin juoksevan numerotunnuksen. Laajoista arkistoaineis-

toista muodostettiin C-kokoelma, ja ne sijoitettiin arkistokansioihin ja saivat yksilöidyn tunnusteen. Uusien arkistotilojen myötä vuonna 1979 A4-kokoisten ja foliokokoisten asiakirjojen erottelu kävi tarpeettomaksi ja ne yhdistettiin AB-kokoelmaksi, johon sijoitettiin myös karttuvia aineistoja. Erilliskokoelmiin kuuluivat muun muassa Lönnrotiana, Gottlundiana, Boreniana ja Aleksis Kiven kokoelma.⁴⁶

Aineistoja hallittiin pääkortiston, kirjekortiston ja luetteloiden kautta. Pääkortistosta ilmenee arkistonmuodostajan nimi, yksikön/asiakirjan kuvailu- ja tunnistetiedot sekä arkiston luovutusajankoh- ta.⁴⁷ Kirjeiden yleisluettelon pohjalta laadittiin kirjoittajan ja vastaanottajan mukaiset kortistot sekä henkilö- ja asiasanahakemistot. Anna ja Eva Ingmanin arkistokortteja on pääkortistossa useita kymmeniä, jokainen asiakirja on yksilöity korttiin ja saanut myös yksilöllisen tunnusteen. Arkistotunnisteina ovat esimerkiksi kortiston kortit A 1198–1217; AB 2301–2310. Isä E. A. Ingmanin aineisto on arkiston varhaisvaiheessa nimetty Ingmaniana I–V, mutta ilmeisesti myöhemmin hänen asiakirjansa on sijoitettu AB-kokoelmaan.⁴⁸

1970-luvulla henkilöarkistojen järjestämisen perustaksi luotiin yksityisarkiston luokittelukaava, jonka silloinen SKS:n Kirjallisuusarkisto kehitti yhteistyössä Helsingin yliopiston kirjaston käsikirjoitus-kokoelmien kanssa. Se syntyi arkistonjohtaja Kaarina Salan mukaan vertaamalla omia kokemuksia T.R. Schellenbergin *The Management Archives* -teoksessa esitettyihin ajatuksiin.⁴⁹ Henkilöarkiston luokit- telukaavan pääsarjoiksi tulivat Biografia, Kirjeenvaihto, Käsikirjoitukset, Toiminta-asiakirjat, Lehtileikkeet, Painotuotteet, Valokuvat, Piirustukset ja Muut aineistot.⁵⁰ Ryhmittely perustui asiakirjatyyppiin, jotka ryhmiteltiin alasarjoihin tarpeen mukaan. Edelleen ar- kistoa hallinnoitiin pääkortiston, kortistojen ja luetteloiden kautta. Arkistoluettelon laatimista ohjasi arkistokaava, jonka perusteella asia- kirjasarjat merkittiin luetteloon. Yksittäisten asiakirjojen erillisyydes- tä muodostui arkistokokonaisuus, jota hallittiin imaginaaristi kortis- tojen ja luetteloiden kautta.

Käytännössä oletettu arkistokokonaisuus tarkoitti luokittelua asia- kirjasarjoihin. Laki yksityisarkistojen valtionavusta (998/1974) jou- dutti yksityisarkistojen käytäntöjen kehittämistyötä. Valtionarkisto antoi 1970-luvulla yleisohjeet yksityisluonteisten arkistojen hoitoa varten ja julkaisi arkistonhoidon oppaan yksityisarkistoille sekä aloit-

ti säännöllisen koulutuksen.⁵¹ Tämän jälkeen on julkaistu lukuisia yksityisarkisto-oppaita.⁵²

Anna ja Eva Ingmanin arkistojen keskeisiä tietosisältöjä tarjoavat useat asiakirjatyyppit. Kirjeet ovat Ingmanien arkistojen keskeinen osa. Anna ja Eva Ingmanin kirjeistä on tehty erillinen kirjekortisto ja -luettelo. Kirjeenvaihdon asiakirjat on ryhmitelty saapuneisiin ja läheteisiin kirjeisiin sekä muiden kirjeisiin, lähettäjän ja vastaanottajan mukaiseen aakkos- ja aikajärjestykseen.

Yksityishenkilöiden kirjeenvaihdon katsottiin laissa yksityisluontoisten arkistojen valtioavusta (998/1974) valottavan ”kansakunnan yhteistä sivistysvarastoa” ja tieteellisen tutkimuksen kannalta merkityksellistä lähdeaineistoa.⁵³ Niin kirjeet kuin valokuvatkin voivat valaista arkea ja ihmissuhteita, mutta myös laajempia sosiokulttuurisia ilmiöitä. Kirjeessä korostuu lähettäjän ja vastaanottajan suhde.⁵⁴

Suomalaisessa arkistokoulutuksessa ja käytännön arkistotyössä painotettiin 1970-luvulla ulkoisen ja sisäisen provenienssin merkitystä arkistojen järjestämisen ja luetteloinnin perusperiaatteena. Samalla korostettiin, että tapauskohtaisesti on ratkaistava, mihin asiakirja lopullisen järjestelytyön yhteydessä sijoitetaan, ja että arkistoluetteloon tulee aina merkitä sijoituspaikka.⁵⁵ Anna ja Eva Ingmanin arkistojen kohdalla huomautus liittyy erityisesti kirjeisiin ja valokuviin.

Vaikka SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistoriallisten käsikirjoitusten järjestämisessä pääosin noudatettiin oletetun arkistokokonaisuuden ja järjestyksen osalta ulkoista provenienssiä, jonka mukaan tiettyyn arkistoon ei saa sekoittaa johonkin toiseen arkistoon kuuluvia asiakirjoja, poikkeuksia tehtiin kirjeiden ja valokuvien kohdalla.⁵⁶ Kirjeiden ja valokuvien hallinta luetteloiden ja kortistojen kautta osoittaa, että provenienssi oli imaginaarinen.⁵⁷ On tulkinnanvaraista, mikä on provenienssi ja miten se ymmärretään ja tulkitaan.

SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa järjestämisen lähtökohtana näyttää olleen oletetun arkistokokonaisuuden eheyden säilyttäminen. Kuitenkin valokuvien irrottaminen erilleen muusta arkistonmuodostajan aineistosta oli pitkään leimallista SKS:n arkistossa⁵⁸, vaikka erillään säilytettynäkin kuvien arvo on osa arkistokokonaisuutta. Kuvat irrotettiin arkistoyhteydestään ja järjestettiin aiheen mukaisiin ryhmiin,⁵⁹ vastoin provenienssiperiaatetta, joka syntyi nimenomaan vastareaktiona arkistoissa ja kirjastoissa vallinneelle

käytännölle hajottaa asiakirjakokonaisuuksia. Kuvia järjestettiin joko aiheen (henkilö) tai maantieteellisen kokonaisuuden (paikkakunta) mukaan, riippumatta siitä, mihin arkistoon ne alun perin kuuluivat.⁶⁰ Asiaryhmittely merkitsi pahimmillaan arkistoyhteyden ja alkuperän katoamista. Näin kävi Anna ja Eva Ingmanin arkiston kuville. Yhteyt Ingmanien arkistoihin katkesi, kun arkistokäytäntönä oli itsenäisen ”kuvakokoelman” muodostaminen, toisin sanoen SKS:n henkilökuvakokoelman luominen.

Yksi selitys erillisen kuvakokoelman luomiselle voisi olla siinä, että valokuvan status arkistossa asiakirjana vakiintui vasta 1980-luvulla. Kuvien luettelointi sisällön mukaisesti temaattisiin ryhmiin noudatti aihe- eli pertinenssiperiaatetta, jonka mukaan kuvan arkistoyhteyteen tai kuvaajan statukseen ei kiinnitetty huomiota. Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kuvia järjestettiin, luuteloitiin ja hallinnoitiin ikään kuin arkistoinstituutio (SKS) olisi arkistonmuodostaja.

Proveniensi fyysisenä ja käsitteellisenä konstruktiona

Seuraavaksi lähestyn provenienssia fyysisenä ja käsitteellisenä konstruktiona Anna ja Eva Ingmanin arkistossa. Douglasin mukaan proveniensi fyysisenä ja käsitteellisenä konstruktiona haastaa tulokinnan ”alkuperäisestä järjestyksestä”. Kuten aiemmin esitin, Debra Barr on painottanut, että proveniensi pitäisi ymmärtää pikemminkin abstraktiona kuin fyysisenä ja että asiakirjan kompleksinen historia edellyttää useamman kuin yhden näkökulman reflektointia. Myös Tom Neshmitin ajatus, että (oletettu) ”alkuperäinen järjestys” voitaisiin korvata termillä *arkistollinen muoto*, on varteenotettava. Muoto on jotain, joka löydetään.⁶¹

Proveniensi on keskeinen paitsi järjestämisen myös aineistojen kuvailun periaate. Arkistoyhteyden, toisin sanoen ulkoisen provenienssin, palauttaminen jälkikäteen merkitsee aineiston uudelleen arviointia ja kontekstuaalisten tietojen palauttamista. SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa olevan vanhan ja jo luetteloidun aineiston uudelleen tarkastelua nimitetään revisioinniksi. Se tarkoittaa vanhan arkistokokonaisuuden uudelleen arviointia, järjestämistä ja aineiston kuvailua arkistollisten nykykäytänteiden

mukaisesti.⁶² On aina mahdollista, että asiakirja on arkistohistoriansa eri vaiheissa tulkittu ja kuvailtu puutteellisesti tai se on joutunut tai sijoitettu ”väärään” yhteyteen ja jäänyt siksi ”näkyttömäksi”.

Revisiointiprosessissa tutkitaan arkiston tietosisältöjä ja konteksteja ja selvitetään, onko arkistonmuodostajan aineistoa muuallakin kuin jo järjestetyn aineiston yhteydessä. Samalla arkiston fyysinen kunto kartoitetaan ja tehdään tarvittavat arkistolliset suojaustoimenpiteet. Revisioinnissa informaation hakuvälineinä toimivat aiemmin tehdyt hakemistot, pääkortisto, erilliskäsikirjoitusten arkistokortit, kirjeenvaihdosta tehdyt kirjekortit ja -luettelot, kartuntakirjat, pöytäkirjat, luovutustiedot ja arkistojen tietosisällöt sekä arkistonmuodostajaan liittyvä tutkimus, matrikkelit ja muut julkaisut.

Anna ja Eva Ingmanin kuva-aineistoja on revisioitu SKS:n Kirjallisuusarkistossa vuosina 2004–2009. Arkistojen kuva-aineistoa revisioitiin kuvaluetteloinnin uudistamisen yhteydessä, jolloin Ingmanin sisarususten valokuviiin oli mahdollista palauttaa ulkoinen provenienssi ainakin osittain. Luettelointityössä hyödynnettiin arkistotietokannan tarjoamia mahdollisuuksia, mikä edellytti arkistoyhteyksien etsimistä, johtolankojen havaitsemista, toisin sanoen ”salapoliisityötä” ja aikaa. Kuvatun kohteen mukaan aakkosittain järjestettyjen valokuvien uudelleen ryhmittely toteutettiin arkistonmuodostajan mukaan.⁶³ Hankkeessa Anna ja Eva Ingmanin arkistoon kuuluvat lähes 150 henkilön kuvat palautettiin arkistokokonaisuuden yhteyteen. Inventoitujen kuvien informaatio kuvailtiin tiivistetysti arkistotietokannan tietosisältö-kenttään: ”Eva ja Anna Ingmanin arkistoissa on Eva ja Anna Ingmanin henkilökuvia sekä lukuisia kuvia heidän ystävästään ja tuttavistaan. Kuvia on myös Ingmanien Dresdenin kodista. Lisäksi on dioja Eva Ingmanin piirroksista sekä joitakin painokuvia. Mustavalkokuvia yhteensä 165 kpl.”

Anna ja Eva Ingmanin kuva-aineiston yhteys arkistonmuodostajaan voitiin osin palauttaa arkiston uudelleen järjestämisen ja käsitteellisen konstruoinnin keinoin. Käytännössä asiakirjojen ryhmittely sarjoihin (kirjeet, käsikirjoitukset, valokuvat jne.) perustuu fyysiseen muotoon, vaikka se ei olekaan ainoa mahdollisuus.⁶⁴ Järjestämisen käytännöt ovat arkistoissa toiminnan mukaisia organisatorisia tai hierarkkisia ryhmittelyjä sekä aiheen tai sisältöpiirteen mukaisia ”avaimia arkistoihin”.

Käsitteellisesti aineistoa hallitaan kuvailun tasolla. Arkistoaineiston *kuvailu* on käsitteenä huomattavasti laajempi kuin arkistoaineiston järjestäminen ja luettelointi, toisin sanoen niiden keskeisinä tavoitteina on tuottaa käyttäjälle tietoa arkistoista. Australialainen Geoffrey Yeo painottaa, että ”kuvailun kompleksisuus on seurausta arkiston ja maailman monimuotoisuudesta, joissa asiakirjoja luodaan, säilytetään ja käytetään”.⁶⁵ Kuvailun (*description, archival description*) käsite tulkitaankin ”prosessiksi, jossa hakemistoja laatimalla taataan aineiston intellektuaalinen hallinta”.⁶⁶ Myöhemmissä määrittelyissä kuvailun prosessiluonnetta on korostettu ja esitetty, että kuvailustandardien mukainen monitasoinen kuvailu ja arkistoluettelo muodostavat yhdessä arkistohakemiston. Arkistohakemisto kattaa arkiston fyysisen ja intellektuaalisen hallinnan. Kuvailun tavoitteena on liittää aineisto konteksteihinsa ja taata asiakirjallinen evidenssi jostain ilmiöstä tai tapahtumasta.

Anna ja Eva Ingmanin arkistojen lähempi tarkastelu osoittaa, että arkistossa kehiteltiin vuosien saatossa erilaisia aineistojen järjestämisen tapoja käytettävyyden parantamiseksi.⁶⁷ Kävi myös ilmi, että arkistojen järjestämisessä sovellettiin ulkoisen ja sisäisen provenienssin sekoitusta, jota myöhemmin pyrittiin korjaamaan arkistoyhteyden palauttamiseksi. Pragmaattinen näkökulma on ollut ja on edelleenkin arkistoissa tärkeä, mutta järjestäminen on aina myös analyttinen prosessi. Se on sekä käsitteellinen konstruktio että fyysinen toiminto.

Proveniensi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina

Jennifer Douglasin mukaan proveniensi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina haastaa arkistoammattilaiset tunnistamaan sen, etteivät ihmiset toimi eristyksissä muusta yhteiskunnasta. Myös arkistoammattilaiset ovat osa yhteisöä, joka vaikuttaa heidän valintoihinsa ja tapaan toimia. Tämän vuoksi arkistoammattilaisten tulee löytää hedelmällisempiä tapoja analysoida aineistoja ja selvittää käyttäjälle tapoja, joiden seurauksena asiakirjat ovat päätyneet nykyiseen tilaan arkistossa. Douglas on tunnistanut kirjailijoiden arkistoja tutkiessaan arkiston muotoutumiseen myötävaikuttaneita kerrostumia ja painottaa erilaisten kontekstien tunnistamisen tarvetta.⁶⁸ Yksityinen asia-

kirja tai arkisto saa laajemman yhteiskuntahistoriallisen merkityksensä, kun siitä tulee osa julkista arkistoinstituutiota.

Pohdin seuraavaksi, miten yhteiskuntahistoriallinen yhteys ilmenee Anna ja Eva Ingmanin arkistoissa. Tarkempi analyysi paljastaa erilaisia kulmia myös arkistoaineistojen käytettävyyteen, jonka edistäminen on keskeinen osa arkistoammattilaisten työtä. Luettelot, hakemistot ja kuvailu parantavat arkistojen saavutettavuutta ja käytettävyyttä, sillä ne tarjoavat käyttäjille keskitetysti tietoa arkistoista. Ne ovat osa asiakirjojen yhteiskuntahistoriallista kontekstia. SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistojen yleisluettelo *Suomen tieteellisten kirjastojen käsikirjoituskokoelmien yhteisluettelo* (1971) ja sen täydennysosa *Käsikirjoituskokoelmien yhteisluettelo* (1972) julkaistiin 1970-luvulla käytettävyyden edistämiseksi yhteistyössä SKS:n ja Helsingin yliopiston kirjaston kanssa.⁶⁹

Naistutkimuksen ja naisarkistojen kysynnän myötä 1980-luvulla paljastui, että naisten asiakirja-aineistot oli asetettu useiden arkistojen luettelointi- ja kuvailutyössä toissijaisiksi erityisesti 1800- ja 1900-luvun alun aineistoista ja arkistokäytännöistä. NASTA-projekti (1989) käynnisti arkistoammattilaisten ja tutkijoiden yhteistyönä naisarkistojen kartoitushankkeen, jonka tuloksena ilmestyi *Naisia, asiakirjoja, arkistoja* -luettelo (1994).⁷⁰ Luettelon tehtävänä oli edistää muun muassa naisten historiaan kohdistuvaa tutkimusta. Samalla korostui arkistojen merkitys erilaisina identiteetteinä ja muistina. Luettelo on asiakirjallisesti kattava, sillä se ei keskity vain yhteen asiakirjatyyppiin, esimerkiksi kirjeisiin tai päiväkirjoihin, vaan mukana on kyseisen henkilön tai yhteisön aineistokokonaisuus. Yhteiskunnallisiin kysymyksiin vastauksia etsivä saa luettelosta käyttöönsä tietoja esimerkiksi monimuotoisista yhdistyksistä. Luettelo sisältää tietoja useiden ammattien edustajien arkistoista, kirjailijoista, tiede-aisista ja yhteiskunnallisista vaikuttajista palvelijattariin ja tehdastyöläisiin. Ajallisesti luettelossa on arkistotietoja 1700-luvun alkupuolelta 1990-luvulle.

Anna ja Eva Ingmanin arkistojen yhteiskunnallinen yhteys ilmenee NASTA-hankkeen myötä, kun vuorovaikutus tutkijayhteisön ja arkistojen välillä voimistui.⁷¹ Voi myös havaita viitteitä siitä, että naishistorian tai mikrohistoriallisen tutkimuksen tiedonintressit vaikuttivat arkistokäytäntöihin parantaa tiedonhakuja. Lisäksi suomalaisessa

yhteiskunnassa tapahtunut tietotekninen murros loi sekä mahdollisuuksia että vaatimuksia arkistoille.

Analogisten aineistojen luettelointi ja kuvailu arkistoissa perustuvat pitkään muodollisiin ja sisällöllisiin ratkaisuihin, joita ohjasi laajalti provenienssiperiaate. Arkistoaineiston perinteiset hakuperusteet (arkistonmuodostajan nimi, arkiston rajavuodet, paikka, asiakirjatyyppi, aineiston laajuus, erillisluettelot ja kortistot) palvelivat pitkään tutkimusta ja tiedon tarvitsijoita. Pian kuitenkin havaittiin, etteivät ne enää riitä vastaamaan tutkimuksen tarpeisiin. Luetteloinnin ja kuvailun haasteeksi muodostui, miten monimuotoinen informaatio arkistoista tavoittaa käyttäjän ja lisää hänen mahdollisuutensa hyödyntää aineistoja.

Nykyteknologiaan perustuva aineistojen luettelointi ja kuvailu monipuolisti ja mahdollisti uudenlaisia kuvailun tasoja. Kansallisarkiston *Luettelointi- ja kuvailusäännöissä* (1997, 2002)⁷² aineistojen kuvailualueita on viisi: identifointitiedot, sisältötiedot, käytettävyystiedot, omistus- ja käsittelytiedot sekä viitetiedot. Kuvailualueet ala-alueineen mahdollistavat kontekstien ja erilaisten suhteiden luomisen sekä asiakirjan todistusvoimaisuuden turvaamisen.

Tutkijoiden kiinnostus arkistokokoelmia ja niiden historiallisia konteksteja kohtaan on myös tuottanut hyödyllistä tietoa. Suomessa esimerkiksi historian tutkija Anu Lahtinen, joka on tutkinut keskiajan ja varhaismodernin ajan yksityisarkistokokoelmia ja niiden tutkimuksellisia haasteita, on osoittanut, että arkistoluetteloinneissa on merkittäviä puutteita naisten aineistojen osalta.⁷³ Tutkijan perehtymisen alkuperäisaineistoihin nosti näkyviin vinoumia arkistojen luettelointikäytännöissä, joista on seurannut vääristymiä historiakuvaamme.⁷⁴

Arkistonjohtaja Vuokko Joki on osoittanut, että Kansallisarkistossa arkistoaineistoja nimettiin, järjestettiin ja luettelointiin aikaisemmin miesten arkistoiksi, vaikka arkisto sisälsi miehen vanhempien tai puolison arkistot. Naisten arkistot peittyivät puolison, perheen tai suvun arkistoihin. Kun lähtökohdaksi otettiin jokaisen arkistonmuodostajan määrittely omaksi kokonaisuudeksi riippumatta aineiston laajuudesta, naisten arkistot tulivat näkyviksi. Paljastui, ettei arkistotietojärjestelmään ollut merkitty kaikkia ulkoisen provenienssin mukaisia arkistoja.⁷⁵ Alkuperäisen arkistoyhteyden palauttamisen nimissä uu-

delleen järjestäminen kohdistui myös kirjekokoelmiin.⁷⁶ Naisten arkistot sisältävät yleensä kirjeitä, ja kirjeissä naiset käsittelevät myös arkipäivän kuulumisia ja ajatuksia, joista nykytutkimus on kiinnostunut. Naisten arkistot ovat yleensä huomattavasti suppeampia kuin miesten, mutta laajuutta olennaisempaa on arkistojen tietosisältö.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen arkistolähteitä ja arkistoratkaisuja tutkinut Riikka Taavetti on puolestaan huomauttanut, että tutkijan olisi otettava huomioon ”arkistojen aktiivinen osuus prosessissa, joka tekee tutkimuksen mahdolliseksi”. Arkiston käyttäjän olisi hyvä tiedostaa, että ”aina on joku tai joitakuita, joiden päätöksen seurauksena – tarkoittaen tai tarkoittamatta – jäljet ovat myöhempien tutkijoiden käytettävissä. – Jälkiä ei jää, niitä jätetään tai säilytetään”⁷⁷ löydettäväksi.

Terry Cookin nimeämässä yhteisöllisessä paradigmassa arkistollisen aukkojen täyttäminen on keskeinen osa prosessia, jossa arkistotammattilainen yhteistyökumppaniensa kanssa arvioi, hankkii, järjestää, kuvailee arkistoa.⁷⁸ Esimerkki tällaisesta yhteistyöstä on ”Naisia, asiakirjoja, arkistoja” -hanke.⁷⁹ Hankkeessa huomio kiinnittyi erityisesti sukupuoleen ja viittaa ilmeisesti Cookin nimeämään arkistollisen arvioinnin identiteetti- ja muistiparadigmaan. Voi myös kysyä, miksi kaikkia aineistoja ei ole luetteloitu arkistossa ja miksi proveniensi on sivuutettu? Esimerkit osoittavat, että arkistoissa on marginalisoituja asiakirjoja, jotka eivät välttämättä päädy tutkimuksen piiriin vaan jäävät ”pimentoon”, löydettäväksi sattumalta.⁸⁰

Anna ja Eva Ingmanin arkistojen kohdalla voi tunnistaa provenienssiperiaatteeseen kytkettyjä erilaisia käsityksiä ja merkityksiä eri aikoina. Ingmanin arkistojen arvioinnin taustalla on nähtävissä ajattelumalleja arkistojen todistus-, muisti-, identiteetti- ja yhteisöllisistä funktioista.⁸¹ Ingmanin sisarusten arkistojen tallentaminen 1930-luvulla viittaa muistifunktioajatteluun. Saksassa asuvien musiikinopettaja Anna Ingmanin ja taiteilija Eva Ingmanin arkistot tallennettiin arkistoon heidän omasta tahdostaan, sillä SKS:ssa oli jo isän professori E. A. Ingmanin henkinen jäämistö. Suomalaiset Anna ja Eva Ingman toimivat pääosin Dresdenissä, ja heillä oli säilyneen kirjeenvaihdon perusteella laajat sosiokulttuuriset verkostot. Sisarukset toimivat aktiivisesti yhteisöissään ja jättivät jälkeensä asiakirjoja 1800-luvun puolivälistä 1930-luvulle, jolloin aineistot tallennettiin arkistoon. Ai-

neistojen luettelointitavat arkistossa viittaavat myös todistus- ja identiteettiajatteluun. Arkistoammattilaiset osallistuivat muistin ja identiteetin konstruointiin luomalla erilaisia luetteloita ja hakemistoja ja saattamalla ne yleiseen tietoisuuteen tutkimuksen ja tarvitsijoiden käytettäväksi.⁸²

Ingmanin sisarusten arkistot kantavat mukanaan muistia itsenäistä naistoimijoista ja heidän verkostoistaan. Ingmanien arkistojen uudelleen käsittely 1990- ja 2000-luvuilla viittaa yhteisölliseen ajatteluun, johon vaikutti muisti-, evidenssi- ja identiteettiajattelun lisäksi se, että tietokantaluettelointi ja aineistojen huolellinen dokumentointi toteutettiin yhteistyössä käyttäjien, tässä tapauksessa tutkijoiden, kanssa.⁸³

Ingmanien arkistoista voi tunnistaa myös Douglasin nimeämiä arkistojen muotoutumiseen sisältyviä kerrostumia. Anna ja Eva Ingman valitsivat itse, mitä asiakirjoja arkistoon luovuttavat. Heidän kuoltuaan sisarusten lähiyhteisö ja lahjoittajat (Naëmi Steniji, Elin Ingman) arvioivat, mitä asiakirjoja luovuttavat arkistoon. Arkistossa arkistoammattilaiset kohdistivat vuosien saatossa Ingmanien arkistoihin useita erilaisia toimenpiteitä. Myös Ingmanien arkistoa käyttävien tutkijoiden myötä aineistojen yhteiskunnallinen merkitys laajenee.⁸⁴

Anna ja Eva Ingmanin arkistojen provenienssi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina konkretisoituu aineistojen päätyminenä SKS:n arkistotoimen ja käytön piiriin. Australialainen Adrian Gunningham onkin korostanut, että asiakirjan institutionalisointi merkitsee informaation kulkua yksityisestä kollektiivisen piiriin ”tulevien sukupolvien eduksi”.⁸⁵

Moniulotteinen provenienssi

Arkistoammattilaisten tekemillä valinnoilla on vaikutusta siihen, millaisiin konteksteihin arkistot sijoittuvat ja miten asiakirjat ja aineistot ovat ymmärrettäviä käyttäjille. Näkemykset arkistoista ”valtanpitäjien luoman yhteiskunnan virallisen muistin ylläpitäjinä ja oikeuttajina”⁸⁶ ovatkin saaneet alan ammattilaiset pohtimaan kriittisesti perinteisiä ajattelu- ja toimintatapojaan.

Anglosaksisissa maissa kuvailukäytänteitä ovat muovanneet 1980-luvulta lähtien erityisesti asiakirjojen elinkaari- ja jatkumomallit. Asiakirjan elinkaari (*life-cycle*) -mallin mukaan asiakirjoille voidaan määrittellä aktiivivaihe ja historiallinen, päätearkistovaihe. Sähköisten asiakirjojen myötä ymmärrettiin, etteivät asiakirjat edellytä arkistoilta pelkästään vaiheittaista käsittelyä, vaan mitä suurimmassa määrin ymmärrystä asiakirjan luomisen ja käytön jatkumosta.⁸⁷ Jatkumo (*continuum*) -malli korostaa asiakirjan eri vaiheiden ymmärtämistä toisiinsa liittyvinä toimintoina. Suomessa asiakirjan elinkaari- ja jatkumo-ajattelumallit vakiintuivat 1990-luvulla. Arkistonhoitokäsite laajeni vähitellen asiakirjahallinnan ja arkistotoimen piiriin. Nykyteknologian kehitys ja sähköinen asiakirjahallinta edellyttävät arkistoammattilaisilta uudenlaisten käsitteiden ja metodien luomista, jotta ne saadaan integroitua toimintaprosesseihin.⁸⁸ Kaikissa määrittelyissä käy ilmi arkistollisen alkuperän kompleksisuus.

Jennifer Douglas on nostanut esiin kanadalaisen Tom Neshmitin painotuksen asiakirjan historiallisista ja kulttuurisista merkityksistä. Ihminen synnyttää, kerryttää ja arkistoi asiakirjoja tietoisesti tai tiedostamattaan yhteisöllisistä tai yhteiskunnallisista syistä.⁸⁹ Arkistojen käytettävyyden helpottaminen, vuorovaikutus ja suhteiden merkityksen ymmärrettäväksi tekeminen käyttäjälle ovat pysyviä haasteita arkistoille.

Analyttiset toiminnot ja intellektuaaliset opasteet ovat arkistoammattilaisen perustyötä. Arkistollista väliintuloa, arkiston valtaa sekä sitä, miten asiakirjat valitaan ja esitetään tai identifioidaan arkistoammattilaisten tai arkistoinstituution toimesta voidaan, Neshmitiä lainaten, pitää osana asiakirjan alkuperäistä provenienssia. Provenienssin soveltaminen ja tulkinnot arkistoissa ovat tiukasti oman aikansa ajatteluun sidottuja, kuten Anna ja Eva Ingmanin arkistojen lähempi tarkastelu osoittaa. Ingmanien arkistojen historia ja arkistolliset toimenpiteet osoittavat myös, että provenienssi on haavoittuva.

Provenienssi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina haastaa arkistoammattilaiset tunnistamaan aineistot kulttuurisissa konteksteissaan, sillä ihmiset eivät operoi eristyksissä, vaan ovat vuorovaikutussuhteessa ympäröivään yhteiskuntaan.⁹⁰ Naisten arkistot, toisin sanoen sukupuolen tai sosiaalisen aseman tai monen muun hierarkisoinnin johdosta aiemmin marginalisoidut aineistot, kuten Anna ja

Eva Ingmanin arkistot, tuovat esiin arkistojen yhteisöllisiä kulttuuri-perintökäsityksiä.

2000-luvulta lähtien arkistoaineistojen luonne nähdään monipuolisempänä ja proveniensi moniulotteisempänä kuin koskaan aikaisemmin. On ymmärretty, että yhteiskunta ja erilaiset yhteisöt vaikuttavat arkistoammattilaisten valintoihin ja tapaan toimia. Amerikkalainen Laura Millar, italialainen Luciana Duranti ja kanadalaiset Debra Barr ja Terry Cook ovat esimerkiksi esittäneet, että ”uusi” proveniensi kiinnittyy enemmän merkitykseen kuin muotoon. Duranti esimerkiksi argumentoi eurooppalaisen arkistoteorian puolesta ja korostaa asiakirjojen historiallista ja kontekstuaalista analyysia, jotta käyttäjä ymmärtäisi aineistoa.⁹¹ Arvioinnin kannalta onkin välttämätöntä tuntea asiakirjan syntyprosessi: mitä, kenen toimesta, miksi, milloin ja miten asiakirja on muodostunut. Lisäksi on tunnettava, miten asiakirjaa on käytetty, kuka, milloin ja mihin tarkoituksiin sitä on käyttänyt sekä mitä lisäyksiä tai muutoksia asiakirjaan on tehty ja kenen toimesta. Asiakirja on voitu ostaa, löytää, järjestää uudelleen, myydä omistajan perintönä tai lahjoittaa arkistoon, jossa siihen kohdistuu myös erilaisia toimenpiteitä.⁹²

Arkiston käyttäjällä tulisi olla ymmärrys siitä, millaisia toimenpiteitä asiakirjaan on kohdistunut esimerkiksi arkistonmuodostajan itsensä tai aineiston luovuttajan toimesta. Lisäksi käyttäjän tulisi ymmärtää arkistoinstituutiossa tehtävät toimenpiteet: arviointi ja hankintapäätös, järjestämisen ja kuvailun periaatteet sekä säilyvyyden ja käytettävyyden edistämistoimet. Erilaisten toimenpiteiden ja kontekstien tuntemisen seurauksena asiakirjan yhteiskuntahistoriallinen ulottuvuus kasvaa. Arkiston arviointi on arvosidonnaista ja kulttuurisesti ehdollistunutta. Arkistojattelussa moniulotteinen proveniensi edellyttää merkitysten tajua, asioiden, suhteiden ja hierarkioiden ymmärtämistä sekä sen erottamista, mikä missäkin yhteydessä on relevanttia ja mikä ei.

Viitteet

- 1 Käsikirjoitukset käännettiin ranskaksi, saksaksi, englanniksi, italiaksi, portugaliksi ja kiinaksi. Uusimman englanninnoksen (*Manual for the Arrangement and Description of Archives*) on tehnyt Arthur H. Leavitt 2003, aikaisemmat käännökset englanniksi 1940 ja 1968. Käsikirjan käänsivät italiaksi Eugenio Casanova (1928) ja saksaksi Adolf Brenneke (1953). Ks. Cook 2014 (1997), 6–15, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>; Henttonen 2015, 56–60; Pohjola 2016, 61–78.
- 2 Henttonen 2015, 58, 61–63.; Cook 2014 (1997), 8–10, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>. Jenkinson 1922, *A Manual of Archive Administration* (uusintapainos 1937 ja 1965); Henttonen 2007, 102–111, saatavilla <https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).
- 3 Henttonen 2015, 64–65. Schellenberg 1956, *The Management of Archives* (uusintapainos 1965, 1996); Pohjola 1994, 87–101; 2016, 61–78.
- 4 Henttonen 2015, 57, 66–67; Lybeck et al 2006, 14, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 5 Kilkki 2019, 153; Pohjola 1994 ja 2016. Valtioneuvosto asetti Yksityisarkistokomitean 1950. Lampela 2016, 27, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 6 Orrman 1987, 15–30; katso myös Henttonen 2015, 77–78.
- 7 Katso Kilkki 2019, 154–162; Lybeck et al 2006, 6, 220–227, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021); Lampela 2016, 7, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>. Provenienssi, Asiakirjahallinnan sanasto, saatavilla <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Provenienssi> (viitattu 31.1.2021).
- 8 Voutilainen 2015, 126, 139–146. Arkistonjohtaja Tytti Voutilainen on käsitellyt Schellenbergin arvoteoriaa ja sen testejä kirjoituksessaan ”Arvomäärityksen teorioita ja suuntauksia”.
- 9 Kilkki 2019, 156–157.
- 10 Glossary of Terms Associated with the General Rules, *General International Standard Archival Description ISAD(G)* 2000, 11, saatavilla <https://www.ica.org/en/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition> (viitattu 31.1.2021).
- 11 Henttonen 2015, 79,
- 12 Kilkki 2019, 159–162.
- 13 Katso Henttonen 2007, 107–108, saatavilla <https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021) ja 2015, 77–80, provenienssiperiaate ja sen viisi perustelua.
- 14 Bearman 1985, 15–27; Cook 2011, 600–632.
- 15 Henttonen 2015, 66–68 viittaus R. Tshan 2002, *A Comparison of Jenkinson and Schellenberg on appraisal*. *American Archivist* 65 (Winter/Fall), 176–195 ja J. Ridener 2009, *A concise history of archival theory. From Folders to postmodernism*. Duluth, Minnesota.

- 16 Douglas 2017, 25–51.
- 17 Douglas 2017, 26–31.
- 18 Douglas 2017, 32–34, viite Debra Barr 1989, 168. Protecting Provenance: Response to the Report of the Working Group on Archival Description at the Fonds Level *Archivaria* 28:141-145, viite Neshmit 2006, 352. The Concept of Societal Provenance and Records of Nineteenth-Century Aboriginal-European Relation in Western-Canada: Implications for Archival Theory and Practice. *Archival Science* 6:351–360.
- 19 Douglas 2017, 35–41.
- 20 Douglas 2017, 25–26.
- 21 Cookin neljä ajattelumallia, katso myös Outi Hupaniitun artikkeli tässä koelmassa. Cook 2013, 97–116; Foscarini 2017, 108–126, katso digitaalisista aineistoista ja arkistojen muuttuvista rooleista Hänninen & Heimo 2019, 115–117.
- 22 SKS:n kokousten pöytäkirjat 5.10. ja 2.11.1910, 5.11.1930 ja 8.5.1935, julkaistu sarjassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset.
- 23 SKS KIA, Pääkortisto A. E. Ingman, Anna Ingman, Eva Ingman; Siirto Valtionarkisto 20.8.1979, No 84-51-79, Yrjö O. Kihlberg.
- 24 Railo 2001, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003493>.
- 25 Hietala 2000, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003315>.
- 26 Genetz toimi professorina Helsingin yliopistossa 1891–1901. Maalauksen omistaa SKS ja se on nähtävillä seuran juhlasalissa. Katso Konttinen 2004, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003403>.
- 27 SKS KIA, Anna Ingman, arkistoluettelo; Kansalliskirjasto, Arkistoluettelo no 367, Coll 87, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504202746>; Konttinen, Riitta 2004, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003403>.
- 28 Hietala 2000, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003315>.
- 29 SKS KIA, Yleisluettelo, saatavilla [https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja-\(viitattu 31.1.2021\)](https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja-(viitattu%2031.1.2021)). Yleisluettelona toimi pitkään pääkortisto. Vuonna 1992 käyttöön otettu arkistotietokanta mahdollisti monipuoliset tiedonhauet ja tiedonhallinnan.
- 30 Esimerkiksi Sulkunen 2004, 26, 98.
- 31 SKS:n pöytäkirja 5.10.1910, julkaistu sarjassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset.
- 32 SKS:n pöytäkirja 2.11.1910, julkaistu sarjassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset.
- 33 Esimerkiksi Ida Aalberg, Juhani Aho, Eliel Aspelin-Haapkylä, Emilie Bergbom, J.H. Erkkö, Elias Lönnrot ja ruotsalainen kirjailija, kuvataiteilija Ebba Snoilsky.
- 34 SKS:n pöytäkirja 5.11.1930 ja vuosikertomus 1930–1931, julkaistu sarjassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset.
- 35 SKS:n pöytäkirja 5.5.1935, julkaistu sarjassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset.
- 36 Anna ja Eva Ingmanin arkisto, Kirjekokoelma 531. SKS:n kirjeenvaihto 1976–1980, kotelo 2. Ks. Ketonen 1959, 158.
- 37 Anna ja Eva Ingmanin arkisto, Kirjekokoelma 531. SKS.

- 38 Anders Wilhelm Ingman oli Anna ja Eva Ingmanin isän Erik Alexander Ingmanin veli, on epäselvää, miksi arkisto on nimetty näin.
- 39 Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma, Arkistoluettelo 367. Coll 87, Anders Wilhelm Ingman, Anna Ingman, Eva Wilhelmina Ingman, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504202746>.
- 40 Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma, Arkistoluettelo 457. Col 218 ja 218.24, Stenijin perhearkisto, II-osa Vava Naemi Stenij (o.s. Granfelt) 1865–1962, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504202746>.
- 41 Räisänen 2001, saatavilla <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003079> (viitattu 31.1.2021).
- 42 Päivälehdien arkisto. J.H Erkon (1849–1906) arkistoluettelo, saatavilla <https://www.paivalehdenarkisto.fi/luettelot/henkilo-ja-sukuarkistot/> (viitattu 31.1.2021).
- 43 Åbo Akademin kirjekokoelma, saatavilla <https://trip.abo.fi/aadb/brevsam/> (viitattu 31.1.2021).
- 44 Lampela 2016, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>. Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt 2002, 9.
- 45 Kilkki 2019, 178–180.
- 46 Riittinen 1987, 5–7, Ahmajärvi 2009, 6. Kokoelmamuodostuksen rajat olivat häilyviä. Kokonaisia arkistoja on myös eroteltu yksiköiksi A- ja B-kokoelmiin. Kiitän tarkennuksista Tarja Soiniola SKS:n arkistosta, kirjallinen tiedonanto 25.1.2021.
- 47 Varsinkin vanha kartunta on tarkistettava SKS:n pöytäkirjoista ja kartunkirjoista. Soiniola, kirjallinen tiedonanto 25.1.2021.
- 48 Perheen ja suvun arkisto saatettiin kuvailla eri tavoin, arkistonmuodostajia olivat joko jokainen perheen tai suvun jäsen tai perhe ja suku kokonaisuutena.
- 49 Sala 1998, 319–321; SKS KIA, Kaarina Salan arkisto, Käsikirjoitusten järjestyksikaava 1987, yhteistyössä SKS (Kaarina Sala) ja HYK (Henrik Grönroos ja Laila Koukku) sekä Henkilöarkiston järjestyksikaava 1974: Käsikirjoitukset ja muu tutkimusaineisto, puheet, esitelmät, luennot, saarnat, biographica, päivä- ja muistikirjat, muistelmat, raha-asiat. Kirjeet muodostivat oman sarjansa. Lisäksi Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 998/1974 joudutti kehittämistä.
- 50 Luokittelukaava, jota kutsutaan Järjestelykaavaksi, on edelleen käytössä, myöhemmin kaavaan on lisätty Av-tallenteet, Elektroniset tallenteet ja muiden aineistot. Katso SKS:n arkiston ohjeet: Yksityisarkistojen järjestämisohje 2007, Kirjeaineistojen järjestäminen 2007 ja Henkilöarkistojen järjestäminen (2001) 2009.
- 51 Rastas 1998, 261–287. Kansallisarkiston Yrjö Kihlberg painotti arkistohoidon kurssin luennossa 15.10.75, että ”yksityisarkistojen valtionapulaki 1974 on ennen kaikkea julkisen vallan ohje valtionarkistolle ei – omaksua – – valvovan ’ison veljen roolia’, vaan työnjaon ja yhteisten yleisluetteloiden mahdollista organisoijan ja kustantajan tehtävää”. SKS KIA, Kaarina Salan arkisto, Yrjö O. Kihlberg: Valtionarkiston tehtävistä yksityisluontoisten arkistojen säilytyspaikkana, arkistohoidon kurssi 15.10.1975 Valtionarkistossa; Valtionarkiston yleisohjeet yksityisluontoisten arkistojen hoitoa

- varten 31.12.1975; Arkistohoidon opas, Valtionarkisto 1978. Katso myös Lampela 2016, 28–29, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 52 Esimerkiksi Pohjola & Hakala 1978; Nirhamo & Kaihovaara 1984; Onnela, Peltola ja Sala 1991.
- 53 Laki yksityisluontoisten arkistojen valtionavusta 998/1974; Majamaa 1987, 85.
- 54 Esimerkiksi Riikonen 1998, 145–151; Leskelä-Kärki, Lahtinen, Vainio-Korhonen (toim.) 2011.
- 55 SKS KIA, Kaarina Salan arkisto, Pirkko Rastas: Yksityisluontoisten arkistojen järjestäminen ja luettelointi, arkistohoidon kurssi 14.10.1975 Valtionarkistossa. Esimerkiksi Arkistohoidon kurssilla painotettiin 1970-luvulla, että ”kunkin arkistonmuodostajan asiakirjat on säilytettävä omana kokonaisuutena eikä asiakirjojen alkuperäistä järjestystä pidä mielivaltaisesti muuttaa”. Tosin ”yksityishenkilön arkistossa voivat esiintyä omina arkistonmuodostajinaan hänen aviopuolisonsa, vanhempansa tai muut sukulaisensa, joiden papereita on joutunut k.o. henkilön haltuun.” Jos asiakirja on irrotettu alkuperäisestä yhteydestä ja sitä käytetään uuden toiminnan pohja-aineistona, asiakirja saa uuden tehtävän, ns. sekundäärisen provenienssin.
- 56 Poikkeuksia arkistossa yleensä käytettävän provenienssi- eli alkuperäperiaatteen suhteen on kuitenkin tehty joidenkin arkistojen kohdalla. Esimerkiksi Aleksis Kiven kirjeenvaihto koostuu Kiven vuosina 1855–1871 eri henkilöille kirjoittamasta 70 kirjeestä, yhdestä hänen saamastaan kirjeestä sekä kolmesta häntä käsittelevästä kirjeestä. Kiven lähettämien kirjeet kuuluivat vastaanottajan arkistoon, mutta Kiven itsensä kirjoittamat kirjeet on kuitenkin pääosin sisällytetty Kiven arkistoon. Katso Aleksis Kiven digitaalinen arkisto, saatavilla <http://neba.finlit.fi/kivi/> (viitattu 31.1.2021).
- 57 Hupaniittu 2020, huomautus: ”Kun kirjeiden [tai valokuvien huom. kirjoittaja] hallinta tapahtuu kortistojen kautta, provenienssi on imaginaarinen eli tietyllä tavalla ollaan vastaavassa tilanteessa kuin nykyisin sähköisessä toimintaympäristössä. Aineistolla ei ole sellaista konkreettista provenienssiin liittyvää hyllyjärjestystä.”
- 58 Ratinen 2010, 6; Saure 1991, 19–20.
- 59 Riittinen 1987, Välimäki 1993, Ratinen 2010.
- 60 Pohjola 1994, 87–88.
- 61 Douglas 2017, 32–34, viite Debra Barr 1989, 168. Protecting Provenance: Response to the Report of the Working Group on Archival Description at the Fonds Level. *Archivaria* 28:141–145, viite Neshmit 2006, 352. The Concept of Societal Provenance and Records of Nineteenth-Century Aboriginal-European Relation in Western-Canada: Implications for Archival Theory and Practice. *Archival Science* 6:351–360.
- 62 Ahmajärvi 2009, 5. SKS:n revisiointi 2008. Sisäinen ohje. Revisiointi, revisio: arkiston uudelleen tarkastelu, kuvailun tarkentaminen.
- 63 Hankkeen toteutti arkistotutkija Suvi Ratinen. Katso Ratinen 2010, 1–13. Provenienssin imaginaarisuus voi näkyä myös revisioinnin yhteydessä, jos aineistoja siirretään kokonaisuudesta toiseen sen perusteella, että esimerkiksi kirjeen kirjoittaja on tunnettu henkilö. Arkistotutkija Tarja Soiniolo katsoo, että ratkaisun perusteena on asiakaspalvelun sujuvuus. Esimerkiksi

- yksittäinen kirje ei muodosta arkistoa, vaan se sijoitetaan kirjeiden haja-kokoelmaan. Soiniola, kirjallinen tiedonanto 25.1.2021.
- 64 Käytännössä kirjeiden kokoaminen sarjoiksi on osoittautunut toimivaksi asiakaspalvelussa. Myös asiakkaat etsivät aineistoa usein muodon perusteella. Soiniola, kirjallinen tiedonanto 25.1.2021.
- 65 Yeo 2017, 184; Cook 2014 (1997), saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>.
- 66 Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt (1997) 2002; Lampela 2016, 5–6, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 67 Anna ja Eva Ingmanin arkistot muodostivat ensin yhden arkiston. Tekijyys-ajatteluun perustuvassa ratkaisussa Anna Ingman ja Eva Ingman saivat kumpikin oman arkistonsa. Sisarusten ja suvun yhteiset asiakirjat muodostavat Ingmanien sukuarkiston. Kaikkia aiemmin tehtyjä ratkaisuja ei ole lähdetty kuitenkaan purkamaan. Huomautus Tarja Soiniola, viesti kirjoittajalle 25.1.2021.
- 68 Douglas 2017, 41.
- 69 Alakallaanvaara 1998, 26. Kirjastonhoitaja Arne Jörgensen loi 1916 Helsingin yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelmiin luettelointikaavan, jota noudatettiin vuosikymmenien ajan: *ms (manuskript) varia*: asiakirja-aineistot, *Epistolae*: kaikki kirjekokoelmat sekä *Academica*: ylioppilasyhteisöjen lahjoittamat arkistot (matrikelit, pöytäkirjat, säännöt), konsistorin pöytäkirjat, tiedekuntien ja osastojen pöytäkirjat.
- 70 Härkönen 1994. Mukana on 1059 naisen arkistoa.
- 71 Kilkki 2019, 313–314; Cook 2013, 113–114.
- 72 Katso Lampela 2016, 59–60, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 73 Lahtinen 2007, 27–28.
- 74 Katso Kirsi Vainio-Korhosen artikkeli tässä kokoelmassa.
- 75 Joki 2012, 5–6.
- 76 Lampela 2016, 113, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 77 Taavetti 2013, 11, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201307312105>.
- 78 Cook 2013, 113–118.
- 79 Toinen esimerkki SKS:n arkiston ja tutkijoiden yhteistyöstä on ”Itseoppineiden kansankirjoittajien aineistot” -hanke, jossa vuosina 2003–2004 kartoitettiin SKS:n arkiston 1800-luvun itseoppineiden kansankirjoittajien aineistot. Hankkeen käynnistivät silloiset arkistonjohtaja Anna Kuismän ja erikoistutkija Ulla-Maija Peltonen havaittuaan, että tiedot itseoppineista kansankirjoittajista ja heidän aineistoistaan olivat hajallaan ja täysin puutteellisia. Tutkija Kaisa Kauranen kokosi tiedot kortistojen, hakemistojen, SKS:n pöytäkirjojen ja kartuntatietojen avulla luetteloksi *Itseoppineiden käsikirjoitukset SKS:n arkistoissa* (2004), joiden perusteella tiedot vietiin myös tietokantaan. Luettelo sisältää perustiedot yli 200 kansankirjoittajan aineistoista. Seuraavaksi valmistui *Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta* Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa (2005) sekä Kaisa Kaurasen ja Mari Mäkysen *Luettelo kansankerääjien käsikirjoituksista ja kirjeenvaihdosta 1831–1900* Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmassa (2006). Katso Kauranen 2006, saatavilla <https://journal.fi/elore/article/view/78593/39492>. Hanke osoitti, etteivät ai-

- kalaiset arkistossa kiinnittäneen huomiota itseoppineiden kirjoituksiin, joten ne jäivät marginalisoiduiksi asiakirjoiksi. Kartoituksen myötä toteutui Suomen Akatemian monitieteinen tutkimushanke ”Itseoppineet kansankirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa” (2008–2010). Hankkeen tutkijat tavoittivat luetteloiden avulla tarvitsemiaan aineistoja ja hyödynsivät niitä laajasti tutkimuksissaan. Arkistoammattilaisten toimenpiteiden ja yhteistyön seurauksena tutkijat kykenivät syventämään ymmärrystä 1800-luvun itseoppineista ja heidän arkistoistaan. Suomen Akatemian rahoittaman hankkeen julkaisuista on tehty kattava bibliografia. Lisätietoa hankkeesta ja sen tuloksista katso *Kynällä kyntäjät* -verkkójulkaisu, <https://kynallakyntajat.finlit.fi/> (viitattu 31.1.2021), ja Peltonen 2004.
- 80 Henttonen 2015, 74–75, viite R.C. Jimerson, *Archives Power* 2009, 135; katso myös Hyttinen & Kivilaakso (toim.) 2010 ja Peltonen 2015, saatavilla <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- 81 Vertaa Cook 2013, 97–106; Foscarini 2017, 108–126.
- 82 Esimerkiksi NASTA-projektin tuottama luettelo, tietokantaluettelot, arkiston revisiointitoimet.
- 83 Gunningham 2017, 56–57.
- 84 Esimerkiksi SKS:n Kansallisbiografian artikkelit Eva Ingmanista ja E. A. Ingmanista.
- 85 Gunningham 2017, 56–57.
- 86 Ketelaar 2016, 228–268; Lampela 2016, 114, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>.
- 87 Lampela 2016, 9, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1>. Asiakirjahallinta tarkoittaa kaikkia asiakirjaan liittyviä toimenpiteitä ja tehtäviä. Cook 2014 (1997), 12–15, saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0>; Henttonen 2015, 42–44.
- 88 Henttonen 2004, 82–89; katso Kilkki 2019 ja Kilkki 2003, 51–60. Jaana Kilkki on esittänyt, että Luciana Durantin ja David Bearmanin käsitykset arkistometodeista eroavat erityisesti sähköisten asiakirjojen hallintakäytännöissä. Duranti puolustaa perinteistä asiakirjan elinkaari (*life cycle*) ajattelua, Bearman taas asiakirjan jatkumo (*continuum*) ajattelua, jossa *record-keeping* merkitsee asiakirjahallinnan ja arkistotoimen yhdistämistä.
- 89 Douglas 2017, 34, viite Neshmit 2002, 39; 2006, 352.
- 90 Gunningham 2017, 53.
- 91 Duranti 2000, 39–55; Cook 2011, 610–621.
- 92 Douglas 2017, 38–39, 41.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma

Henkilöarkistot, Arkistoluettelo. Saatavissa:

<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504202746> (viitattu 31.1.2021).

Anders Wilhelm Ingman (1819–1877), Anna Ingman (1851–1930), Eva Wilhelmina Ingman (1853–1914). Arkistoluettelo no 367, Coll 87.
Stenijin perhearkisto, II-osa Vava Naëmi Stenij (o.s. Granfelt) 18651962. Arkistoluettelo 457, Coll 218.

Päivälehdien arkisto

J. H. Erkon (1849–1906) arkisto, arkistoluettelo. Saatavissa:
<https://www.paivalehdienarkisto.fi/luettelot/henkilo-ja-sukuarkistot/>
(viitattu 31.1.2021).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma

Pääkortisto

Yleisluettelo. Saatavissa:

<https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja> (viitattu 31.1.2021).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran virka-arkisto

SKS:n pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1910, 1930, 1935. Julkaistu painettuna sarjana Keskustelemukset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Anna Ingmanin arkisto

Eva Ingmanin arkisto

E. A. Ingmanin arkisto

Anna ja Eva Ingmanin arkisto

Kirjekokoelma 531

Aleksis Kiven digitaalinen arkisto. Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa. Saatavissa: <http://neba.finlit.fi/kivi/> (viitattu 31.1.2021).

Kaarina Salan arkisto

Åbo Akademin kirjekokoelma

Luettelot. Saatavissa: <https://trip.abo.fi/aadb/brevsam/> (viitattu 31.1.2021).

Yksityisarkistojen ja käsikirjoituskokoelmien ohjeet ja yhteisluettelot

Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt (1997) 2002. Arkistolaitos.

Käsikirjoituskokoelmien yhteisluettelo 1972. Täydennysosa. Helsingin yliopiston kirjaston Monistesarja. HYK, Helsinki.

SKS:n henkilöarkiston järjestäminen (4.9.2001) 5.11.2009. Sisäinen ohje.

SKS:n kirjeaineistojen järjestäminen 2007. Sisäinen ohje.

SKS:n revisiointi 2008. Sisäinen ohje.

SKS:n yksityisarkiston järjestämishoje 2007. Sisäinen ohje.

Suomen tieteellisten kirjastojen käsikirjoituskokoelman yhteisluettelo 1971. Helsingin yliopiston kirjaston Monistesarja 4. HYK, Helsinki.

Säädökset

Laki yksityisluontoisten arkistojen valtionavusta 998/1974.

Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 1006/2006.

Standardit

General International Standard Archival Description ISAD(G). International Council on Archives. Committee on Descriptive Standards. Ottawa 2000. <https://www.ica.org/en/isadg-general-international-standard-archival-description-second-edition> (viitattu 31.1.2021).

Kirjalliset tiedonannot

Tarja Soiniola, arkistotutkija, SKS:n arkisto. Viesti kirjoittajalle 25.1.2021.

Opinnäytteet

Ahmajärvi, Jouni 2009. *Antti Jalavan arkiston revisiointi*. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen perustutkinnon tutkielma. Kansallisarkisto.

Alakallaanvaara, Anne 1997. *Helsingin yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelmien järjestämisen ja luetteloinnin 170 vuotta*. Ylemmän arkistotutkinnon tutkielma. Kansallisarkisto.

Ratinen, Suvi 2010. *Kivi, Aleksis -luettelosta G-sarjaan. Valokuvaletteloinnin uudistaminen SKS:n kirjallisuusarkistossa 2004–2009*. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen perustutkinnon tutkielma. Kansallisarkisto.

Riittinen, Hellevi 1987. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston luettelot*. Kirjoitus arkistonhoitotutkintoa varten. Sijainti: Kansallisarkisto. SKS:n arkisto.

Taavetti, Riikka 2013. *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historian tutkimuksen lähteet ja suomalaiset arkistoratkaisut*. Yleisen historian pro gradu. Historian ja etnologian laitos. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201307312105> (viitattu 31.1.2021).

Välämäki, Ilkka 1993. *Manuaalinen ja tietokonepohjainen järjestelmä kuva-arkistoinnissa*. Kirjoitelma arkistonhoitotutkintoa varten. Kansallisarkisto.

Tutkimuskirjallisuus

Bearman, David A. 1985. The Power of the Principle of Provenance. *Archivaria* 21 (Winter) 15–27.

Cook, Terry 2011. The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. *The American Archivist*, Vol 74 (Winter), 600–632.

Cook, Terry 2013. Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms. *Archival Science* 13:2, 95–120.

- Cook, Terry 2014 (1997). Menneisyys on johdanto: arkiostojattelu vuodesta 1898 ja sen uusi paradigma. Suom. Pekka Henttonen. Alkuperäisartikkeli *What is past is prologue: a history of archival ideas since 1898 and the future paradigm shift*. *Archivaria* nro 43 (1997), 17–63. Informaatiotieteiden yksikkö: Tampereen yliopisto. TRIM Research Reports 6. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9413-0> (viitattu 31.1.2021).
- Douglas, Jennifer 2017. Origins and Beyond: The ongoing Evolution of Archival Ideas about Provenance. Teoksessa: MacNeil, Hether & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Toinen laitos Santa Barbara, California. Denver, Colorado: Libraries Unlimited, 25–52.
- Duranti Luciana 2001. The Impact of Digital Technology of Archival Science. *Archival Science* 1:39–55.
- Foscarini, Fiorella 2017. Archival Appraisal in Four Paradigms. Teoksessa: MacNeil, Hether & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Toinen laitos. Santa Barbara, California. Denver, Colorado: Libraries Unlimited, 107–134.
- Gunningham, Adrian 2017. Archives as a Place. Teoksessa: MacNeil, Hether & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Toinen laitos. Santa Barbara, California. Denver, Colorado: Libraries Unlimited, 53–80.
- Henttonen, Pekka 2004. Arkistotiede suomalaisessa kontekstissa – terminologia ja käsitteellisiä ongelmia: evidence, accountability, continuum ja capture. Teoksessa: *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 9. Helsinki: Arkistoyhdistys, 85–98.
- Henttonen, Pekka 2007. Mikä selittäisi ”asiakirjallisuuden” ja arkistojen toimintaperiaatteet? – *Informaatiotutkimus* 26(4) 2007, 107–108. <https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).
- Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.
- Hietala, Marjatta 2000. Friberg, Maikki. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kgb-003315> (viitattu 31.1.2021).
- Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri (toim.) 2010. *Lukumattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. SKST 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hänninen, Kirsi & Heimo, Anne 2019. Constructing Our Own Heritage. Participatory, Community and Spontaneous Archives and Digital Born Heritage. Teoksessa: Hakamies, Pekka & Heimo, Anne (toim.) *Folkloristics in the Digital Age*. Folklore Fellows Communications 316. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Härkönen, Mirja 1994. *Naisia, asiakirjoja, arkistoja*. Suomen naishistorian arkistolähteitä. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Joki, Vuokko 2012. Oulun maakunta-arkistoon vuosina 1932–2012 luovutetut naisten henkilöarkistot. Teoksessa: *Pappi, partisaani ja pirtuhevonen – poimintoja pohjoisen historiasta. Oulun Historiaseuran 80-vuotishlahjajulkaisu*. Scripta Historica: Oulun historiaseuran julkaisusarja. Oulu: Oulun Historiaseura.

- Kaihoavaara, Pirjo & Nirhamo, Anna-Maija 1984. *Kohti uutta aikaa*. Työväenperinteen keruun opas. Helsinki: Yhteiskunnallinen arkistosäätiö.
- Kauranen, Kaisa 2006. Katsausartikkeli: Kansanihmisten käsikirjoitukset Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. *Elore* vol 13:2, 1–15. <https://journal.fi/elore/article/view/78593/39492> (viitattu 31.1.2021).
- Ketelaar, Eric 2016. Archival Turns and Returns. *Studies of the Archive*. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemmish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archive Multiverse*. Victoria: Monash University Publishing, 228–268.
- Kilkki, Jaana 2019. *Asiakirjan tiedonhallinnan asiantuntijuuden diskurssiivinen rakentaminen Suomessa. Tutkimus normatiivisesta professionaalista diskurssista vuosina 1935–2015*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 230. Tampere: Yliopistopaino.
- Konttinen, Riitta 2004. *Ingman, Eva*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skbg-003403> (viitattu 31.1.2021).
- Lahtinen, Anu 2007. *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina. Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. *Bibliotheca Historica* 108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lampela, Anssi 2016. *Johdatus suomalaisen arkistokuvailun historiaan*. Informaatiotieteiden yksikkö. TRIM Research Report 20. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0152-1> (viitattu 31.1.2021).
- Leskelä-Kärki, Maarit, Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) 2011. *Kirjeet ja historian tutkimus*. Historiallinen Arkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lybeck, Jari, Vappula, Jorma, Rosberg, Harri, Pirilä, Pirkko & Mäenpää, Markku 2006. *Arkistot. Yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki, Arkistolaitos. https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
- Majamaa, Raija 1987. Yksityinen kirje julkisessa arkistossa. Teoksessa: *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisu 2. Helsinki: Arkistoyhdistys, 83–98.
- Onnela, Samuli, Peltola, Vuokko & Sala, Kaarina 1991. *Koti- ja kotiseutuseutu-arkiston opas*. Suomen Kotiseutuliiton julkaisu A:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Orrman, Eljas 1987. Provenienssiperiaate, teoriaa ja sovellutuksia. Teoksessa *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisu 2. Helsinki: Arkistoyhdistys, 15–50.
- Peltonen, Ulla-Maija 2004. Ei kertojia vaan kerääjiä. Teoksessa: Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–217.
- Peltonen, Ulla-Maija 2015. Arkistojen hiljaisuudet. Teoksessa: Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) *Aineeton kulttuuriperintö. Elävä aineeton kulttuuriperintö*. Hankkeen loppujulkaisu. Cuporen verkkojulkaisu 28.

- Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö.
<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- Pohjola, Marja & Hakala, Petra 1978. *Arkistot kuntoon: tieteellisten seurojen arkistokäsikirja*. Helsinki: Tieteellisten seurojen valtuuskunta.
- Pohjola, Raimo 1994. The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2–3 September 1993. *Skrifter utgifna av Svenska Riksarkivet* 10. Stockholm: Swedish National Archives, 87–101.
- Pohjola, Raimo 2016. Max Lehmann ja proveniencsipohimötte areng. *Tuna* 3, 61–78.
- Railo, J. E 2001. Ingman, Erik Alexander. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003493> (viitattu 31.1.2021).
- Rastas, Pirkko 1998. Arkistot muistin tukena. Yksityisluontoisten arkistojen valtionapulainsäädännön syntyhistoria. Teoksessa: Ilomäki, Henni, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 261–287.
- Riikonen, H. K. 1998. Intiimiyttä ja julkisuutta. Merkintöjä kirjeestä. Teoksessa: Ilomäki, Henni, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 140–159.
- Räsänen, Heikki 2001. Stenij, Sten Edvard. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003079> (viitattu 31.1.2021).
- Sala, Kaarina 1991. Kirjallisuusarkiston kaksi vuosikymmentä. SKS:n jäsenlehti *Elias* 4, 1–3.
- Sala, Kaarina 1998. Käsikirjoitusten kohtalot. Julkaistu ensimmäisen kerran *Bibliophilos* 2/1974, 47–50. Julkaistu toisen kerran teoksessa Ilomäki, Henni, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 317–322.
- Saure, Hilpi 1991. Kuvat tekstin tukena. SKS:n jäsenlehti *Elias* 4, 19–20.
- Sulkunen, Irma 2004. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKST 952. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Voutilainen, Tytti 2015. Arvonmäärityksen teorioita ja suuntauksia. Teoksessa Henttonen, Pekka *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain, 126–157.
- Yeo, Geoffrey 2017. Continuing Debate about Description. Teoksessa: MacNeil, Heather & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Second edition. Libraries Unlimited. Santa Barbara, California. Denver Colorado, 163–185.

Tietokannat ja verkkajulkaisut

Asiakirjahallinnan sanasto. Kansallisarkiston Arkistowiki.

http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu (viitattu 31.1.2021).

Kynällä kyntäjät -oppimisyhteisö 2018. Työryhmä Ulla Heiskanen, Kaisa Kauranen, Sirkka-Liisa Mettomäki, Kati Mikkola ja Laura Tikkanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://kynallakyntajat.finlit.fi/> (viitattu 31.1.2021).

Lähdejulkaisutyön elinkaaren läpinäkyvyys digitaalisessa ympäristössä

Keskiajan lähteet ja Diplomatarium Fennicum

Taina Saarenpää

Keskustelu alkuperäislähteiden ja niiden julkaisemisen ympärillä on viime vuosina keskittynyt digitaalisuuden ja tietoverkkojen tuomiin mahdollisuuksiin, digitaaliseen humanismiin¹ ja tietotekniikan merkitykseen. Kaiken tämän varjoon on jäänyt se, että lähteiden avaamisessa ja julkaisemisessa kyse on pohjimmiltaan tieteellisestä jatkumosta. Lähdejulkaisut ovat olleet pysyvimpiä, laajimpia ja pitkäkestoisimpia projekteja historian tutkimuksen kentällä.² Digitaalinen julkaiseminen jatkaa tätä vuosisataista perinnettä.

Lähteiden julkaiseminen on 1600- ja 1700-luvuilta lähtien luonut täysin uudenlaisen mahdollisuuden ja tavan tehdä tutkimusta. Lähdejulkaisujen avulla on pyritty nostamaan esiin mielenkiintoisia lähdekokonaisuuksia, rakentamaan kansallista identiteettiä, tasapuolistaamaan mahdollisuuksia käyttää lähteitä ja takaamaan niiden säilyminen. Lähdejulkaisemisen myötä asuinpaikka, taloudelliset edellytykset tehdä arkistomatkoja tai mahdollisuus saada käyttöoikeus aineistoihin eivät enää ole rajoittaneet lähteiden käyttöä samalla tavalla kuin aikaisemmin.³

Alkuperäislähteiden julkaisemisessa vuosisatojen mittaan tehdyt valinnat ja rajaukset vaikuttavat yhä vahvasti esimerkiksi keskiajan tutkimukseen, jossa lähdejulkaisut ovat tärkeässä roolissa muun muassa lähteiden käyttörajoitusten vuoksi.⁴ Usein myös uusien digitaalisten julkaisujen pohjana toimivat edelleen 1800- ja 1900-lukujen lähdejulkaisut ja niitä tehtäessä noudatetaan osittain digitaalista aikaa edeltäneitä toimintatapoja.⁵ Lähdejulkaisutyötä ei kuitenkaan toistaiseksi ole tutkimuksessa juurikaan analysoitu kokonaisvaltaisesti.⁶ Julkaisujen lähdekritiisessä tarkastelussa on keskitytty lähinnä niiden ajoitus-, tulkinta- ja kirjoitusvirheisiin sekä hakemistojen puutteellisiin.⁷

Alkuperäislähteiden ja julkaisujen lähdekriittistä tarkastelua voidaan lähestyä arkistotieteellisestä ajattelusta tutun elinkaaren (*life cycle*) näkökulmasta.⁸ Lähteiden elinkaareen kuuluu koko niiden matka lähteen luojaan toiminnasta ja syntyhetken kontekstista mahdolliseen tuhoutumiseen tai pysyvään säilyttämiseen ja päätymiseen tutkijan työpöydälle tai näyttöruudulle. Olennaisia, mutta usein ohitettuja, elinkaaren osia ovat lähteen vaiheet arkistossa sekä lähdejulkaisutyö.

Tässä artikkelissa lähestyn lähdejulkaisemista osana lähteiden elinkaarta tarkastellen julkaisemisen elinkaaren huomioimista digitaalisissa ympäristöissä keskiajantutkimuksen kontekstissa. Nostan esiin esimerkiksi Kansallisarkiston kehittämän Suomen alueen keskiaikaisiin lähteisiin keskittyvän Diplomatarium Fennicum -verkkopalvelun, joka julkaistiin marraskuussa 2017.⁹ Vertailen palvelua sen aikaisempaan vuosituhannen vaihteessa kehitettyyn versioon.¹⁰ Tarkastelen Diplomatarium Fennicumia myös osana laajempaa eurooppalaisen lähdejulkaisemisen perinnettä.

Lähteiden julkaisemista tutkittaessa on otettava huomioon se, että käsitys arkistoista ja niiden tehtävästä on muuttunut huomattavasti viimeisen noin 150 vuoden aikana. Ajatus arkistosta historiallisen totuuden objektiivisena säilyttäjänä on arkistotieteellisessä keskustelussa saanut väistyä. Arkistoa ja arkistonhoitajaa ei käsitellä enää neutraaleina, jopa passiivisina, toimijoina. Arkistot on alettu nähdä ensin muistin ja identiteetin ja sittemmin yhteisöllisyyden rakennusosina. Arkistonhoitajan vastuiksi katsotaan esimerkiksi aineistojen arvonnäytäminen ja valinta. Hänen toimiensa nähdään vaikuttavat arkiston muodostumiseen.¹¹

Historiantutkimuksen piirissä arkistojen aktiivinen rooli ei ole vielä noussut merkittäväksi keskustelunaiheeksi ja olennaiseksi osaksi lähdekritiikkiä. Tätä ongelmakohtaa on pyritty nostamaan esiin arkistotieteellisessä keskustelussa, mutta historioitsijoita se on vain harvoin tavoittanut. Vaikka monien arkistonhoitajien ja arkistoteoreetikoiden tausta on historiantutkimuksessa, on arkistotieteellinen keskustelu eriytynyt siitä.¹² Arkistot nähdään yhä usein lähteiden vartijoina ja tutkimuksen mahdollistajina. Hyvin harvoin esiin nostetaan arkiston ja arkistonhoitajan vaikutus lähteisiin. Historioitsijat eivät aina tunnista tai tiedosta esimerkiksi arkistoissa tapahtuvaa teoreet-

tiseen ja käytännölliseen osaamisen pohjautuvaa arvonmääritystyötä, joka ratkaisee sen, millaista tutkimusta voidaan tehdä.¹³

Arkistotieteen näkökulmat on syytä ulottaa myös lähteiden julkaisemisen tutkimukseen. Lähdejulkaisujen tavoitteena on saattaa yleisön, joko laajemman tai suppeamman lukijakunnan, nähtäväksi ja ehkä myös käytettäväksi historiallisia asiakirjoja ja muita kirjallisia dokumentteja. Julkaisujen taustalla on yleensä myös halu turvata alkuperäislähteiden säilyminen. Vaikka julkaiseminen pohjautuu avoimuteen ja kulttuuriperinnön säilymisen takaamiseen, vaikuttavat sen taustalla moninaiset yhteiskunnalliset, ideologiset ja poliittiset tekijät. Julkaiseminen perustuu aina julkaisijoiden tekemään lähteiden valintaan, arvottamiseen ja muokkaukseen, jotka ovat sidoksissa ympäröivään aikaan, tieteellisiin käsityksiin ja yhteiskuntaan, eivätkä edes tieteelliset editiot ole neutraaleja ja arvovapaita. Lähdejulkaisujen elinkaaren tutkiminen ei tähtää julkaisujen tai niiden julkaisijoiden tekemän työn arvottamiseen, vaan läpinäkyvyyden lisäämiseen.

Digitaalisen julkaisemisen historiallinen pohja

Diplomatarium Fennicum -palvelu tarjoaa käytettäväksi pääasiassa Kansallisarkiston¹⁴ vuosina 1910–1935 julkaiseman *Finlands medeltidsurkunder* -julkaisusarjan sisältöä. Valtionarkistonhoitaja Reinhold Hausenin (1850–1942) toimittaman kahdeksanosaisen julkaisusarjan oli ilmestyessään tarkoitus kattaa kaikki Suomen alueeseen liittyvät keskiaikaiset asiakirjat. Se on yli sadan vuoden ajan toiminut suomalaisen keskiajantutkimuksen pohjana. Vaikka uusia asiakirjoja on löytynyt, muodostavat *Finlands medeltidsurkunderin* noin 6700 asiakirjaa yhä pääosan nykyisen Suomen alueen keskiaikaa koskevista lähteistä.¹⁵

Finlands medeltidsurkunderin tarkoituksena oli olla keskiajan lähteiden diplomataari eli lähdekokoelma, mistä juontuu myös verkko-palvelun nimi Diplomatarium Fennicum. Diplomataarit sisältävät tyypillisesti asiakirjoja tai asiakirjakokonaisuuksia, jotka on koottu laajalti eri muistiorganisaatioista, lähdejulkaisuista ja yksityisistä kokoelmista.¹⁶ Lähteiden kokoamisen periaatteena on yleensä niiden maantieteellinen, ajallinen tai temaattinen yhteys. *Finlands medel-*

tidsurkunderin kohdalla yhdistävät tekijät ovat Suomen alue sekä keskiajaksi määritelty ajanjakso. Julkaisusarja eroaa perinteisestä diplomataarista siinä, että se sisältää asiakirjatekstien lisäksi myös esimerkiksi piirtokirjoituksia ja esineissä olevia tekstejä.¹⁷

Diplomatarium Fennicumin sisältö rakentuu *Finlands medeltidsurkunderissa* julkaistuille tiedoille. Sarjassa julkaistiin alkuperäislähteiden teksti jossain määrin modernisoituna joko kokonaisena tai osittain tai pelkkä asiakirjan regista eli lyhennelmä, jossa kuvataan lähteen asiasisältö ja nostetaan esiin tärkeimmät toimijat.¹⁸ Keskeisessä roolissa ovat lähteiden ajoitukset sekä tieto siitä, missä alkuperäislähdettä säilytetään tai mistä aikaisemmasta lähdejulkaisusta se on kopioitu. Diplomataareille tyypilliseen tapaan *Finlands medeltidsurkunder* sisältää lisäksi huomautuksia ja korjauksia sekä johdannon, joka avaa lähteiden taustoja ja jossain määrin toimitusprosessia. Julkaisuissa on myös toimittajan laatima hakemisto, jota ei ole hyödynnetty verkkopalveluissa.¹⁹

Diplomataareja on julkaistu pitkään painettuna ja 1990-luvulta lähtien myös sähköisessä muodossa. Belgialainen *Diplomata Belgica*²⁰ julkaistiin ensimmäisenä CD-levyllä vuonna 1997 ja saksalainen *Monumenta Germaniae Historica*²¹ vuonna 1998. Ruotsalainen *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* (SDHK)²² julkaistiin samoin cd-levyllä vuonna 1999. Tanskalainen *Diplomatarium Danicum*²³ siirtyi kokonaan sähköiseen julkaisemiseen jo 2000-luvun alussa.²⁴

Keväällä 1998 myös Kansallisarkisto käynnisti projektin ”Diplomatarium Fennicum – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa”. Projektin tavoitteena oli digitoida ja julkaista verkossa *Finlands medeltidsurkunder*, ja sen johtajana toimi pääjohtaja Veikko Litzen (1933–2011). Teknisen toteutuksen oheen perustettiin tutkimusryhmä, jonka tarkoitus oli kartoittaa ja editoida uusia lähteitä sekä keskustella editointiperiaatteista.²⁵ Palvelu sisälsi lähdesarjassa julkaistut asiakirjatekstit, viittaukset ja registat sekä mahdollisti tekstihaut ja hakemisen asiakirjanumeroilla sekä aikarajauksella. Hakumahdollisuudet olivat tosin rajatut eikä kaikkia aiottuja ominaisuuksia, kuten nimien kattavaa rekisteröintiä tai eri kirjoitusmuotojen huomiointia, pystytty toteuttamaan.²⁶ Palvelu julkaistiin avoimesti verkossa 2000-luvun alussa.²⁷

Kansallisarkistossa vuonna 2015 käynnistetyn uuden Diplomatarium Fennicum -projektin tavoite oli uudistaa palvelun teknisiä ominaisuuksia ja laajentaa sen sisältöä. Kansallisarkiston tutkimusjohtajan Päivi Haposen johtaman työn pohjana toimivat sekä vanhempi verkkopalvelu että *Finlands medeltidsurkunder* -julkaisusarja. Valmiina Diplomatarium Fennicum tulee hankkeen kuvauksen mukaan sisältämään mahdollisimman kattavasti Suomen keskiajan asiakirjajarkopukseen kuuluvien tekstien tieteelliset editiot, korkealaatuiset digitaaliset kuvat alkuperäislähteistä, kattavat metatiedot asiakirjoista sekä monipuoliset työkalut tietojen hyödyntämiseen.²⁸

Digitaaliseen lähdejulkaisemiseen perehtynyt itävaltalainen historioitsija Patrick Sahle on pyrkinyt erottamaan toisistaan digitaalisen ja digitoidun edition. Digitoitu editio ei ole digitaalinen niin kauan kuin edition sisältö ja käytettävyys eivät juuri muutu digitaaliseen muotoon muutettaessa. Diplomatarium Fennicum vanhempi versio edusti hyvin tyypillistä digitoidun lähdejulkaisun tyyppiä, jossa varhaisemmat paljon käytetyt ja arvostetut julkaisut on viety digitaaliseen muotoon kohdistamatta niihin tarkemmin moderneja editointiperiaatteita ja kritiikkiä. Samalla tavalla toimii esimerkiksi Monumenta Germaniae Historica.²⁹ Palvelut tarjoavat käyttäjälle alkuperäisten lähdejulkaisujen sisältämät tekstit ja lisäominaisuuksina mahdollisuuden yksinkertaisesti tekstihakuihin sekä haun esimerkiksi aikarajauksella tai asiakirjan numerolla. Sahle on yhdessä maanmiehensä Georg Voglerin kanssa luonnehtinut tämän kaltaista julkaisutapaa digitaaliseksi kirjastoksi.³⁰

Digitaalinen editio puolestaan sisältää sellaisia mahdollisuuksia etsiä, tarkastella ja käyttää tietoa, joita painettu tai digitoitu julkaisu ei voi tarjota. Se parantaa merkittävästi aineiston käytettävyyttä ja hyödynnettävyyttä. Sahlen määrittelyn mukaan digitaalista editiota ei voi muuttaa painettuun muotoon menettämättä olennaisia osia sen sisällöstä ja toiminnallisuuksista.³¹ Uusi Diplomatarium Fennicum voidaan nähdä digitaalisena julkaisuna erityisesti siksi, että siihen on tuotu useita uusia ja myös visuaalisesti näyttäviä ominaisuuksia, jotka mahdollistavat tiedon hyödyntämisen ja käytön täysin uudella tavalla.³² Hakutuloksia on nyt mahdollisuus tarkastella esimerkiksi aikajanalla sekä karttasovelluksella. Tietokannan data on avointa ja vapaasti käytettävissä. Sen pohjalta on siis mahdollista muokata omia sovelluksia.³³

Lähdejulkaisemisen elinkaaren läpinäkyvyys

Diplomatarium Fennicum liittyy kiinteästi lähdejulkaisemisen eräänlaiseen kultakauteen, joka ulottuu 1800-luvun alusta ensimmäiseen maailmansotaan asti. *Finlands medeltidsurkunderin* ensimmäinen osa julkaistiin vasta vuonna 1910, mutta lähteiden keräystyö käynnistyi jo 1800-luvun lopulla ja teos noudatteli 1800-luvun julkaisujen asettamaa esimerkkiä.³⁴ Laajat kansalliset lähdejulkaisuprojektit käynnistyivät pääasiassa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Esimerkkinä myös pohjoismaalaisille julkaisuille toimi saksalainen *Monumenta Germaniae Historica*, jonka ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1826.³⁵

Kansallisten diplomataarien julkaiseminen kumpusi yhteiskunnallisista ja kulttuurisista muutoksista, jotka yhdistyivät historian tutkimuksen ammattimaistumiseen, alkuperäislähteiden merkityksen kasvuun ja kansallisen menneisyyden rakentamiseen. Ennen modernia kansallisvaltiota useat arkistot olivat yksityisiä ja pääsy niihin oli rajoitettua. Arkistot olivat vallanpitäjien vallan välineitä ja todisteita. Viimeistään Ranskan suuri vallankumous nosti laajempaan tietoisuuteen ajatuksen museoiden, kirjastojen ja arkistojen avaamisesta yleisölle. Tämän ajattelutavan mukaan kansalaisilla oli oikeus päästä katsomaan, tutkimaan ja käyttämään kansakunnan menneisyyteen ja nykyisyyteen liittyviä dokumentteja sekä arvioida niiden pohjalta hallinnon toimia.³⁶

Keskiaika muodostui monin paikoin Eurooppaa tärkeäksi, ellei tärkeimmäksi, lähdejulkaisujen aikakaudeksi. Julkaisujen kautta haettiin esimerkiksi saksalaisella kielialueella kansakunnalle jatkumoa 1800-luvulta keskiajan suuruuden aikaan.³⁷ Suomessa keskiaika muodosti ylipäätään ensimmäisen aikakauden, joka oli mahdollista tavoittaa omien kirjallisten lähteiden kautta. Kirjallisella kulttuurilla oli keskeinen rooli kirkon ja hallinnon vakiintumisessa sekä yhtenäisten kulttuuristen ja sosiaalisten rakenteiden syntyemisessä.³⁸ Keskiajan lähteet olivat myös tavallaan helppoja julkaistavia. Euroopan muuttuneet poliittiset ja uskonnolliset olot tarkoittivat sitä, että keskiaikaiset ja varhaismodernit lähteet muuttuivat historiallisiksi. Ne eivät monin paikoin enää suoraa palvelleet konkreettisia hallinnollisia tarkoituksia.³⁹

Monenlaiset yhteisöt tekivät 1800-luvun kuluessa työtä lähteiden julkaisun parissa. Usein aktiivisimpia olivat yliopistojen ulkopuolella toimivat henkilöt, kuten virkamiehet, papisto, aristokratia ja poliitikot.⁴⁰ Suomessa lähdejulkaisutyöhön tarttuivat akateemiset historioitsijat ja arkistonhoitajat, mutta myös kirkonmiehet.⁴¹ Keskeinen rooli oli kansallisilla arkistoinstituutioilla, historiallisilla seuroilla sekä valtion tarjoamalla rahoituksella. Lähteiden julkaiseminen pohjautui jo 1800-luvulla aikaisemmin tehdylle työlle. Monet *Finlands medeltidsurkunderin* asiakirjoista on kopioitu suoraan aikaisemmista lähdejulkaisuista, mikä helpotti huomattavasti julkaisutyötä.

Myös Diplomatarium Fennicum -palvelut pohjautuvat vahvasti aikaisemmalle työlle, ja niiden tavoitteena on tuoda se tutkijoiden ja muiden kiinnostuneiden käytettäväksi uudella ja monipuolisella tavalla. Uudemmassa Diplomatarium Fennicumissa on haluttu tuoda esiin julkaisutyön kerroksellisuutta nostamalla selkeästi esille tiedot siitä, mitä varhaisempia lähdejulkaisuja teossarjan kokoamisessa on hyödynnetty, ja tarjoamalla käyttäjille mahdollisuuksia saavuttaa näitä teoksia.

Lähteiden viitetiedot, niin alkuperäislähteiden sijainnit kuin aiemmat julkaisutkin, on nostettu viitteestä omiksi osioikseen palvelussa. Tämä helpottaa eri julkaisujen yhteneväisyyksien sekä asiakirjojen eri julkaisuforumien hahmottamista. Mahdollisuuksien mukaan palveluun on liitetty suomalaisten julkaisujen osalta PDF-tiedostot aikaisempien julkaisujen tekstisivuista tai linkit ulkomaisiin digitoituihin teoksiin. Niiden avulla käyttäjä voi vertailla eri tekstiversioita, regestoja sekä lähdejulkaisujen lisätietoja ja ulkoasuja. Ulkomaisten julkaisujen osalta asiakirjat täytyy tosin itse etsiä teoksista. Palvelussa on myös mahdollista hakea eri lähdejulkaisujen sisältämiä asiakirjoja.⁴²

Kulta-ajan diplomataarien lisäksi Diplomatarium Fennicumiin on liitetty myös muita *Finlands medeltidsurkunderin* sisältämien asiakirjojen tulkintaa tukevia julkaisuja. Käyttäjä pääsee tarkastelemaan esimerkiksi Reinhold Hausenin vuonna 1900 julkaiseman *Finlands medeltidssigill* -teoksen sisältämiä asiakirjoihin liittyviä sinettejä, joiden tarkastelu julkaisun avulla on oleellista erityisesti silloin, kun alkuperäisestä asiakirjasta ei ole saatavana digitaalista kuvaa. Julkaisutyön hahmottamisen kannalta olennaista on, että nyt käyttäjä pääsee

tutustumaan myös Hausenin *Finlands medeltidsurkunder* -teossarjaan laatimaan johdantoon.⁴³

Myös myöhempi julkaisutyön kerroksellisuus on huomioitu. Huomiointi jatkuu *Finlands medeltidsurkunderin* julkaisemisen jälkeiseen aikaan. Kansainvälistä yleisöä on ajateltu siirrettäessä palveluun *Turun tuomiokirkon Mustan kirjan* uusintapainoksessa vuonna 1996 julkaistut englanninkieliset registat.⁴⁴ Suomessa keskiajan lähteitä, joista suurin osa on kirjoitettu muinaisruotsiksi, keskialasaksaksi tai latinaksi, ei ole käännetty suuressa määrin suomeksi.⁴⁵ Toisin on toimittu esimerkiksi Tanskassa, missä asiakirjatekstit on laajalti tanskannettu. Latinankielisiä Suomea käsitteleviä lähteitä on kuitenkin käännetty jonkin verran, ja Diplomatarium Fennicumiin on otettu mukaan *Suomen historian dokumentteja* -teoksen sisältämät klassillisen filologian professori Paavo Nummisen (1894–1968) tekemät käännökset vuodelta 1968.⁴⁶

Koska suurin osa Suomea käsittelevistä keskiaikaisista lähteistä sijaitsee muualla kuin Kansallisarkistossa, on palveluun tuotu myös linkkejä muiden muistiorganisaatioiden, erityisesti Ruotsin Riksarkivetin, aineistoihin, joista monet lähteet löytyvät digitoituina.⁴⁷ Alkuperäisiin arkistosijainteihin ja digitoituihin aineistoihin linkittämistä vaikeuttaa jossain määrin se, että Hausenin laatimat lähdeviittaukset eivät ole aina selkeitä. Lähteiden sijainti on julkaisemisen jälkeen voinut myös muuttua. Näitä viitteiden katkoksia on pyritty projektissa selvittämään.⁴⁸

Uudemman Diplomatarium Fennicum -palvelun valinnat tuovat kerroksellisuuden esiin huomattavasti selvemmin kuin vanhemman version ratkaisut. Siinä viitetiedot oli siirretty palveluun pelkkänä tekstinä eikä niihin voinut tehdä hakuja. Vanha Diplomatarium Fennicum toimi erinomaisena apuvälineenä lähdejulkaisujen käytössä erityisesti silloin, kun käyttäjä tiesi valmiiksi, mitä haki. Projektin kuvauksessa korostettiin palvelun käytettävyyttä ja helppoutta. Asiakirjojen tai julkaisun elinkaareen ei kuitenkaan otettu kantaa ja vastuu esimerkiksi virheiden huomaamisesta, julkaisemisen kerroksellisuuden hahmottamisesta ja alkuperäisten asiakirjojen etsimisestä jätettiin käyttäjälle.⁴⁹

Elinkaaren säröt

Diplomatarium Fennicum -palveluissa on tuotu esiin ja kommentoitu lähinnä Hausenin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella tekemää työtä ja korostettu hänen rooliaan julkaisutyössä. Vanhemmassa Diplomatarium Fennicumissa julkaisun tausta ja siihen liitetyt ongelmat tuotiin esiin projektin toimituskunnan laatimassa lyhyessä artikkelissa, joka on tuotu myös palvelun uudempaan versioon. Siinä kerrotaan avoimesti, ettei Hausenin toimitusperiaatteista ole juuri tietoa.⁵⁰

Vanhassa Diplomatarium Fennicumissa keskityttiin projektin omiin ratkaisuihin, ja uusi hanke nojaa monin tavoin vanhaan työhön ja siinä tehtyihin huomioihin ja valintoihin. Se, millä tavalla palvelun leipätekstit ja regestat erosivat *Finlands medeltidsurkunderista*, kuinka päiväykset ja lähdeviitteet merkittiin, kuinka paikan- ja henkilönimiä oli käsitelty sekä millä tavoin palvelun hakemistot oli luotu, kerrottiin avoimesti. Kuvaukset auttoivat käyttäjää ennen kaikkea suunnittelemaan ja kohdentamaan hakujaan.⁵¹ Aikaisemmat toimukselliset ratkaisut jäivät kuitenkin vähemmälle huomiolle.

Vanhemmassa Diplomatarium Fennicumissa huomioitiin julkaisutyössä tehdyistä laajemmista valinnoista lähinnä *Finlands medeltidsurkunderin* saama kritiikki Suomen alueen keskiaikaisen diplomataarin anakronistisuudesta. Aivan kuten muutkin ajan laajat lähdejulkaisut, *Finlands medeltidsurkunder* siirsi 1800-luvun käsitteen ja ajatuksen kansasta ja kansakunnasta näennäisesti ongelmita aikaisempiin vuosisatoihin.⁵² Lähdejulkaisuja rajattiin 1800- ja 1900-luvuilla esimerkiksi kansallisuuden sekä kielellisten, alueellisten ja kulttuuristen identiteettien mukaisesti. Suomi on vain yksi esimerkki siitä, että lähdejulkaisut eivät rajoittuneet ainoastaan itseensä valtioihin. Myös useissa muissa tulevilla kansallisvaltioissa, kuten Puolassa ja Romaniassa, julkaistiin lähteitä 1800-luvun kulussa. Kieleen ja etnisyyteen pohjautuvat käsitykset kansasta toimivat useiden lähdejulkaisujen pohjana, mutta ne eivät rajoittaneet julkaisua. Myös monikansallisissa valtioissa, kuten Sveitsissä ja Itävallassa, tehtiin lähdejulkaisutyötä. Julkaisut saattoivat myös ylittää kansallisvaltioiden rajat.⁵³

Toimitustyön laajuuden aiheuttamat haasteet saivat vanhan Diplomatarium Fennicumin toimituskunnalta myös huomiota. Hausenin työn tarkkuus ja virheettömyys ei voinut olla samaa luokkaa kuin suppeampia aineistoja julkaisseilla. Projektissa korostettiin sitä, ettei digitaalisessa versiossa ole edes yritetty korjata virheitä tai vääriä tulintoja.⁵⁴ Tavoitteena oli saada Hausenin tekemä mittava työ saataville, ei korjailla tai kommentoida sitä.

Vähäiset tiedot alkuperäisistä julkaisuperiaatteista johtuvat pitkälti siitä, ettei Hausen jättänyt juurikaan tietoja työskentelystään. Lähteiden julkaisutyötä tehtiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa ilman yhteisiä periaatteita ja tieteellisiä käytäntöjä, eivätkä julkaisijat välttämättä kokeneet oleelliseksi avata laajasti tekemäänsä työtä. Esimerkkiä otettiin aikaisemmista julkaisuista ja niissä tehdyistä ratkaisuista. Julkaisutyö keskittyi erityisesti lähteiden etsintään, niiden oikeellisuudesta varmistumiseen sekä tarkkaan paleografiseen työskentelyyn. Julkaiseminen muuttui 1900-luvun kuluessa yhä tieteellisemmäksi ja editioiden julkaisemisesta kehittyi oma tieteenalansa. Silti kaikille yhtenäisiä julkaisuperiaatteita ei vielääkään ole olemassa.⁵⁵

Kummassakaan Diplomatarium Fennicumin versiossa ei ole otettu esille sitä varhaisempaa lähdejulkaisutyötä, johon Hausen ei julkaisuisaan suoraan viittaa mutta johon sekä Hausenin että myöhempien projektien työ paljolti tukeutuu. Diplomatarium Fennicumin sisältämien lähteiden julkaisutyö alkoi jo paljon ennen Hausenin aikaa. Turun akatemian professori Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) esimerkiksi ryhtyi julkaisemaan osia *Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta* 1700-luvun lopulla.⁵⁶ Porthanin julkaisutyö liittyi kiinteästi yleiseurooppalaiseen muutokseen historian tutkimuksessa, jossa alkuperäislähteiden arvostus ja käyttö lisääntyivät.⁵⁷ Porthan loi maineensa Suomen historian isänä osaltaan *Mustan kirjan* innoittaman tutkimustyön kautta.⁵⁸ Hän julkaisi *Mustan kirjan* asiakirjoja erityisesti ohjaamiensa opiskelijoiden väitöskirjoissa sekä Suomen ensimmäisessä sanomalehdessä *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo*. Porthanin tavoitteena oli ennen kaikkea lähteiden säilymisen ja löydettävyyden takaaminen. Hän halusi luoda Suomen historian lähteiden varastoitan, josta tutkijat hänen jälkeensä voisivat ammentaa lähteitä tutkimustyöhönsä.⁵⁹

Historiankirjoituksen historian ja lähteiden julkaisemisen historian kannalta merkittävä 1700-luvun työ ei *Diplomatarium Fennicumissa* tule näkyviin kuin lyhyenä mainintana taustoittavassa artikkelissa.⁶⁰ Porthanin työn poissaolo johtunee siitä, ettei Hausen ole huomionnut sitä *Finlands medeltidsurkunderin* viitteistössä. Porthanin julkaisutyö toimi keskiajan lähteiden julkaisemisen esikuvana, mutta sitä ei suoranaisesti käytetty julkaisutyön pohjana.⁶¹ Hausenin viitteet eivät siis ole johtaneet helposti Porthanin jäljille.

Teknisesti olisi täysin mahdollista ottaa palveluun mukaan esimerkiksi Porthanin sanomalehdissä julkaisemat *Mustan kirjan* tekstit, sillä Kansalliskirjasto on digitoinut ne Historialliseen sanomalehtiarkistoon.⁶² Myös Turun Akatemian väitöskirjoissa julkaisut asiakirjakatkelmat olisi mahdollista linkittää palveluun, sillä väitöskirjat on julkaistu Kansalliskirjaston Doria-verkkopalvelussa.⁶³ Näiden julkaisujen kautta olisi mahdollista seurata esimerkiksi sitä, millaisissa yhteyksissä asiakirjoja julkaistiin ja mitä asiakirjoja julkaistavaksi valittiin sekä vertailla teksteistä eri aikakausina tehtyjä tulkintoja. Sanomalehtien ja väitöskirjojen mukaan ottaminen antaisi käyttäjälle paremman kuvan lähdejulkaisemisen perinteestä ja historiasta sekä sitoisi palvelun paremmin yleiseurooppalaiseen kehitykseen.

Huomiotta on jäänyt myös osa *Finlands medeltidsurkunderin* jälkeisestä julkaisutyöstä. Suomen historiallinen seura julkaisi kahdesta teossarjan sisältämästä keskiaikaisesta kopiokirjasta, *Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta* ja *Codex Skoklosterista*, vuonna 1952 professori Jalmari Jaakkolan johdolla valokuvaeditiot. Teoksia oli valmisteltu 1920-luvun lopulta lähtien, ja ne mahdollistivat ensimmäistä kertaa alkuperäisten dokumenttien tarkastelun ja vertailun diplomataareihin ilman vierailua Tukholmassa.⁶⁴ Vuosikymmeniä vanhojen mustavalkoisten valokuvien digitoinnilla ei sinänsä ole tutkimuksellista merkitystä, sillä parempilaatuiset värilliset digitaaliset kuvat ovat saatavilla. Julkaisuilla oli kuitenkin aikanaan suuri merkitys keskiajantutkimukselle. Jos *Diplomatarium Fennicum*in muodostumiseen liittyvät lähdejulkaisut halutaan palveluun kattavasti esille, olisi erinomaista ja työn avoimuuden kannalta olennaista, että myös professori Jaakkolan työ saataisiin käyttäjän näkyville muiden julkaisujen rinnalle.

Diplomatarium Fennicum on kuitenkin 1990-luvulta lähtien ollut hanke, jonka kohdalla ei tehdä varsinaista laajaa ja pitkäjänteistä

toimituksellista työtä tai tutkimusta, kuten esimerkiksi ruotsalaisen diplomataarin kohdalla.⁶⁵ Diplomatarium Fennicum rahoitus on ollut koko sen historian ajan projektiluontoista ja keskittynyt verkko-palveluiden rakentamiseen. Palvelun aktiivinen kehittäminen päättyi alkuvuodesta 2018. Jatkossa rahoituksen hakemisesta ja palvelun ylläpidon jatkumisesta pyrkii vastaamaan toimituskunta. Se toimii kuitenkin lähinnä ohjausryhmänä eikä tee varsinaista toimitustyötä.⁶⁶ Ensimmäinen laajempi sisältöpäivitys Diplomatarium Fennicumiin saatiin vuoden 2020 lopulla, jolloin siihen lisättiin Nädendalsdiplomen-hankkeessa tuotettuja uusia editioita. Lisäksi tietokannan metatietoihin tehtiin korjauksia ja sen tekstisisältöjä päivitettiin.⁶⁷ Toimitustyön puute ja rahoituksen projektiluontoisuus voi kuitenkin pidemmällä aikavälillä merkitä sitä, ettei mahdollisuuksia palvelun pitkäjänteiseen kehittämiseen ja esimerkiksi julkaisujen elinkaaren parempaan huomioimiseen välttämättä jatkossa ole.

Johtopäätökset

Ympäri Eurooppaa lähdejulkaisutyön keskeisimpänä tavoitteena on ollut kansallisen menneisyyden rakentamisen ohella parantaa lähteiden saavutettavuutta ja ammatillista käyttöä arkistojen ulkopuolella. Digitaaliset palvelut ovat vieneet tämän vuosisataisen perinteen uudelle tasolle, sillä ne ovat mahdollistaneet lähteiden käytön ajasta ja paikasta riippumatta sekä uusin tavoin ja työkaluin. Lähdejulkaisemiseen liittyvien valintojen sekä arkiston ja tutkijan suhteen problematisointi on kuitenkin jäänyt kansainvälisestikin vähäiselle huomiolle, sillä arkistotiede on vielä nuori tieteenala ja usein vieras historian-tutkijoiden keskuudessa.

1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella työtään tehneille lähdejulkaisijoille olennaista olivat alkuperäislähteiden historia, lähteiden vaiheet ennen arkistoon päätymistä sekä niiden mahdollisimman tarkka julkaiseminen. Ajatus arkistonhoitajan vaikutuksesta arkiston muodostumiseen ja lähteiden tulkintaan ei ollut vielä tunnettu.⁶⁸ Lähteiden julkaiseminen voidaan kuitenkin nähdä hyvin aktiivisena toimintana. Siinä lähteitä valitaan, arvioidaan ja tulkitaan julkaisijoiden omien näkökulmien, kiinnostuksen kohteiden ja ymmärryksen sekä heidän ajallisen toimintaympäristönsä pohjalta.

Lähdejulkaisutyön lopputulos on aina yksi tulkinta alkuperäislähteistä, mikä ei sinänsä ole ongelmallista aineistoja lähdekriittisesti lähestyttäessä. Arkistotieteellisestä näkökulmasta haasteellista on se, etteivät lähdejulkaisujen julkaisijat ja käyttäjät välttämättä tunnista neet julkaisujen kokoamisen aikana, tai tunnista tällä hetkellä, julkaisijan aktiivista roolia sekä sen vaikutusta lähdejulkaisujen muodostumiseen ja sisältöön.⁶⁹ Myös esimerkiksi lähdejulkaisujen kokoamis- ja julkaisuajan aatteellinen, poliittinen ja tieteellinen ympäristö jää helpposti lähdekriittisten pohdintojen ulkopuolelle. Lähteiden ja lähdejulkaisujen elinkaaren läpinäkyvyys haastaa tutkijat pohtimaan kriittisemmin lähteitään ja arkiston roolia. Se myös vahvistaa arkiston ja tutkijan suhdetta. Läpinäkyvyys on erinomainen pohja tiedon avoimen jakamisen ja jatkokäytön kannalta, sillä se antaa käyttäjälle vanhemman pohjan omien tulkintojen ja sovellusten rakentamiseen.

Vuonna 2017 julkaistussa *Diplomatarium Fennicum* -palvelussa on tavoiteltu julkaisutyön elinkaaren läpinäkyvyyttä. Siinä korostuu kerroksellisuus, jonka avulla käyttäjien ulottuville tuodaan osa lähdejulkaisujen historiallisesta taustasta ja monista vaiheista. Pääosa samoista tiedoista oli aikaisemminkin olemassa, mutta niiden hyödyntäminen, hakeminen, yhdisteleminen ja hahmottaminen on nyt tehty helpommaksi. Käyttäjä saa kuvan siitä, mitä muita lähdejulkaisuja on hyödynnetty palvelun pohjana olevan *Finlands medeltidsurkunderin* kokoamisessa. Palvelu ei kuitenkaan rajoitu vain *Finlands medeltidsurkunderin* rakentumisen avaamiseen, vaan nostaa esiin myös uudempaa julkaisutyötä, joka keskittyy digitoituihin ja digitaalisiin editioihin sekä alkuperäislähteiden digitaaliseen kuvaamiseen. Julkaisujen rinnalle nostetaan alkuperäiset asiakirjat sekä tutkimuksen apuvälineet. Huomionarvoista on se, että samaan aikaan Kansallisarkisto on kuitenkin siirtänyt syrjään digitaalisen lähdejulkaisemisen elinkaaren läpinäkyvyyden poistamalla verkosta keväällä 2018 vanhan *Diplomatarium Fennicum* -verkkopalvelun.

Diplomatarium Fennicum -palvelun kerroksellisuus osoittaa osaltaan, että uudempi *Diplomatarium Fennicum*in versio on luonteeltaan edeltäjästään poiketen nimenomaan digitaalinen editio. Ensimmäinen *Diplomatarium Fennicum* oli selkeästi *Finlands medeltidsurkunder* -lähdesarjan digitoitu toisinto, jonka päätavoite oli parantaa lähdejulkaisusarjan saatavuutta ottamatta kantaa julkaisusarjan

taustaan. Uusi Diplomatarium Fennicum tarjoaa käyttäjälle erilaisia tapoja käyttää tietoa sekä hyödyntää sitä omissa sovelluksissa. Palvelu mahdollistaa lähteiden tutkimuksen tavoilla, joita aikaisemmat julkaisumuodot eivät ole voineet tarjota. Samalla se tuo käyttäjän ulottuville myös muiden toimijoiden tuottamia digitaalisia sisältöjä ja kertoo osaltaan käyttäjälle lähdejulkaisemisen jatkumisesta ja muuttumisesta.

Viitteet

- 1 Digitaalisella humanismilla tai digitaalisilla ihmistieteillä viitataan yleensä uuden teknologian hyödyntämiseen humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Digitaaliseen humanismiin liittyy kiinteästi pyrkimys edistää digitaalisten aineistojen tietokoneavusteista tutkimusta, analysointia ja visualisointia sekä monialainen yhteistyö. Katso Elo 2016, 11–15; Haverinen & Suominen 2015, saatavilla <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108634> (viitattu 31.1.2021).
- 2 Katso Saxer 2012, 59; van Caenegem 1978, 159–205. Katso esimerkiksi Svenskt Diplomatarium, jonka yhä käynnissä oleva julkaisutyö aloitettiin 1820-luvulla. Svenskt Diplomatarium, saatavilla <https://riksarkivet.se/diplomatariet> (viitattu 31.1.2021).
- 3 Katso Saxer 2012, 48–51; van Caenegem 1978, 159–205.
- 4 Aina alkuperäiseen tutustuminen ei ole mahdollista. Osa julkaistuista lähteistä on tuhoutunut julkaisun jälkeen. Viime vuosina on usein muistutettu myös siitä, ettei digitoitu lähde koskaan vastaa täysin alkuperäistä.
- 5 Saxer 2012, 59. Usein julkaisemisessa on ollut kyse aikaisempien julkaisujen digitoinnista niiden käytettävyyden ja saatavuuden parantamiseksi. Katso esimerkiksi Hansische Urkundenbuch 2018, saatavilla <https://www.hansischergeschichtsverein.de/hansisches-urkundenbuch> (viitattu 31.1.2021).
- 6 Katso Saxer 2014.
- 7 Katso esimerkiksi Klockars 1957; Anthoni 1948; Salminen 1994.
- 8 Elinkaariajattelusta katso Henttonen 2015, 81–92. Elinkaari rinnastuu erityisesti oikeusinformatiikan piirissä käytettävään käsitteeseen tiedon tie, joka digitaalisessa ympäristössä tarkoittaa oikeudellisen tiedon tietä ensimmäiselle tietotekniselle alustalle kiinnittämisestä loppukäyttäjän käsiteltäväksi vaikkapa mobiililaitteella. Saarenpää 2016, 37.
- 9 Diplomatarium Fennicum II (DF II), saatavilla <http://df.narc.fi/> (viitattu 31.1.2021). Palvelun betaversio julkaistiin 1.10.2016 Turun kirjamessuilla. Kansallisarkiston tiedote: Kansallisarkisto julkistaa uudistetun Diplomatarium Fennicum -tietokannan Suomen keskiajan asiakirjalähteistä, 2016, saatavilla <https://www.epressi.com/tiedotteet/kotimaa/kansallisarkisto-julkistaa-uudistetun-diplomatarium-fennicum-tietokannan-suomen-keskiajan-asiakirjalähteista.html> (viitattu 31.1.2021).

- 10 Diplomatarium Fennicum I (DF I).
- 11 Cook 2013, 95–120; Rumschöttel 2001, 143–155; Cook 1997, 17–63. Kanadalaisen arkistoteoreetikon Terry Cookin hahmottelemat arkistotieteen paradigman muutokset mukailevat osittain myös historiantutkimuksen muutosta, jossa yksilöt ovat saaneet yhä enemmän ääntään kuuluviin ja huomiota on kiinnitetty enenevässä määrin muistiin, yhteisiin ja esimerkiksi vähemmistöihin.
- 12 Arkistonhoitajan ja historioitsijan yhteistyönä aihetta on ovat tuoneet esiin professorit Francis X. Blouin, Jr. ja William Rosenberg. Blouin & Rosenberg 2011. Arkistotieteellisessä keskustelussa katso Cook 2011.
- 13 Blouin & Rosenberg 2011, Cook 2011. Arvonmääritys merkitsee pelkistetysti prosessia, jossa erotetaan pysyvästi säilytettävät asiakirjat määräajan säilytettävistä sekä määrätään määräajan säilytettävälle asiakirjoille säilytysajat. Arvonmääritykseen voidaan katsoa kuuluvan myös hankinta. Valtonen 2015, 93–126.
- 14 Vuonna 1816 perustetun Senaatin arkiston nimi muutettiin Suomen valtionarkistoksi vuonna 1869, Arkistolaitokseksi vuonna 1994 ja Kansallisarkistoksi vuonna 2018. Käytän selkeyden vuoksi johdonmukaisesti nimitystä Kansallisarkisto.
- 15 Finlands medeltidsurkunder 1910–1935 (FMU).
- 16 Diplomataarit sisältävät mm. privilegiokirjeitä, sopimuksia, lakitekstejä, kirjeitä ja eri tuomioistuinten päätöksiä. Samassa merkityksessä käytetään myös termejä *codex diplomaticus*, *urkundenbuch* ja *cartulaire*. Diplomataareihin voi sisältyä myös laajempia lähdekokonaisuuksia. FMU sisältää regestat keskiajalla kootusta Turun tuomiokirkon Mustasta kirjasta. Asiakirjatekstit on julkaistu kokonaisuutena teoksessa *Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok, med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis* (1890).
- 17 Julkaisun maantieteellinen raja- ja häilyvyys, sillä keskiajalla ei ollut valtiollista tai kansallista kokonaisuutta nimeltä Suomi. Pääasiassa asiakirjat koskevat nykyistä Suomen aluetta. FMU:n ulkopuolelle jää esimerkiksi kirjallisuus, jonka fragmentteja on julkaistu Kansalliskirjaston ylläpitämässä Fragmenta Membranea -kokoelmassa. Fragmenta membranea, Kansalliskirjasto, saatavilla <http://fragmenta.kansalliskirjasto.fi/> (viitattu 31.1.2021)
- 18 Tyypillisesti tekstiin on lisätty esimerkiksi välimerkit ja lyhenteitä on avattu tekstin ymmärtämisen helpottamiseksi.
- 19 FMU I–VIII.
- 20 Vuosina 1866–1971 tehdyille julkaisutyölle pohjautunut tietokanta julkaistiin nimellä Thesaurus Diplomaticus. Nykyinen Diplomata Belgica kattaa tiedot noin 35 000 ennen vuotta 1250 laaditusta asiakirjasta, jotka käsittelevät nykyisen Belgian alueita sekä osia Luxemburgista, Ranskasta, Saksasta ja Alankomaista. Diplomata Belgica, saatavilla https://www.diplomata-belgica.be/colophon_fr.html (viitattu 31.1.2021).
- 21 Monumenta Germaniae Historica sisältää Saksan alueeseen liittyviä lähteitä noin vuosilta 500–1500. Julkaisut ovat käytettävissä verkossa dMGH-palvelussa uusimpia julkaisuja lukuun ottamatta. Monumenta Germaniae Historica, saatavilla <https://www.mgh.de/>, dMGH Beta, saatavilla <https://www.dmgH.de/> (viitattu 31.1.2021).

- 22 SDHK sisältää noin 44 000 asiakirjaa vuosilta 817–1540. Se toimii yhdessä painetun Svenskt Diplomatariumin kanssa. Palvelu julkaistiin verkossa vuonna 2003. SDHK, saatavilla <https://sok.riksarkivet.se/sdhk> (viitattu 31.1.2021). Katso Berglund 2001.
- 23 Sarjan julkaiseminen alkoi vuonna 1932, ja siinä on julkaistu yli 18 000 lähdeä vuosilta 789–1412. Vuonna 2019 käynnissä oli vuosien 1413–1450 lähteiden editointi. Diplomatarium Danicum, saatavilla <http://diplomatarium.dk/> (viitattu 31.1.2021).
- 24 Katso Piippo 2003; Deploige, Callens, Demonty & De Tré 2010; Vogeler & Sahle 2013, saatavilla <urn:nbn:de:hbz:38-51103>; SDHK, saatavilla <https://sok.riksarkivet.se/sdhk> (viitattu 31.1.2021). CD-formaatin ongelmista katso Vogeler & Sahle, 2013, saatavilla <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:38-51103>.
- 25 KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Hakemus valtionavustuksen saamiseksi 23.12.1998, liite 3 Tutkimusprojekti "Diplomatarium Fennicum – Suomen keskiajan lähteiden julkaiseminen tietokantamuodossa", päätös 28.5.1998.
- 26 Tekstihaku ei ottanut huomioon esimerkiksi nimien eri kirjoitusmuotoja ja rajoittuu suuressa osassa aineistoa regestoihin. Huldén, DF I.
- 27 Hanke sai positiivista palautetta erityisesti saavutettavuuden lisäämisestä, mutta myös negatiivisia kommentteja käytettävyydestä ja virheistä. KA, Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto, Verkkojulkaisun palautteet.
- 28 Tietoa hankkeesta, DF II, saatavilla <http://df.narc.fi/info/project> (viitattu 31.1.2021).
- 29 Monumenta Germaniae Historica; Sahle 2016, 26–28, saatavilla <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzhh6v> (viitattu 31.1.2021).
- 30 Vogeler & Sahle 2013, saatavilla <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:38-51103>.
- 31 Sahle erottaa vielä omaksi käsitteekseen tieteellisen digitaalisen edition, jonka toimitustyössä on noudatettu tieteellistä metodia, teoriaa ja käytäntöä. Sahle 2016, 26–28, saatavilla <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzhh6v> (viitattu 31.1.2021).
- 32 Sahle 2016, 26–27, saatavilla <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzhh6v> (viitattu 31.1.2021).
- 33 DF II, saatavilla <http://df.narc.fi/> (viitattu 31.1.2021). Datan hyödyntäminen oli periaatteessa aikaisemminkin mahdollista, mutta se vaati käyttäjältä huomattavasti osaamista ja vaivannäköä.
- 34 Katso esimerkiksi Lybeck 2016.
- 35 *Monumenta Germaniae Historica*. Pohjoismaista ensimmäisenä julkaistiin ruotsalaisen *Diplomatarium Suecanum* ensimmäinen osa vuonna 1829. Vuonna 1848 julkaistiin Norjassa *Diplomatarium Norvegicum* ja vuonna 1857 Islannissa *Diplomatarium Islandicum*.
- 36 Vaikka ajatus julkaisuudesta oli olemassa, ei asiaa välttämättä käytännössä toteutettu kovin hyvin. Oikeus päästä lähteiden äärelle koski lähinnä lukutaitoisia ja koulutettuja miehiä. Berger 2013, 5–6, 16; Verschaffel 2012, 31, 34; Saxer 2012, 49; Aronsson 2011, 45.
- 37 Berger & Conrad, 2015, 114.

- 38 Tanskan, Norjan ja Ruotsin alueilla oli riimuihin perustuva oma kirjallinen perinne. Katso esimerkiksi Palm 2010, 23.
- 39 Saxer 2012, 49–50.
- 40 Berger & Conrad, 2015, 138.
- 41 Aktiivisia lähdejulkaisijoita olivat esimerkiksi kirjailija, poliitikko ja historioitsija Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858), historioitsija Edvard Grönblad (1814–1864), teologian professori ja piispa Jacob Tengström (1755–1832) sekä historian dosentti J. E. Waaranen (1834–1868).
- 42 DF II, saatavilla <http://df.narc.fi/> (viitattu 31.1.2021).
- 43 Finlands medeltidssigill. I afbild af Finlands statsarkiv (1900); FMU I.
- 44 Registrum Ecclesiae Aboensis 1996.
- 45 Keskiajalla Suomen alueella käytetyistä kielistä katso esimerkiksi Merisalo 2009, 416–425; Sainio 2009 477–289; Lamberg 2009, 490–506.
- 46 Katso esimerkiksi DF 72.
- 47 Yleensä digitaalinen kopio on Kansallisarkiston kokoelmissa tai linkki johdattaa esimerkiksi SDHK:iin.
- 48 Katso Kivistö 2018.
- 49 Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021); Huldén, DF I.
- 50 Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 51 Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021); Huldén, DF I.
- 52 Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 53 Saxer 2012, 47–55.
- 54 Toimituskunta vertaa Hausenin työtä erityisesti Edvard Grönbladin huomattavasti suppeampiin lähdejulkaisuihin. Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 55 Katso Berger & Conrad, 2015, 170 sekä digitaalisen julkaisemisen osalta Sahle 2016, saatavilla <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzh6v> (viitattu 31.1.2021) Katso esimerkiksi Harvey, 2001.
- 56 Saarenpää 2014, saatavilla <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108588> (viitattu 31.1.2021).
- 57 Katso esimerkiksi Urpilainen 1993.
- 58 Porthanin esikuvina julkaisutyössä olivat esimerkiksi historioitsijat ja kirjailijat Johannes Messenius (n. 1579–1636) ja Sven Lagerbring (1707–1787). Katso Fritz 2009 (1980).
- 59 Lehti ilmestyi tällä nimellä vuosina 1771–1778 ja 1782–1785. Lähteiden julkaiseminen keskittyi erityisesti 1780-luvulle. Porthanin julkaisutyöstä katso Saarenpää 2014, saatavilla <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108588> (viitattu 31.1.2021).

- 60 Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, DF II, saatavilla http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 61 Saarenpää 2014, saatavilla <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108588> (viitattu 31.1.2021).
- 62 DIGI – Kansalliskirjaston digitoidut aineistot, saatavilla <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search> (viitattu 31.1.2021).
- 63 Turun akatemian väitöskirjat, Doria, saatavilla <http://www.doria.fi/handle/10024/50699>.
- 64 Codices medii aevi Finlandiae 1, Registrum ecclesiae Aboensis 1952; Codices medii aevi Finlandiae 2, Codex Särkilahti (Codex Aboensis Skokloster) 1952.
- 65 Ruotsissa Svenskt Diplomatariumilla on nelihenkinen toimituskunta. Svenskt Diplomatarium, saatavilla <https://riksarkivet.se/diplomatariet> (viitattu 31.1.2021).
- 66 Tietoa hankkeesta, DF II, saatavilla <http://df.narc.fi/info/project> (viitattu 31.1.2021).
- 67 Päivitykset koskivat ohje-, tietokanta- ja hankekuvaussivujen tekstisisältöjä, eivät varsinaisia asiakirjoja. DF II (viitattu 29.3.2021) Päivityksiä ei ole huomioitu tässä artikkelissa, sillä ne on tehty varsinaisen tutkimus- ja kirjoitustyön jälkeen.
- 68 Cook 1997; Cook 2013.
- 69 Vertaa tutkijan suhde arvonmääritykseen. Cook 2011.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto

Diplomatarium Fennicum -hankkeen järjestämätön arkisto.

Painettuna julkaistu alkuperäisaineisto

Codices medii aevi Finlandiae. 1, Registrum ecclesiae Aboensis. 1952. Jaakkola, Jalmari & Kekoni, Kaarlo (toim.) Helsinki: Societas Finlandiae historica.

Codices medii aevi Finlandiae. 2, Codex Särkilahti (Codex Aboensis Skokloster). 1952. Jaakkola, Jalmari & Kekoni, Kaarlo (toim.) Helsinki: Societas Finlandiae historica.

Finlands medeltidssigill. I afbild af Finlands statsarkiv. 1900. Hausen, Reinhold (toim.) Helsingfors: Statsarkivet.

Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok med tillägg ur Skoklosters Codex Aboensis 1890. Hausen, Reinhold (toim.). Helsingfors: Finlands statsarkiv.

Verkkopalveluina julkaistu alkuperäisaineisto

- DIGI – Kansalliskirjaston digitoidut aineistot. Kansalliskirjasto.
<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search> (viitattu 31.1.2021).
- Diplomata Belgica. Commission royale d'Histoire.
https://www.diplomata-belgica.be/colophon_fr.html (viitattu 31.1.2021).
- Diplomatarium Danicum. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
<http://diplomatarium.dk/> (viitattu 31.1.2021).
- Diplomatarium Fennicum I (DF I). Kansallisarkisto.<http://extranet.narc.fi/DF/index.htm> (Tietokanta on poistettu verkosta keväällä 2018).
- Diplomatarium Fennicum II (DF II). Kansallisarkisto. <http://df.narc.fi/> (viitattu 31.1.2021).
- dMGH Beta, Monumenta Germaniae Historica. Grundlagen Forschung Mittelalter. <https://www.dmg.de/> (viitattu 31.1.2021).
- Fragmenta membranea. Kansalliskirjasto.
<http://fragmenta.kansalliskirjasto.fi/> (viitattu 31.1.2021).
- Hansische Urkundenbuch. Der Hansische Geschichtsverein.
<https://www.hansischergeschichtsverein.de/hansisches-urkundenbuch> (viitattu 31.1.2021).
- Monumenta Germaniae Historica. Grundlagen Forschung Mittelalter.
<https://www.mgh.de/> (viitattu 31.1.2021)
- Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum). Riksarkivet.
<https://riksarkivet.se/diplomatariet> (viitattu 31.1.2021).
- Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK). Riksarkivet.
<https://sok.riksarkivet.se/sdhk> (viitattu 31.1.2021).
- Turun akatemian väitöskirjat. Doria. Kansalliskirjasto.
<http://www.doria.fi/handle/10024/50699>.

Tiedotteet ja esittelyt

- Huldén, Lena. Finlands medeltidsurkunder -lähdejulkaisun siirtäminen Diplomatarium Fennicum -tietokannaksi, Diplomatarium Fennicum I. [Toimitusperiaatteita käsittelevä teksti on poistettu verkosta keväällä 2018. Teksti tekijän hallussa.]
- Kansallisarkisto julkistaa uudistetun Diplomatarium Fennicum -tietokannan Suomen keskiajan asiakirjalähteistä. 2016. Arkistolaitos 26.9.2016.
<https://www.epressi.com/tiedotteet/kotimaa/kansallisarkisto-julkistaa-uudistetun-diplomatarium-fennicum-tietokannan-suomen-keskiajan-asiakirjalahteista.html> (viitattu 31.1.2021).
- Suomen keskiaikaa koskevien dokumenttien julkaiseminen, Diplomatarium Fennicum. Kansallisarkisto.
http://df.narc.fi/Images/Information/DF_artikkeli_historia.pdf (viitattu 31.1.2021).
- Tietoa hankkeesta. Diplomatarium Fennicum II. Kansallisarkisto.
<http://df.narc.fi/info/project> (viitattu 31.1.2021).

Tutkimuskirjallisuus

- Anthoni, Eric 1948. Feldaterade notiser och urkunder i Svartboken och bland Finlands medeltidsurkunder. *Historisk Tidskrift för Finland* 1–2.
- Aronsson, Peter 2011. Myths of nationality. Teoksessa: Knell, Simon J. (toim.) *National museums. New studies from around the world*. London, New York: Routledge.
- Berger, Stefan & Conard, Christoph 2015. *The past as history. National identity and historical consciousness in modern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Berger, Stefan 2013. The role of national archives in constructing national master narratives in Europe. *Archival Science* 13:1, 1–22.
- Berglund, Torsten 2001. Medeltiden I CD-världen. *Släkthistoriskt Forum* 20:3.
- Blouin, Francis X. Jr & Rosenberg, William G. 2011. *Processing the past. Contesting authority in history and the archives*. Oxford: Oxford University Press cop.
- Cook, Terry 2013. Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. *Archival Science* 13:2–3, 95–120.
- Cook, Terry 2011. The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. *The American Archivist* 74: Fall/Winter, 600–632.
- Cook, Terry 1997. What is Past is Prologue. A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. *Archivaria* 43, 17–63.
- Deploige, Jeroen, Callens, Bert, Demonty, Philippe & De Tré, Guy 2010. Remediating the obsolescence of digitised surveys of medieval sources: 'Narrative Sources' and 'Diplomata Belgica'. *Bulletin de la Commission royale d'Histoire - Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*. Academie Royale de Belgique, Academie van België 176, 151–166.
- Elo, Kimmo 2016. Digitaalisen historiantutkimuksen kenttää louhimassa. Teoksessa: Elo, Kimmo (toim.) *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet*. Turku: Turun historiallinen yhdistys, 11–35.
- Fritz, Birgitta 2009 (1980). *De svenska medeltidsbrevens trädning till 1800-talets början*. En arkivhistorisk översikt ur Meddelanden från Svenska Riksarkivet för åren 1976–1977. Reviderad och försedd med uppgifter om senare litteratur.
- Harvey, P. D. A. 2001. *Editing Historical Records*. London: The British Library.
- Haverinen, Anna & Suominen, Jaakko 2015. Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus. *Ennen ja Nyt* 2/2015. <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108634> (viitattu 31.1.2021).
- Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.
- Lamberg, Marko 2009. Muinaisruotsi. Teoksessa: Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna (toim.) *Keskiajan avain*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 489–506.

- Kivistö Terhi 2018. Kadonneiden keskiaikaisten asiakirjojen jäljillä. Teoksessa: Artukka, Topi, Keskinen, Jarkko & Saarenpää, Taina (toim.) *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Turku: Sigillum, 220–233.
- Klockars, Birgit 1957. Åbo domkyrkas svartbok och Finlands medeltidsurkunder. Några synpunkter och rättelser. *Historisk Tidskrift för Finland* 1957/3–4.
- Lybeck Jari 2016. *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historian tutkimuksen edistäjä*. Suomen historian julkaisuja 2. Turku: Turun yliopisto.
- Merisalo, Outi 2009. Keskiajan latina. Teoksessa: Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna (toim.) *Keskiajan avain*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 416–425.
- Palm, Rune 2010. Runor och latinskrift. Teoksessa: Larsson, Inger, Jansson, Sven-Bertil, Palm, Rune & Söderberg, Barbro (toim.) *Den medeltida skriftkulturen i Sverige. Genrer och texter*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia och Stockholms universitet.
- Piippo, Mikko. 2003. Uusia keskiajan lähdejulkaisuja – ja lähdejulkaisun uusia tuulia. *Historiallinen aikakauskirja* 2/2003, 305–310.
- Rumschöttel, Hermann. 2001. The Development of Archival Science as a Scholarly Discipline. *Archival Science* 1:2, 143–155.
- Saarenpää, Ahti 2016. Johdatusta oikeusinformatiikkaan. 2016. Turun yliopiston Arkistoalan ja asiakirjahallinnan maisteriopintoihin tarkoitettu teksti, perustuu artikkeliin Oikeusinformatiikka. Teoksessa: Niemi, Marja-Leena (toim.) *Oikeus tänään*, osa I, 4p. Juva: Lapin yliopisto.
- Saarenpää, Taina 2014. Keskiajan pimeydestä valistuksen valoon. Henrik Gabriel Porthan ja Turun tuomiokirkon Mustan kirjan asiakirjojen julkaiseminen. *Ennen ja Nyt* 3/2014.
<https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108588> (viitattu 31.1.2021).
- Sahle, Patrick 2016. What is Scholarly Digital Edition? Teoksessa: Driscoll, Matthew James & Pierazzo, Elena (toim.) *Digital Scholarly Editing. Theories and Practices*. Open Book Publishers.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt1fzhh6v> (viitattu 31.1.2021).
- Sainio, Hanna-Leena 2009. Keskialasaksa. Teoksessa: Lamberg, Marko, Lahtinen, Anu & Niiranen, Susanna (toim.) *Keskiajan avain*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 477–489.
- Salminen, Tapio 1994. Dateringen av några urkunder rörande Kastelholm och Raseborg. *Historisk Tidskrift För Finland*, 79.
- Saxer, Daniela 2014. *Die Schärfung des Quellenblicks. Forschungspraktiken in der Geschichtswissenschaft 1840–1914*. München: De Gruyter, 2014.
- Saxer, Daniela 2012. Monumental Undertakings: Source Publications for the Nation. Teoksessa: Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Urpilainen, Erkki 1993. *Algot Scarin ja gööttiläisen historiankirjoituksen muuneminen Ruotsissa 1700-luvun alkupuolella*. Helsinki: SHS.

- Valtonen, Marjo-Rita 2015. Arvonmääritys. Teoksessa: Henttonen, Pekka *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.
- Van Caenegem, R. C. 1978 (1962). *Guide to the Sources of Medieval History*. Amsterdam: North-Holland Publishing company.
- Verschaffel, Tom 2012. Something More Than a Storage Warehouse. The Creation of National Archives. Teoksessa: Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vogeler, Georg & Sahle, Patrick 2013. Review of digital Monumenta Germaniae Historica (dMGH). Author's version. April 20, 2013. Institut für Dokumentologie und Editorik.
<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:38-51103> (viitattu 31.1.2021).

Osa 2

Valta ja vaikutus

Den enskilda arkivaktörens makt att påverka bilden av det förgångna

Exemplet Reinhold Hausen

Petra Hakala

Arkiven med sin samlade information har traditionellt uppfattats som mer eller mindre neutrala förmedlare av det förgångna och arkivarien som en objektiv och passiv bevarare och beskyddare av den historiska sanningen. Sedan mitten av 1990-talet har den arkivvetenskapliga forskningen dock börjat problematisera och omvärdera arkivinstitutionernas skenbart neutrala roll och som en följd av detta också nyanserat bilden av arkiven som minnesinstitutioner och redskap för identitetsbygge.¹ I dag finns alltså en allt större medvetenhet om att arkiv konstrueras i en större samhällslig och kulturell kontext och formas av den rådande tidsandan.

Enligt den postmodernistiska arkivteorin är ingen aktör, vare sig historiker eller arkivarie, någonsin neutral eller objektiv och alla handlingar och åtgärder i den dokumenterande processen (även undermedvetna eller omedvetna sådana) äger rum i en kontext av samtida samhällsliga metanarrativ.² Postmodernistiska arkivteoretiker, främst kanadensaren Terry Cook, har framhållit att arkivarierna är aktiva aktörer då bilden av det förflutna formas. De medverkar då arkiv skapas och beskrivs och har möjlighet att påverka arkivens och arkivbeståndens sammansättning genom urvals- och gallringsprocesser – både då material tas emot av arkivinstitutionerna och i samband med ordnandet av det inkomna materialet. Arkivarierna kan enligt Cook ses som ett slags förmedlare och tolkar som formar dokumentär information om det förflutna. Då arkivarierna bedömer arkivmaterial med tanke på vad som ska tas emot och vad som ska bevaras för framtiden, utövar de samtidigt makt eftersom de avgör vems röst som kommer att höras i arkiven och vems som tystas ner. Genom sina val, baserade på rådande samhällsvärderingar, kan arki-

varierna styra vad som tas till vara för forskningen. Cook konstaterar att historieforskarna bör vara medvetna om att de åtgärder som arkivarierna vidtagit redan innan arkivmaterialet blev tillgängligt kan påverka den historiska tolkningen.³ I förlängningen kan dessa åtgärder också påverka bilden av det förgångna.

Utgående från denna syn på arkivet och arkivarien kommer jag att granska statsarkivarien Reinhold Hausen (1850–1942) som arkivaktör och utreda hur hans åtgärder påverkat utformningen av i första hand Statsarkivets arkivbestånd – kärnan för den historiska forskningen i landet i slutet av 1800-talet – men till en del också materialbestånden hos privata samfund med arkivmaterial. Kari Tarkiainen har konstaterat att Hausen sina många meriter till trots varit relativt bortglömd inom Finlands lärdoms- och kulturhistoria, eftersom han inte passat in i den fennomanska kanon över 1800-talets kulturhéroer.⁴ Både på finsk- och svenskspråkigt håll har Hausen fram till 2010-talet behandlats rätt sparsamt, i synnerhet som individ. År 1949 utgav John E. Roos en kort minnesteckning över Reinhold Hausen samt hans roll inom Svenska litteratursällskapet i Finland. På 1980-talet behandlade Martti Kerkkonen i sitt verk om Finlands Riksarkiv (på svenska 1995) Hausens roll i den finländska arkivhistorien och till Hausens 150-årsdag 2000 utgav Riksarkivet en artikelsamling där olika aspekter av Hausens verksamhet och liv belystes.⁵ Det dröjde dock till 2016 innan en noggrannare granskning av Hausens professionella verksamhet som chef för Statsarkivet och främjare av historieforskningen utgavs av Jari Lybeck.⁶ Hausens verksamhet har även berörts av Jussi Nuorteva i en artikel i verket *Pro Finlandia* 1 (2014) och i översikten över Arkivverkets i Finland 200-åriga historia (2016).

Medan Jari Lybeck i sin undersökning om Reinhold Hausen granskar Statsarkivets utveckling med fokus på Hausens verksamhet och åtgärder vänder jag på perspektivet och granskar ur ett individperspektiv vilka möjligheter till maktutövning arkivaktören Hausen hade i rollen som statsarkivarie samt hur han utnyttjade denna möjlighet för att förverkliga sin vision om arkivets uppgift. Med makt avser jag i detta fall det spelrum Hausen hade att förverkliga denna vision. Att bedöma Hausens maktutövning är inte möjligt utan att ta hänsyn till den språkpolitiska och ideologiska kontexten i Fin-

land i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, förhållandet till det ryska kejsardömet och frågan om Finlands statsrättsliga ställning samt framför allt historieforskningens professionalisering och de krav denna ställde på arkiven.⁷ Både Hausens stora intresse för medeltidsforskning och hans ideologiska hemvist som konstitutionell svenskhetsman kom att påverka hans val och värderingar också i arkivfrågor – i synnerhet under de så kallade ofärdsåren. Enligt Lybeck förhöll sig Hausen misstänksamt till det finska ”folkelementet” – och avogt till enkammarlantdagen – till följd av sin åländska härkomst och högreståndstillhörighet.⁸ Detta avspeglades också i hans person och i att hans förhållande till de finsksinnade, i synnerhet Yrjö Koskinen, var ansträngt.

I denna helhet måste också individen och människan Reinhold Hausen beaktas: hans intressen, hans personlighet, hans sympatier och antipatier⁹ samt hans familj och släkt som en del av hans sociala kapital.¹⁰ Hausen var en person med en exceptionell arbetskapacitet, engagerad inom vetenskapliga samfund och livligt intresserad av fotografering och samtidsdokumentation, vilket kombinerades till exempel i hans ordförandeskap för Helsingfors stads fornminnesnämnd i början av 1900-talet. Under hans tid som ordförande engagerades Signe Brander för att under nämndens ledning avfotografera försvinnande Helsingforsmiljöer.¹¹

I artikeln kommer jag därför med fokus på Hausens maktutövning att granska vissa av hans åtgärder i förhållande till myndigheter och privata aktörer på arkivfältet, åtgärder för att säkerställa källmaterial för den historiska forskningen (inklusive gallringsfrågor och tillgänglighet) samt hans bruk av arkivmaterialet i nationsbygget och som politiskt redskap i försvaret av fosterlandet i en samhällelig kris-situation. Till sist kommer jag också att diskutera vilken andel de sociala nätverken och frågor om förtroende och tillit hade för Hausens möjligheter att utöva inflytande vid förkovrandet av Statsarkivets bestånd av privata arkiv.

Statsarkivarien Reinhold Hausen – vilket var utrymmet för hans maktutövning?

Posten som statsarkivarie innebar att Reinhold Hausen innehade den viktigaste positionen på arkivfältet i Finland i slutet av 1800-talet. Hans ställning var exceptionell och hans möjligheter att påverka och styra arkivbeståndens utveckling helt andra än övriga samtida arkivaktörers.¹² Jari Lybeck har konstaterat att Finlands statsarkiv under Hausens ledning utvecklades till en synnerligen central institution för den inhemska historieforskningen, som i slutet av 1800-talet utvecklades i en alltmer professionell riktning.¹³ Reinhold Hausens ämbetsmannabana inom Statsarkivet sträckte sig från 1870-talet till 1916. Redan under studietiden fick han anställning som amanuens vid Statsarkivet och efterträdde 1880 K. A. Bomansson på posten som statsarkivarie, först som tjänsteförrättande och från 1883 som ordinarie tjänsteinnehavare. Reinhold Hausen var en typisk 1800-tals arkivarie-paleograf, en historiker och arkeolog som förutom sin åländska härkomst hade intresset för landets äldsta historia gemensamt med sin föregångare.¹⁴ Hos Hausen konkretiserades enligt Kari Tarkiainen själva idén om att ta tillvara arkiv och det dokumentära kulturarvet.¹⁵ Detta syntes även i Hausens vetenskapliga verksamhet som en av landets främsta utgivare av medeltida urkunder.

Vilka var då Hausens möjligheter att de facto påverka utformningen av Statsarkivets arkivbestånd genom aktiva åtgärder och mer eller mindre medveten maktutövning? Ramarna för statsarkivariens verksamhet formulerades i den instruktion för Statsarkivets tjänstemän (1883) som Hausen själv bidragit till att utforma som en av sina första viktiga tjänsteuppgifter som tjänsteförrättande statsarkivarie – och därigenom också haft möjlighet att påverka. Enligt instruktionen var Statsarkivets uppgift att förvara, ordna, förteckna och vårda från ämbetsverken överförda administrativa handlingar, räkenskaper och rättsliga akter som var av ”allmännare vigt och betydelse” för landet liksom även sådana handlingar och urkunder som kunde belysa landets historia och övriga förhållanden, samt att ställa dessa handlingar till förfogande för historiska undersökningar eller andra behov.¹⁶ I senare instruktioner tillfogades också politiska handlingar till gruppen potentiellt värdefulla handlingar som skulle bevaras

för framtiden och arkivet förpliktigades att publicera förteckningar över innehållet i arkiven och urkundssamlingarna.¹⁷ Att betjäandet av forskningen lyftes fram som arkivets uttalade syfte, även om det i instruktionen också hänvisades till andra grunder för förvaring av material, visar på historieforskningens starka ställning i nationsbyggesprocessen.

Enligt instruktionen hörde det uttryckligen till statsarkivariens uppgifter att ombesörja utgivningen av handlingar och aktstycken som ”för fäderneslandets historia är af större intresse”, en uppgift som Hausen tog på största allvar under sin tid som statsarkivarie inte minst genom sin egen källutgivning och samlande av källmaterial om Finlands historia i utländska arkiv allt sedan 1870-talet, som fortsättning på en tidigare tradition (H. G. Porthan, E. Grönblad, K. A. Bomansson, J. E. Waaranen med flera).¹⁸ Genom utgivningen av ett nationellt diplomatarium enligt nordisk modell i statsarkivets regi kunde det påvisas att landet haft en medeltida historia och att det fanns en kontinuitet till en statsmakt som värnade om historien.¹⁹ För Hausen liksom för de övriga källutgivarna var publiceringen av historiska källor inget självändamål utan ett medel som tillsammans med arkivverksamheten och historieforskningen utgjorde en grund för det finska nationsbygget.²⁰ Enligt statsarkivarien borde arkiven kunna tillgodose ”ej blott samtidens, utan äfven kommande generationers intressen”.²¹ I Hausens helhetssyn på arkiv blev tryggheten av tillgången till så mångsidigt källmaterial som möjligt för den historiska forskningen, både som original och som utgivna källor, något av en ledstjärna vid sidan av det fysiska skyddet av arkivmaterialet.²² Genom att välja ut vilka handlingar som skulle ingå i Statsarkivets källutgåvor utövade Hausen också i detta fall en indirekt makt då han genom sitt urval avgjorde vilket källmaterial i tryckt form som historieskrivningen kunde stöda sig på och i förlängningen också vad som räknades som viktigt i Finlands historia.

Statsarkivarien styr och ställer – indrivning av arkivmaterial och fördelning mellan aktörer på arkivfältet

Enligt instruktionen av 1883 hörde det till statsarkivariens uppgifter att vid sidan av ordinarie leveranser från myndigheter införskaffa också handlingar i privat ägo eller i offentliga samlingar, ifall de kunde anses höra till Statsarkivet.²³ Hausen utnyttjade denna möjlighet till maktutövning, exempelvis i form av propåer till såväl myndigheter som privata samfund och institutioner under hela sin ämbetsperiod, för att driva in material som han ansåg höra hemma i Statsarkivet. Sina åtgärder motiverade han med materialets intresse för forskningen eller materialets karaktär av officiell handling. Redan 1882 som tjänsteförrättande statsarkivarie hörde han sig för hos magistraten i Viborg om inte staden kunde överlåta medeltidsurkunder i sitt arkiv till Statsarkivet. Med hänvisning till brandfara anhöll Hausen ett tiotal år senare i slutet av 1890-talet att Tullstyrelsen skulle överlåta handlingar från mitten av 1600-talet, vilka förvarades i Vasa tullkammare.²⁴ År 1910 vände han sig åter till direktionerna för sjömanshusen i Uleåborg och Nikolaistad (Vasa) med en anhållan om överföring till Statsarkivet av arkivmaterial som kunde belysa städernas sjöfartshistoria – och som han ansåg värdefullt för forskningen. Materialet, som överfördes samma år, skulle enligt Hausen förvaras i Statsarkivet till dess ett landsarkiv för Österbotten kunde grundas.²⁵ Ett par år tidigare hade statsarkivarien på motsvarande sätt anhållit hos kyrkoherdeämbetet i Karkku om överlåtelse av ett dombrev (pergament) från 1550 som Statsarkivet ville införliva i sin urkundssamling i utbyte mot en bestyrkt avskrift.²⁶ I detta fall motiverade han sin begäran med att en avskrift ”af enhvar kunna läsas och förstås”, i motsats till det svårlästa originalet.

För att få hjälp i arbetet med att avgöra vad som kunde vara tillräckligt värdefullt att samlas in och överföras till Statsarkivet utsåg Hausen sakkunniga ombud som han litade på och som hade hand om det praktiska arbetet på fältet, i enlighet med Hausens riktlinjer och direktiv. En av dessa medhjälpare var Hausens goda vän, ålänningen med. dr L. W. Fagerlund, som han utsåg att gå igenom erbjudna gamla räkenskaper och journaler ända från 1700-talet, vilka förvarades på vinden i Vasa länssjukhus.²⁷ Fagerlund skulle också genomföra en ut-

gallring och upprätta ett reversal över de handlingar som ”förtjänade” att bevaras i Statsarkivet.

Sina propåer om materialöverföringar riktade statsarkivarien också till privata institutioner. Ett dylikt fall var Hausens skrivelse till Åbo Svenska Lyceum 1892 med en begäran om överlåtelse av bondeståndets protokoll från Borgå lantdag, vilka förvarades i lyceets bibliotek. Hausen motiverade sin begäran med att Statsarkivet kunde anses vara rätt förvaringsplats för originalprotokollen, i synnerhet som de två andra ofrälse ståndens protokoll förvarades i Statsarkivet och materialet behövdes för utgivning.²⁸ Ett annat fall var öppnandet av urkundssamlaren och urkundsutgivaren W.G. Lagus förseglade manuskriptsamling vid Kejserliga Alexandersuniversitetet 1909.²⁹ Eftersom det var allmänt känt att de historiska urkunderna i samlingen till stor del härstammade från det tidigare senatsarkivet utverkade Hausen tillstånd att bevaka Statsarkivets intressen och kunde medverka vid inventeringen tillsammans med universitetets företrädare.³⁰ Resultatet av genomgången, som räckte hela följande år, var att Statsarkivet kunde ställa stora rättsanspråk på samlingen.

Att Hausen kunde handla både snabbt och systematiskt när han fått reda på något som väckte hans intresse kommer fram bland annat i en anhållan till Finska Fornminnesföreningen hösten 1893. I tidningspressen hade Hausen noterat att föreningen erhållit ”åtskilliga papper” rörande Borgå lantdag som gåva av kollegan J.M. Alopaeus, och anhöll med hänvisning till detta att materialet skulle överlåtas till Statsarkivet. Han motiverade sin begäran med att allt det övriga materialet rörande lantdagen förvarades i Statsarkivet och att det var önskvärt även för forskarna att alla handlingar rörande lantdagen förvarades på samma ställe. Som kronan på verket konstaterade Hausen att han redan konsulterat donatorn, som ”enligt hvad bilagda bref utvisar, förklarar sig icke hafva något att invända mot en sådan öfverlåtelse.” Resultatet blev att Finska Fornminnesföreningen i början av december överlät handlingar som berörde prästeståndets protokoll vid Borgå lantdag.³¹ Hausen hade än en gång lyckats driva in material som han ansåg borde förvaras i Statsarkivet – i forskningens intresse.

Att Hausen inte alltid lyckades genomdriva sin vilja visar det avböjande svar som rektorn för Åbo svenska klassiska lyceum gav drygt

15 år senare då Hausen anhöll om att handlingar som berörde den statligt tillsatta skolkommissionen på 1820-talet skulle överlätas till Statsarkivet. Den gången hjälpte det inte att statsarkivarien, som via en informant fått höra att dylika handlingar hade hittats på skolans vind, framhöll att det var önskvärt att ”alla urkunder, som angå samma sak” kunde förvaras i Statsarkivet där övriga officiella handlingar uppbevarades.³²

Även om Hausen handlade med forskningens bästa för ögonen kan hans indrivning av handlingar till Statsarkivet ses som en form av maktutövning. I sin egenskap av statsarkivarie var det han som kunde uttala sig om vilka handlingar som ansågs så viktiga att de borde förvaras uttryckligen i Statsarkivet. I enlighet med sin arkivsyn vände han sig sålunda hösten 1885 till Finska Litteratursällskapet (SKS) för att försöka få sällskapet att avstå en samling äldre handskrifter som tidigare inlämnats till Litteratursällskapet av en studerande Skogman och vilka enligt Hausen hade ”ett visst värde”. Denna gång motiverade han sin begäran med att handlingarna skulle vara lättare tillgängliga i Statsarkivet och då av större nytta än om de förvarades i ”Sällskapet af allmänheten mindre kända och sällan begagnade samling”.³³ På motsvarande sätt medverkade Hausen till att Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), vars grundande medlem och styrelseledamot han var under hela sin tid som statsarkivarie, flera gånger avböjde donationer som enligt Hausen hellre borde förvaras i Statsarkivet. På Hausens initiativ överfördes också redan mottaget material från SLS till Statsarkivet som deposition.³⁴ I första hand rörde det sig om handlingar som antingen kompletterade material i Statsarkivet eller var av större statligt intresse såsom ”aktstycken af historiskt och politiskt innehåll”, till exempel en relation till generalguvernören Menschikoff angående landets ställning.³⁵ Att man på fältet litade på Hausens förmåga att välja ”rätt” förvaringsplats för erbjudet material framgår bland annat i ett brev till statsarkivarien rörande en privat donation av äldre dokument, där Hausen ombads avgöra om de insända handlingarna skulle doneras till Finlands statsarkiv eller Svenska litteratursällskapet ”för den händelse dokumenten äro af något värde”.³⁶ Denna tilltro till Hausens sakkunskap gav honom samtidigt möjlighet att medvetet eller omedvetet utöva makt då det gällde placeringen av material på arkivfältet.

Även om Hausen betonade Statsarkivets ledande roll i förhållande till de övriga arkiven i landet kunde han också styra material mellan andra aktörer då de egna resurserna inte räckte till. Som exempel kan nämnas att Hausen året före sin avgång anhöll hos senatens civil-expedition om att äldre delar av Kymmene härads kronofogdearkiv, som lämnats ”vind för våg” på en egendom i östra Nyland, skulle få överföras till Borgå stads museum, som hade möjlighet att ta hand om materialet. Motiveringen till detta var utrymmesbrist i Statsarkivet. Samma år 1915 förordade han också att handlingar som guvernören i Åbo och Björneborgs län velat låta förstöra, och som Statsarkivet inte kunde ta emot, skulle kunna uppbevaras i lokala museer med goda förvaringsförhållanden.³⁷ Genom sin centrala position i arkivfältets mitt kunde Hausen således via sina nätverk och olika kanaler följa med vilka nya ”arkivfynd” som dök upp hos myndigheter och enskilda. I kraft av sitt ämbete hade han både makt och möjlighet att i flera fall enligt förgottfinnande fördela material mellan Statsarkivet och privata aktörer på arkivfältet.

Statsarkivarien avgör vad som är värt att samla in

Reinhold Hausens mål var att tillhandahålla så mångsidigt, heltäckande och trovärdigt källmaterial som möjligt för den historiska forskningen. Hans strävan var att dokumentera Finlands historia under medeltiden och delvis under 1500-talet så fullständigt som möjligt, att komplettera tidigare källutgivning och att ge forskarna tillgång till det spridda materialet i samlad form. Att ge ut alla medeltida handlingar rörande Finland förutsatte både kopiering av handlingar i utländska arkiv och insamling till Statsarkivet av privatarkiv och samlingar med gamla dokument.³⁸ Enligt Hausen var det i Statsarkivets intresse att skaffa sig ”trogna avskrifter” av historiska urkunder av betydelse och intresse för landets inhemska forskare, och därigenom alltmer bespara dem besök i de utländska arkiven. Med stöd av återkommande anslag utfördes i Riksarkivet i Stockholm från slutet av 1880-talet för Statsarkivets räkning en systematisk avskrivning av handlingar rörande Finland i det svenska riksregistraturet (regenternas kopiebok).³⁹ Historieforskningen rörande den svenska tiden

i Finland kom att dra stor nytta av de avskrifter av handlingarna som gjordes på Hausens initiativ.

Vid sekelskiftet 1900 föreslog Hausen i ett utlåtande till senaten att staten (det vill säga Statsarkivet) skulle ha rätt att inkräva avskrifter av urkunder rörande Finland som enskilda forskare gjort i utländska arkiv med ekonomiskt stöd från statens sida. Forskarnas olika intressen och metoder innebar att avskrifterna inte var av samma kvalitet som Statsarkivets, vilka följde en principiell och enhetlig plan, men enligt Hausen var det dock med tanke på Statsarkivets anspråkslösa anslag för avskrivning viktigt att dessa avskrifter skulle komma också andra forskare till godo – men först efter att forskaren själv använt dem.⁴⁰

Med tanke på forskningen genomdrev Hausen också i början av 1880-talet med stöd av senatsbeslut att renoverade domböcker från tiden före 1750, vilka insänts till hovrätterna från underrätterna, överfördes till Statsarkivet. Enligt Hausen fanns det goda orsaker att låta överföra domböckerna, som utgjorde ett viktigt källmaterial för den kulturhistoriska, topografiska och genealogiska forskningen, då motsvarande uppgifter inte kunde erhållas på annat håll. Den blomstring som den lokalhistoriska forskningen i Finland upplevde decennierna kring sekelskiftet 1900 var till stor del en följd av dessa domboksöverföringar som utökade det tillgängliga källmaterialet. För att främja förutsättningarna för den historiska forskningen försökte Hausen i slutet av 1880-talet också förmå olika församlingar att som skyddsåtgärd överföra gamla kyrkoarkiv till Statsarkivet från olämpliga förvaringsutrymmen där de löpte risk att förstöras. I denna fråga hade Hausen dock, med undantag av domkapitlet i Åbo,⁴¹ ingen större framgång då församlingarna till följd av kyrkans självstyre inte kunde förpliktigas att överföra materialet till Statsarkivet. Med tanke på forskarnas behov efterlyste han utöver detta också förteckningar över både häradsrätternas arkiv och de gamla församlingsarkiven.⁴² I både domboksfrågan och förteckningarna över kyrkoarkiven kunde Hausen följa exempel från Sverige.

Det fanns dock ändå gränser för vad en inflytelserik arkivaktör som Hausen kunde uppnå. Efter freden i Fredrikshamn 1809 hade arkivhandlingar rörande Finland börjat överföras från Sverige till Finland och ett av Hausens största mål under sin tid som statsarkivarie

var att få också de återstående delarna av arkivhandlingarna överförda.⁴³ Trots en närmare två decennier lång förhandlingsprocess slutade Hausens försök att utöka Statsarkivets källmaterial rörande svenska tiden i ett misslyckande 1899.

Den genealogiska forskningens uppsving i slutet av 1800-talet ledde också till ett behov att samla in privatpersoners, familjers, släkters och gårdars arkiv. För att komplettera det officiella materialet i Statsarkivet inledde Hausen en medveten insamling av privat material, vilket också instruktionen för Statsarkivet möjliggjorde, ifall handlingarna betjänade forskningen i Finlands historia. Redan K. A. Bomansson hade aktivt bidragit till att skaffa privata arkiv och samlingar till Statsarkivet, men insamlingen intensifierades under Hausens tid.⁴⁴ Hausen ansåg det viktigt att samla in och skydda historiska och politiska handlingar från det autonoma storfurstendömet – i synnerhet från autonomins första tider – för att historieskrivningen skulle kunna stöda sig på pålitliga originalkällor.⁴⁵ I början av 1900-talet bekymrade han sig också för de gamla urkunder av historiskt intresse som kunde finnas på jordlägenheter som staten planerade inköpa och parcellera för den obesuttna allmogens behov. Som en följd av detta hemställde han hos senaten om att ägarna innan köpet avslutades skulle uppmanas att leverera alla äldre handskrifter på papper eller pergament till myndigheterna.⁴⁶ På så sätt skulle Statsarkivet få möjlighet att bekanta sig med urkunderna och välja ut det som ansågs värt att införliva i arkivets samlingar.

Det material Hausen ville få in bestod främst av äldre historiska manuskript och handlingar samt brev och handlingar av politiskt och kulturhistoriskt intresse. Enligt de linjer Hausen drog upp skulle Statsarkivet samla in brevväxlingar, aktstycken, dagböcker, diplom och andra handlingar i privat ägo (såsom äldre urkunder), vilka förvarades hos enskilda personer och släkter, i dödsbon eller hos privata samfund. Det gemensamma för dessa handlingar var att de på ett eller annat sätt belyste Finlands historia eller ”framstående personer och släkter som räkna detta land som sitt fosterland”, som han uttryckte saken i ett brev till ryska ambassadören i Stockholm 1899.⁴⁷ Ett dylikt material var till exempel statsrådet J. P. Winters dagböcker 1812–1872 med skildringar av dagshändelserna från början av den autonoma tiden.⁴⁸ Till kategorin framstående personer räknade

Hausen ”Armfelt, Reh binder, Aminoff, Steinheil, Adlercreutz m.fl.” samt inom ”lärdomsområdet” i sin tur ”Porthan, Tengström, Pipping och Castrén, Wallenius m.fl.”.⁴⁹ Till de tidigaste privatarkiven av detta slag som inkom till Statsarkivet hörde ministerstatssekreteraren R. H. Rehbinders privata papper samt Armfeltska släktarkivet.⁵⁰

I fråga om privatarkiven företrädde Hausen i övrigt ett ”modernt” synsätt och framhöll arkivens betydelse uttryckligen som helheter. Han betonade i olika sammanhang för donatorerna betydelsen av att överlåta hela och odelade brevsamlingar till Statsarkivet i stället för att plocka ut endast de viktigaste breven, eftersom ”även de privata skenbart obetydliga skrivelserna kunna ofta hafva sitt värde såsom karaktäriserande personer eller förhållanden i ett eller annat afseende”.⁵¹ Till följd av de insamlingsprinciper som Hausen formulerat förekom dock mycket sparsamt med brev och dagboks material rörande kvinnor och vardagsliv bland det privata arkivmaterialiet.⁵² Kvinnor förekommer i någon mån i donerade släkt- och familjearkiv, men det är svårt att avgöra huruvida donatorerna själva – som en följd av Hausens linjedragning där skildringar av vardagslivet var av underordnad betydelse – ansett att kvinnors brev och dagböcker inte var av allmänt intresse och därför eventuellt plockats ut ur det material som erbjudits Statsarkivet.

Till frågan om privatarkiv förhöll sig Hausen också pragmatiskt. Han reflekterade inte såsom den begynnande europeiska arkivteoretiska diskussionen i slutet av 1890-talet över huruvida privata handlingar hörde hemma i arkivinstitutioner eller i bibliotekens handskriftssamlingar – och huruvida privata arkiv överhuvudtaget kunde anses vara ”riktiga” arkiv.⁵³ Hausens drivkraft var i första hand den vetenskapliga forskningen, och hans inställning var att det för forskningen var bättre att också privata handlingar av såväl kulturhistoriskt intresse som politiskt innehåll var samlade i Statsarkivet. Under hans medvetna styrning blev Statsarkivet vid sidan av centralarkiv för den offentliga förvaltningen småningom också ett arkiv för statsmäns och politikerns privata efterlämnade arkiv. I Statsarkivets samlingar godkände Hausen dock inte litteraturhistoriska dokument, som enligt honom passade bättre i bibliotek eller motsvarande institutioner.⁵⁴ Som exempel på detta kan nämnas att Hausen på eget bevåg plockade ut bland annat handskrivna konventstidningar från sin och vännen

Carl Alexander Armfelts gemensamma skoltid ur Armfelts arkivdonation och meddelade Armfelt att han donerat dem till Svenska litteratursällskapet i Finland i Armfelts namn för att förvaras i sällskapets manuskriptsamling.⁵⁵ Via Hausen donerade doktorinnan Enni Holmberg 1900 på motsvarande sätt några avskrifter av anonyma dikter från 1700-talet och början av 1800-talet till samma sällskap sedan Hausen först ur materialet plockat ut handlingar rörande släkten Gardiemeister, som han ansåg borde förvaras i Statsarkivet.⁵⁶ Hausens egenmäktiga förfarande bottnade såväl i hans syn på vad som skulle förvaras i Statsarkivet och forskningens behov av källmaterial rörande det svenska kulturarvet som i hans ställning som auktoritet i arkivfrågor.

Statsarkivarien avgör vad som bör bevaras för samtid och framtid

Att avgöra vilka handlingar som kunde anses tillräckligt värdefulla och historiskt intressanta för att bevaras för eftervärlden och uttryckligen i Statsarkivet, var en mer eller mindre medveten form av maktutövning i förhållande till samtida och framtida forsknings- och administrativa behov. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var statsarkivarien den sakkunniga person på landsnivå som definierade vilka handlingar som skulle förvaras varaktigt och vilka som kunde förstöras. De slutliga avgörandena gällande utgallring och förstöring av handlingar fattades av senaten på förslag av statsarkivarien.⁵⁷ Redan Hausens föregångare K. A. Bomansson hade i slutet av 1860-talet och början av 1870-talet påverkat arkivbeståndets sammansättning genom sina förslag till utgallring av handlingar.⁵⁸ Redan i dessa gallringsförslag hänvisades till utrymmesbrist och till handlingarnas ringa värde för eftervärlden.

Under nästan hela sin arkivkarriär var Hausen sysselsatt med gallringsfrågor och lät genomföra omfattande utredningar som beaktade i synnerhet räkenskapshandlingar inom olika förvaltningsgrenar.⁵⁹ Hausen var därför väl medveten om omöjligheten att uppevara ”all den progressivt växande massa af handlingar, som statsmekanismen årligen producerar”, som han själv uttryckte saken, och om nöd-

vändigheten av att om möjligt gallra ut det ”värdelösa” för att lämna plats för handlingar som ”förtjänade” att förvaras i arkivet.⁶⁰ Även om Statsarkivets nya byggnad år 1890, som tillkom på Hausens initiativ, var dubbelt större än det dåtida behovet växte arkivbeståndet på ett kvartsekel med mer än 100 procent och byggnaden fylldes snabbt.⁶¹ Enligt Hausen skulle därför endast handlingar ”af för alltid bestående värde” och relevanta för forskningen uppbevaras i Statsarkivet.⁶² Detta vittnar om att redan Hausen hade ett modernt sätt att se på förvaringen av arkivhandlingar.

Enligt Jari Lybeck tog Hausen i sin roll som statsarkivarie rentav de första stegen mot en planerad arkivbildning.⁶³ Han kunde inse arkivens betydelse för förvaltningen och arkivmaterialets juridiska betydelse för privatpersoner och strävade efter att dra upp riktlinjer för gallring av myndighetshandlingar. Då det på myndighetshåll rådde divergerande åsikter om vad som borde bevaras upplevde han det dock svårt att utforma en riktig och tillfredsställande norm som kunde fungera som vägledning och verkligen vara av praktisk betydelse vid utgallringen. Han pläderade också för försiktighet vid utgallring av administrativa handlingar, eftersom det enligt honom var omöjligt att kunna förutse vilka frågor som kunde bli viktiga i framtiden beroende på hur samhällsförhållandena och forskningen utvecklades.⁶⁴ Även om man inom myndigheten lätt kunde avgöra vad som i administrativt hänseende ännu behövdes ansåg Hausen att tjänstemännen i regel inte hade den historiska insikt som krävdes för att kunna bedöma ”huruvida ett aktstycke i något hänseende nu eller vid framtida spörsmål kan tjäna den historiska forskningen.”⁶⁵ I enlighet med sin syn på arkivens uppgift fäste han uppmärksamhet främst vid handlingarnas forskningsvärde och ansåg därför att det inte var lämpligt att tjänstemännen själva verkställde gallring och förstöring.

Utrymmesbristen hos myndigheterna på regional nivå kunde leda till situationer där Hausen såg sig tvungen att ingripa i myndigheternas verksamhet ”såsom företrädande de arkivaliska intressena i landet”. Hausens oro över arkivaliernas tillstånd hos myndigheter exempelvis på länsnivå resulterade i början av hans ämbetsperiod i ett senatsbeslut om ordnande och förtecknande av materialet i länsstyrelsernas arkiv, vilket också utfördes enligt Hausens direktiv.⁶⁶ Han ingrep också i slutet av sin tjänstebana 1915 för att förhindra att brev-

samlingar i Åbo läns kronofogde- och länsmansarkiv förstördes till följd av utrymmesbrist i Åbo länsarkiv genom guvernörsbeslut. Med hänvisning till hembygdsforskningens behov och det livliga intresset för hembygdens historia bland både bildade medborgare och företrädare för allmogen framhöll Hausen i en skrivelse till senaten att den kommission som förordat utgallring saknat historisk fackkunskap och att handlingarna, av vilka en del sträckte sig ända till 1700-talet, var viktiga också för länets och administrationens historia bland annat av den orsaken att källäget från den tiden var ”jämförelsevis fattigt” och annat arkivmaterial gått förlorat i Åbo brand 1827 och Vasa brand 1852. Som en linjedragning ansåg Hausen därför att det mesta från tiden före 1811 borde tas tillvara. Han förordade också att lokala hembygdsmuseer som så önskade skulle få ta hand om sådana arkivalier av betydelse för forskningen som annars skulle förstöras. Hausen bekymrade sig speciellt för de åländska länsmännens rapporter under kriget 1808 rörande den åländska bonderesningen, vilka Ålands kulturhistoriska museum anhållit om att få ta hand om, men guvernören i Åbo län ställt sig negativ till.⁶⁷ I samma skrivelse förordade han också att Åbo historiska museum skulle få rätt att uppbewara de ovan beskrivna brevkoncepten som var föremål för utgallring.

Hausen var dock väl medveten om sin maktposition och förespråkade försiktighet med hänvisning till ”en känsla af djup ansvarighet inför kommande generationer”.⁶⁸ Han använde flera gånger sakkunniga granskare, till exempel för att gallra handlingar i Viborgs länsstyrelse och handlingar rörande den upplösta finska militären, och föreslog också 1906 att en expertgrupp skulle tillsättas för att tillsammans med statsarkivarien ta ställning till utgallring av statens räkenskaper.⁶⁹ Så sent som 1915 framhöll Hausen i ett utlåtande till senaten att ”våra dagars forskning” ovillkorligen krävde att ingenting skulle förstöras ”som ej af fullt sakkunnig förklarats värdelöst”.⁷⁰ Brevledes förde han diskussion kring gallringsfrågor även med den svenska riksarkivarien Emil Hildebrand, av vilken han erhöll råd samt exempel på handlingar som kunde gallras bland annat i kronofogde- och häradsarkivarearkiven.⁷¹ Eftersom Hausen inte i högre grad tog ställning till handlingarnas betydelse för myndigheternas verksamhet utan enbart för forskningen, ledde detta enligt Lybeck också till misstag när statsarkivarien tillämpade sin gallringslinje.⁷²

Hausen drog sig dock inte för att hävda sin auktoritet och sakkunskap mot både generalguvernören och senaten och försvarade även sina åtgärder exempelvis gällande utgallring av arkivmaterial. Tidvis påminde de utdragna processerna kring vissa gallringsfrågor närmast om en maktkamp mellan Hausen å ena sidan och generalguvernören och senaten å den andra. En fråga som länge engagerade tjänstemän på olika nivåer var vad som skulle anses värt att bevara av den upplösta finska militärens handlingar. Hausen hade under flera års tid förespråkade utgallring av en stor del av dessa handlingar med hänvisning till utrymmesbrist i Statsarkivet och handlingarnas ringa värde. Redan 1902 hade han önskat att vissa principer gällande gallringen av materialet kunde fastslås och uppgjort ett gallringsförslag där han hade försett varje föreslagen handlingstyp med en motivering till utgallringen.⁷³ Då generalguvernören 1910 ifrågasatte utgallring av vissa handlingar ur den upplösta finska militärens arkiv framhöll Hausen i sitt svar till senaten att varje aktstycke genomgått noga under den mångåriga gallringsprocessen samt att allt som i militäriskt, rättsligt, administrativt eller kulturhistoriskt hänseende kunde vara av betydelse för framtiden hade tagits till vara.⁷⁴ Att det ibland dock kunde vara svårt för statsarkivarien att hålla känslorna i styr illustreras av hans slutkläm i ett svar till senaten 1901 då ytterligare utredningar efterfrågats gällande utgallrade handlingar i Viborgs länsstyrelse, för vilka Hausen förordat förstöring: ”För min del förblir jag vid den åsikt att icke någon forskare, och än mindre någon tjänsteman någonsin skall komma att taga befattning med denna till förstöring föreslagna kaotiska och smutshöljda massa af betydelselösa handlingar, af hvilka en icke ringa del föröfrigt är endast förmultnade rester.”⁷⁵ I vilken mån maktkampen i gallringsfrågor mellan Hausen och hans överordnade i senaten berodde på att Hausen sågs som en misshaglig person till följd av sina svensksinnade och konstitutionella åsikter är svårt att avgöra.

Maktspel på flera olika nivåer påverkade och begränsade sålunda Hausens möjligheter att verka som arkivaktör. En av de stora administrativa frågorna med tanke på möjligheten att kunna förvara och tillhandahålla officiella handlingar av lokal karaktär var inrättandet av ”provinsarkiv” (senare landsarkiv), som Hausen drev under en stor del av sin ämbetsperiod. Landsarkivens uppgift skulle vara att

ta hand om lokala kyrkoarkiv och myndighetshandlingar som inte längre behövdes i verksamheten, men som inte var av den karaktären att de kunde överföras till Statsarkivet. Frågan om en allmän organisering av arkivförhållandena i landet behandlades åren kring sekelskiftet 1900 av en av lantdagen tillsatt arkivdelegation, från vilken Hausen till sin stora förtrytelse uteslöts.⁷⁶ Avgörandet i frågan drog dock ut på tiden, vilket ledde till att det första landsarkivet inrättades först 1927 (Tavastehus), mer än ett decennium efter Hausens avgång.

Arkivdelegationen föreslog också inrättande av en arkivkommission för ledningen av de kommande landsarkiven, där statsarkivarien som en av fem jämbördiga medlemmar skulle företräda den arkivaliska fackkunskapen. Bakom båda dessa åtgärder låg sannolikt också språkpolitiska skäl. Enligt Kari Tarkiainen är det troligt att åsiktsmotsättningarna mellan den svensksinnade Hausen, som gav ett utlåtande om kommissionens betänkande, och arkivdelegationens finsksinnade medlemmar färgades av språkstriden och bromsade upp utvecklingen inom arkivväsendet.⁷⁷ Jari Lybeck ser i sin tur språkpolitiska dimensioner i Hausens förordande av landsarkiv i Nikolajstad och Viborg, städer med en stark svenskspråkig befolkning. Lybeck antar också att de finsksinnade otvivelaktigt skulle ha bemannat arkivkommissionen, ifall den blivit verklighet, och därigenom kunnat neutralisera och åsidosätta Hausen som ansåg kommissionen onödig.⁷⁸ Veikko Litzén har antagit att Hausen var rädd att arkivkommissionen i ett skärpt politiskt läge kunde besättas med personer som genom att driva kejsardörets intressen skulle äventyra arkivväsendets nationella uppgift.⁷⁹ Språkpolitik och olikheter i synen på historisk forskning resulterade i ett maktspel bakom kulisserna som begränsade Hausens rörelseutrymme och ledde till att reformer inte genomfördes även om förutsättningar hade funnits.

Statsarkivarien Reinhold Hausen som politisk aktör – arkivmaterialet som politiskt redskap till fosterlandets försvar

I och med de ryska myndigheternas allt starkare strävanden från och med 1890-talet att försvaga Finlands särställning och knyta landet allt

fastare till det ryska kejsardömet ökade arkivens och arkivmaterialets symboliska och politiska värde. Med utfärdandet av det så kallade februarimanifestet 15.2.1899 inleddes en rad åtgärder för att utsträcka den ryska rikslagstiftningen till att omfatta också Finland. Från finsk sida motarbetade man unifieringssträvandena genom att söka stöd för landets statsrättsliga ställning och autonomi i handlingar som berörde tillkomsten av storfurstendömet Finland och dess tidiga utveckling.⁸⁰ Reinhold Hausen, vars relationer till de ryska myndigheterna tidvis var mycket spända, kom att spela en aktiv roll i kampen mot förryskningen under ofärdsåren, då Statsarkivet drogs in i politiken som nationell institution. Till de åtgärder Hausen vidtog som politisk arkivaktör bidrog såväl hans strävan att trygga arkivmaterialet rörande Finland och förutsättningarna att bedriva forskning i landets politiska historia som hans svensksinnade och konstitutionella läggning. Max Engman har konstaterat att anknytningen till konstitutionalismen som ett svenskt arv gav de konstitutionella en form av nationell utpostidentitet.⁸¹ Jari Lybeck har i sin tur konstaterat att ett utmärkande drag för Hausen var att han kopplade ihop försvaret av svenskheten och det svenska kulturarvet med motståndet mot Ryssland och förryskningen.⁸² Han såg därför med misstro på fennomaterna som gjort gemensam sak med ryssarna i språkfrågan.

Hausens insamling av privat arkivmaterial till Statsarkivet hade därför också en politisk dimension. Under hans ämbetsperiod förändrades privatarkivens karaktär genom att det politiska innehåll-
 et alltmer kom att knytas till en viss bestämd person eller släkt samtidigt som gränsdragningen mellan ämbetshandlingar och privata handlingar var otydligare än i dag.⁸³ Under ofärdsåren var Hausens mål som både historiker, arkivarie och patriot att samla in i synnerhet samhällligt betydelsefulla privatarkiv med politiskt innehåll, vilka antingen kunde användas vid försvaret av Finlands särställning mot den tilltagande förryskningen eller som dokumenterade den pågående "rättskampen" med tanke på framtida historieforskning.⁸⁴ Som exempel kan nämnas att Hausen 1900 bad överstelöjtnanten Lennart Forstén på Sippola gård att till Statsarkivet överläta privata brev av politiskt innehåll, som enligt en tidningsnotis hade hittats på gården.⁸⁵ För vännen och bundsförvanten Carl Alexander Armfelt nämnde han i mars 1899 att han fått in hovrättspresidenten Montgo-

merys efterlämnade korrespondens med bland andra Leo Mechelin, W.v. Daehn, W.v. Troil, C. Tudeer och Armfelt själv, som på änkans begäran förseglats till 1920.⁸⁶

Under Hausens ämbetsperiod visar Statsarkivets förteckning över gåvor och depositioner (den så kallade leveransboken) flest donationer just för åren 1896–1901 och före detta riksarkivarien Veikko Litzén har spekulerat över om detta berodde på en tilltagande oro inom Statsarkivet eller bland medborgarna för landets nationella förflutna, till följd av unifieringsåtgärderna. Hans slutsats är dock att endast ett fåtal arkiv av större betydelse inkom under denna period och han har ifrågasatt om Statsarkivet i sin insamling verkligen reagerade på den skärpta politiska situationen.⁸⁷ Under den ifrågavarande perioden inkom dock både betydelsefulla gårdarkiv och brevsamlingar, som kommer att beröras senare.

Genom sin insamling försökte Hausen dock fylla sin uttalade mission att bevaka kommande generationers intressen.⁸⁸ För framtida forskare var det viktigt att komplettera de officiella handlingarna med både privat arkivmaterial och nedtecknad samtidsdokumentation. Via Carl Alexander Armfelt och hans position som kanslichef i kejsarens kansli för Finska ärenden, senare ministerstatssekreteraradjoint, kunde Hausen få ”inside information” för att kunna dokumentera aktuella händelser och för att Statsarkivet skulle kunna positionera sig till det som skedde.⁸⁹ För att kunna bevara så autentiska skildringar som möjligt vände sig Hausen till olika viktiga politiska aktörer, antingen direkt eller genom ombud, och bad dem bevara sin politiska korrespondens samt omedelbart skriva ner aktuella händelser och bakgrunden till dessa, eftersom detaljer snabbt faller ur minnet.⁹⁰ Hausens dokumentationsönskemål gällde till exempel undertecknandet av regentförsäkran 1894 och turerna kring februarimanifestet och den stora adressen 1899.⁹¹ Handlingar med anknytning till förryskningen förvarade han i ett så kallat sekret skåp till vilket endast han själv hade nyckel.⁹² För SLS ordförande C. G. Estlander nämnde Hausen att han i skåpet samlade

allt hvad som för en framtid kan vara af interesse beträffande kännedomen af vårt närvarande politiska lif, så vidt det icke funnit omnämnande i prässen. Det gifves ofta interiörer, stundom små, men icke dess mindre rätt karaktäristiska, hvilka förtjäna att bevaras från glömska.⁹³

I förhållande till de ryska myndigheterna var Hausen dock försiktig och ville inte ge anledning till repressalier från rysk sida. Som svenskspråkig konstitutionell var Hausen, som tidigare konstaterats, inte en arkivchef i ryssarnas smak. Statsarkivet hade hamnat i blickpunkten för ryssarnas intresse exempelvis efter publiceringen av regenternas signaturer i faksimil i samband med en utgåva av regentförsäkringarna 1899. Publiceringen väckte missnöje på ryskt håll och för att inte irritera de ryska myndigheterna ytterligare och på nytt fästa deras uppmärksamhet på Statsarkivet motsatte sig Hausen samma år en planerad faksimileutgåva av Finlands statsakter.⁹⁴ Den fråga där Hausen dock synligast utmärkte sig som en politisk arkivaktör gällde statssekretariatets handlingar. Under 1880-talet hade arkivmaterial rörande tiden för Finlands anslutning till Ryssland överförts till Statsarkivet från statssekretariatet i Sankt Petersburg och från generalguvernörskansliet för förvaring, vilket blev grogrunden för en utdragen prestigekamp kring sekelskiftet 1900 mellan finska och ryska myndigheter om placeringen av statssekretariatets handlingar. På Hausens initiativ och Carl Alexander Armfelts försorg hade också nyare halvofficiella handlingar ur Statssekretariatets arkiv och avskrifter från förryskningsperioden av handlingar rörande Finlands konstitutionella ställning överförts till Statsarkivet där de gömtes bland annat i Armfeltska släktarkivet, generalguvernörskansliets arkiv och samlingen Statsakter.⁹⁵ Operationen hade ägt rum i all tysthet eftersom Hausen och Armfelt inte ville att handlingarna skulle komma i de ryska myndigheternas händer.

Materialet i statssekretariatets arkiv var delvis eldfångt och arkivfrågan kom kring sekelskiftet att få en starkt politisk karaktär. Hausen såg statssekretariatet som ett finskt organ som verkade i Sankt Petersburg och handlingarna i dess arkiv som finsk egendom medan man från rysk sida ansåg att handlingarna i statssekretariatets arkiv löd under den ryska arkivförvaltningen. Från finsk sida sågs handlingarna i tidens anda som evidentiell ”vittnesbörd” om Finlands statsrättsliga ställning som kunde utnyttjas både som politiskt redskap i försvaret av Finlands autonomi och missbrukas av ryska forskare för att försvåra försvaret av autonomi.⁹⁶ Samtidens tilltro även till själva arkivinstitutionen – i detta fall Statsarkivet – som en trygg plats där ar-

kivmaterialet var skyddat kan illustreras med C.A. Armfelts oro i ett brev till senator L. Gripenberg 1898:

Dessa skatter, dessa dyrbara minnesmärken öfver våra stegvis vunna positioner, våra små nederlag och stora segrar, komme härefter att dragas i smutsen af nidskrifvare och fanatiker. Huru mycket gäfve jag ej för att veta dessa akter vara i säkerhet i Finlands statsarkiv.⁹⁷

I det spända politiska läget 1901 återkrävde de ryska myndigheterna följaktligen de handlingar som överförts på 1880-talet till Statsarkivet för att placeras i det ryska riksrådets arkiv i Sankt Petersburg, vilket ledde till motåtgärder från finsk sida. Enligt Hausen var handlingarna från perioden 1808–1825, som tillkommit då landets statsskick och rättsliga och administrativa förvaltningssystem skapades, ”ytterst dyrbara aktstycken” för Finlands framtid med högt symbolvärde.⁹⁸ Efter Hausens fåfänga försök att med stöd av flera vetenskapliga samfund få senaten att medverka till att arkivhandlingarna skulle bibehållas i Statsarkivet, genomfördes under hans ledning en aktion där de viktigaste handlingarna avskrevs med hjälp av fyrtiotre frivilliga, bestyrktes samt avfotograferades av Daniel Nyblin.⁹⁹ Hausens mål var att på detta sätt trygga tillgången till de för Finlands ställning viktiga politiska handlingarna från den autonoma tidens början också efter att dokumenten returnerats till Sankt Petersburg.

Inom nyare historieforskning har man tonat ner betydelsen av åtgärden 1901, men för nationen var den i det rådande läget av stor symbolisk betydelse.¹⁰⁰ För Hausen personligen innebar den en förstärkning av hans symboliska kapital och status som garant för lag och rätt, i synnerhet i de svenskspråkiga konstitutionella kretsarna. Hausen höjde också sitt anseende som arkivens försvarare i de nordiska arkivkretsarna när han 1906, då han vädrade morgonluft¹⁰¹ i arkivfrågan, sände fotografier av räddningsaktionen till de nordiska riksarkivarierna. Uppskattning för sitt handlande och för Finlands kamp för sin ”selvstendighed og sine rettigheder” fick han bland annat av de norska och danska riksarkivarierna, som båda meddelade att fotografiet skulle hänga i glas och ram i riksarkivariens arbetsrum.¹⁰² Även på ett personligt plan upplevde fosterlandsvännen Hausen förryskningsåtgärderna som mycket upprörande och i synnerhet

arkivöverföringarna till Sankt Petersburg väckte arkivmannens ilska och förtvivlan.¹⁰³ Hausens sinnesstämning framgår i ett brev som han i slutet av 1901 skickat till sin gode vän, lärdomshistorikern och (chefs) bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek Claes Annerstedt. I brevet frågar han sig vilket hårt slag som ännu ska drabba landet och honom själv och utbrister ”ty hvad er væl ett lif utan fosterland!”¹⁰⁴ Hausens hårda motstånd mot de ryska åtgärderna ledde slutligen till hans påtvingade avgång i december 1916. Som officiell orsak angavs Hausens källpublikation *Bref och uppteckningar från kriget i Finland 1808–1809* (1916) som utgivits i Svenska litteratursällskapets serie samma år.¹⁰⁵ Publikationen utkom vid en politiskt känslig tidpunkt medan första världskriget ännu pågick. Från rysk sida upplevdes boken så politiskt misstänkt att hela upplagan konfiskerades, vilket gav de ryska myndigheterna en möjlighet att tvinga Hausen att lämna statsarkivarieposten.

Statsarkivarien och privatarkiven – insamlingsstrategier och arkivdiplomati

Ett starkt förtroende för Statsarkivet som institution var av betydelse då privat arkivmaterial skulle samlas in. Reinhold Hausens insamling av privata brev och handlingar byggde långt på det omfattande kontaktnät han skapat sig. I sin insamlingsverksamhet fick han tidvis ägna sig åt arkivdiplomati ”av högre skolan” och byggde personligen upp förtroendet för Statsarkivet både som institution och som säker förvaringsplats för såväl enskilda personers efterlämnade handlingar som gårds- och släktarkiv. Hausens första biograf John E. Roos har konstaterat att Hausen speciellt i fråga om privatarkiven var mycket framgångsrik ”tack vare sina personliga förbindelser”, vilket tog sig uttryck till exempel i att han utlovades donationer av bekanta som han råkade träffa på gatan eller i andra sammanhang.¹⁰⁶

Hausens insamlingsstrategi utmärktes av aktivt uppsökande arbete och utåtriktad verksamhet samt övertygelsen om exemplets makt. För att samla in betydande personers skriftliga alster vände sig Hausen till potentiella donatorer både personligen och brevledes, vilket framgår bland annat ur den korrespondens han fört med Statsarki-

vets donatorer av privat material.¹⁰⁷ Sin insamlingsstrategi och sina bevekelsegrunder presenterade han i ett brev för Claes Annerstedt i Uppsala. I brevet nämner Hausen att han besökt en nybliven änka på en gammal herrgård nära Åbo för att försöka ”förvärfva en samling gamla familjepapper” som han spårat upp, vilket kunde förefalla ”föga ridderligt” men att han av Annerstedt lärt sig aldrig skämmas över att tigga när det rörde sig om en offentlig institution. Han konstaterade att detta blivit nästan en levnadsregel för honom och att han ”tiggt oförsynt av hög och låg, bekant och obekant” vilket resulterat i att han 1909 hade tolv skåp fulla med privata papper.¹⁰⁸ Hausen publicerade även upprop i tidningspressen, vilket innebar att han använde samma metoder som exempelvis de privata vetenskapliga samfunden, och tidvis ”fiskade” i samma vatten som dessa. Upprop gällande kulturhistorisk vittnesbörd och historiskt källmaterial för forskningen i fosterlandets historia, inklusive brevväxlingar, hade företagits av till exempel Finska Fornminnesföreningen 1891 och Svenska litteratursällskapet i Finland 1894. Kring sekelskiftet 1900 efterlyste Hausen i pressenskriftliga meddelanden från historikern och författaren Z. Topelius, vars ställning som nationell storman kan ha varit avgörande för Hausens initiativ.¹⁰⁹ På samma sätt som Hausen ville driva in betydelsefullt material för nationens historia som privata samfund hade samlat in (se kapitlet Statsarkivariens styr och ställer...), ville han också för Statsarkivets räkning samla in brev av nationellt betydelsefulla personer.

Hausen använde tidningspressen också vid marknadsföringen av Statsarkivets nyförvärv. Han trodde starkt på exemplets makt och publicerade regelbundet korta redogörelser över nyinkomna intressanta privata brev och handlingar, vilket gav Statsarkivet både synlighet och mervärde. Publiciteten tilltalade donatorerna och kunde leda till nya donationer av andra personer. I ett brev till Annerstedt konstaterade Hausen torrt att människor tycker om att se sig uppmärksammas i tidningspressen och att han inte såg något fel i att ”ockra på denna svaghet”.¹¹⁰ Hausens psykologiska blick märktes också då han vid insamling av privat material ute i bygderna använde ombud eller agenter med rötter i trakten, vilka hade ”lättare än en främling att få tillträde till respective egendomsinnehavares privata papper”.¹¹¹ Som exempel kan nämnas att Hausen 1896 kontaktade kyrkoherden i Loimijoki för att få hjälp med att få handlingar med anknytning till

Arvid Kurck och greve Armfelt – som han fått höra att förvarades hos en motsträvig bonde i socknen – översända till påseende för eventuell inlösning eller avskrivning.¹¹² Till Hausens ”självutnämnda” ombud hörde i sin tur pastorn och källutgivaren Alfred Neovius i Sakkola, som förutom att själv donera avskrifter av bland annat medeltida pergament också förmedlade flera donationer till Statsarkivet, såsom Drägsby gårds arkiv från perioden 1641 till 1815.¹¹³

Herrgårdsarkiven, som kunde innehålla äldre handlingar av intresse för historieforskningen och brevsamlingar av kulturhistoriskt värde, hade hög prioritet i Hausens insamling. Han intresserade sig dock inte bara för herrgårdarnas arkiv utan också för herrgårdsmiljöer, som han under hela sin tid på Statsarkivet dokumenterade med sin kamera.¹¹⁴ Fotografierna kunde han använda även i arkivdiplomatiskt syfte för att upprätthålla kontakterna till herrgårdsägarna med tanke på eventuella arkivdonationer. Att Hausen såg kontakterna till herrgårdsägarna som mycket viktiga framgår i en skrivelse till ordföranden för senatens ekonomidepartement M. Borovitinov, som 1915 ifrågasatte Hausens beslut att ta emot depositioner av vissa släkt- och herrgårdsarkiv med begränsad tillgänglighet. Statsarkivarien framhöll med eftertryck att depositioner av samma slag förekom i alla kulturländer och om man frångick principen med begränsad tillgänglighet skulle samlingarna återtats, till stor skada för forskningen. Hausen underströk också vikten av att ”dylika papper, för kulturhistorien af stort värde” bevarades i Statsarkivet där det var möjligt att skydda dem från att förr eller senare förstöras.¹¹⁵ Även för agronomen V. Thesleff på Juustila gård, som 1895 stod i beråd att överlåta sin farfars, tidvis tjänsteförrättande generalguvernören A. Thesleffs efterlämnade papper till Statsarkivet, framhöll Hausen donatorernas rätt att besluta om tillgängligheten och konstaterade att det låg i Statsarkivets intresse att ”för obehöriga blickar omsorgsfullt bevara sådana papper som icke lämpar sig för offentlighet”.¹¹⁶ Materialet inkom till Statsarkivet senare samma år.

Till Statsarkivet togs materialet emot i första hand som gåvor, men det förekom också att värdefulla handlingar, brev och kartor kunde inlösas med statsmedel. Även i detta fall var Hausen den tjänsteman som avgjorde vilket material som ansågs vara tillräckligt värdefullt att lösa in till Statsarkivet. För Statsarkivets räkning lät Hausen exempel-

vis 1890 på auktion i Stockholm inropa en räkenskap från 1500-talet rörande Åland, som han hade anledning anta att hörde till den räkenskapssamling som förvarades i Statsarkivet men ”för längre tid sedan på olofligt sätt kommit i privat ego”.¹¹⁷ På motsvarande sätt anhöll han hos senaten om att få inlösa dels avskrifter av J. A. Ehrenströms finska korrespondens, som testamenterats till Uppsala universitetsbibliotek och kopierats på Historiska samfundets bekostnad, dels en samling originalbrev av H. G. Porthan och andra vetenskapligt framstående personer.¹¹⁸ Inköp av brev och handlingar förekom också allmänt inom de vetenskapliga samfund som samlade in och förvarade kulturhistoriskt värdefullt material.

Statsarkivarien och de sociala nätverken – tillitens och det sociala kapitalets betydelse för insamlingen av privat material

Reinhold Hausen hade ett omfattande kontaktnät inom flera parallella och överlappande sociala nätverk. Dessa fanns inom den inhemska och nordiska arkiv- och biblioteksvärlden, inom vetenskapliga samfund och föreningar samt inom kretsen av skol- och studiekamrater, vänner och släktingar, vilka alla på olika sätt kunde vara betydelsefulla för förkovrandet av Statsarkivets arkivbestånd. Forskningen i sociala nätverk har konstaterat att dylika uppstår lättare mellan personer med liknande bakgrund och samma eller närliggande socialgrupp, där medlemmarna har vissa grundläggande erfarenheter och värderingar gemensamma som en bas för sammanhållningen.¹¹⁹ Många av de personer som donerade privat material till Statsarkivet under Hausens ämbetsperiod var liksom han svenskspråkiga med högreståndsbakgrund, och många förenades av den svensksinnade, konstitutionella samhällssyn som också Hausen företrädde. De delade erfarenheterna av förryskningen framkallade patriotiska åtgärder till försvar för Finlands statsrättsliga ställning och Hausen, i rollen som förvarare (och bevarare) av dokument som den konstitutionella gruppen byggde sitt försvar av Finlands statsrättsliga ställning på, uppfattades både som en arkivaktör och som en garant för de fosterländska och svenska strävandena.

Mellan individerna i ett socialt nätverk råder vanligen en stark tillit.¹²⁰ I detta fall tog sig tilliten uttryck i ett stort förtroende för statsarkivarien – och i flera fall vännen – Hausen som personifierade arkivinstitutionen. I brev till Hausen från olika vänner och bekanta omnämns Statsarkivet som ”ditt arkiv”¹²¹ och i vissa fall anförtroddes han arkivmaterial uttryckligen som *vänneren* Hausen, i hans egenskap av chef för Statsarkivet.¹²² Hausen uppfattades sålunda av vissa av donatorerna som en beskyddare av deras personliga släktarv och förtroendet för honom kunde slutligen vara den avgörande faktorn när en potentiell donator övervägde att överlåta privat material till Statsarkivet.¹²³ Tack vare sitt nätverk av vänner, skol- och studiekamrater samt bekanta inom olika samfund och föreningar lyckades Hausen få in betydande person- och herrgårdsarkiv till Statsarkivet under sin ämbetsperiod. Till de nära – och likasinnade – vännerna hörde bland andra Carl Alexander Armfelt på Åminne och Rabbe Axel Wrede på Wredeby, som båda varit Reinhold Hausens skolkamrater.

Hos flera av donatorerna fanns av såväl privata som politiska orsaker ett intresse att begränsa tillgången till det donerade materialet. Även om donatorerna själva kunde besluta hur överlåtelse dokumenten skulle vara formulerade kunde Hausen med största sannolikhet påverka innehållet i avtalen. Vissa av depositionsavtalen och gåvobreven är skrivna med Hausens handstil och formulerade enligt liknande modell beträffande tillgängligheten.¹²⁴ En del av donatorerna ville själv besluta om tillgången till det donerade eller deponerade materialet medan andra överlät åt statsarkivarien att avgöra vem som skulle få forska i materialet. Donatorernas förtroende för Hausen som portvakt gav honom samtidigt makt påverka bilden av historien, i synnerhet om en kritisk forskare kunde nekats tillgång medan en mer taktfull forskare fick tillstånd att studera handlingar som donatorerna önskade skulle behandlas med diskretion. Förtroendet för Hausen syns även i ett brev där en donator 1901 bad Hausen ge henne råd om hur hon skulle motivera ett nekande svar ifall ryska myndigheter och forskare vände sig till henne för att få tillgång till släktens privata brev, vilka tillhört politiskt intressanta personer inom släkterna Armfelt och Stjernvall-Walleen.¹²⁵ Även om Hausen ville möjliggöra forskning och inte begränsa den kunde han på så sätt i fosterlandets intresse medverka till att begränsa tillgången till material. Hausens

position som personlig garant manifesterades 1916 då de privata depositionerna började tas bort från Statsarkivet några dagar efter att de ryska myndigheterna tvingat Hausen att avgå. Bland annat det Armefeltska arkivet fördes i sin helhet till Universitetsbiblioteket för förvaring och returnerades först 10 månader senare då förhållandena i Statsarkivet lugnat sig.¹²⁶

Reinhold Hausen hade även ett brett professionellt nätverk och upprätthöll kontakterna med arkiv- och bibliotekskolleger i olika nordiska länder. Hos flera av dem fick han också stöd för sina synpunkter kring språkfrågan och det svenska kulturarvet i Finland.¹²⁷ Några av Hausens nordiska kolleger bidrog även med arkivdonationer till Statsarkivet, antingen direkt eller som förmedlare av donationer. År 1884 donerade bland annat avdelningschefen för krigshistoriska avdelningen vid generalstaben i Stockholm (Krigsarkivet) Gustav Björlin finska gårdshandlingar som han funnit på en vind ”långt ner i Västergötland”.¹²⁸ Bibliotekarien Harald Wieselgren vid Kungliga biblioteket i Stockholm överlät i sin tur 1900 ”diverse urkunder och anteckningar” som tillhört bibliotekarien A. I. Arwidsson och som donerats till biblioteket, men som han ansåg ”böra gå till Finland”.¹²⁹

Den svenska krigsarkivarien Johannes Petrellis donationer till Statsarkivet kan i sin tur ses både som ett exempel på Hausens förmåga att bygga förtroende och som utbyte av gåvor och gengåvor inom sociala nätverk.¹³⁰ Petrelli, som under början av 1900-talet flera gånger donerade avskrifter av handlingar rörande Finland och förmedlade en brevsamling från 1700-talet som gåva av en anonym donator, hänvisade beträffande sitt intresse för Statsarkivet till hur väl han blivit bemött av Hausen vid ett besök i Helsingfors 1896 i början av sin arkivbana. Han var tacksam både för den vetenskapliga handledning han fått i Statsarkivet och för samvaron vid en middag i Hausens hem, vilket han mindes med värme ännu många år senare.¹³¹ Hausen upprätthöll kontakten med Petrelli under många år genom att sända honom en del av sina tryckta alster som gåva.

Även om middagen för Petrelli anordnades i första hand för en rikssvensk kollega hänvisar också andra donatorer i sin korrespondens med Hausen till samvaro i eller inbjudan till det Hausenska hemmet.¹³² Att professionella relationer i sociala nätverk med tiden kan omvandlas till privata relationer genom tillitsskapande processer

och även familjen dras in i det professionella nätverket till exempel genom hälsningar i brev och umgänge i hemmet gäller även för Reinhold Hausen och hans familj.¹³³ Åtminstone i ett fall involverade Hausen sin familj och bekantskapskrets direkt i kontakten med en betydande donator, friherrinnan Alma von Oertzen, som var dotter till Casimir von Kothen. Donatorn, som 1901 överlät sin farfars och fars efterlämnade papper till Statsarkivet, hade vuxit upp på Rilax men var bosatt utomlands och brevväxlade flitigt med Hausen under ett drygt decennium 1899–1911.¹³⁴ Hon såg sig som en stor fosterlandsvän och besökte efter sin donation flera gånger Finland där hon mottogs av Hausen och hans vänner och bekanta, vilka under flera veckor anordnade program av olika slag och middagar till hennes ära.¹³⁵ Reinhold Hausens hustru Anna tillbringade 1902 ett dygn med Alma von Oertzen på familjen Hausens sommarviste på Hermansö och följande sommar var friherrinnan också med om en seglats i Hausens segelbåt. Något år senare besökte hon det Hausenska hemmet och umgicks även senare med ”Anna” som hon från 1905 familjärt benämner fru Hausen i breven till ”Gode Herr Statsarkivarien”.¹³⁶ Att all arkivdiplomati i samband med friherrinnans återkommande besök kunde bli ganska påfrestande för både familjen och bekantskapskretsen framgår tydligt ur Hausens korrespondens.¹³⁷ Betydelsen av familjen och hemmet som social resurs i den arkivdiplomatiska verksamheten framgår dock mycket tydligt i detta fall.

Sammanfattning

Reinhold Hausen var en central arkivaktör med en personlig vision, vars helhetssyn på arkiv och forskning påverkade hans handlande både som arkivaktör och som privatperson. Han hade hela arkivfältet som sitt arbetsfält och i rollen som statsarkivarie verkade han på både det offentliga och det privata fältet. Mer än många andra arkivaktörer hade han makt och möjlighet att via sin professionella verksamhet påverka forskarnas bild av det förgångna. Hans verksamhet som arkivman, historieforskare och källutgivare, som dokumentera av forntid och samtid samt som politisk arkivaktör drevs främst av viljan att handla till historieforskningens bästa och till fosterlandets

– och det svenska kulturarvets – försvar. Hans mission var att bevaka kommande generationers intressen genom att skapa förutsättningar för en ”sann” historiebild.

Som arkivman var Hausen närmast en pragmatiker som inte i högre grad lät sig påverkas av arkivteoretiskt tänkande. Hans aktörskap tog sig uttryck i konkreta åtgärder som byggde på hans syn på arkivens uppgift. Som sin främsta uppgift såg han att ge forskningen tillgång till ett så mångsidigt, heltäckande och trovärdigt källmaterial som möjligt rörande Finlands historia – och att se till att detta material förvarades och bevarades tryggt och säkert. Han lät sålunda kopiera dokument rörande Finlands historia i utländska arkiv och drev in sådant källmaterial från det privata fältet som enligt hans bedömning förtjänade att förvaras i Statsarkivet med tanke på historieforskningen. För bland annat den växande genealogiska forskningens behov bedrev han också insamling av privatpersoners, familjers, släkters och gårdars arkiv – ifall dessa innehöll kulturhistoriskt eller politiskt intressanta brev och handlingar. Under Hausens tid blev Statsarkivet allt mer också ett arkiv för statsmäns och politikerns privata efterlämnade arkiv.

Den överföring av domböcker från hovrätterna och häradsrätterna till Statsarkivet som Hausen genomförde, möjliggjorde i sin tur ett uppsving för den lokalhistoriska forskningen i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Tilltron till Hausens sakkunskap gav honom möjlighet att medvetet eller omedvetet utöva makt då det gällde placeringen av material på arkivfältet. Genom sina insatser för att utöka mängden källmaterial gällande Finlands historia bidrog han aktivt till att skapa förutsättningar för forskningen i Finlands historia – och deltog på detta vis indirekt till nationsbygget och skapandet av en nationell identitet på historisk grund.

Också det omfattande uppordningsarbete som ägde rum i Statsarkivet enligt Hausens linjer och under hans ledning för att öka arkivmaterialens tillgänglighet, var ägnat att befrämja forskningen i Finlands historia. Han fick dock också uppleva att hans försök att få kyrkoarkiven överförda till Statsarkivet och återstoden av arkivleveranserna efter freden i Fredrikshamn överförda från Sverige till Finland misslyckades. I förlängningen kom detta att innebära att historieforskningen alltmer riktade in sig på politisk historia då källmaterial rörande den autonoma tidens första skeden fanns att tillgå.

I enlighet med sin arkivsyn tillämpade Hausen en försiktig linje i gallringsfrågor. Han ansåg att det inte var lämpligt att tjänstemännen själva verkställde gallring och förstöring och ville dra upp riktlinjer för gallring av myndighetshandlingar. Att avgöra vilka handlingar som anses tillräckligt värdefulla och historiskt intressanta för att bevaras kan ses som ett slags maktutövning och enligt Hausens mening var det viktigt att sakkunniga gjorde en bedömning av olika handlingstypers värde innan utgallring fick äga rum. Enligt Hausen kunde dock endast handlingar som var av bestående värde och relevanta för forskningen förvaras i Statsarkivet.

Hausens insamling av privat arkivmaterial till Statsarkivet hade också en politisk dimension. För framtida forskare var det enligt honom viktigt att komplettera de officiella handlingarna med både privat arkivmaterial och nedtecknad samtidsdokumentation. Samhälleligt betydelsefulla privatarkiv med politiskt innehåll kunde under ofärdsåren användas vid försvaret av Finlands särställning mot den tilltagande förryskningen eller som dokumentation med tanke på framtida historieforskning. Genom att via uppsökande arbete aktivt samla in och bevara samtidsdokumentation av de politiska händelserna under ofärdsåren bidrog statsarkivarien Hausen till att skapa kollektiva minnen med en känsla av ett gemensamt förflutet och ett gemensamt kulturarv.¹³⁸ Kopieringen av statssekretariatets handlingar 1901 på Hausens initiativ, blev i det spända politiska läget och den rådande tidsandan en manifestation av arkivmaterialets symboliska betydelse för nationen och uppfattningen om arkivhandlingarnas beviskraft. Genom sin verksamhet visade han också att det privata arkivmaterialet kunde användas för politiska ändamål.

Via sin ställning som statsarkivarie byggde Hausen upp sitt eget symboliska kapital inom de professionella nätverken i arkiv- och biblioteksvärlden i Finland och Norden – inte minst med Statsarkivets nya byggnad som PR-redskap – och som forskare inom de vetenskapliga samfunden. Hausens ideologiskt och politiskt likasinnade vän Claes Annerstedt i Uppsala kom att fungera som en impulsgivare både i fråga om insamlingen av privata arkiv och beträffande Hausens forskning och utgivning. Hausens omfattande sociala nätverk och symboliska och sociala kapital var också avgörande för hans förmåga och möjligheter att styra privat material från herrgårdar och politiskt

viktiga personer till Statsarkivet. Till detta bidrog också hans förmåga att skapa förtroende för Statsarkivet som institution och säker förvaringsplats. I Hausens fall kunde också hemmet vara en social arena för nätverksbygge och den egna familjen och bekantskapskretsen en resurs som kunde utnyttjas i arkivdiplomatiskt syfte. Enligt Lybeck syns individen Reinhold Hausens betydelse främst i hans arbete som forskare och utgivare – som källutgivningens gigant i Finland.¹³⁹ Enligt min mening syns individens betydelse dock också mycket tydligt i fråga om hans insamling av privat arkivmaterial till Statsarkivet och i hans vilja att framhäva det privata arkivmaterialets betydelse både för politiska ändamål och som berikare av bilden av det förgångna.

Referenser

- 1 Frågor om arkiv och minne har diskuterats bland annat i Jimerson 2003, Millar 2006, Cook 2013.
- 2 Se bland annat Cook 2001; Cook & Schwartz 2002, 182–183.
- 3 Blouin & Rosenberg 2006, 1–3, 165–168; Blouin & Rosenberg 2011 passim; Cook 2011, passim; Schwartz & Cook 2002, 1, 3.
- 4 Tarkiainen 2000, 13.
- 5 I samband med en utställning kring Reinhold Hausens fotografier i Ålands museum utgav museet också en liten publikation kallad *Reinhold Hausen – ålänningen, forskaren, fotografen och historikern 150 år*, sammanställd av Marika Hausen (Mariehamn 2000b).
- 6 Lybeck 2016.
- 7 Se till exempel Engman 2016, Jussila 2004, Mylly 2002, Tommila 1989.
- 8 Lybeck 2016, 286, 288.
- 9 Enligt Hausens egna anteckningar härrörde sig hans motvilja mot det finska språket från bristande kunskaper under skoltiden. På Familjen Hausens privatarkiv, R. Hausens barndomsminnen.
- 10 I denna artikel stöder jag mig på Pierre Bourdieus kapitalbegrepp, i synnerhet det så kallade sociala kapitalet, så som det använts inom nordisk kvalitativ nätverksanalys. Se närmare till exempel Gunneriusson 2002, 9–13, 26–31, 53–61, 67–70 och Hreinsson & Nilson 2003, 7–30
- 11 UUB R. Hausen till C. Annerstedt 7.6.1907 och 29.10.1911; RA mf FR 807; Lampinen 1976, 7–9.
- 12 Vissa privata samfund, till exempel Svenska litteratursällskapet i Finland (grundad 1885), hade en egen arkivarie med ansvar för arkivmaterial som donerats till samfundet eller aktivt samlats in. Arkivariesysslan sköttes som förtroendevald föreningsfunktionär.
- 13 Lybeck 2016, 36. Även Lybeck ser i sin undersökning på Hausen som samhällelig och professionell aktör, men har en bredare synvinkel med Statsarkivets utveckling sedd från Hausens horisont. Författaren till denna ar-

- tikel har för sin egen forskning om Hausen som arkivaktör delvis använt samma originalkällor som Lybeck.
- 14 Litzén 2000, 21; Lybeck 2016, 36.
  - 15 Tarkiainen 2000, 13.
  - 16 Instruktion för Finska Statsarkivet 1883, § 1; Kerkkonen 1995, 93.
  - 17 Instruktionsen för Statsarkivet ändrades 1892 och 1900, dock utan större ändringar beträffande arkivets uppgifter. Se närmare Lybeck 2016, 47–48.
  - 18 Instruktion för Finska Statsarkivet 1883, § 4; Av Hausens källpublikationer var *Bidrag till Finlands historia* (i fem delar utg. 1881–1912, 1917), *Åbo domkyrkas svartbok* (1890), *Finlands medeltidssigill* (1900) och *Finlands medeltidsurkunder* (i åtta delar utg. 1910, 1915, 1921–1935) de viktigaste. Se närmare Taina Saarenpääs artikel i denna publikation.
  - 19 Engman 2016, 277.
  - 20 Nuorteva & Happonen 2016, 46.
  - 21 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Senaten angående Arkivkommitténs betänkande 31.12.1901. Som en kuriositet kan nämnas att Hausens bidrag till nationsbygget även tog sig uttryck i ett förslag om utdelning av statsarkivets publikationer till landets statslyceer, statsläroverk och seminarier. RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Senaten 21.11.1910.
  - 22 Lybeck 2016, 243.
  - 23 Kerkkonen 1995, 93.
  - 24 RA Tjänstearkivet, Daa 1, R. Hausen till magistraten i Viborg 7.2.1882. samt Daa 2, R. Hausen till Tullstyrelsen 23.10.1897.
  - 25 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Sjömanshusdirektionerna i Uleåborg och Nikolaistad 29.8.1910.
  - 26 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till kyrkoherdeämbetet i Karkku 2.10.1908. Pergamentbrevet, som Hausen fått kännedom om via fil. dr A.M. Tallgren, överläts senare samma höst till Statsarkivet av Karkku församling mot en bestyrkt avskrift och översättning till finska. Se RA Tjänstearkivet, Hd 1, Pastorinvirasto Karkussa/E. Bergroth till Statsarkivet 9.12.1908 och Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 11.12.1908.
  - 27 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till lasarettsläkaren K.O. Bonde 13.9.1894.
  - 28 RA Tjänstearkivet, Daa 2, Reinhold Hausen till Rektor för Åbo Svenska Lyceum 21.4.1892. Protokollen inlämnades till statsarkivet i juni 1892. RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 8.6.1892. Bondeståndets protokoll utgavs i Svenska litteratursällskapets skriftserie av Elis Lagerblad 1893.
  - 29 Wilhelm Gabriel Lagus (1786–1859), professor i juridik och universitetets rektor, hade testamenterat handlingarna till universitetet med villkoret att de skulle vara slutna i femtio år efter hans död. Kerkkonen 1995, 25–26.
  - 30 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Kejs. Maj:t, 8.9.1910 (årsberättelse för 1909) och Daa 4, R. Hausen till Kejs. Maj:t, 1.6.1912 (årsberättelse för 1911).
  - 31 RA. Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Finska Fornminnesföreningen 27.10.1893 och Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 1.12.1893.

- 32 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Rektor för svenska klassiska lyceet i Åbo 7.5.1907. Se även Lybeck 2016, 109.
- 33 RA Tjänstearkivet, Daa 1, R. Hausen till Finska Litteratursällskapet 24.10.1885.
- 34 Hakala 2014, 320–321.
- 35 Dessa handlingar, som donerats till SLS av arkitekten Jac Ahrenberg 1895, överläts enligt styrelsens beslut direkt till Statsarkivet. [SLS,] FoU 10, XXIII, Protokoll fört vid SLS styrelsemöte 14.11.1895.
- 36 RA Tjänstearkivet, Hd 1, A. Kumlin till R. Hausen 25.9.1891. Hausen valde att ta emot handlingarna, två dombrev 1500 och 1527 rörande lägenheter i Ingå, till Statsarkivet som en donation av lantushållaren K.E. Damén (genom förmedling av häradshövdingen Abr. Kumlin). RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 29.5.1891.
- 37 RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausen till Civilexpeditionen i Kejsrerliga senaten för Finland 3.11.1915. Se även fotnot 67.
- 38 Kerkkonen 1995, 137. Ett exempel på Hausens insamlingsåtgärder var engagerandet av den rikssvenska biblioteksmanen Karl Henrik Karlsson i slutet av 1890-talet för kopiering av handlingar rörande Finland i Vatikanens arkiv vid sidan av motsvarande kopiering av urkunder rörande Sverige för svenska statens räkning. Lybeck 2016, 194–195.
- 39 Kopieringen, som utfördes av Ruth Fischer, fortgick under hela Hausens tid som statsarkivarie och avslutades först 1944, flera decennier efter hans avgång. Lybeck 2016, 39; Tarkiainen 2000, 16; Se närmare Cavallie 1987.
- 40 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Hans Kejsrerliga Majestät med utlåtande om W. Tawaststjernas ansökan om understöd för forskningsresa till Sverige 26.5.1900.
- 41 Domkapitlet i Åbo överlät på 1890-talet bland annat protokoll och andra handlingar från 1600-talet till Statsarkivet. Se närmare Lybeck 2016, 100.
- 42 Lybeck 2016, 95–99, 280; Tarkiainen 2000, 16; Kerkkonen 114–117.
- 43 Angående Hausens försök att överföra material rörande Finland från Sverige till Statsarkivet. Se närmare Lybeck 2016, 176–191 och Kerkkonen 1995, 149–176.
- 44 Lybeck 2016, 110; Litzén 2000, 19–20.
- 45 Nuorteva 2014, 253–254.
- 46 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Kejs. senatens kammarexpedition 15.3.1907.
- 47 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Kejs. senatens civilexpedition 15.11.1892 och R. Hausen till Excellensen Bützow 6.1.1899; Lybeck 2016, 111.
- 48 R. Hausen till C.A. Armfelt 27.3.1899, publicerat i Armfelt 1923, 103; RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 1899.
- 49 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Kejs. senatens civilexpedition 24.10.1893.
- 50 RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 1893. Armfeltiska arkivet överlämnades till Statsarkivet i olika omgångar från 1893 till 1931, först som deposition, men senare 1914 som gåva. RA, 602:4 Katalog över Armfeltiska arkivet, II; RA Tjänstearkiv, Hha 4, Tuulikki Lamminen, Armfeltien arkisto (otryckt proveniensarbete 1972), 33.

- 51 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till V. Thesleff 27.3.1895. Se även till exempel RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Excellensen Bützow 6.1.1899 och Hd 1, A. v. Oertzen till R. Hausen 14.12.1899.
- 52 Se närmare Kirsi Vainio-Korhons artikel om kvinnors brev och dagböcker i offentliga arkiv i denna publikation.
- 53 Frågan om det privata materialets arkivkaraktär behandlades inte närmare i holländarna S. Muller, J. A. Feith och R.T. Fruins klassiska "arkivmanual" *Anleitung zur Ordnen und Beschreiben von Archiven*, vars första upplaga utkom 1898 (i tysk översättning 1905). I manualen sågs privata manuskript och handlingar inte som egentliga arkiv utan hörde enligt holländarna hemma i bibliotekens handskriftssamlingar. På samma linje var också arkivteoretikern Hilary Jenkinson i *A manual of Archive Administration* som utkom 1922, efter att Hausen avgått med pension. Där drog han en klar linje mellan egentliga arkiv, d.v.s. myndighetshandlingar, och *privata manuskript och brevsamlingar*, som enligt Jenkinson hörde hemma i museer och bibliotek. Se närmare Cook 1997, 21; Fisher 2009, 2–3, 7–11.
- 54 Lybeck 2016, 111; Knapas 2012, 274.
- 55 Lybeck 2016, 140; RA Tjänstearkiv, Hha 4, Tuulikki Lampinen, Armfeltien arkisto (otryckt proveniensarbete 1972), 31; Konventstidningarna förvaras i dag i Svenska litteratursällskapets arkiv under signum SLSA 225.
- 56 RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 1900 och Daa 3, R. Hausen till HKM 30.4.1901 (årsberättelse för 1900). Diktavskrifterna förvaras i dag i Svenska litteratursällskapets arkiv under signum SLSA 111.
- 57 Lybeck 2016, 159.
- 58 Se till exempel RA Tjänstearkivet, Daa 1, K.A. Bomansson till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 20.2.1866, 25.7.1869 och 30.10.1871. I den första skrivelserna anholder Bomansson om tillstånd att förstöra sådana handlingar i senatens arkiv "som helt och hållet sakna allt värde och all betydelse både för samtid och efterverld", och på så sätt få mer utrymme "för samlingar af värde"; se även Nuorteva & Happonen 2016, 57.
- 59 Lybeck 2016, 165.
- 60 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 15.3.1900 och Daa 3, R. Hausen till Kejs. Senaten för Finland 7.12.1910. Se även Nuorteva & Happonen 2016, 58–59.
- 61 UUB R. Hausen till C. Annerstedt 28.12.1913; RA mf FR 807.
- 62 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till lasarettsläkaren K.O. Bonde 13.9.1894.
- 63 Lybeck 2016, 159. För Hausens åtgärder se till exempel RA Tjänstearkivet, Daa 3, Cirkulär till kronans ämbetsverk med anhållan om förteckning över respektive verks räkenskaper klassificerade efter deras värde. Febr. 1907.
- 64 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 15.3.1900; Lybeck 2016, 159, 170, 283; Kerkkonen 1995, 118.
- 65 RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausens utlåtande till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 17.12.1913.
- 66 Lybeck 2016, 123–127.

- 67 RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausen till senator A. Brofeldt 11.8.1915. Daa 4 och R. Hausen till Kejs. Senaten 12.8.1915.
- 68 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 15.3.1900.
- 69 Se närmare RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Kejs. senatens ekonomiedepartement 29.5.1901 och 13.6.1901, R. Hausen till Kejs. senatens ekonomiedepartement 17.12.190. och R. Hausen till Kejs. Senatens ekonomiedepartement 20.11.1906.
- 70 RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausen till Kejs. Senaten 12.8.1915.
- 71 RA Reinhold Hausens arkiv, B 5, E. Hildebrand till R. Hausen 5.12.1913; RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausens utlåtande till Hans Kejs. Maj:t (Senaten) 17.12.1913.
- 72 Lybeck 2016, passim.
- 73 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till HKM 10.2.1902 (årsberättelse för 1901), R. Hausen till Kejs. Senatens Ekonomiedepartement 17.12.1902 och 12.12.1904.
- 74 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Senaten 7.12.1910.
- 75 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Kejs. Senatens Ekonomiedepartement 13.6.1901.
- 76 Se närmare Lybeck 2016, 218–219; Kerkkonen 1995, 130.
- 77 Tarkiainen 2000, 16–17.
- 78 Vid behandling i senaten 1902 ansågs att arkivkommissionen var onödig och att statsarkivarien skulle handha de uppgifter som skulle ha tillfallit kommissionen. Lybeck 2016, 223–224, 232–236.
- 79 Litzén 2000, 24.
- 80 Kerkkonen 1995, 177.
- 81 Engman (manuskript 2015) kapitlet "Lag och rätt", 41.
- 82 Lybeck 2016, 248.
- 83 Kerkkonen 1995, 114.
- 84 För forskningens behov inrättade Hausen också i Statsarkivets bibliotek en samling tryckalster med anknytning till förryskningen under temat "den finska frågan". Jämför Lybeck 2016, 111, 258.
- 85 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till L. Forstén 8.10.1900. Enligt Forstén var notisen dock "fullkomligt grundlös". RA Tjänstearkivet, Hd 1, L. Forstén till R. Hausen 10.10.1900.
- 86 R. Hausen till C.A. Armfelt 27.3.1899, publ. i Armfelt 1923, 102–103.
- 87 Litzén 2000, 24–25.
- 88 R. Hausen till C.A. Armfelt. 1.3.1899, publ. i Armfelt 1923, 64.
- 89 Se närmare Lybeck 2016, 207–211.
- 90 R. Hausen till C.A. Armfelt 19.2.1899 och 1.3.1899, publ. i Armfelt 1923, 60, 64.
- 91 R. Hausen till C.A. Armfelt 1.3.1899, publ. i Armfelt 1923, 64.
- 92 RA Tjänstearkivet, Hd 1, Hausens skrivelse om det sekreta skåpet 18.12.1894.
- 93 SLS, SLSA 252 C. G. Estlanders brev. R. Hausen till C. G. Estlander 28.4.1894. Materialet, som bestod bl.a. av redogörelser, brev, tal, protokoll och promemorior huvudsakligen för tiden 1894–1906, förvaras numera i Riksarkivet som en specialsamling under benämningen "Diverse handlingar

- av politisk natur” (Poliittisia asiakirjoja). Materialet som förseglades av Hausen öppnades först 1939 i Hausens närvaro.
- 94 R. Hausen till C.A. Armfelt 10.11.1899, publ. i Armfelt 1923, 277; Lybeck 2016, 258, 270; Kerkkonen 1995, 180.
- 95 Se närmare R. Hausen till C.A. Armfelt 10.12.1898, publ. i Armfelt 1923, 34–35, 252; Lybeck 2016, 101–102, 211, 248, 255–256; Kerkkonen 1995, 178, 186; Stenroth 1968.
- 96 Se till exempel Kallio 1978, 19–26.
- 97 C.A. Armfelt till L. Gripenberg 9.11.1898, publ. i Armfelt 1923, 29.
- 98 RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till senator C. Linder 14.2.1901 och 11.3.1901; se även Lybeck 2016, 102, 248–249 och Kallio 1978, passim.
- 99 Lybeck 2016, 252; Kerkkonen 1995, 186–193; Kallio 1978, 22–23, 26.
- 100 Max Engman har konstaterat att man i konstitutionella kretsar odlade ”ett slags grundlagsmystik” och har ifrågasat aktionens reella betydelse i förhållandet till den ryska makten. Han har karakteriserat aktionen 1901 som ”ett något rörande uttryck” för Hausens svekomanska laglighetsuppfattning. Engman (manuskript 2015) kapitlet ”Lag och rätt”, 41–42.
- 101 Handlingarna för åren 1808–1840 returnerades till Statsarkivet 1906–1907 då det politiska läget tillfälligt lättade, men återkrävdes på nytt 1910 och återbördades från Ryssland först efter att Finland blivit självständigt. Se till exempel Nuorteva & Happonen 2016, 98–99.
- 102 RA Reinhold Hausens arkiv, B 5, E. Hertzberg (Norge) till R. Hausen 16.5.1906. B 5 och V. A. Secher (Danmark) till R. Hausen 16.4.1906.
- 103 R. Hausen till C.A. Armfelt 19.2.1899, publ. i Armfelt 1923, 60–62; Tarkianen 2000, 106; Lybeck 2016, 253.
- 104 UUB R. Hausen till C. Annerstedt 5.12.1901; RA mf FR 807. Claes Annerstedt (1839–1927) ledde Uppsala universitetsbibliotek 1883–1904, det vill säga största delen av Hausens tid som statsarkivarie.
- 105 Se till exempel Lybeck 2016, 271–272; Nuorteva & Happonen 2016, 102–104; Kerkkonen 1995, 195–199.
- 106 Roos 1949, 30; Hausen 2000a, 89; PÅ Familjen Hausens privatarkiv, Reinhold Hausens dagbok 1.4.1893 och 6.3.1894.
- 107 Se närmare RA Tjänstearkivet, Hd 1, Gåvobrev och donationsavtal för privatarkiven 1860–1931.
- 108 UUB R, Hausen till C. Annerstedt 25.5.1909, RA mf FR 807; RA Tjänstearkivet, Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 1909.
- 109 Se RA Tjänstearkivet, Hd 1, H. Vennerström till Statsarkivet 29.8.1902.
- 110 UUB, R. Hausen till C. Annerstedt 11.12.1903 och 25.5.1909, RA mf FR 807.
- 111 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Kejs. senatens ekonomidepartement 1.5.1900.
- 112 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till A. Wareljus 13.3.1896.
- 113 RA Tjänstearkivet, Aoa, A. Neovius till R. Hausen 29.3.1886. Hd 1 och Förteckning över gåvor och depositioner 4.4.1886.
- 114 Till exempel Träskända 1880 (Karamzin), Linna 1892 (Cronstedt) och Arrajoki 1904 (Wrede).
- 115 De ifrågavarande arkiven var de så kallade ArmfELTSKA och AminOFFSKA samlingarna som tidigare hade förvarats på Åminne och Rilax fideikom-

- missgods. RA Tjänstearkivet, Daa 4, R. Hausen till vice ordf. i Kejs. senatens ekonomiedepartement [Borovitinov] juni 1915.
- 116 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till V. Thesleff 27.3.1895. I instruktionen för Statsarkivet från 1892 stadgades att för det privata arkivmaterial-et skulle gälla vad som överenskommits med donatorn vid donationstill-fället, vilket redan länge varit rådande kutym. Se närmare Lybeck 2016, 47.
- 117 Roos 1949, 30; RA Tjänstearkivet, Daa 1, Hausens anhållan till senaten om inlösande av en äldre räkenskap rörande Åland 27.12.1890.
- 118 RA Tjänstearkivet, Daa 2, R. Hausen till Kejs. senatens civilexpedition 24.10.1893.
- 119 Hreinsson & Nilsson 2003, 20; Hasselberg, Müller & Stenlås 2002, 23.
- 120 Jämför Hasselberg, Müller & Stenlås 2002, 19–21; Hreinsson & Nilsson 2003, 19–20.
- 121 Se till exempel RA Reinhold Hausens arkiv, B 3, Sigurd Nordenstreng till R. Hausen 29.12.1900.
- 122 RA Tjänstearkivet, Hd 1, C.A. Armfelt till R. Hausen 27.7.1893.
- 123 Jämför Fisher 2015, 105.
- 124 Se närmare RA Tjänstearkivet, Hd 1, Gåvobrev och donationsavtal för pri-vatarkiven 1860–1931.
- 125 RA Reinhold Hausens arkiv, B 4, Alma von Oertzen till R. Hausen 26.5.1901.
- 126 På Familjen Hausens privatarkiv, Greta Hausens dagbok 12.12.2016; Hau-sen 2000a, 99; RA Tjänstearkiv, Hha 4, Tuulikki Lampinen, Armfeltien ar-kisto (otryckt proveniensarbete 1972), 34–35.
- 127 Till dessa hörde godsägaren Eugéne Lewenhaupt (1849–1927), bibliote-karie vid Uppsala universitetsbibliotek och sekreterare i Svenska littera-tursällskapet (i Sverige) samt Bernhard Lundstedt (1846–1914), bibliote-karie vid Kungliga Biblioteket i Stockholm.
- 128 I Statsarkivets förteckning över gåvor och depositioner nämns gåvan dock inte. Se närmare RA Tjänstearkivet, Hd 1, G. Björnin till R. Hausen 5.5.1884.
- 129 RA Tjänstearkivet, Hd 1, H. Wieselgren till R. Hausen 21.7.1900 och Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositioner 21.7.1900.
- 130 Se närmare den franske antropologen Marcel Mauss tankar om gåvout-byte i Hasselberg, Müller & Stenlås 2002, 19–21 och Hreinsson & Nilson 2003, 19–20.
- 131 Johannes Petrelli (1853–1934) var historieforskare och krigsarkivarie 1898–1918, men höll kontakt med Hausen ända till början av 1930-talet. RA Reinhold Hausens arkiv, B 2, J. Petrelli till R. Hausen 3.3.1896 och B 5, 24.4.1909; RA Tjänstearkivet, Daa 3, R. Hausen till Kejs. Maj:t, 23.5.1906 (årsberättelse för 1905) och Aoa 1, Förteckning över gåvor och depositions-ner 1900, 1902, 1910; På Familjen Hausens privatarkiv. R. Hausens dagbok 4.3.1896.
- 132 Se till exempel RA Reinhold Hausens arkiv, B 5, C.G. von Christierson till R. Hausen 22.11.1906 och B 3, S. Nordenstreng till R. Hausen 29.12.1900.
- 133 Jämför till exempel Stenlås 1998, 243.
- 134 RA Tjänstearkivet, Hd 1, Gåvobrev av Alma von Oertzen 4.5.1901.
- 135 På Familjen Hausens privatarkiv, R. Hausen till A. Hausen 28 och 31.7.1902, R. Hausen till G. Hausen 19.4.1904 och 6.5.1904.

- 136 PÅ Familjen Hausens privatarkiv, R. Hausen till A. Hausen 31.7.1902; RA Reinhold Hausens arkiv, B 4, A. v. Oertzen till R. Hausen 17.8.1903, 20.5.1904 och B 5, A. v. Oertzen till R. Hausen 29.7.1905.
- 137 Se till exempel PÅ Familjen Hausens privatarkiv. R. Hausen till G. Hausen 19.4.1904; RA Tjänstearkivet, B 4, A. Uschakoff till R. Hausen 11.8 1904 [eller 1905; oklar datering].
- 138 Kollektiva minnen kan ses som länken mellan arkiv och identitet genom vilka arkivens betydelse för den nationella identiteten kan uppfattas. Se närmare Feng 2017, 100–103.
- 139 Lybeck 2016, 285–286.

Källor

Arkivkällor

Privat ägo (PÅ)

Familjen Hausens privatarkiv

Reinhold Hausens barndomsminnen

Reinhold Hausens brev till Anna Hausen 1873–1907

Reinhold Hausens brev till Greta Hausen 1893–1932

Greta Hausens dagbok 1912–1918

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Riksarkivets tjänstearkiv (Kansallisarkiston I arkisto):

Aoa 1 Förteckning över gåvor och depositioner 1863–1926

Daa 1–5 Brevkoncept (1819–1920)

Hd 1 Gåvobrev och donationsavtal för privatarkiven 1860–1931

Hha 4 Proveniensarbeten 1936–1988

Reinhold Hausens arkiv

Anlända brev 1871–1922 (B 1–7)

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), Helsingfors

SLSA 111 Avskrifter av poesi från 1700-talet och början av 1800-talet

SLSA 225 Konventtidningen Gnistan

SLSA 252 C. G. Estlanders brev

Tjänstearkivet

Accessionskatalog för Svenska litteratursällskapets manuskript-samling

Uppsala universitetsbibliotek (UUB), Uppsala

Brev till Claes Annerstedt från Reinhold Theodor Hausen 1879–1926 (RA mf FR 807, G 7b:9)

Tryckta källor

- Armfelt, Carl Alex 1923. *Politiska brev från ofärdstidens inbrott 1898–1899*. Helsingfors: Söderströms.
- Instruktion för Finska Statsarkivet 1883. (Fastställd 31.3.1882. Ej publicerad i författningssamlingen.)
- [Svenska litteratursällskapet i Finland] Förhandlingar och uppsatser (FoU) 10. 1895–1896. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 35. Helsingfors 1897.

Tidningar

- Åbo Underrättelser 1920.

Forskningslitteratur

- Blouin, F.X.J. & Rosenberg, W.G. (red.) 2006. *Archives, Documentation and Institutions of Social Memory*. Essays from the Sawyer Seminar. University of Michigan Press.
- Blouin Jr, Francis X. & William G. Rosenberg 2011. *Processing the Past. Contesting Authority in History and the Archives*. New York: Oxford University Press.
- Cook, Terry 1997. What is Past is Prologue: A history of Archival Ideas since 1898, and the Future Paradigm Shift. *Archivaria* 43, 17–63.
- Cook, Terry 2001. Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts. *Archival Science* 1:1, 3–24.
- Cook, Terry 2011. The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape. *The American Archivist* 74, 600–632.
- Cook, Terry 2013. Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms. *Archival Science* 13: 2–3 (Special Issue: Memory, Identity and The Archival Paradigm), 95–120.
- Cook, Terry & Schwartz, Joan M. 2002. Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance. *Archival Science* 2:3–4 (Special Thematic Issue: Archives, Records and Power ii), 171–185.
- Cavallie, James (utgivare) 1987. *Gamla Tider*. Ruth Fischers minnen från riksarkivet. Utgivna och med inledning av James Cavallie. *Arkivvetenskapliga studier* 6, 41–59.
- Engman, Max 2015. *Språkfrågan. Finskt, svenskt och finlandssvenskt 1812–1923* (manuskript).
- Engman, Max 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. SLS 702:3. Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis.
- Feng, Huiling 2017. Identity and archives: return and expansion of the social value of archives. *Archival Science* 17:2, 97–112.

- Fisher, Rob 2015. Donors and Donor Agency: Implications for Private Archives Theory and Practice. *Archivaria* 79, 91–119.
- Fisher, Rob 2009. In Search of a Theory of Private Archives: The Foundational Writings of Jenkinson and Schellenberg Revisited. *Archivaria* 67, 1–24.
- Gunneriusson, Håkan (red.) 2002. *Sociala nätverk och fält*. Opuscula Historica Upsaliensia 28. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Hakala, Petra 2014. Arkivsamlingarna vid SLS. En spegling av kultursyn och självbild? I verket: Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra & Korhonen, Mikael *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. SSSL 774. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 243–341.
- Hasselberg, Ylva, Leos Müller & Niklas Stenlås 2002. Åter till historiens nätverk. I verket: Gunneriusson, Håkan (red.) *Sociala nätverk och fält*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet, 7–31.
- Hausen, Marika 2000a. Reinholds hus. I verket: Orrman, Elisa (red.) *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Helsinki: Art House/ Kansallisarkisto, 83–102.
- Hausen, Marika 2000b. *Reinhold Hausen – ålänningen, forskaren, fotografen och historikern 150 år*. Mariehamn: Ålands Museum.
- Hreinsson, Einar & Nilson, Tomas (red.) 2003. *Nätverk som social resurs. Historiska exempel*. Lund: Studentlitteratur.
- Jimerson, Randall C. 2003. Archives and Memory. *OCLC Systems & Services* 19:3, 89–95.
- Jussila, Osmo 2004. *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. Helsinki: WSOY.
- Kallio, Veikko 1978. Valtionarkiston ”salainen kaappi” – viivytystaistelu von Plehweä vastaan. *Historiallinen Arkisto* 74. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 18–28.
- Kerkkonen, Martti 1995. *Finlands Riksarkiv 1809–1917. Det finska arkivväsendets historia från Fredrikshamnfreden till självständigheten*. Översättning till svenska av Dag Lindberg. Finskspråkigt originalverk 1988. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet 12. Stockholm: Svenska Riksarkivet.
- Knapas, Rainer 2012 *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek – Nationalbiblioteket 1640–2010*. SSSL 764. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lampinen, Marja-Liisa 1976. Helsingin Muinaismuistolautakunta 1906–1911. *Narinkka* 1976. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 4–12.
- Litzén, Veikko 2000. Arkistonhoitaja vuosisatojen vaihtuessa. I verket: Orrman, Elisa (red.) *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Helsinki: Art House/ Kansallisarkisto, 19–25.
- Lybeck, Jari 2016. *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historiatutkimuksen edistäjä*. Suomen historian julkaisuja 3. Turku: Turun Yliopisto.
- Millar, Laura 2006. Touchstones: Considering the Relationship between Memory and Archives. *Archivaria* 61, 105–126.

- Mylly, Juhani 2002. *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.
- Nuorteva, Jussi 2014. Reinhold Hausen – Suomen puolustustaistelun dokumentoija. Reinhold Hausen – dokumenterare av Finlands försvarskamp. I verket: Nuorteva, Jussi & Hakala, Pertti (red.) *Pro Finlandia. 1. Näkökulma: Ranska ja Italia*. Synvinkel: Frankrike och Italien. Helsinki/Helsingfors: Kansallisarkisto/Riksarkivet, 253–257.
- Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi 2016. *Suomen arkistolaitos 200 vuotta – Arkivverket i Finland 200 år*. Arkistolaitoksen toimituksia 19. Helsinki/Helsingfors: Kansallisarkisto/Riksarkivet.
- Roos, John E. 1949. Reinhold Theodor Hausen. En minnesteckning. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 25, 5–44.
- Schwartz, Joan M. & Cook, Terry. 2002. Archives, Records and Power: The Making of the Modern Memory. *Archival Science* 2:1–2, (Special Thematic Issue: Archives, Records and Power i), 1–19.
- Stenlås, Niklas 1998. *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949*. Arkiv avhandlingsserie 48. Lund: Arkiv förlag.
- Stenroth, Ove 1968. Samlingen statsakter i Riksarkivet. *Historisk Tidskrift för Finland*, 109–117.
- Tarkiainen, Kari 2000. Vem var Reinhold Hausen? I verket: Orrman, Elisa (red.) *Reinhold Hausen (1850–1942). Kansallisen arkiston rakentaja*. Helsinki: Art House/Kansallisarkisto, 13–18.
- Tommila, Päiviö 1989. *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. Porvoo: WSOY.

Kadonneet ja unohdetut

Ruotsin ajalla eläneiden naisten kirjeet ja päiväkirjat julkisissa arkistoissa

Kirsi Vainio-Korhonen

📄 <https://orcid.org/0000-0003-4795-0532>

Kun tutkija tai joku muu aiheesta kiinnostunut etsii Ruotsin ajalla eläneiden naisten ja tyttöjen kirjoittamia kirjeitä ja päiväkirjoja suomalaisista julkisista arkistoista, tulos on hyvin laiha. Kokoelmiin päätynyt aines on lähes sataprosenttisesti miesten tai poikien tuottamaa. Mistä tämä johtuu? Kirjoittivatko varhaismodernit naiset olemattoman vähän kirjeitä miehiin verrattuna? Vai onko naisten kirjeistä tai päiväkirjoista otettu talteen vain murto-osa miesten jäämistöihin verrattuna? Jos viimeksi mainittu oletama pitää paikkansa, miksi naisten arkistot on jätetty huomiotta, kun vanhinta kansallista muistia on koottu suomalaisiin arkistoihin?

Kanadalaiset arkistotieteen uranuurtajat Terry Cook ja Joan M. Schwartz ovat pohtineet samaa ongelmaa 2002 ilmestyneessä artikkelissaan ”Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory”. He pitävät arkistoinstituutioiden sukupuolittunutta historiaa ”karuna” esimerkkinä siitä, miten arkistot eivät ole eivätkä koskaan ole olleet neutraaleja tai objektiivisia yhteiskunnallisia toimijoita. Arkistot ovat heidän mukaansa kautta historian torjuneet etenkin naisten aineistoja. Naisilta, värillisiltä, sukupuolivähemmistöiltä, lapsilta, vangeilta ja lukutaidottomilta vietiin heidän paikkansa osana yhteistä muistia. Historiantutkimus sulki pitkään naisten elämän ja työn perheissä, maataloudessa, tehtaissa ja paikallisyhteisöissä tieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle ja suosi sen sijaan poliittisten päättäjien, hallinnon, diplomatian ja sodankäynnin historiaa.¹

Historiografisessa mielessä kysymys suomalaisten naisten arkistoista liittyy suomalaiskansallisen historiankirjoituksen synty aikaan autonomian ajan lopulla. Arkistotieteen näkökulmasta pohdintoihin nousee suomalaisten ja samalla laajemminkin kansallisten arkistolai-

tosten synty 1800-luvun jälkipuolella ja 1900-luvun alussa sekä pohdinnat tuon ajan arkistonhoitajien toimijuudesta ja vallankäytöstä. Tässä kontekstissa keskeisimmät kysymykset liittyvät siihen, mitä asiakirjoja on kulloinkin pidetty tutkimuksellisesti arvokkaina ja miten tämä on vaikuttanut kansallisten arkistokokoelmien muotoutumiseen.

Kansallisten arkistojen syntyaikoina arkistoinstituutiot pyrkivät etsimään ja säilyttämään todisteita kunkin valtion ja kansakunnan kansallisesta menneisyydestä. Varhaisimmat arkistoinstituutiot tallettivat ennen kaikkea asiakirjoja, jotka kuvasivat valtion toimintaa. Näistä lähtökohdista julkisten arkistojen toimintatavat, roolit ja vastuut kirjattiin myös alan muotoutumassa olevaan lainsäädäntöön. Arkistonhoitaja oli valtionhallinnon toiminnasta todistavien asiakirjojen vartija ja säilyttäjä. Arkistonhoidon katsottiin edustavan ennen kaikkea mahdollisimman neutraaleja järjestämisen, kuvailun ja säilyttämisen tapoja, joihin esimerkiksi historiantutkijoiden ei ollut syytä tai tarvetta puuttua.²

Historiantutkimuksen kontekstissa varhaisten arkistoinstituutioiden toiminta oli ymmärrettävää, sillä kansallisvaltioiden nousu kulki 1800-luvulla Euroopassa käsi kädessä ammatillistuvan ja tieteellistyvän eurooppalaisen historiankirjoituksen kanssa. Ruotsalaiset historiantutkijat Jonas Harvard ja Torbjörn Nilsson ovatkin todenneet, miten viranomaisarkistojen ensisijaisuudesta muodostui 1800-luvun kuluessa osa historiantieteen ”luomiskertomusta”. Valtio ja yhteiskunta asiakirjoineen ohittivat tässä hierarkiassa aina yksityiset toimijat ja ihmiset.³

Näistä lähtökohdista arkistokokoelmat jaetaan edelleen viranomaisarkistoihin ja yksityisiin arkistoihin. Viranomaisarkistot ovat viranomaisten tehtävien hoitamisesta kertyneitä arkistoja, kun taas yksityisarkistot ovat yksityisen yhteisön tehtävien hoitamisesta tai yksityishenkilön toiminnasta kertyneitä asiakirjakokonaisuuksia.⁴ Kanadalainen arkistotieteen tutkija Fiorella Foscari on korostanut, miten yksityisarkistojen merkitys sivuutettiin pitkään arkistotieteellisessä keskustelussa eikä yksityishenkilöiden tai perheiden arkistoja pidetty edes ”oikeina” arkistoina. Vasta parin viime vuosikymmenen kuluessa alan tutkijat ovat ryhtyneet pohtimaan henkilökohtaisen arkistoinnin merkitystä ja toteuttamistapoja. Samalla pohdintaan ovat nousseet yksityisarkistojen ”intiimiys” ja siitä kumpuavat arkistoinnin ja

asiakirjojen käytön haasteet. Terry Cookia lainaten Foscarini kuvaa paradigmanmuutosta, jossa arkistojen kokoelmat ovat 1900-luvun jälkipuolelta lähtien muuttuneet kansakunnan, valtiollisten instituutioiden ja vallanpitäjien palvelijoista laajempien yhteiskuntaryhmien identiteettien perustaksi.⁵

Monet feministitutkijat ovat olleet kiinnostuneita myös yksittäisten naisten asiakirjojen matkasta kohti arkistoja. Millaisia reittejä naisten asiakirjat ovat päätyneet arkistoihin ja miten arkistonmuodostajat itse tai heidän sukulaisensa, perillisensä, pesänjakajansa ja monet muut ovat muokanneet, säilyttäneet ja karsineet kunkin käsien kautta kulkeneiden papereiden kokonaisuutta. Australialainen kirjallisuudentutkija Maryanne Dever korostaa, että naisten asiakirjat säilyvät usein siksi, että naiset ovat kuuluisien isien, veljien tai aviomiesten tyttäriä, sisaria tai vaimoja.⁶ Heidän kirjeensä ja päiväkirjansa ovat merkityksellisiä ainoastaan todistaessaan heidän miespuolisten sukulaistensa elämänvaiheista.

Tutkin varhaismodernien suomalaisnaisten asiakirjojen matkoja ja reittejä julkisiin arkistoihin tapaustutkimuksen avulla. Kyseessä ei ole passiivinen prosessi, sillä oletan, että asiakirjojen säilymiseen ja arkistointiin ovat vaikuttaneet sekä niiden luojat, heidän sukulaisensa ja jälkeläisensä että arkistoalan ammattilaiset. Käytän esimerkkiaineistona 1700-luvun lopulla Kaakkois-Suomessa vaikuttaneen Munsterhjelmin sukupiiriin ja Munsterhjelmeihin avioliiton kautta kytkeytyneen kreivitär Sophie Creutzin perheeseen kuuluneiden miesten ja naisten asiakirjoja, joita on talletettu Kansallisarkistoon. Pohdin, miksi juuri kyseiset asiakirjat on valittu tallettaviksi julkiseen arkistoon, mitä on mahdollisesti kadonnut ja tuhoutunut jo ennen arkistointia ja mitä asiakirjoja ei ole koskaan edes valittu osaksi Kansallisarkiston kokoelmaa.

Tutkimuksen lähtökohtana on Jacobina Charlotta Munsterhjelmin (1786–1842) vuosina 1799–1801 pitämä päiväkirja, joka on säilynyt alkuperäisenä Svenska litteratursällskapet i Finlandin arkistossa. Päiväkirja on myös julkaistu nimellä *Jacobina Charlotta Munsterhjelms dagböcker 1799–1801*.⁷ Tutkin Jacobina Charlotta Munsterhjelmin päiväkirjamerkintöjen avulla Munsterhjelmin perhe- ja sukupiirin kirjeenvaihtoa. Vertaan näin saamiani lukuja sukupiirin julkisissa arkistoissa säilyneisiin kirjeisiin ja tutkin, miten laajaa päiväkirjaan

1799–1801 dokumentoitu kirjeenvaihto oli, kuka kirjeitä kirjoitti ja kenelle sekä kuinka paljon päiväkirjaan dokumentoidusta kirjeenvaihdosta on säilynyt nykyarkistoissa. Lisäksi pohdin Kansallisarkiston varhaisen virka-arkiston avulla sitä, missä vaiheessa, kenen toimesta ja miksi sekä Munsterhjelmien että Sophie Creutzin sukupiiriin kuuluneiden henkilöiden kirjeenvaihtoa tai päiväkirjoja lahjoitettiin julkisiin arkistoihin.

Julkisiin arkistoihin tallentuneet Ruotsin ajan yksityisaineistot

Pohjoismaisessa arkistotraditiossa kulttuurihistoriallisiin päätearkistoihin on otettu vastaan sekä viranomaisten että yksityishenkilöiden ja yksityisten organisaatioiden aineistoja 1800-luvulta lähtien. Vastaavasti myös yksityishenkilöiden henkilökohtaiset kirjeet katsotaan pohjoismaissa asiakirjoiksi, kun taas esimerkiksi englannin kielessä termi *record* (asiakirja) ei kata yksityisluontoisia dokumentteja. Suomen Valtionarkistoon (nykyinen Kansallisarkisto) talletettiin jo 1890-luvulla keskeisten valtiollisten toimijoiden, kuten Suomen valtiosihteerinvirastossa Pietarissa uransa luoneiden Carl Alexander Armfeltin ja R. H. Rehbinderin, yksityisarkistoja.⁸ Muutoin päähuomio saattoi vielä tuolloin kiinnittyä yksittäisiin, historiallisesti merkittäviksi katsottuihin asiakirjoihin, joita valittiin yksityisten henkilöiden ja sukujen kokoelmista kulttuurihistoriallisiin päätearkistoihin todistamaan valtion tai kansakunnan kohtalonhetkistä. Arkistojen arvoa kokonaisuuksina tai asiakirjan kontekstin merkitystä osana tulkintaa ei vielä 1800-luvulla täysin ymmärretty. Arkistoihin otettiin vastaan irrallisia, historiallisesti merkittäviä dokumentteja, joiden pohjalta ovat syntyneet arkistolaitoksen laajat *Acta Historica-*, *Biographica-* ja *Topographica-*kokoelmat. Esimerkiksi myöhemmin mainittava *Biographica Munsterhjelm* on tämän kaltainen, arkistojen fragmentteja sisältävä kokoelma. Lisäksi yksityisasiakirjoilla nähtiin olevan korkeintaan täydentävä rooli, sillä arvokkaimman historiallisen tiedon katsottiin aina löytyvän viranomaisasiakirjoista.⁹

Ruotsalainen kirjallisuudentutkija Christina Sjöblad on tutkinut laajasti ruotsalaisten naisten 1700- ja 1800-luvulla kirjoittamia päivä-

kirjoja ja pohtinut niiden päätymistä kulttuurihistoriallisiin pääte-arkistoihin.¹⁰ Edellä mainitut vuosisadat eroavat hänen mukaansa toisistaan monin tavoin, mutta eniten siksi, että pääosa nykypäivään asti säilyneistä ruotsalaisten naisten aineistoista on 1800-luvulta. Christina Sjöblad on niin ikään osallistunut suureen bibliografiseen hankkeeseen, jossa pyrittiin tavoittamaan kaikki Ruotsin valtionarkistoon, Nordiska Museetin arkistoon, työväenliikkeen arkistoon (Arbetrörelsens arkiv) sekä yliopistojen käsikirjoituskokoelmiin kootut naisten kirjoittamat, sekä julkaistut että julkaisemattomat, omaelämäkerrat ja päiväkirjat vuosilta 1650–1989. Hankkeen tuloksena paikannettiin noin 700 tekstiä, joiden joukossa oli 170 julkaisematonta päiväkirjaa. Tästä määrästä kuitenkin vain 15 eli yhdeksän prosenttia oli kirjoitettu ennen vuotta 1800 ja peräti 110 eli 65 prosenttia vuosien 1850–1989 välisenä aikana.¹¹

Christina Sjöblad arvelee, että kirjoitustaitoiset naiset kirjoittivat siinä missä kirjoitustaitoiset miehetkin esimerkiksi 1700-luvulla, mutta heidän sukulaisensa tai arkistojen työntekijät eivät ole antaneet naisten arkipäiväisille teksteille samanlaista arvoa kuin miesten politiikkaan tai sodankäyntiin liittyneille kirjeille ja päiväkirjoille. Miesten asiakirjat kerättiin talteen, koska ne sisälsivät tietoja valtiollisesta historiasta, mutta naisten asiakirjoja ei tarjottu tai edes pyydetty julkisiin arkistoihin.¹² Mitään lähdehavaintoja Sjöblad ei kuitenkaan pysty antamaan ajatustensa tueksi.

Suomessa kerättiin ja julkaistiin 1990-luvun alkupuolella tiedot silloisessa Valtionarkistossa, maakunta-arkistoissa, sota-arkistossa, yliopistojen käsikirjoituskokoelmissa sekä suurimmissa valtionapua saavissa yksityisluontoisissa arkistoissa säilytettävistä naisten arkistoista ja kokoelmista sekä runsaasti naisten asiakirjoja sisältävien sukujen ja perheiden arkistoista. Selvitystyön tulokset julkaistiin vuonna 1994 teoksena *Naisia, asiakirjoja, arkistoja. Suomen naishistorian arkistolähteitä*.¹³ Teoksessa on tietoja yhteensä 1059 naisen arkistosta tai naisten tai tyttöjen asiakirjoja sisältävistä suku- tai perhearkistoista. Vain kaksitoista asiakirjakokonaisuutta tai yksi prosentti teoksessa mainituista arkistoista kuuluu sellaisille ennen vuotta 1809 syntyneille naisille tai työille, joiden arkistot sisältävät Ruotsin ajalla kirjoitettuja asiakirjoja. Lisäksi valtaosa tästä aineistosta sisältää naisille saapuneita kirjeitä. Kyseessä eivät siis ole heidän itsensä kirjoittamat

asiakirjat. Omia kirjoituksia osana suvun ja perheen kirjeenvaihtoa on säilynyt ainoastaan Gustav Mauritz Armfeltin puolisoilta Hedvig De La Gardielta (1761–1832), tilanomistaja Ludvig von Nicolayn puolisoilta Johanna von Nicolaylta (o.s. Poggenpohl, 1738–1820), Magdalenana Piperiltä (o.s. Armfelt, 1786–1845) ja Eva Chronsilta (o.s. Möller, 1794–1838). Teokseen luetteloidussa aineistossa mainitaan vain yksi Ruotsin ajan päiväkirja: Adelaide von Hauswolffin (1789–1842) vuosina 1808–1809 pitämä matkapäiväkirja Venäjältä. Näin mitattuna Suomen julkisiin arkistoihin tallennetut, Ruotsin ajalla syntyneiden naisten itse kirjoittamat kirjeet ja päiväkirjat ovat kokoelmamäärältään viisi arkistoa tai vajaan puolen prosentin luokkaa edellä mainittuun teokseen luetteloiduista arkistoista.¹⁴

Voidaan siis hyvällä syyllä todeta, että Suomen Ruotsin ajan historia on olemassa olevien arkistokokoelmien näkökulmasta lähes täysin miehinen maailma. Arkistojen kokoelmat korreloivat samalla 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen suomalaisen historiankirjoituksen trendejä. Ruotsin aikaa tutkineet kirjoittivat pääasiassa sodista ja vallankäyttöön ja politiikkaan liittyneistä konflikteista. Yhteistä kaikille tutkimuksille oli vahva valtiollinen näkökulma. Lähteinä käytettiin yhä uudestaan tärkeimpien poliitikkojen kirjeenvaihtoa, maan hallituksen ja tuomioistuinten asiakirjoja ja virallisia kirjelmiä, lausuntoja ja raportteja. Arjelle, yksityiselle tai yksittäisen ihmisen kokemuksille ei kansallisen historian sivuilla ollut vielä tuolloin tilaa.

Jacobina Charlotta Munsterhjelmin päiväkirjaan dokumentoitu sukukirjeenvaihto

Jacobina Charlotta Munsterhjelm syntyi 16. huhtikuuta 1786 Hämeenkyön kartanossa Elimäen pitäjässä itäisellä Uudellamaalla. Hän ryhtyi kirjoittamaan päiväkirjaa 13-vuotiaana toukokuussa 1799. Viimeinen päiväkirjamerkintä on tehty 6. tammikuuta 1801, jolloin Jacobina Charlotta Munsterhjelm oli täyttänyt 14 vuotta. Asiakirjana päiväkirja on ainutlaatuinen, sillä se lienee ainoa meidän päiviimme säilynyt Ruotsin ajan Suomessa kirjoitettu nuoren tytön päiväkirja.

Jacobina Munsterhjelmin isoisä, Turun hovioikeuden varapresidentti Anders Munster oli korotettu aatelissäätyn ja ritarihuoneen

jäseneksi vuonna 1726. Jacobinan isä Anders Gustav Munsterhjelm, päiväkirjan ”rakas isä”, oli puolestaan luonut monien kaltaistensa aatelinuorukaisten tavoin uran armeijassa. Hän erosi kruunun palveluksesta vuonna 1777 Hämeenlinnan rykmentin kapteenina. Jacobinan äiti, Strömforsin ruukinisännän tytär Ester Sofia Nohrström, päiväkirjan ”rakas äiti”, oli äitinsä Ester Sidonia von Raschaun puolelta saarenmaalaista aatelissukua. Jacobina Munsterhjelmin päiväkirjassa isoäiti esiintyy ”äidinäitinä”. Jacobina Munsterhjelmin yhdeksästä sisaruksesta päiväkirjan sivuilla mainitaan ”Anders-veli”, kapteeni Anders Johan Munsterhjelm, ”Otto-veli”, tuolloin kadetti Otto Bernt Munsterhjelm, ”Annette-sisar”, Anna Sidonia Munsterhjelm, ”Ulla-sisar”, Ulrika Sofia Munsterhjelm, ja pikkusisar ”Beata”, Beata Christina Munsterhjelm. Beataa ja Ottoa lukuun ottamatta kaikki muut sisaret olivat päiväkirjan kirjoitusaikana jo aikuisia. Perheen esikoinen Anders oli peräti 22 vuotta Jacobinaa vanhempi. Lisäksi Jacobinan täti Jakobina Sara Nohrström, ”Rehbinder-täti”, ja tämän tytär Ulrika (Ulla) Margareta Rehbinder, ”Ulla-serkku”, viettivät pitkiä aikoja sukulaisensa Munsterhjelmien luona Hämeenkylässä kartanossa.¹⁵

Kirjeillä ja päiväkirjoilla oli 1700-luvun eliittikulttuurissa monta tehtävää ja muotoa. Kirjeitä luettiin ääneen ja perhe- ja seurapiiriuutiset, huhut ja juorut levisivät kirjeitse nopeasti eri puolille sukupiiriä. Kirje kävi myös kasvatusvälineestä. Lapset kirjoittivat vanhemmilleen ja harjoittelivat samalla kirjeenkirjoituksen tekniikkaa ja aikuisten käyttämiä elegantteja puheenparsia. Vanhempien vastaukset sisälsivät moraalisia ohjeita sekä opastusta kirjoitustyyliin ja oikeinkirjoituksessa. Päiväkirjalla saattoi olla samankaltaisia kasvatustavoitteita. Nuori tyttö tai poika kirjoitti muistiin näkemäänsä ja harjaantui samalla kirjoittamisen taidossa. Oli itsestään selvää, että päiväkirja oli tässä tapauksessa kasvattajan vapaasti luettavissa ja kommentoitavissa. Jacobina Munsterhjelmin päiväkirja palveli selvästi edellä mainitua tavoitetta. Almanakkamaisen lyhyissä merkinnöissä ei myöskään ole mitään intiimiä. Vaikka Jacobina kertoo potevansa hankalaa rintataipetta tai odottavansa innolla Loviisassa järjestettäviä tanssiaisia, eivät nämä asiat olleet mitään aikuisilta tai ikätovereilta kätkeytyä salaisuuksia.¹⁶

Jacobina Munsterhjelmin päiväkirjassa mainitaan 107 kertaa Hämeenkylässä kirjoitettu tai siellä vastaanotettu kirje. Pää-

osa kirjeistä oli kahden henkilön välistä kirjeenvaihtoa, mutta joskus kirje oli useiden henkilöiden yhdessä kirjoittama. Toukokuussa 1800 Jacobina kirjoitti kirjeen Otto-veljelle. Myös Rehbinder-täti, Ulla-serkku, Annette-sisar, Ulla-sisar, Jacobinan äiti ja perhetuttava mamselli Fortelin kirjoittivat omat viestinsä Otolle samaan kirjeeseen.¹⁷ Päiväkirjassa mainitaan myös surukirjeet, joiden avulla Munsterhjelmeille tiedotettiin suku- ja ystäväpiirin kuolemantapauksista ja hautajaisista. Munsterhjelmit itse kirjoittivat ja lähettivät surukirjeitä helmikuussa 1800, kun Hämeenkyllän kartanossa asunut äidinäiti oli kuollut.¹⁸

Vilkas kirjeenvaihto oli jo nuorella iällä kunnia-asia. Jacobina oli kirjeenvaihdossa itseään pari vuotta vanhemman Otteliana Adlercreutzin kanssa. Ystävätär asui Boen kartanossa muutaman kymmenen kilometrin päässä lähellä Porvoota, joten yhteydenpito kirjeitse oli luontevaa. Myös siskot ja veljet saivat Jacobinalta kirjeitä, jos he tai Jacobina oleskelivat erossa toisistaan. Aina kirjoittaminen ei onnistunut ensi yrittämällä tottumattomalta Jacobinalta: ”– – kirjoitin tänään Ottelianalle, mutta se mitä kirjoitin, ei kelvannut”.¹⁹ Jacobina ei kerro, ketä kirje ei miellyttänyt, mutta todennäköisesti kyseessä oli tyylisiä ja oikeinkirjoitusta tarkastanut äiti tai vanhempi sisar. Seuraavana päivänä Jacobina merkitsi lyhyesti päiväkirjaansa: ”Kirjoitin [uudestaan] Ottelianan kirjeen”. Pari päivää myöhemmin Jacobina ”sinetöi iltapäivällä Ottelianan kirjeen”. Ehkä kokeneemmat silmät olivat sitä ennen tarkastaneet uudenkin kirjeversion. Matkaan kirje pääsi vasta viiden päivän kuluttua, kun vanhemmat ja Ulla-sisar postittivat omia kirjeitään lähikaupungin Loviisan postikonttorissa. Ottelianan vastaus oli Jacobinan käsissä tasan kuukautta myöhemmin.²⁰

On luonnollista, että päiväkirjassa on eniten mainintoja Jacobinan omasta kirjeenvaihdosta, pääasiassa Otteliana Adlercreutzin, Annettesisaren ja Tukholmassa opiskelevan Otto-veljen kanssa. Jacobina vastaanotti tai kirjoitti yhteensä 54 kirjettä²¹ toukokuun 1799 ja tammi-kuun 1801 välisenä aikana. Hän mainitsee myös Rehbinder-tädin ja Ulla-serkun yksitoista Liivinmaalta saapunutta kirjettä²², joiden tulo nähtävästi huomioitiin erityisellä innolla ja kiinnostuksella koko kartanon väen keskuudessa. Jacobina Munsterhjelmin tädin mies vapaa-herra Bernt Otto Rehbinder oli siirtynyt jo vuonna 1772 Venäjälle, koska ei myssypuolueen ja säätyvallan kannattajana halunnut hy-

väksyä kuningas Kustaa III:n vallankaappausta. Hän sai Venäjän keisarinna Katariina II:lta rahakorvauksen ja maatilan Liivinmaalta.²³ Bernt Reh binder poikineen ei enää palannut Suomeen, mutta hänen Hämeen kylän kartanossa asuneet vaimonsa ja tyttärensä kävivät tiivistä kirjeenvaihtoa Liivinmaalla asuvien Reh binderien kanssa, joihin lukeutuivat Bernt Reh binderin ohella Jacobina Munsterhjelmin serkut Gustav, Bernt ja Anders Reh binder.²⁴

Munsterhjelmien perheen muu kirjeenvaihto jää päiväkirjassa vain hajamainintojen varaan. Jacobina ei kerro mitään äitinsä kirjeenvaihdosta, joka ei selvästikään ollut tyttärien tarkkailtavissa. Isälle saapuneista kirjeistä mainitaan vain muutama Otto-veljen kirje, joissa veli neuvottelee isänsä kanssa yliopisto-opintojen vaihtamisesta sotilasuraan, ja tukholmalaiselta lääketieteen professori Johan Gustaf Acrelilta saapunut kirje, jossa annettiin neuvoja Jacobinaa vaivanneen rintapaiseen hoitoon. Aikuisen Anders-veljen kirjeenvaihdosta ei myöskään tihkunut tietoja teini-ikäisen pikkusiskon päiväkirjan sivuille.²⁵ Voidaan kuitenkin olettaa, että Hämeen kylän kartanon kirjeenvaihto ylitti moninkertaisesti Jacobina Munsterhjelmin päiväkirjassa mainitut kirjeet.

Miksi Jacobina Charlotta Munsterhjelmin perhepiirin kirjeet eivät päätyneet julkisiin arkistoihin?

Ainoakaan Jacobina Munsterhjelmin päiväkirjassa dokumentoiduista lukuisista kirjeistä ei ole säilynyt tai käytettävissä julkisissa arkistokokoelmissa, eikä tiedetä, onko niitä niihin edes tarjottu. Luultavasti kiinnostavia historian todistuskappaleita etsineet historiantutkijat, kansatieteilijät ja arkistonhoitajat ovat niitä kuitenkin selailleet ja arvioineet, sillä sukupiiriin uudempia, pääasiassa 1800- ja 1900-luvulta peräisin olevia asiakirjoja on talletettu lähes yhdeksän hyllymetriä Svenska litteratursällskapetin kokoelmiin.²⁶

Munsterhjelmin suvun hallussa säilynyt Jacobina Charlotta Munsterhjelmin päiväkirja lahjoitettiin niin ikään Svenska litteratursällskapetin arkistoon. Samaan lahjoitukseen sisältyi myös Munsterhjelmin sisaruksille kuuluneita laulelmia (*visor*), mutta ei esimerkiksi kirjeitä.²⁷ Päiväkirjan ”löytäjä” ei kuitenkaan ollut historiantutkija

vaan tuleva kansatieteen professori Bo Lönnqvist, joka julkaisi asiakirjan kommentein varustettuna vuonna 1970. Esipuheessaan Lönnqvist painotti päiväkirjan merkitystä itäsuomalaisesta herraskartanoelämästä kertovana, lähinnä etnologisena ja kulttuurihistoriallisena dokumenttina. Hänestä päiväkirjalla on arvoa ”harvinaisen värittämättömänä ajankuvana”. Bo Lönnqvist mainitsee päiväkirjan omistajaksi iäkkään leskirouva Ingrid Munsterhjelmin ja tämän tyttären Märta Westmanin. Heidän kauttaan päiväkirjan aikaisempi sijoituspaikka voidaan jäljittää perheen kotikartanoon Hämeenkosken Kurjalaaan, johon päiväkirja oletettavasti päättyi osana vuonna 1842 kuolleen Jacobina Charlotta Munsterhjelmin jäämistöä. Jacobina Munsterhjelmin eli naimattomana ja asui sukulaisten luona Kurjalassa koko aikuisikänsä.²⁸

Jacobina Munsterhjelmin oma lapsuudenkoti Elimäen Hämeenkyllän kartanossa sijaitsi Ruotsin ajan lopulla strategisesti kiinnostavalla alueella. Vuonna 1743 solmitun rauhan jäljiltä Ruotsin ja Venäjän välinen raja kulki pitkin Kymijokea, ja Elimäki oli siis Venäjän vastainen rajapitäjä. Elimäen asukkaat todistivat moneen kertaan Ruotsin ja Venäjän välisiä sotatoimia. Kustaan sodan aikana vuosina 1788–1790 monet Elimäen kylät olivat sotanäyttämönä ja piirtyivät myös maan valtiolliseen historiaan. Värälän kylään pystytetyssä ”rauhantemppelessä” solmittiin Kustaan sodan rauha elokuussa 1790.²⁹ Elimäen sotastrateginen asema ei kuitenkaan nähtävästi riittänyt antamaan pitäjän pienen maalaiskartanon väen arkiselle kirjeenvaihdolle sellaista historiallista merkitystä, joka olisi tehnyt kirjeistä varhaisten kansallisten arkistoinstituutioiden silmissä haluttua tavaraa.

Kansallisarkiston kokoelmissa on säilynyt kopiona ainoastaan yksi Munsterhjelmin naispuolisten sisarusten kirjoittama kirje. Kyseessä on 16-vuotiaan Annette Munsterhjelmin veljelleen Anders Munsterhjelmile kirjoittama viesti Kustaan sodan ajoilta, siis ajalta, jolloin pikkusisar Jacobina Charlotta Munsterhjelmin oli vasta parivuotias. Annette Munsterhjelmin kirje tallentui vuonna 1903 osaksi Biographica Munsterhjelmin -kokoelmaa, jonka taidemaalari Hjalmar Munsterhjelmin lahjoitti Kansallisarkistoon. Asiakirjat olivat peräisin suvun omistamasta Tuuloksen Toivoniemen kartanosta, joka oli ollut alkuaan Annette Munsterhjelmin veljen Anders Munsterhjelmin omistuksessa. Lehtitietojen mukaan lahjoitus sisälsi kirjeitä ja Anders

Munsterhjelmin sotavankeutensa aikana Venäjällä vuosina 1789–1790 pitämän päiväkirjan, joka oli ”äskettäin löydetty Munsterhjelmien tilalta Tuuloksesta”.³⁰

Annette Munsterhjelmin kirje sisälsi poikkeuksellisen kiinnostavan Kustaan sodan rintama-arjen kuvauksen vuodelta 1789, ja nähtävästi tästä syystä se valikoitui ainoana perhepiirin naisten kirjoittamien ja vastaanottamien satojen kirjeiden joukosta säilytettäväksi jälkipolville Kansallisarkiston suojissa. Munsterhjelm kuvaa *Biographica* Munsterhjelmiin liitetystä kirjeestään hyvin konkreettisesti ruotsalaisten ”sotilaiden juoksevan hälytysrummun kanssa ja huutavan, että venäläiset ovat yli Hirvikoskella”. Kartanon väki oli uhkavassa tilanteessa yöpukusillaan. ”Rakas isäkin” oli peloissaan ja kehotti perhettä panemaan vaatteet päälle. Annette kuitenkin totesi veljelleen jälkikäteen, ettei hän ”ainakaan enää koskaan pelkää ennen kuin näen venäläiset, sillä minut on pelästytetty niin monta kertaa turhan päiten”.³¹

Samankaltainen sotahistoriallinen ”arvo” motivoi Svenska litteratursällskapetin hallitusta, kun se valikoi tilanomistaja Alfons Spären 1889 seuralle lahjoittamasta aineistosta ainoastaan vuosien 1788–1790 ja 1808 sotakirjeenvaihdon seuran kokoelmiin. Muut yksityisasiakirjat palautettiin lahjoittajalle, koska loppujen ”kirjeiden sisältö oli jotta-kuinkin arvotonta”.³² Tämän selvemmin sotahistorian ja arjen historian välistä arvoeroa ei 1800-luvun lopulla olisi juuri voinut todeta.

Miksi Sophie Creutzin perhepiirin kirjeistä tuli osa Kansallisarkiston kokoelmaa?

Anders Munsterhjelmin puolison Vendela Glansenstiernan kautta Munsterhjelmien sukupiiri yhdistyi muihin kaakkoissuomalaisiin aatelisperheisiin. Vendelan äiti kreivitär Sophie Creutz omisti omalla oikeudellaan Jokelan (myöhemmin Arrajoki) kartanon Nas-tolassa, jossa hän asui tyttärensä kanssa. Vendelan isä Lars Reinhold Glansenstierna oli sen sijaan elänyt jo pitkään maanpaossa nykyisen Saksan alueella Holsteinissa. Kustaa III:ta vastaan suunnatun Anjalan liiton tukijana hänet oli tuomittu poissaolevana kuolemaan, ja hän oli menettänyt aatelisarvonsa ja omaisuutensa. Tyttärensä häävalmis-

teluihin hän pystyi osallistumaan ainoastaan kirjeitse, eikä hän koskaan tavannut vävyään Anders Munsterhjelmia tai liitosta syntyneitä lapsia.³³

Valtionpetturiksi päätyneen Lars Glansenstiernan ohella Sophie Creutzin ja Lars Glansenstiernan läheisten historiallista kiinnostavuutta lisäsi Larsin sisaren Anna Glansenstiernan puoliso kenraali Göran Magnus Sprengtporten. Sprengtportenin välit kuningas Kustaa III:een katkesivat jo 1780-luvulla, ja hän siirtyi valtakunnan vihollisen Venäjän keisarinna Katariina II:n palvelukseen. Ruotsissa hänet tuomittiin poissaolevana kuolemaan osallisuudesta Anjalan upseerisalaliittoon. Anjalan miehistä ja Kustaan sodasta on kirjoitettu 1800-luvulta lähtien lukuisia tutkimuksia niin Ruotsissa, Suomessa kuin Venäjälläkin. Osassa tutkimuksia Sprengtportenin ja muiden kapinallisten suomalaisupseerien tarkoituksiperiä on tarkasteltu kirpeästikin arvostellen, mutta osassa Anjalan miehet ovat saaneet enemmän ymmärtämystä ja jopa ihailua. Varhaisemmassa suomalaisessa historiankirjoituksessa Sprengtportenin ja Anjalan miesten toimissa nähtiin jopa kaikuja suomalaisten heräävistä itsenäistymispyrkimyksistä.³⁴

Anjalan liitto oli yksi varhaisen suomalaisen historiankirjoituksen tärkeimmistä tutkimuskohteista. Ajateltiin, että jos todisteita liittolaisten mahdollisista itsenäistymishaaveista löytyisi riittävästi, Anjalan liitosta voisi muodostua yksi suomalaisen kansallisvaltion synnyn varhaisimmista merkeistä. Siksi sekä tapahtumaan että siihen kytkeytyneisiin henkilöihin liittyvät asiakirjat koettiin tutkimuksellisesti kullannarvoisiksi. Yhdeksi esimerkiksi kiinnostuksesta Anjalan liittoa kohtaan voi nostaa professori Johan Richard Danielson-Kalmarin vuosina 1921–1935 ilmestyneen kuusiosaisen teossarjan *Suomen valtio ja yhteiskuntaelämää 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla I–IV*. Teossarjan 596 sivua kattava toinen osa on kokonaisuudessaan omistettu Kustaan sodalle, Liikkalan nootille, Anjalan liitolle ja liiton hajoamiselle. Lähteinä on käytetty lähes yksinomaan tärkeimpien sotilaspoliittisten toimijoiden, kuten Sprengtportenin, kirjeenvaihtoa ja Ruotsin sota-oikeuden pöytäkirjoja joko alkuperäisinä, asiakirjajäljennöksinä tai lähdejulkaisuina.³⁵

Myös Valtionarkisto (myöhemmin Kansallisarkisto) näyttää pitäneen Anjalan liittoon liittynyttä asiakirjallista kulttuuriperintöä tärkeänä kansallisena aineistona. Suomen valtionarkiston pitkäaikainen

johtaja Reinhold Hausen oli aktiivinen ja vaikutusvaltainen historian-tutkimuksen edistäjä, joka toimi virassaan vuosina 1883–1916. Hänen aikanaan Valtionarkisto sai omat toimitilat Helsingin keskustaan. Samalla arkiston kokoelmat karttuivat tasaista vauhtia, kun tiloihin tehtiin suuria arkistosiirtoja tuomioistuinten, seurakuntien, Senaatin, Valtiosihteerinviraston ja Kenraalikuvernöörin kanslian arkistoista. Samalla Valtionarkistoon hankittiin aktiivisesti yksityisiä arkistoja ja kokoelmia. Hankintoja ohjasivat vahvasti Hausenin näkemykset siitä, miten Valtionarkistoon talletettujen yksityisarkistojen tuli tavalla tai toisella valaista Suomen kansallista historiaa tai ylipäättään kertoa henkilöistä tai suvuista, jotka pitivät Suomea isänmaanaan.³⁶

Reinhold Hausenin aikana Valtionarkistoon lahjoitettiin lukuisia suomalaisista kartanoista kerättyjä yksityisaineistoja, joista osa oli selvästi valittu siten, että ne valottivat juuri Kustaan sotaan ja Anjalan liittoon kytkeytyneitä tapahtumia. Kytökset ”Anjalan miehiin” ja tutkijoiden kiinnostus suomalaisten varhaisimpiin itsenäistymishaluihin saattoivat nostaa myös naisten kirjoittamat kirjeet tai päiväkirjat kansallisen historian näkökulmasta arvokkaiksi dokumenteiksi.

Tammikuun lopussa 1904 Valtionarkistoon lahjoitettiin Nastolan Arrajoen (Jokelan) kartanosta Sophie Creutzin sukupiiriin kuuluneiden henkilöiden kirjeenvaihtoa. Luovutettujen asiakirjojen inventointiluettelon on allekirjoittanut Arrajokea hallinnoinut Eugenie Wrede, joka oli Sophie Creutzin pojantyttärenpojan Rabbe Vladimir Wreden leski. Kokoelmaan kuuluneet kirjeet ovat selvästi olleet osa Arrajoen kartanon sukuarkistoa jo Sophie Creutzin ajoista alkaen 1700-luvun lopulta. Lahjoitus sisälsi tarkkaan valikoidusti muutamia kymmeniä Göran Magnus Sprengtportenin, Lars Glansenstiernan, Sophie Creutzin ja viimeksi mainitun sisarusten sekä äidin kirjoittamia kirjeitä ja Sophie Creutzin kirjoittaman matkapäiväkirjan vuodelta 1795.³⁷ Loput Sophie Creutzin ja Lars Glansenstiernan sukupiirin kirjeistä jäivät nähtävästi Arrajoen kartanoon, joka oli heidän jälkeläistensä hallinnassa aina kartanon päärakennuksen paloon saakka vuonna 1948.³⁸ Jos kartanoa asuneiden Creutzien, Glansenstiernojen ja Wredejen Arrajoelle jäänyt sukuarkiston osa oli vielä tuolloin tallella, se tuhoutui viimeistään tässä tulipalossa.

Valtionarkistoon lahjoitetussa Arrajoen kokoelmassa oli sekä miesten, kuten Göran Magnus Sprengtportenin ja Lars Glansen-

stiernan, että naisten, kuten Sophie Creutzin ja hänen sisarensa Eva Creutzin, kirjoittamia kirjeitä. Asiakirjat oli poimittu siten, että jokainen niistä kertoi jotain Anjalan liittoon sekaantuneiden Sprengtportenin ja Glansenstiernan mielipiteistä ja elämästä. Etenkin naisten kirjoittamat kirjeet oli selvästi valittu palvelemaan vain tätä tarkoitusta. Kirjeistä paljastuva henkilökohtaisen elämän taso oli 1900-luvun historiantutkijoille niin yhdentekevä, että se saattoi johtaa jopa virhetulkintoihin. Professori Danielson-Kalmari siteeraa edellä mainitun teossarjansa ensimmäisessä osassa Göran Magnus Sprengtportenin Sophie Creutzille kirjoittamaa tunteikasta runoa, joka sisältyy Valtionarkistoon lahjoitettuun Arrajoen arkistoon. Danielson-Kalmari tulkitsi runon kertovan Sprengtportenin tulehtuneista väleistä kuningas Kustaa III:een, kun tämä kuvasi runossaan haavaa, jonka ”enemmän leikkaisi omaan sydämeensä kuin matelisi Kustaan edessä”.³⁹ Myöhempi tutkimus on kuitenkin todennut, että runo kertoo Sprengtportenin ja hänen kälynsä Sophie Creutzin välisestä tunnesiteestä, ei valtiollisesta historiasta.⁴⁰

Sukuarkistojen suojista kansalliseksi kulttuuriperinnöksi

Menneisyyden unohtaminen tai menneisyydestä vaikeneminen kiinnostaa sekä menneisyyttä tutkivia että menneisyyden aineistoja tallettavia. Suomen sisällissodan traumoja tutkinut Ulla-Maija Peltonen korostaa, että ihmisillä on aina syytä unohtaa, muuttaa tai parannella menneisyyttään. Näitä tapoja hän kutsuu muistin politiikaksi. Kuolleiden ihmisarvoa tutkimuksen kontekstissa pohtinut hollantilainen historiantutkija Antoon De Baets on puolestaan todennut, että tutkijakin joutuu punnitsemaan tutkimiensä henkilöiden ”oikeutta hiljaisuuteen”. Muistaminen ei ole hänen mukaansa velvollisuus tai pakko. Nykyinen käsityksemme sanan- ja mielipiteen vapaudesta pitää sisälleen myös oikeuden pysyä vaihi.⁴¹

Australialainen arkistonjohtaja Michael Piggott on pohtinut arkistojen osuutta ja vastuuta osana muistamisen ja unohtamisen politiikkaa. Hän toteaa, että joissain tilanteissa unohtaminen saattaa olla jopa terapeutista tai hyödyllistä. Lisäksi hän korostaa, että arkistointi ja asiakirjoihin perustuva tutkimus ovat prosesseja, jotka muuttavat

asiakirjojen ja muistamisen alkuperäistä suhdetta. 1800-luvulta säilynyt yksityiskirje on kirjoitettu vain vastaanottajaa varten, mutta julkaisemalla sen sisällön tutkija muuttaa yksityisessä piirissä syntyneen muiston jaetuksi, tutkimansa ajan yhteiskuntaa kuvaavaksi kollektiiviseksi muistiksi. Tällöin henkilökohtaiseksi tarkoitettu muuttuu yhteiseksi ja jaetuksi.⁴²

Historiantutkimukseen ja arkistointiin liittyvät valinnat, muistaminen ja unohtaminen, ovat myös aikaan sidottuja ja muuttuvia. Länsimainen historiantutkimus keskittyi pitkään asemaansa vakiinnuttaneiden kansallisvaltioiden alkuperän ja kehityksen tutkimukseen. Tärkeintä oli dokumentoida ja tutkia arvokkaiksi koettujen instituutioiden, valtioiden, kansakuntien ja johtajien, historiaa. Lähteiksi valikoitui pääsääntöisesti politiikan ja diplomatian ja henkilötasolla valtiollisten johtajien historiaan kytkeytynyttä arkistoaineistoa, joka täytti normatiivisesti parhaalla mahdollisella tavalla 1800-luvun loppu ja 1900-luvun alkupuolella tehdyn historiantutkimuksen tarpeet. Samalla tuon ajan arkistonhoitajien ja historiantutkijoiden koulutustausta, arvomaailma ja kiinnostuksen kohteet olivat pitkälti yhteneviä. Valtaosa arkistonhoitajista oli koulutukseltaan historioitsijoita ja heitä kiinnostivat asiakirjat, jotka dokumentoivat oman kansakunnan ja erilaisten viranomaisyhteisöjen ja organisaatioiden historiaa.⁴³

Jälkimaailman silmissä arjen dokumentointi nousi arvoon vasta, kun arjen historia ja niin sanotun tavallisen ihmisen historia nousivat tärkeiksi tutkimuskohteiksi toisen maailmansodan jälkeen. Samalla historiantutkijat kiinnostuivat uudenlaisista arkistolähteistä, jotka kertoivat tavallisten ihmisten pyrkimyksistä ja ponnisteluista. Lisäksi muunlaiset menneisyyden jäänteet, kaunokirjalliset tekstit, taide teokset ja rakennettu kulttuuriperintö ovat nousseet arkistoaineistojen rinnalle historiantutkimuksen lähdeaineistoiksi. Arkistonhoitajien professio ja koulutustaustat ovat niin ikään monipuolistuneet, eivätkä arkistonhoitajat välttämättä ole enää itse koulutettuja tutkimaan kansallista menneisyyttä.⁴⁴

Varhemmin historiantutkijoita kiinnostivat etenkin poliittinen historia ja sotahistoria, eikä arkistoihin katsottu tarpeelliseksi koota etenkin naisten yksityisemmän elämän piiriin lukeutuvia arkisia kirjeitä tai päivämerkintöjä. Nähtävästi tästä syystä sekä suomalaisissa että ruotsalaisissa arkistoissa on säilynyt vain vähän 1600- ja 1700-

luvulla eläneiden naisten tai ylipäänsä ihmisten arkielämästä kerto-
via asiakirjoja. Jos 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa olisi ha-
luttu valita toisin, olisivat erityisesti perheiden ja sukujen pidemmän
ajan kuluessa kootut arkistot tarjonneet mahdollisuuden myös nais-
ten kirjoittamien asiakirjojen laajamittaiseen talteenottoon julkisiin
arkistoihin. Yksittäisen ihmisen säilyttämät rakkauskirjeet, hääkutsut
ja todistukset voivat helposti kadota henkilön kuollessa, mutta vuosi-
kymmenien tai vuosisatojen kuluessa kootut sukuarkistot tarjoavat
yleensä parempaa suojaa niiden yhteyteen kootuille eri henkilöiden,
myös naisten, kokoelmille.⁴⁵ Reinhold Hausenin ja hänen aikalaisten-
sa valinnat kertovat kuitenkin siitä, miten suomalaisten ja ruotsalais-
ten kartanoarkistojen suojissa olevista tyttöjen ja naisten aineistoista
vain hyvin pieni osa valittiin siirrettäväksi julkisiin arkistoihin tutki-
joiden ulottuville ja samalla osaksi kansallista kulttuuriperintöä.

Viitteet

- 1 Schwartz & Cook 2002, 16–17.
- 2 Foscarini 2017, 109.
- 3 Harvard & Nilsson 2011, 159.
- 4 Yksityisarkisto; Viranomaisarkisto, Asiakirjahallinnan sanasto, saatavilla
<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Yksityisarkisto> ja
<http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Viranomaisarkisto> (viitattu
31.1.2021).
- 5 Foscarini 2017, 114, 123; Henttonen 2015, 27; Williams 2008, 62–63.
- 6 Dever 2009, 12, 15.
- 7 *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker 1799–1801*; med kommentar
och register utg. Av Bo Lönnqvist. Folklivsstudier VII. Svenska litteratursäll-
skapet i Finland. Helsingfors 1970.
- 8 Henttonen 2015, 16, 23, 27–28.
- 9 Hakala 2014, 265–268; Henttonen 2015, 37, 59; Horsman, Ketelaar & Tho-
massen 2003, 249–250; Kuusanmäki 1994, 285.
- 10 Sjöblad 1997 ja Sjöblad 2009.
- 11 Hætner, Larsson, Sjöblad 1991; Sjöblad 1991; Sjöblad 1997, 9–10.
- 12 Sjöblad 1991, 14.
- 13 Härkönen 1994.
- 14 Yksittäisen naisten arkistoista Helena Arnellin, Ulrika Careniuksen, Agatha
Falckin ja Adelaide von Hauswolffin ja perhe- ja sukuarkistoista Eva Ami-
noffin, Hedvig De La Gardien, Eva Chronsin, Hedvig Nordenskiöldin, Anna
Hällströmin, Johanna von Nicolayn, Maria Paulinin ja Magdalena Piperin
arkistot ja asiakirjat. Härkönen 1994.
- 15 Lönnqvist 1970, 7–9.
- 16 Vainio-Korhonen 2011; Vainio-Korhonen 2012.

- 17 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 9.5.1800.
- 18 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 14.2. ja 16.2.1800.
- 19 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 8.6.1800.
- 20 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 9.–10.6.1800, 15.6.1800 ja 15.7.1800.
- 21 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, *Jacobina Munsterhjelm*ille saapuneet kirjeet 19.5., 29.7., 23.8., 26.6., 5.9., 28.10 ja 24.11.1799 sekä 19.1., 22.2., 25.3., 18.5., 15.7., 19.7., 30.7., 2.8., 8.8., 28.8., 29.9., 10.10., 29.10. ja 26.11.1800; *Jacobina Munsterhjelm*in kirjoittamat kirjeet 9.6., 24.7., 25.7., 26.8., 27.8., 5.9., 3.11., 19.11. ja 13.12.1799 sekä 19.1., 9.2., 4.4., 9.5., 27.5., 9.6., 17.7., 29.7., 1.8., 7.8., 15.9., 22.9., 27.9., 28.9., 13.10., 21.10., 31.10. ja 1.12.1800.
- 22 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 10.9.1799, 29.10.1799, 6.12.1799, 31.3.1800, 11.6.1800, 7.7.1800, 7.10.1800.
- 23 Reh binder 1925, 357–360.
- 24 Lönnqvist 1970, 9.
- 25 *Jacobina Charlotta Munsterhjelm*s dagböcker, 26.9.1799, 26.3.1800, 8.5.1800, 18.5.1800, 21.5.1800 ja 3.12.1800.
- 26 SLS, SLSA 1319 Släkten *Munsterhjelm*s arkiv (1764–1976), luettelotiedot saatavilla <https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLSA+1319/CollectionList> (viitattu 31.1.2021).
- 27 SLS, SLS 950 En nyländsk herrgårdsdagbok 1799–1801 (1966), luettelotiedot saatavilla <https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLS+950> (viitattu 31.1.2021).
- 28 Lönnqvist 1970, Förord, 7, 19–20.
- 29 Oksanen 1985, 216–222.
- 30 Wiipuri 28.11.1903. Katso myös Suomen Wirallinen Lehti 25.11.1903 ja Åbo Tidning 25.11.1903.
- 31 KA, Biographica *Munsterhjelm*, Annette *Munsterhjelm*in kirje veljelleen 2.5.1789.
- 32 Hakala 2014, 318.
- 33 Vainio-Korhonen 2008, 185–260.
- 34 Cederberg 1921; Creutz 1848; Danielson 1898; Rancken 1886; Tigerstedt 1882; Vainio-Korhonen 2008, 15–16, 257; Vallinkoski & Schauman 1955, 137–142, 219–225; Yrjö-Koskinen, Holm 1870.
- 35 Danielson-Kalmari 1921b.
- 36 Hakala, 2014, 320–321; Lybeck 2016, 92–116.
- 37 KA, Kansallisarkiston virka-arkisto I, Lahja- ja talleasiakirjat, Förteckning öfver bref och andra skrifter i Arrajoki arkiv, Lahjoitus 31.1.1904 Eugenie Wrede.
- 38 Arrajoki, Päijät-Häme-wiki, saatavilla <http://www.paijat-hamewiki.fi/wiki/Arrajoki> (viitattu 31.1.2021).
- 39 Danielson-Kalmari 1921a, 324–325.
- 40 Donner 1931, 18–19; Vainio-Korhonen 2008, 104–118.
- 41 De Baets 2009, 150–151, 163–164; Peltonen 2003, 13.
- 42 Piggott 2005, 320–327.
- 43 Eastwood 2017, 11; Harvard, & Nilsson 2011, 167.
- 44 Eastwood 2017, 11.
- 45 Hofman 2005, 148–149.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, KA (Helsinki)

Kansallisarkiston virka-arkisto I

Lahja- ja tallekirjat 1891–1930

Biographica Munsterhjelm

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS)

SLS 950 En nyländsk herrgårdsdagbok 1799–1801 (1966)

Luettelo. Saatavissa: <https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLS+950> (viitattu 31.1.2021).

SLSA 1319 Släkten Munsterhjelm's arkiv (1764–1976)

Luettelo. Saatavissa:

<https://sls.finna.fi/Collection/sls.SLSA+1319/CollectionList> (viitattu 31.1.2021).

Julkaistut alkuperäislähteet

Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801. Med kommentar och register utgivna av Bo Lönnqvist. Folklichsstudier VII. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1970.

Sanomalehdet

Suomen Wirallinen Lehti 1903

Wiipuri 1903

Åbo Tidning 1903

Sanastot ja wikhakemistot

Asiakirjahallinnan sanasto. Kansallisarkiston Arkistowiki.

http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu (viitattu 31.1.2021).

Päijät-Häme-wiki. Päijät-Hämeen kirjastojen kotiseutu-wiki.

<http://www.paijat-hamewiki.fi/wiki/Etusivu> (viitattu 31.1.2021).

Tutkimuskirjallisuus

Cederberg, A. R. 1921. Anjalan liiton johtomiesten vangitseminen. Teoksesa *Historiallinen Arkisto XXIV*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Creutz, Carl Magnus 1848. *Anjala-förbundet: bidrag till dess historia*. Stockholm: Norstedt.

- Danielson, Johan Richard 1898. Klick. Kaarle Henrik. Teoksessa *Suomen uudemmassa historiasta. Ensimmäinen vihko*. Helsinki: Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag.
- Danielson-Kalmari, Johan Richard 1921a. *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla. Kustavilainen aika. Ensimmäinen osa*. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Danielson-Kalmari, Johan Richard 1921b. *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla. Kustavilainen aika. Toinen osa*. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.
- De Baets, Antoon 2009. *Responsible History*. Bergahahn Books: New York, Oxford.
- Dever, Maryanne 2009. Introduction. Teoksessa: Dever, Maryanne, Newman, Sally & Vickery, Ann (toim.) *The Intimate Archive. Journeys through private papers*. Canberra: National Library of Australia.
- Donner, Harry 1931. Brev från Göran Magnus Sprentporten till Sofia Glansenstierna. *Genos* 2(1931), 15–24.
- Eastwood, Terry A. 2017. *Contested Realm: The Nature of Archives and the Orientation of Archival Science*. Teoksessa: MacNeil, Heather & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Santa Barbara, Denver: Second Edition. Libraries Unlimited.
- Foscarini, Fiorella 2017. *Archival Appraisal in Four Paradigms*. Teoksessa: MacNeil, Heather & Eastwood, Terry (toim.) *Currents of Archival Thinking*. Second Edition. Santa Barbara, Denver: Libraries Unlimited.
- Hakala, Petra 2014. *Arkivsamlingarna vid SLS. En spegling av kultursyn och självbild?* Teoksessa: Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra & Korhonen, Mikael (toim.) *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Harvard, Jonas & Nilsson, Torbjörn 2011. *Det offentliga tryck: Källorna som styr svensk historieforskning*. Teoksessa: Förhammar, Staffan, Harvard, Jonas & Linström, Dag (toim.) *Dolt i offentligheten. Nya perspektiv på traditionella källmaterial*. Lund: Sekel Bokförlag.
- Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.
- Hofman, Hans 2005. *The Archive*. Teoksessa: McKemmish, Sue, Piggot, Michael, Reed, Barbara & Upward, Frank (toim.) *Archives: Recordkeeping in Society*. Wagga Wagga, New South Wales: Centre for Information Studies, Charles Sturt University.
- Horsman, Peter, Ketelaar, Eric & Thomassen, Theo 2003. *New Respect for the Old Order: The Context of the Dutch Manual*. *The American Archivist* 2/2003.
- Härkönen, Mirja 1994. *Naisia, asiakirjoja, arkistoja. Suomen naishistorian arkistolähteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hættner, Eva, Larsson, Lisbeth & Sjöblad, Christina 1991. *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige 1650–1989. En bibliografi*. Lund: Lund University Press.

- Kuusanmäki, Jussi 1994. Yksityisluontoiset asiakirjat. Teoksessa: Orrman, Eljas & Pispala, Elisa (toim.) *Suomen historian asiakirjalähteet*. Helsinki: Kansallisarkisto, WSOY.
- Lybeck, Jari 2016. *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historian tutkimuksen edistäjä*. Suomen historian julkaisuja 3. Turku: Turun yliopisto.
- Lönnqvist, Bo 1970. Inledning. *Jacobina Charlotta Munsterhjelmns dagböcker 1799–1801*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1985. *Elimäen historia*. Elimäki: Elimäen kunta.
- Piggott, Michael 2005. Archives and memory. Teoksessa: McKemmish, Sue, Piggot, Michael, Reed, Barbara & Upward, Frank (toim.) *Archives: Recordkeeping in Society*. Wagga Wagga, New South Wales: Centre for Information Studies, Charles Stuart University.
- Rancken, J. Oskar I. 1886. *Från Anjala-förbundets tid*. Wasa: F. W. Unggrens boktryckeri.
- Rehbinder, C. M. 1925. *Ätten Rehbinder genom åtta sekler*. Oslo: Nye norske forlag.
- Schwartz, Joan M. & Cook, Terry 2002. Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory. *Archival Science* 2, 1–19.
- Sjöblad, Christina 2009. *Bläck, ängtligen! kan jag skriva. En studie i kvinnors dagböcker från 1800-talet*. Stockholm: Carlssons.
- Sjöblad, Christina 1997. *Mind vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet*. Stockholm: Carlssons.
- Sjöblad, Christina 1991. Otryckta dagböcker. Teoksessa: Hætner, Eva, Larsson, Lisbeth, Sjöblad, Christina (toim.) *Kvinnors självbiografier och dagböcker i Sverige 1650–1989. En bibliografi*. Lund: Lund University Press.
- Tigerstedt, Karl Konstantin 1882. *Göran Magnus Sprengtportens plan till åstadkommande af Finlands sjelfständighet och hans inträde i rysk tjänst*. Åbo: Öfvertryck å Åbo lycei program 1881–1882.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2012. Oklanderlig franska och skrivsvårigheter – adelsdöttrars edukation i det tidigmoderna Finland. Teoksessa: Kuvaja, Christer & Östman, Ann-Catrin (toim.) *Svärdet, ordet & pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia. Festskrift till Nils Erik Villstrand den 24 maj 2012*. Åbo: Turun historiallinen yhdistys.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2011. Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aateli-naisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit, Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2008. *Sophie Creutzin aika. Aatelisämää 1700-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vallinkoski, J. & Schauman, Henrik 1955. *Suomen historiallinen bibliografia 1926–1950 I*. Käsikirjoja IV:1. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Williams, Caroline 2008. Personal Papers: Perceptions and Practices. Teoksessa: Craven, Louise (toim.) *What are Archives? Cultural and Theoretical Perspectives: A Reader*. Farnham, Burlington: Ashgate.
- Yrjö-Koskinen, Georg Zachris & Holm, K. E. 1870. *Yrjö Maunu Sprengtporten'ista ja Suomen itsenäisyydestä*. Helsinki: Holm.

Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa

Perinnekokoelmien etnisiä ja kielellisiä rajanvetoja Suomessa ja Virossa

Kati Mikkola

📄 <https://orcid.org/0000-0002-6030-8686>

Kansallisvaltioiden muodostamisen taustalla on vaikuttanut ihanne siitä, että valtioiden rajat noudattaisivat kieli- ja kansakuntarajoja.¹ Käytännössä kansallisvaltioiksi kutsutut yksiköt on kuitenkin lähes aina muodostettu alueille, joka ovat monikielisiä ja monikansallisia. Näin on tapahtunut myös Suomessa ja Virossa. Kansakuntien kulttuuriperinnön monikielisyys ja monietnisyys herättää kysymyksen siitä, miten nämä ulottuvuudet ovat näkyneet kansanperinteen² keruussa ja niiden pohjalta syntyneissä arkistokokoelmissa. Miten kielellisiin ja etnisiin vähemmistöihin on perinteenkeruussa suhtauduttu? Keiden perinnettä kokoelmiin on kerätty ja millä kielillä? Millaisia eroja eri vähemmistöjen perinteeseen suhtautumisessa on ollut, ja miten suhtautuminen on muuttunut aikojen saatossa? Arkistoaineistojen tulkintaan ja tutkimuskäyttöön vaikuttaa moni muukin asia kuin vain se, mitä aineistoja arkistojen kokoelmiin on aikojen saatossa päätynt. Miten esimerkiksi arkistolliset ratkaisut, kuten aineistojen kuvailu- ja luokittelutavat, ohjaavat ja asettavat rajoja tutkimukselle? Liittyykö etnisten ja kielellisten vähemmistöjen aineistojen kartoittamiseen eettisiä ongelmia? Mitkä ovat vähemmistöaineistojen tulkinnan keskeiset haasteet?

Tarkastelen artikkelissani etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevien perinneaineistojen keruuta ja arkistointia 1800-luvulta 2000-luvulle. Tarkasteluni kohteena ovat erityisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkiston perinteen ja nykykulttuurin kokoelmat. Niiden osalta tarkastelen erityisesti tekstimuotoista perinneaineistoa, johon kuuluu laajasti eri perinteenlajeja, kuten runoja, lauluja, sananlaskuja, satuja, omakohtaisia muistelmia sekä kuvauksia kansanomai-

sista tavoista ja uskomuksista.³ Lisäksi teen vertailuja muihin suomalaisiin ja ulkomaisiin arkistoihin, erityisesti Tartossa sijaitsevaan Viron kansanrunousarkistoon (Eesti Rahvaluule Arhiiv).

Rakennan artikkelissani kuvaa muuttuvasta arkistopolitiikasta, jonka ulottuvuuksia ovat arkistoaineistojen hankintaan ja kokoelmien muodostamiseen ja luettelointiin liittyvät ratkaisut sekä niiden yhteydet kansallisiin ja kansainvälisiin yhteiskunnallisiin ja tieteellisiin virtauksiin. Artikkelin alkuosassa teen katsauksen arkistotutkimuksen viimeaikaisiin kehityssuuntiin suhteessa laajempaan humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kenttään. Tämän jälkeen tarkastelen SKS:n keruupolitiikan kehitystä ja asiakirjallisen kulttuuriperinnön kokoelmia etnisten ja kielellisten vähemmistöjen näkökulmasta. Havainnollistan rajanvetojen logiikkaa vertailemalla saamelaiden, romanien, suomenruotsalaisten⁴ ja karjalankielisten rooleja SKS:n kokoelmien muodostumisessa ja arkiston hankintapolitiikassa. Sekä suomenruotsalaiset että saamelaiset ovat eri syistä suhtautuneet kriittisesti ryhmänsä luokitteluun ”vähemmistöksi”.⁵ Tässä artikkelissa vähemmistö-termi kuvaa tarkasteltujen ryhmien kokoa suhteessa suomenkieliseen niin sanottuun pääväestöön eikä kytkeydy esimerkiksi ryhmien oikeudelliseen asemaan.

Vertailukohtana SKS:n aineistojen hankintapolitiikalle esittelen Viron kansanrunousarkiston ei-virolaisten aineistojen kokoelmia ja niiden syntyvaiheita. Tämän jälkeen jäsenän vähemmistöjä koskevan perinteen problematiikkaa analysoimalla sitä eri näkökulmista: kuka aineistoja kerää, kenen näkökulmasta ja tiedonintresseistä, mihin arkistoon ja millä kielellä. Lopuksi pohdin kootusti, mitä eettisiä kysymyksiä vähemmistöjä koskevien aineistojen kartoittamiseen ja tulkintaan liittyy.

Arkisto liikkeessä

Arkistoihin ja arkistoaineistoihin liittyvät kysymykset ovat viime aikoina olleet vilkkaan keskustelun kohteena monilla tieteenaloilla. Arkistotieteen merkittävän vaikuttajan Eric Ketelaarin (2016) mukaan viimeksi kuluneiden viidentoista vuoden aikana monitieteinen kiinnostus arkistojä kohtaan on kasvanut: arkiston olemusta ja käsitettä

on pohdittu ja sovellettu esimerkiksi antropologiassa, sosiologiassa, psykologiassa ja filosofiassa sekä historian, kulttuurin, kirjallisuuden ja median tutkimuksessa.⁶ Antropologi Ann Stolerin (2002a; 2002b) arkistolliseksi käännteeksi (*archival turn*) nimeämän ilmiön olennainen ulottuvuus on ollut se, että arkistot on alettu nähdä lähteiden sijaan subjekteina. Arkistoja on alettu tarkastella epistemologisina paikkoina ja kulttuuristen käytäntöjen muodostamina kokonaisuuksina.⁷ Toinen Ketelaarin mainitsema arkistollisen käänteen ilmentymä on arkisto-käsitteen käyttö metaforana mitä erilaisimpien ilmiöiden yhteydessä: ”arkistona” on analysoitu esimerkiksi kaupunkoja, plantaaseja, metsiä, hiekkadyynejä, jäätiköitä, ihmiskehoa, ihmisen perimää, taidetta ja Youtubea. Arkisto-käsitteen metaforinen käyttö on rikastuttanut myös arkistotutkimusta avaamalla uusia näkökulmia siihen, mitä arkisto on ja mitä se voi olla.⁸

Yhteiskunnallisia instituutioita ja valtaa käsittelevien teosten kiittattomiin klassikoihin kuuluu Michel Foucault’n *Archéologie du savoir* (1969, suomeksi *Tiedon arkeologia*, 2005). Tätäkin selvemmin arkistollisen käänteen keskeisenä taustavaikuttajana on toiminut Jacques Derridan teos *Mal d’Archive. Une Impression Freudienne* (1995, englanniksi *Archive Fever. A Freudian Impression*, 1996).⁹ Arkistollisen käänteen myötä eri alojen tutkijat ovat kiinnostuneet yhä enemmän siitä, miten heidän tutkimansa aineistot ovat syntyneet: mitä on tapahtunut ennen kuin aineistot ovat päätyneet arkistoon ja mitä niille on tapahtunut arkistossa.¹⁰

Ketelaarin mukaan arkistollisen käänteen lisäksi arkistotutkimukseen on vaikuttanut myös useat muut humanistis-yhteiskunnallisen tutkimuksen murrokset, kuten kielellinen käänne (*linguistic turn*), sosiaalinen käänne (*social turn*), performatiivinen käänne (*performative turn*) ja representationaalinen käänne (*representational turn*).¹¹ Kullakin käännteellä on oma teoreettinen ja tutkimushistoriallinen taustansa, mutta myös yhtymäkohtia ja limittäisyyttä.

Kielellisen käänteen myötä tutkijoita on alkanut kiinnostaa kysymys siitä, miten tekstit toimivat, sen sijaan, että keskityttäisiin siihen, mitä tekstit merkitsevät. Arkistoaineistot on alettu hahmottaa yhä selvemmin tiettyjä tarkoituksia varten luotuina konstruktioina ja huomiota on alettu kiinnittää lukijoiden tulkintoihin ja tekstien intertekstuaalisiin tasoihin. Nämä ulottuvuudet liittyvät kiinteästi myös

arkistotutkimuksen sosiaaliseen käänteeseen, jonka seurauksena arkistoja on alettu lähestyä säilyttämisen ja varastoimisen sijaan prosessina ja sosiaalisena ja kulttuurisena käytäntönä. Tästä näkökulmasta kiinnostus kohdistuu asiakirjoihin sosiaalisesti konstruoituina artefakteina – siihen, miten asiakirjat ovat syntyneet, miten niitä on valikoitu, miten ne ovat muuttaneet muotoaan ja miten niitä on käytetty aikojen saatossa.¹²

Genre-tutkimuksesta ja puheaktiteoriasta kumpuava performatiivinen käänne on puolestaan tuottanut arkistotutkimukseen havainnon siitä, että aina kun asiakirjoja käytetään, ne myös performoivat jotakin. Tähän dynamiikkaan kuuluu se, että asiakirjat on mahdollista ”keksiä uudelleen” yhä uusissa performatiivisissa yhteyksissä.¹³ Lähelle performatiivisuuden ajatusta tulee myös representaation käsite, jolla on ollut tärkeä rooli erityisesti tutkimuksissa kollektiivisista, sosiaalisista ja kulttuurisista muistoista. Kollektiiviset muistot ovat tietyn ryhmän jakamia, aktiivisesti muisteltuja ja ryhmän identiteetin kannalta olennaisia representaatioita menneisyydestä. Representaationaalisen käänteen myötä arkistotutkimuksessa on korostettu sitä, että arkistot sinällään eivät ole yhteisön sosiaalinen, kulttuurinen tai kollektiivinen muisti. Sen sijaan niitä voidaan käyttää lukemattomin eri tavoin prosessissa, jossa yksilöllisistä muistoista rakennetaan kollektiivista muistamista.¹⁴

Edellä kuvatut neljä tutkimuksen kehityssuuntaa ovat taustana sille, millaisin kysymyksin ja oletuksin lähestyn tässä artikkelissa etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevien asiakirjojen ja kokoelmien muodostumista. Tarkastelen arkistoja sosiokulttuurisina konstruktioina, jotka on muodostettu tiettyissä historiallisissa, kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa olosuhteissa tiettyjä tarkoituksia varten. Lähestymistapani epistemologinen tausta on jo vuosikymmeniä humanistis-yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen vaikuttaneessa sosiaalisessa konstruktionismissa. Ilmaisuihin ”sosiaalinen konstruktio” tuli yleiseen käyttöön amerikkalaisen Peter Bergerin ja saksalaisen Thomas Luckmannin vuonna 1966 ilmestyneestä yhteisteoksesta *The Social Construction of Reality* (suom. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*). Sen lähtökohtana on ajatus siitä, että ihmiset yhdessä tuottavat inhimillisen maailman ja sen sisältämät sosiokulttuuriset ja psykologiset muodostumat, ja yksilöillä on myös kyky muokata ja muut-

taa yhteiskunnallisia instituutioita ja toimintakäytäntöjä. Bergerin ja Luckmannin mukaan yhteiskunnan osana eläminen merkitsee osallistumista sen dialektiikkaan: yhteiskunnan yksittäiset jäsenet samanaikaisesti ulkoistavat oman olemuksensa sosiaaliseen maailmaan ja sisäistävät tämän maailman objektiivisena todellisuutena.¹⁵

Vaikka eri arkistojen toiminnan taustalla on osin erilaisia pyrkimyksiä ja vaikka Suomessa esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston, Kansallisarkiston ja Työväen Arkiston sosiokulttuuriset taustat ovat erilaisia, yhteistä niille on ajatus toimia säilytyspaikkana sellaisille aineistoille, joiden halutaan olevan tutkijoiden käytettävissä ja joiden toivotaan välittyvän seuraaville sukupolville.¹⁶ Arkisto ei ole kuitenkaan luonteeltaan staattinen rakennelma – jonkinlainen passiivinen säiliö tai dokumenttien varasto – vaan järjestelmä, jossa aktiivisesti tuotetaan erilaisia luokitteluja ja tietoa ja joka vaatii jatkuvaa uudelleen kontekstualisointia.¹⁷ Omassa tarkastelussani konstruktionismi on nimenomaisesti tutkimusote, ei niinkään ontologinen väite: kiinnitän huomiota arkistojen sosio-kulttuuriseen rakentumiseen, mutta en väitä, että koko tieteiden kuvaama todellisuus kokonaisuudessaan, esimerkiksi fyysikoiden tutkima aineellinen maailma, olisi pelkkä tutkijoiden luoma sosiaalinen konstruktio.¹⁸

Konstruktionistinen lähestymistapa on omiaan ohjaamaan tarkastelua paitsi siihen, miten ja mistä aineksista arkistokokoelmia on muodostettu, myös siihen, mitä on rajautunut kokoelmien ulkopuolelle – siis siihen, mitä arkistoista puuttuu. SKS:n kirjallisuusarkiston johtajana toiminut Ulla-Maija Peltonen (2015) on esittänyt, että ”arkistojen hiljaisuudet” syntyvät arkiston näkökulmasta ainakin neljällä tapaa: aineistojen hankintapolitiikassa ja aineistokeruiden toteutuksessa; seulonnassa eli siinä, miten aineistoja on seulottu ennen kuin ne päätyvät arkistoon ja miten niitä seulotaan arkistossa; arkistokuvailussa ja luetteloinnissa eli siinä, mitkä asiat valitaan aineistojen kuvailutietoihin ja hakemistoihin; sekä aineistojen käytössä. Viimeksi mainittuun liittyvät paitsi aineistojen käyttöön mahdollisesti liitetyt käyttörajoitukset myös tutkimuksen intressit, jotka joko kohdistuvat tai ovat kohdistumatta tiettyihin aineistoihin ja niiden avaamiin näkökulmiin.¹⁹

Arkiston hiljaisuuksien tutkiminen ei ole ainoastaan kontrafaktuaalista historiaa ja toteutumattomien vaihtoehtojen kartoitusta, sil-

lä parhaimmillaan se voi Peltosen mukaan tuottaa teoreettista tietoa, jota on mahdollista soveltaa niin arkistojen hankintapolitiisissa päätöksenteossa kuin seurantakäytäntöjen, kuvailun, luetteloinnin ja asiakaspalvelun kehittämisessä.²⁰ Arkiston hiljaisuuksia pohdittaessa on myös tärkeää huomata, ettei virallinen arkistonmuodostuspolitiikka kerro koko totuutta – perinnearkistojen aineistoista löytyy myös yllätyksiä. Ne ovat usein tulosta eräänlaisesta ”spontaanikartunnasta”, jonka myötä arkistoon päätyy sellaisiakin aineistoja, joita ei ole tietoisesti etsitty. Yllätyksiä tarjoavat lisäksi sellaiset perintekerääjät, jotka tietoisesti tai tiedostamattaan ovat haastaneet arkiston keruupolitiikkaa joko keräämällä toisenlaista aineistoa kuin on oletettu tai vastaamalla kyselyihin toisin kuin on odotettu.

Reittejä SKS:n vähemmistöaineistoihin

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettiin vuonna 1831 ja alusta lähtien sen toiminta-alaan kuului suullisen perinteen keruu ja tallentaminen. Kansanrunousarkisto perustettiin omana, kirjastosta erillisenä osastonaan 1930-luvulla ja Kirjallisuusarkisto 1970-luvulla. Nykyään näiden arkistojen kokoelmat on yhdistetty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoksi, joka koostuu perinteen ja nykykulttuurin sekä kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmista. Etnisten ja kielellisten vähemmistöjen aineistoista kiinnostunut kohtaa SKS:ssa arkistojärjestelmän, joka sisältää monia kiinnostavia aineistoja, mutta ei oikotietä vähemmistöjä kiinnostavien aineistojen löytämiseen. Perinteen ja nykykulttuurin kokoelmissa etnisten ja kielellisten vähemmistöjen kansanperinneaineistoille ei ole pääsääntöisesti perustettu omia arkistosarjoja.²¹ Yksikkötasolla etnisten ja kielellisten vähemmistöjen perinnettä ja muistitietoa löytyy käsikirjoituksista sieltä täältä ja lisäksi kokoelmiin kuuluu joitakin keräelmiä²², jotka koostuvat yksinomaan tietyn ryhmän, kuten romanien, saamelaisten tai inkeriläisten perinteestä.

Julius ja Kaarle Krohnnin kehittämä maantieteellis-historiallinen menetelmä vaikutti 1800-luvun lopulta lähtien olennaisesti seuran organisoimaan kansanperinteen keruuseen ja kokoelmien järjestämiseen. Menetelmässä pyrittiin selvittämään kansanrunouden alku-

muotoja, kulkeutumisreittejä ja muuntumista vertailemalla kansanrunouden toisintoja. Seuran arkistot järjestettiin siitä lähtökohdasta, että olennaisia muuttujia perinneaineuksen osalta ovat perinteen kotipaikka sekä perinnelaji, jonka luokittelu vakiintui keskeiseksi arkistometodiksi 1900-luvun alussa.²³ Topografiseen luokittukseen merkittiin tiedot paitsi Suomen rajojen sisäpuolella myös Suomen ulkopuolisilla alueilla kerätystä aineistoista. Tietyt koodit johdattavat näin Ruotsin ja Norjan suomalaisseuduilla (O), Vienassa (P), Aunuksessa (Q), Tverin Karjalassa (R), Itä- ja Pohjois-Inkerissä (S), Keski-Inkerissä (T) ja Länsi-Inkerissä (U) kerättyjen aineistojen luo. Suomen rajojen sisäpuolella kerättyjä, etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevia aineistoja etsivälle järjestelmä on mutkikkaampi, eikä esimerkiksi perinnelajiluokitus auta juurikaan eteenpäin. Kuvaavaa on se, että esimerkiksi saamelaiset joiut on luokiteltu samaan luokkaan (b8) karjanhuhuilujen kanssa.

Eräs tapa etsiä kielellisiin ja etnisiin vähemmistöihin liittyviä aineistoja on tehdä asiasanahakuja seuran arkistotietojärjestelmään. Järjestelmä ei kuitenkaan kata kaikkia arkiston aineistoja. Lisäksi osumia löytyy vain niissä tapauksissa, joissa aineistokuvailujen tekijä on kuvannut aineiston käyttämällä etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevia käsitteitä. Kokonaiskuvan saamiseksi jokaisen ryhmän osalta johtolankoja on käytännössä etsittävä erikseen eri kokoelmista – mitään kokoavaa kortistoa, luetteloa tai tietokantaa etnisten ja kielellisten vähemmistöjen aineistojen löytämiseksi ei ole.

Viime vuosina kiinnostus erilaisten vähemmistöjen ja aiemmin tutkimuksissa marginaaliin jääneiden ryhmien tutkimukseen ja niitä koskevien aineistojen kartoittamiseen on lisääntynyt. Taustalla voi nähdä niin postmodernismin, arkistotieteen postkustodiaalisen paradigman kuin konstruktionistisen tietoteorianakin vaikutuksen, joiden myötä humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on alettu suhtautua kriittisesti ”suuriin kertomuksiin” ja ”yhteen ainoaan historiankulkuun”.²⁴ Tutkimuskentän muutos on vaikuttanut siihen, että SKS:ssa on aktiivisesti pyritty kartoittamaan kokoelmassa olevia aineistoja uusista, ajankohtaisia tutkimusintressejä tukevista näkökulmista.²⁵ SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmista on laadittu luettelo ”Saame- ja Lappiaineistot” (Rosa-Mären Magga 2013), jolle odotetaan jatkoa perinteen ja nykykulttuurin kokoelmien

osalta. Inkeri-aineistoja koskevaa luetteloa laaditaan parhaillaan osana arkistotutkija Maiju Putkosen koordinoimaa ”Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun” -hanketta (2018–2020).²⁶ Romani-aineistojen kartoitusta – ja kartuttamista – on puolestaan tehty historiantutkija Panu Pulman johtamassa tutkimushankkeessa ”Suomen romanien historia” (2009–2012) sekä arkistotutkija Risto Blomsterin koordinoimassa hankkeessa ”Romanien kulttuuriperintö: arkistointi, arvostus ja tutkimus” (2016–2018).²⁷ Viimeksi mainitun hankkeen tuloksena on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kansallisarkiston yhdessä Romaniasiaain neuvottelukunnan kanssa perustama ”Suomen romanien arkisto – Finitiko kaalengo arkiivos”, joka kokoaa yhteen tiedot SKS:n ja Kansallisarkiston tiedossa olevista romaneja koskevista arkistomateriaaleista.²⁸ Edistysaskeleista huolimatta kokonaiskuva SKS:n arkiston etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevista aineistoista on kuitenkin edelleen aukkoinen.

Etnisten ja kielellisten vähemmistöjen rooleja SKS:n keruutoiminnassa

Ymmärtääksemme sitä, miksi tietynlaisia aineistoja arkistosta löytyy ja mitä näkökulmia sieltä ”puuttuu”, on syytä kiinnittää huomiota niihin arvoihin ja oletuksiin, joiden ohjaamina vähemmistöjä koskevia aineistoja on kerätty tai jätetty keräämättä. SKS:n kansanrunouskoelmiin liittyvää rajanvetojen logiikkaa ei voi ymmärtää kiinnittämättä huomiota siihen, miksi seura 1830-luvulla ylipäätään syntyi. Nimensä mukaisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustettiin edistämään nimenomaan suomen kielen ja suomenkielisen kansanperinteen ja kirjallisuuden asemaa maassa, jossa hallinnon ja sivistyneistön kieli oli ruotsi. Suomenkielinen perinne ei siis ollut tuohon aikaan valtaapitävien omaa perinnettä, vaan pikemminkin uhanalaisena ja kiireesti pelastettavana pidettyä rahvaan kulttuuria.

Kansanperinteenkeruu jäsenyi jo 1800-luvulta lähtien kiinteäksi osaksi suomalaisen kansakunnan rakentamista. Tämän vuoksi olennaista myös etnisten ja kielellisten vähemmistöjen kohdalla on ollut se, miten niiden on kulloinkin katsottu suhteutuvan ”suomalaisuuteen” ja ”Suomen kansaan”. 1800-luvulta aina 1900-luvun puoliväliin

asti vallinnutta etnisten ja kielellisten rajanvetojen logiikkaa voi havainnollistaa esimerkeillä neljästä ryhmästä: saamelaisista, romaneista, suomenruotsalaisista ja karjalankielisistä. Näiden ryhmien roolit suomalaisen kansakunnan rakentamisessa ovat olleet keskenään hyvin erilaisia.

Saamelaisia, joista vanhoissa aineistoissa käytetään yleisesti termiä lappalaiset, on kohdeltu suomalaisen kansakunnan rakentamisprojektissa tyypillisesti ”Suomen kansaan” kuulumattomana sukukansana. Suomalais-ugrilisiin kieliin kuuluvia saamelaiskieliä puhuvien saamelaisten perinteen keruu onkin liittynyt yleisemmin suomen-sukuisiin kansoihin kohdistuneeseen kiinnostukseen.²⁹ Siinä missä saamelaisiin suhtauduttiin häviämisen alaisena sukukansana, Suomen alueella 1500-luvulta lähtien asuneet romanit luokiteltiin vieläkin selvemmin ”Suomen kansaan” kuulumattomiksi, eikä heidän perinteensä tallentaminen kuulunut SKS:n organisoiman keruun alaan. Perinteenkeruun näkökulmasta romanien perinne näyttäytyi yhteiskunnan laitamilla elävien ihmisten marginaalisena perinteenä, jota vieläpä välitettiin suurelta osin kielellä, jota ulkopuoliset eivät osanneet.³⁰

Viimeaikaiset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että vaikka kansakunnan rakentamisessa romanit suljettiin ryhmänä johdonmukaisesti projektin ulkopuolelle, yksittäisten romanien kertoma suomenkielinen perinne on kelvannut jo varhain SKS:n kansanrunouskokoelmiin ja niistä tehtyihin ainesjulkaisuihin.³¹ Esimerkiksi *Suomen Kansan Vanhat Runot* (SKVR) -julkaisuista (1908–1948, 1997) ja 1960-luvun lopulla luetteloidusta julkaisemattomasta SKVR-kortistosta löytyy 16 romanikertojaa, joiden eksplisiittisesti mainitaan olevan ”mustalaisia”.³² Myös *Suomen Kansan Sävelmät* -ainesjulkaisuun on otettu mukaan romanien laulamia rekilauluja, jotka on kirjattu muistiin ”mustalaistyöltä” ja ”mustalaispojalta”.³³ Romaneja ja myös muiden vähemmistöjen edustajia on ”suomalaisen kansanperinteen” informanteina perinneaineistoissa epäilemättä paljon enemmän kuin on mahdollista saada selville. Mikäli kertojan taustaa ei mainita lähteessä, asiaa on erittäin vaikeaa tai mahdotonta selvittää. Vajavaisinakin tällaisten selvitysten arvo on kuitenkin siinä, että ne tuovat näkyväksi etnisten ja kielellisten vähemmistöjen toimijuutta ja osallisuutta suomalaisesta kulttuurista. Samalla ne vaikutta-

vat myös kuvaan, joka ”suomalaisesta kansanperinteestä” muodostuu kansanperinneaineistojen pohjalta.

SKS:n arkistokokoelmien osalta karjalankieliset, inkeroiset ja inkerinsuomalaiset muodostavat muista tarkastelluista vähemmistöistä selvästi poikkeavan ryhmän siinä mielessä, että heidän perinnettään on 1800-luvulla ja pitkälti myös 1900-luvulla käsitelty suomalaisena kansanperinteenä. Ruotsinkielisten aseman osalta taas erityispiirteenä on se, että 1800-luvulla Suomen kansallisesta eliitistä merkittävä osa puhui äidinkielenään ruotsia, joskin osa heistä muutti kielensä kielipoliittisista syistä suomeksi. Ruotsinkieliset olivat SKS:n alkuvaiheissa vahvasti edustettuina myös seuran kansanrunouden keruun alkuunpanijoina ja toimijoina. Suomen ja ruotsin kielen suhdetta seuran toiminnan alkuaikoina kuvaa hyvin se, että siinä missä kansanrunouden keruu keskittyi suomenkielisen kansanrunouden keruuseen, seuran pöytäkirjat ryhdyttiin kirjoittamaan lyhyen alkuvaiheen jälkeen ruotsiksi³⁴ – oletettavasti siksi, että se oli seuran toimihenkilöille helpompaa ja sujuvampaa.

Koska kansanrunouden keruu keskittyi 1800-luvulla nimenomaan SKS:n ja sen intresseissä olleen suomenkielisen perinteen ympärille, uhkasi maan ruotsinkielinen perinne jäädä tallentamatta. SKS:n perustamista seuranneiden vuosikymmenten kuluessa suomen kielen virallinen asema oli suomenmielisten tuulien puhaltaessa kohentunut, kun taas maan ruotsinkieliseen kulttuuriin ja perinteeseen alettiin liittää lopunajallisuuden tunnelmaa. Tilannetta korjasi vuonna 1885 Suomen kansallisuusoilijan, suomenruotsalaisen Johan Ludvig Runebergin muistoksi perustettu Svenska litteratursällskapet i Finland, joka otti tehtäväkseen ruotsinkielisen kulttuurin edistämisen, mukaan luetuna ruotsinkielisen perinteen keruu ja tallentaminen.³⁵ Max Engmanin (2016) mukaan SLS:n perustaminen oli tärkeä osa suomenruotsalaisen identiteetin rakentamisprosessia: kaksikielisen suomalaisuuden tai Suomen ruotsinkielisten ja riikinruotsalaisten yhteisen ruotsalaisuuden sijaan seurassa pääsi voitolle suomenruotsalaisen omaa kansallisuutta korostanut näkemys.³⁶ Sittemmin ruotsin kielen asemaa maassa turvasi se, että itsenäistymisen jälkeen Suomen perustuslaissa (1922) ruotsi vahvistettiin Suomen toiseksi kansalliskieleksi.³⁷

Eri ryhmien historiallisten roolien vertailu osoittaa, että mistään yhtenäisestä ”SKS:n arkiston vähemmistöpolitiikasta” ei voida 1800-

luvun ja 1900-luvun alkupuoliskon osalta puhua. Yleiskuvaksi muodostuu se, että suomalaisen kansanperinteen keruu on ollut pitkään nimenomaan suomenkielisen – ja sen osaksi luetun karjalankielisen – perinteen keruuta. Huomionarvoista on kuitenkin se, että arkistoaineistot sisältävät myös sellaisia aineistoja, jotka eivät ole olleet keruutoiminnan keskiössä ja aineistoja, joita kokoelmiin ei ole tietoisesti kerätty tai edes erityisemmin haluttu. Monet varhaisista etnisiä ja kielellisiä vähemmistöjä koskevista aineistoista ovat juuri tällaisia.

SKS:n askeleita moninaisen suomalaisen kulttuuriperinnön tallentamiseksi

Perinteenkeruun metodit ja painopisteet muuttuivat olennaisesti 1960-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Suomessa nähty murros oli osa laajaa kansainvälistä liikehdintää. Äänitysteknologian kehitys ja avokelanauhureiden yleistyminen tekivät äänittämällä keruusta aiempaa helpompaa ja edullisempaa, joten äänityksiä pystyttiin tekemään enemmän.³⁸ Kiinnostus muistitietoon kasvoi ja perinnelajiluokituksen mukaisesta määrämuotoisen perinteen keruusta vähitellen luovuttiin. SKS:ssa toteutettiin kenttätöihin perustuvia pitäjakeruita ja ryhdyttiin keräämään kulttuuristen alaryhmien, kuten eri ammattiryhmien, perinnettä. Samaan aikaan tutkijoiden ja arkistotyöntekijöiden kiinnostus maan perinteisten kieli- ja kulttuurivähemmistöjen omaan perinteeseen kasvoi. Keruu- ja tutkimushankkeita edesauttoi se, että myös vähemmistöjen keskuudessa oli aktiivisia toimijoita, jotka edistivät ja tukivat ryhmänsä perinteen tallentamista.

SKS:n arkistokokoelmien muodostumisessa kehityskulut olivat eri vähemmistöjen osalta erilaisia. Vuonna 1972 SKS:n kansanperinteen valiokunnassa käsiteltiin I. Gordinin aloitetta juutalaisperinteen keräyksen käynnistämiseksi. Pöytäkirjan mukaan valiokunta kannatti ehdotusta ja toivoi keruun organisaattorin löytyvän joko Helsingin yliopiston Kansanrunoustieteen tai SKS:n Kansanrunousarkiston toimesta. Suunnitteluvaiheessa valiokunta kehotti kääntymään Helsingin yliopiston Kansatieteen laitoksen puoleen, jolla mainittiin olevan entuudestaan kokemusta juutalaisperinteen tallentamisesta.³⁹ SKS:n osalta tämä tai mahdolliset muutkaan aloitteet eivät konkretisoitu-

neet juutalaisperinteen kokoelmiksi: arkiston aineistoissa juutalaisperinnettä on vain yksittäisinä fragmentteina muiden kokoelmien yhteydessä. Vuosikymmenten kuluessa toteutettuihin teemakyselyihin on niin ikään vastannut vain joitakin juutalaistaustaisia kirjoittajia, kuten Mitä söin tänään -keruun (2013) yhteydessä sapatitaterian hankinnoista, valmistamisesta ja nauttimisesta kertonut naispuolinen vastaaja.⁴⁰ Juutalaisia koskevien aineistojen osalta SKS:n kokoelmat tulevat tulevaisuudessa rikastumaan, kun käynnissä olevan, dosentti Ruth Illmanin johtaman ”Judiska identiteter och deras gränser i dagens Finland – Minhag Finland” -tutkimushankkeen (2018–) haastatteluaineistot liitetään osaksi arkiston kokoelmia.⁴¹

Romaniperinteen osalta asiat etenivät arkistossa toisin jo 1960-luvulta lähtien, jolloin romanien asema nousi Suomessa näkyvästi yhteiskunnallisen keskustelun aiheeksi. Vähemmistöaktivistien piirissä vahvistui ajatus romanien oikeudesta omaan kieleensä ja kulttuuriinsa. Romanien asunto-olosuhteiden ja elinkeinojen muutoksen aiheuttama perherakenteen hajoaminen monen sukupolven perheistä kahden sukupolven perheiksi lisäsi yhteisön sisällä huolta suullisen tradition välittymisestä ja säilymisestä tuleville sukupolville. Yhteiskunnallinen keskustelu heijastui myös tutkijoiden intresseihin, joita aiempien vähemmistöjen assimilaatiopyrkimysten sijaan luonnehti nyt enemmänkin halu oppia tuntemaan pääväestölle tuntemattomaksi jäänyttä, maassa jo satoja vuosia asunutta väestöryhmää.⁴²

1960-luvun lopulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa alettiin ensi kertaa tietoisesti kerätä romanien omaa suullista perinnettä. SKS:n aktivoitumiseen romaniasiassa vaikutti ilmeisesti Mustalaislähetysten julkisesti sanomalehdissä esittämä vetoamus romaniperinteen keräämiseksi.⁴³ Keruutyössä SKS:n keskeinen yhteistyökumppani oli Helsingin yliopiston Kansatieteen laitos ja siellä toiminut tutkija Pekka Laaksonen, josta sittemmin tuli Kansanrunousarkiston johtaja. Arkiston työntekijöiden ja tutkijoiden saamat kontaktit pääkaupungin romaniaktivisteihin ja vähitellen myös muuta miin maakuntien romaneihin toimivat porttina kentälle, jonne aiemmin oli ollut vaikea päästä. Kansanrunousarkiston vuonna 1968 järjestämät kenttäretket Sysmään ja Kauhajoelle olivat merkittäviä avauksia paitsi yleisemmän paikallisperinteen tallentamisen myös romaniperinteen keruun kannalta.⁴⁴

Kansanrunousarkiston organisoimat kenttätyömatkat tuottivat huomattavia äänitettyjä romaniaineistoja, jotka sisältävät haastattelu-puheen lisäksi runsaasti lauluja. Esimerkiksi vuosina 1967–1973 tallioitiin romani-informanteilta noin 1300 suomenkielistä ja 90 romanikielistä laulutoisintoa.⁴⁵ 1960-luvulla alkanut Kansanrunousarkiston yhteistyö romanien kanssa oli pitkäkestoista, ja monilla arkistossa työskennelleillä tutkijoilla oli omat avaininformanttinsa. Tutkijat kävivät haastattelemassa heitä kentällä ja toisaalta romanit kävivät tapaamassa tutkijoita arkistossa.⁴⁶ SKS:n romaniaineistot ovat jatkaneet karttumistaan vuosikymmenten kuluessa sekä useiden romanihaastatteluja tehneiden tutkijoiden avulla että viime aikoina myös romaniyhdistysten ja yksittäisten romanien tekemien aineistoluovutusten muodossa.⁴⁷

Viime vuosina SKS ja sen piirissä toteutetut hankkeet ovat saaneet julkista tunnustusta romaniperinteen tallentamiseksi ja tutkimiseksi tehdystä työstä. *Suomen romanien historian* tutkijat palkittiin Opetusministeriön myöntämällä Tiedonjulkistamisen valtionpalkinnolla vuonna 2013 ja Romaniasiaain neuvottelukunta myönsi seuralle Paarkiba-tunnustuksen vuonna 2014. Suomalaiskansallisen kulttuuriperinnön rajanvetojen kannalta merkille pantavaa on se, että viimeksi mainittu tunnustus annettiin nimenomaan seuran ”ansiokkaasta työstä sijoittaa romanien kansanperinteet osaksi kansallista kulttuuriperintöä”. Palkintoperusteissa todetaan SKS:n pitkäaikainen työ romanien kulttuuriperinteen keräämisessä ja tutkimisessä. SKS:n kerrotaan voittaneen romanien luottamuksen, jonka myötä sen koelmiin on muodostunut ”merkittävä ja kenties laajin romaneja koskeva arkisto”. Palkintoperusteissa otetaan kantaa myös siihen historia- ja Suomi-kuvaan, jota arkistotoiminnalla luodaan: ”Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintafilosofia on tuottanut yhtenäiskulttuurin sijasta myös historiassa integroitunutta kansakuntaa, jossa romaniväestöllä on oma legitimi paikkansa.”⁴⁸

Siinä missä SKS on ollut 1960-lähtien aktiivinen toimija romanien kulttuuriperinnön tallentamisessa, saamelaisen kulttuuriperinnön tallentaminen on keskittynyt pääasiassa muille organisaatioille. 1960–1970-lukujen kenttätyöinnostuksen myötä syntyneitä laajoja saamelaisaineistoja kuuluu esimerkiksi Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkiston (HKT-arkisto) TKU-kokoel-

miin.⁴⁹ Saamelaiset ovat olleet myös itse aktiivisia kulttuuriperintönsä tallentamisessa, mistä on osoituksena esimerkiksi Saamelaismuseon perustaminen 1950-luvun lopulla.

Uudempien etnisten ja kielellisten vähemmistöjen kertomusten taltioimiseen ryhdyttiin SKS:ssa 1990-luvulla. Ensimmäinen laaja maahanmuuttajien elämäkertoja koskeva keruuhanke toteutettiin SKS:ssa vuonna 1997 yhteistyössä Suvaitsevaan Suomeen -projektin kanssa. Keruuilmoitus julkaistiin suomen lisäksi ruotsiksi, ranskaksi, venäjäksi, albaniaksi, arabiaksi, persiaksi, kurdiksi, vietnamiksi, serbo-kroaatiksi/bosniaksi ja somaliksi. Vastaukset oli mahdollista kirjoittaa omalla äidinkielellään. Elämäkertoja saatiin 73 ja niiden kirjoittajat edustivat 25 kansallisuutta.⁵⁰

Vuonna 2016 avautunut sähköinen keruualusta Muistikko⁵¹ merkitsi seuran keruuhistoriassa jälleen uutta kielipoliittista askelta: alusta on toteutettu paitsi suomeksi myös arabiaksi, englanniksi, pohjoissaameksi, ruotsiksi ja venäjäksi. Siinä missä 1990-luvulla tavoiteltiin maahanmuuttajien elämäkertoja, 2010-luvulla ryhdyttiin hakemaan ylipäättään kuvauksia elämästä Suomessa, muillakin kuin suomen kielellä.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategiassa 2013–2017 seuran tehtäväksi määriteltiin tehdä ”suomalaista kulttuuria ymmärrettäväksi” ja se, että ”suomalaiset ovat tietoisia ja ylpeitä moninaisesta kulttuuriperinnöstään osana maailmankulttuuria”.⁵² Vuosille 2018–2022 tehdyn strategian mukaan ”SKS:n tarkoituksena on edistää, tutkia ja tehdä tunnetuksi suomalaista kulttuuria – erityisesti kieltä, kirjallisuutta ja kansanperinnettä.” Kohtaa tarkennetaan lisäämällä, että ”Seura syventää tietoutta kulttuuristen ilmiöiden monimuotoisuudesta.”⁵³ Ainakin keruutavoitteiden tasolla painopiste on siis siirtynyt ”tyypillisen suomalaisuuden” etsimisestä moninaisuuden ja kulttuurien välisten vuorovaikutussuhteiden kartoittamiseen. Keruusiin vastanneiden osalta etnisten ja kielivähemmistöjen edustajat ovat kuitenkin edelleen harvassa.

Vaikka suomalaisuuden rajat ja sisältö ovat parin vuosisadan saatossa muuttuneet, suomalaisuus on SKS:n toiminnassa edelleen keskeinen ja toimintaa jäsentävä ulottuvuus. Käsitukset Suomesta ja suomalaisuudesta vaikuttavat yhä siihen, kenen perinnettä ja muistitietoa arkiston kokoelmiin kerätään. SKS:n arkiston kokoelmat kytkeytyvät

kansalliseen kontekstiin mitä moninaisimmin tavoin – esimerkiksi siten, että kokoelmia kuvataan ”huomattavaksi kansallisomaisuudeksi”.⁵⁴

Viron kansanrunousarkistossa tehtiin toisin

Tartossa sijaitseva Viron kansanrunousarkisto (Eesti Rahvaluule Arhiiv⁵⁵) perustettiin maan ensimmäisen itsenäisyyden aikana vuonna 1927. Alkuvaiheessa kokoelmiin koottiin useiden eri yhteisöjen ja yksityishenkilöiden kokoelmiin aiemmin kuuluneita kansanperinneaineistoja. Varhaisissa, jo ennen arkiston perustamista kerätyissä aineistoissa, kuten Jakob Hurtin (1839–1907) ja Matthias Johann Eisenin (1857–1934) kokoelmissa, oli vironkielisten aineistojen ohella myös muiden kuin virolaisten ja vironkielisten perinnettä, joka myös myöhemmissä vaiheissa jätettiin osaksi näitä kokoelmia. Vähitellen kokoelmien muodostamisessa päädyttiin kuitenkin toisenlaiseen ratkaisuun. Vaikka Suomen tapaan kansanperinteen keruuta motivoi kansallisuusaaite ja keruun pääasiallisena kohteena oli tämän mukaisesti virolaisten vironkielinen perinne, aineistoihin kertyvistä muiden ryhmien perinteestä ryhdyttiin muodostamaan omia arkistosarjoja.⁵⁶

Ensimmäisen itsenäisyyden ajalla arkistoon perustettiin omat arkistosarjansa venäläisen, latvialaisen, saksalaisen, ruotsalaisen, inkeriläisen, vatjalaisen, suomalaisen, liettualaisen, juutalaisen ja romanien perinteen aineistoille. ”Ei-virolaisten” kokoelmien muodostamista tutkinut Kristi Salve on todennut, että kokoelmien muodostamisessa kriteerinä oli toisinaan perinteen kieli, toisinaan kansallisuus. Kokoelmissa ei siis ole kyse topografisesta aineistojen luokittelusta, sillä esimerkiksi latvialaisen perinteen kokoelmasta (ERA, Läti) osa on kerätty Latviassa ja osa Virossa, saksalaisen perinteen kokoelmasta (ERA, Saksa) osa Saksassa ja osa Virossa. Kokoelmiin kuuluu siis aineistoa, joka ei edusta sen enempää Virossa eläneiden etnisten ja kielellisten vähemmistöjen kuin suomalais-ugrialaisten kansojenkaan perinnettä. Kokoelmiin kuuluu myös erikseen pieni, 133-sivuinen eri kansallisuuksien perinteestä muodostuva kokoelma (ERA, Mitmesugused rahvad), joka sisältää lähinnä kurioositeetteja muun muassa

englantilaisesta, kiinalaisesta, ranskalaisesta, italialaisesta ja tataarien perinteestä.⁵⁷

Hakemistona ei-virolaisiin aineistoihin toimii Teised rahvad Eestis -kortisto, johon on koottu tiedot Virossa kerätyistä ei-virolaisen perinteen aineistoista 1850-luvulta lähtien. Kortistoa on täydennetty 1990-luvulle saakka. Aineistot sisältävät sekä vironkielistä että muilla kielillä taltioitua perinnettä. Tämän lisäksi aineistojen etsimisessä auttaa Teised rahvad -kortisto, jossa on tiedot muualla kuin Virossa kerätystä aineistosta sekä kortisto perinteen esittäjistä ei-virolaisissa aineistoissa. Viimeksi mainitun osalta venäläisen perinteen taitajat on koottu omaan kortistoonsa heidän suuren määränsä vuoksi.

Viron kansanrunousarkiston kokoelmiin kuuluvien ei-virolaisen perinteen kokoelmien taustat ja syntyvaiheet vaihtelevat. Itsenäisyyden alkuvuosina syntyneiden kokoelmien taustalla ei ollut systemaattista pyrkimystä Virossa tai sen lähialueilla elävien kansojen ja kieliryhmien perinteen tallentamiseen. Keruu oli sattumanvaraista ja määrät pieniä, lukuun ottamatta melko laajoja saksankielisen perinteen kokoelmia. Toista maailmasotaa edeltäneinä vuosina Virossa eläneiden etnisten ja kielellisten vähemmistöjen perinteen tallentaminen sai aiempaa systemaattisempia muotoja. Vaikka aineistoja keräsivät useat kerääjät, kokoelmien muodostumiseen vaikutti suuresti tiettyjen yksittäisten tutkijoiden ja kansanperintekerääjien tutkimusaiheet ja kiinnostuksen kohteet.⁵⁸

Kansanrunousarkiston johtajana toimineen Oskar Looritsin (1900–1961) kiinnostus venäläiseen perinteeseen selittää osaltaan sitä, että venäjänkieliset kokoelmat (ERA, Vene) muodostavat arkiston laajimmat ei-virolaisen perinteen kokoelmat ensimmäisen itsenäisyyden ajalta. Siinä missä aiemmin kansanrunouden tutkimuksessa oli korostettu saksankielisen kulttuurin vaikutusta virolaiseen kansanperinteeseen, Loorits korosti venäläisen perinteen merkitystä vertailukohtana virolaisille perinneaineistoille. Loorits näki erityisesti setot ryhmänä, jonka kautta venäläinen perinne ja sen välittämät bysanttilaiset kulttuuriset vaikutteet levisivät Viroon. Useimpien muiden ei-virolaisten arkistosarjojen synnyssä keskeinen rooli on ollut kielitieteilijänä tunnetulla Paul Aristella (1905–1990), joka työskenteli kansanrunousarkistossa vuosina 1927–1931. Tämän jälkeenkin Ariste toimitti aineistoja kokoelmiin ja kannusti Tarton yliopiston

suomalais-ugrialaisten kielten professorina eri suomalais-ugrilaisia kansoja edustavia opiskelijoitaan oman perinteensä tallentamiseen.⁵⁹

Ei-virolaisten kokoelmien sisältö ja fokus vaihtelevat tapauksen mukaan. Esimerkiksi suppea 80-sivuinen suomalaisen perinteen koelma (ERA, Soome) sisältää yksinomaan Paul Aristen muistiinmerkitsemää aineistoa. Muistiinpanot on tehty pääosin Suomessa, jokunen myös Virossa, Hampurissa ja Pietarissa. Papereista löytyy muistiinpanoja lastenpelotuksista rivoihin lauluihin. Hiukan yllättäen suuri osa aineistosta on kaskuja ja anekdootteja akateemisista suomalaisista. Jutuissa seikkailevat muun muassa Väinö Salminen, E. N. Setälä, Lauri Kettunen, Viljo Mansikka, Kalle Väisälä ja Kaarle Krohn.⁶⁰

Toinen maailmansota muutti ratkaisevasti Viron vähemmistöjen kenttää. Moni maan perinteinen vähemmistö katosi: saksankielinen väestö poistui maasta Molotov–Ribbentrop-sopimuksen tuloksena, valtaosa ruotsinkielisistä pakeni Ruotsiin ja suurin osa maan juutalaisista ja romaneista surmattiin saksalais miehityksen aikana. Harvat pakoon päässeet juutalaiset eivät palanneet Viroon. Paul Ariste esitti artikkelissaan vuonna 1932 toiveen siitä, että balttiansaksalaiset organisoisivat itse oman kansanrunoutensa keruuta.⁶¹ Yhteiskunnallisen asemansa puolesta heillä olisikin ollut tähän hyvät edellytykset. Historian kulku oli kuitenkin toisenlainen. Viron ensimmäisen itsenäisyyden aikana balttiansaksalaisten parissa kerätyt perinneaineistot – kuten myös osa muista vähemmistöaineistoista – ovat erityisiä juuri siksi, ettei kyseisiä vähemmistöjä enää toisen maailmansodan päätyttyä Virossa ollut.

Toisen maailmansodan lopputuloksena Virosta tuli osa Neuvostoliittoa, ja Viroon muutti uutta venäjänkielistä väestöä, joka erosi maan perinteisestä venäjänkielisestä väestöstä.⁶² Neuvostoliiton vaikutus perinteeneruuseen näkyi suomalais-ugrialaisten kansojen parissa tehdyn keruutyön vilkastumisena, sillä matkat itään olivat aiempaa helpompi järjestää.⁶³ Arkistoon perustettiin uusi suomalais-ugrialaisten perinteen arkistosarja (RKM, Soome-Ugri). Sen sijaan useiden aiemmin omina arkistosarjoinaan arkistoitujen ryhmien, kuten juutalaisten, romanien ja latvialaisten, perinne koottiin jatkossa yhteen uuteen, eri ryhmien perinteestä koostuvaan arkistosarjaan (RKM, Mitmesugused rahvad).⁶⁴ Vuosina 1945 ja 1952 suoritettiin li-

säksi kansanrunousarkiston käsikirjoituskokoelmien, luetteloiden ja valokuvien sensurointi, jossa ideologisesti epäilyttävinä ja säädyttöminä pidetyt aineistot poistettiin, leikattiin tai tehtiin muutoin luku-kelvottomiksi.⁶⁵ Aivan kaikkia aineistoja ei kuitenkaan sensuroitu, sillä esimerkiksi suomalaisen perinteen kokoelmassa (ERA, Soome) ei ole kontrollimerkintöjä.

Kuten Suomessa, myös Virossa äänitystekniikan kehitys muutti 1960-luvulta lähtien keruutapoja. Uusilla laitteistoilla äänitettiin aiempaan tapaan sekä virolaista että ei-virolaista perinnettä. Suomalais-ugrialaisten kansojen keskuuteen tehdyillä keruumatkoilla folkloristit liikkuvat usein yhdessä kielentutkijoiden kanssa. Lisäksi aineistoja kertyi studioäänityksistä, joita tehtiin Virossa vierailevien kansanperinteentaitajien kanssa. Näiden äänitysten järjestäjänä toimi 1970- ja 1980-luvuilla erityisesti etnomusikologi Ingrid Rüütel, jonka merkitys erityisesti suomalais-ugrialaisten kansojen musiikkiperinteen tallentamisessa on ollut muutoinkin suuri.⁶⁶

Viro itsenäistyi uudelleen vuonna 1991, mitä seuranneena vuosikymmenenä ”ei-virolaisten” aineistojen kertyminen Viron kansanrunousarkiston kokoelmiin oli Kristi Salven (2000) arvion mukaan vähäistä.⁶⁷ Vuodesta 1992 lähtien kertyneitä aineistoja tarkasteltaessa kokoelmiin kuuluu kaikkiaan noin pariinkymmeneen eri kansallisuuteen liitettyjä aineistoja australialaisista portugalilaisiin, hanteista ja manseista saamelaisiin ja mordvalaisiin. Virossa elävät kielivähemmistöt näkyvät jonkin verran myös viime vuosikymmenten aineistoissa. Esimerkiksi 1990-luvulla on kerätty koululaisperinnettä sekä viron- että venäjänkielisistä kouluista.⁶⁸ 2000-luvulla toteutetuissa koululaisperinteen keruissa on puolestaan ollut mukana muun muassa tarttolainen venäjänkielinen koulu, helsinkiläisen Roihuvuoren koulun eestiläinen luokka ja Viron rannikon vanhojen ruotsalaisalueiden kouluja.⁶⁹ Yksittäisiä venäjänkielisiä aineistoja ja informantteja löytyy monista viimeaikaisistakin kokoelmista, esimerkiksi Mall Hiimäen 2000-luvulla keräämistä kalendaariperinteen aineistoista.⁷⁰ Arkiston itseymmärryksestä kertoo se, että arkiston internetsivuilla Viron kansanrunousarkiston kuvataan olevan ”folkloren keskusarkisto Virossa” – ei siis esimerkiksi virolaisen folkloren arkisto. Arkiston esittelyssä mainitaan myös erikseen arkiston ”ei-virolaiset” ja sukukansojen perinnettä sisältävät kokoelmat.⁷¹

Pohdittaessa syitä Viron kansanrunousarkiston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perinnekokoelmien eroihin huomio kiinnittyy ainakin kolmeen olennaiseen tekijään. Ensinnäkin olennaisia ovat erilaiset poliittiset ja yhteiskunnalliset olosuhteet, jotka selittävät esimerkiksi sitä, miksi Viron kansallisarkiston kokoelmissa suomalais-ugrilaisten kansojen kokoelmilla on huomattava merkitys. Toiseksi merkitystä on ollut yksittäisillä tutkijoilla ja arkiston työntekijöillä, joiden osalta esiin nousee erityisesti Paul Aristen kiinnostus erikielisiin perinneaineistoihin. Kolmanneksi eroihin vaikuttaa myös se, että Suomessa perinneaineistojen arkistointi on hajautunut useammalle instituutiolle kuin Virossa. Suomessa etnisten ja kielellisten vähemmistöjen perinneaineistoja kuuluu SKS:n arkiston lisäksi muun muassa Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa sijaitsevan Saamelaisen kulttuuriarkiston, Kansallisarkiston osana Inarin Sajoksessa toimivan Saamelaisarkiston, Svenska litteratursällskapet i Finlandin (SLS), Tampereen yliopistoon kuuluvan Kansanperinteen arkiston, Turun yliopistoon kuuluvan HKT-arkiston sekä Kansallisarkiston ja Kotimaisten kielten keskuksen kokoelmiin.

Suomen ja Viron vertailu osoittaa, että kansakunnilla on tyypillisesti tiettyjä vähemmistöjä, jotka edustavat heille historiaa, sukulaisia, sisäistä rajanvetoa ja ulkoista rajanvetoa: saamelaiset ja muut suomalais-ugrilaiset kansat ovat olleet suomalaisille ja virolaisille sukulaisia. Karjalaiset ovat edustaneet suomalaisille historiaa siinä missä setot ovat olleet sitä virolaisille. Romanian roolina on ollut kummassakin maassa olla sisäisen rajanvedon vähemmistö – sitä ovat jossain mielessä olleet myös paikalliset eliitit, kuten Virossa saksankieliset ja Suomessa osa ruotsinkielisestä väestöstä. Ulkoisen rajanvedon ryhmiä ovat olleet omien rajojen ulkopuolella elävät kansat, joiden perinnettä on kertynyt arkistojen kokoelmiin lähinnä kuriositeetteina.

Kuka kerää, kenen näkökulmasta, miksi ja mihin arkistoon?

Arkistojen vallankäyttöön liittyvän kysymyksen ”mitä tietoa pidetään arvokkaana ja säilyttämisen arvoisena?” voi asettaa myös hiukan toisin kysymällä ”kenen tietoa pidetään arvokkaana ja säilyttämisen

arvoisena?” Arkistojen valta ja vastuu juontavat juurensa siitä, että kulttuuria sellaisenaan ei voi säilöä – arkistoinnissa kyse on aina kulttuurin manifestaatioista, jotka valitaan tai jätetään valitsematta osaksi kokoelmia. Sosiokulttuurisina konstruktioina arkistot ovat koko ajan liikkeessä: ne ovat kulttuurin tuottamisen ja uusintamisen paikkoja, joissa tehdään jatkuvasti päätöksiä siitä, keiden tarinat ovat muistamisen ja säilyttämisen arvoisia, missä muodossa ja keiden näkökulmasta esitettyinä.⁷²

Arkistoihin päätyneille etnisiä vähemmistöjä koskeville perinneaineistoille on kansainvälisestikin tarkastellen tyypillistä, että ne ovat syntyneet enemmän tai vähemmän muiden kuin kyseiseen ryhmään kuuluvien näkökulmasta. Kyse voi olla ensinnäkin pääväestön omasta, tiettyä vähemmistöä koskevasta perinteestä ja toiseksi pääväestön tiedonintressien ohjaamana kerätystä vähemmistöjen perinteestä. Kolmanneksi kyse voi olla siitä, että vähemmistöjen perinnettä ovat keränneet pääväestön edustajat, ja neljänneksi ylipäätään siitä, että perinteen keruusta ja aineistojen arkistoinnista ovat vastanneet pääväestön edustajiksi mielletyt instituutiot ja toimijat. Seuraavassa tarkastelen esimerkkejä näistä neljästä ulottuvuudesta.

Ensimmäisen osalta voidaan todeta, että pääväestön kertomaa, vähemmistöjä koskevaa perinnettä löytyy SKS:n perinnekokoelmista melko paljon, mutta näiden aineistojen osalta kyse on siis nimenomaan pääväestön perinteestä. Esimerkiksi eri puolilta Suomea tallennetut kaskut, joiden aiheena on kiertävien ”mustalaisten” ja maaseudun väestön kohtaaminen, kertovat enemmän pääväestöstä kuin romanikulttuurista.⁷³ Pääväestön perinteessä eli suomalaisen kansanperinteen aiheena romanit näyttäytyvät ennen kaikkea stereotyyppisinä mustalaisina, joita kuvaillaan taikauskoisiksi, helposti huijattaviksi ja varastamaan taipuvaisiksi.⁷⁴ SKS:n kokoelmissa romaneja koskeva aineisto oli aina 1960-luvulle asti pääasiassa tällaista pääväestön näkökulmaa edustavaa perinnettä. Huomionarvoista on, etteivät yhdenkään suomalaisen 1800-luvun tai 1900-alun romanientusiastin kokoamat romaniaineistot päätyneet seuran kokoelmiin, vaikka osalla heistä oli muutoin kontakteja seuraan.⁷⁵ Kun pääväestöön kuulunut työmies Matti Simola 1950-luvun lopussa lähetti oma-aloitteisesti arkistoon lapsesta asti romanien parissa muistiin merkitsemäänsä romanien omaa perinnettä, sitä pidettiin ”outona” ja ”erikoisena”, koska

se ei sopinut suomalaisen kansanperinteen perinnelajiluokkiin ja teemoihin.⁷⁶

Toisen ulottuvuuden osalta voidaan huomata, että usein kansanrunouden tutkijat ovat olleet kiinnostuneita tietyn vähemmistön perinteestä siksi, että sen on katsottu kertovan jotakin kiinnostavaa pääväestön perinteestä ja esimerkiksi kulttuurivaikutteiden leviämisestä ryhmältä toiselle. Kuten mainittua, Virossa esimerkiksi kiinnostus setojen perinteeseen on kummunnut osaltaan juuri siitä, että heidät on nähty yhtäältä virolaisen muinaisuuden edustajina, toisaalta bysanttilaisten ja venäläisten vaikutteiden välittäjinä virolaiseen perinteeseen.⁷⁷

Kiinnostus kulttuuripiirteiden levinneisyyteen on ollut tärkeässä roolissa myös yleisemmin sukukansojen tutkimuksessa niin Virossa, Suomessa kuin muuallakin. Suomessa autonomian ajalla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tehtyjen perinteenkeruumatkojen ja saamelaisia käsittelevien tai sivuavien tutkimusten perusteella tutkijoiden kiinnostus kohdistui erityisesti kieleen, kansanuskoon ja musiikkiin, erityisesti saamelaisille tyypillisiin joikuihin. Muita kuin saamelais-alueita koskevissa yhteyksissä ”lappalaisiin” viitataan toistuvasti esimerkiksi silloin, kun kuvataan alueiden aiempaa asustushistoriaa ja kulttuurista vuorovaikutusta. Tällaisia ovat esimerkiksi maininnat eri puolilla Suomea muistiinmerkityistä paikannimistä, niihin liittyvästä kertomusperinteestä sekä saamelaislainoista Suomen murteissa.⁷⁸ 1800-luvulla tieteessä puhutti myös kysymys suomalaisten ja sen sukukansojen ”alkukodista”, joka sijoitettiin Aasiaan. ”Suomalaisten” ja ”lappalaisten” katsottiin olevan lähtöisin samoilta seuduilta, joilta heidän oletettiin vaeltaneen nykyisille asuinsijoilleen.⁷⁹

Romanien rooliin kulttuuripiirteiden välittäjinä ei vielä 1800-luvun tai 1900-luvun alkupuoliskon suomalaisessa kansanrunoudentutkimuksessa kiinnitetty eksplisiittistä huomiota, mutta kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa toistuu paitsi toive romaniperinteen intialaisten juurien löytämisestä myös pelko siitä, että omaksuessaan pääväestön perinteen romanit ”pilaavat” sen.⁸⁰ SKS:n varhaisissa perinneaineistoissa romanien ”oma perinne” on läsnä ainoastaan ”suomalaisina” pidettyihin aineistoihin kätkeytyvinä fragmentteina.⁸¹ Keruun kohteena oli ”suomalainen” perinne, jonka osalta romanit esiintyvät aineistoissa pääsääntöisesti joko pääväestön kerronnan kohteena tai suomalaisena pidetyn perinteen kertojina.

Kolmas tapaus johdattaa huomioon siitä, että vähemmistöjen perinnettä koskevien aineistojen osalta tärkeitä ovat paitsi kysymykset siitä, mitä ja miksi kerätään, myös kysymys siitä, kuka kerää. SKS:n aineistoissa suurin osa etenkin varhaisimmista vähemmistöjen perinnettä koskevista aineistoista on ryhmään kuulumattomien kerääjien muistiin kirjaamaa ja tallentamaa. 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla esimerkiksi saamelaista perinnettä kansallisiin keruuorganisaatioihin välittäneistä hyvin harvat olivat itse saamelaisia. Autonomian ajalla poikkeuksen muodosti Pedar Jalvi (1888–1916, tunnettiin myös nimellä Pekka Pohjansäde), joka oli myös maan ensimmäinen saamelainen kirjailija. Hän lähetti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle muun muassa kotiseudultaan Utsjoelta keräämiään satuja ja uskomustarinoita sekä naima- ja häätapojen kuvauksia. Kokoelma sisältää myös vertailevan kuvauksen taivalkoskelaisten ja saamelaisten hääperinteistä. Aineistot on kirjoitettu osin saameksi, osin suomeksi.⁸²

Myös Virossa suuri osa muiden kansojen ja vähemmistöryhmien perinteestä on ryhmään kuulumattomien keräämää, joskin tilanne vaihtelee ryhmästä riippuen. Esimerkiksi ensimmäisen itsenäisyyden ajalla syntynyt 700-sivuinen juutalaisen perinteen kokoelma (ERA, Juudi) on pääosin juutalaistaustaisten yliopisto-opiskelijoiden ja osin myös Tarton juutalaisen koulun oppilaiden keräämää. Sen sijaan saman ajan 250-sivuisessa romaniperinteen kokoelmassa (ERA, Mustlased) ei ole yhtään romanitaustaista kerääjää. Romaniperinteen osalta tilanne muuttui vasta 1960-luvulla, jolloin romanitaustainen perinteenkerääjä Medni Pilve ryhtyi keräämään romaniperinnettä äänittämällä.⁸³

SKS:n kokoelmissa varhaisimpia romanitaustaisen henkilön lähetämiä romaniperinneaineistoja on Viljo Åkerlundin aineistot 1960-luvun lopulta.⁸⁴ Laajemmassa mitassa romanitaustaiset kerääjät tulevat kuvaan mukaan 1990-luvun lopulla toteutetussa romanielämäkertojen tallennusprojektissa, jossa haastattelijat olivat pääosin romaneja (Rom-sf-romanielämäkerrat). Vaikka SKS:n kokoelmissa on tällä hetkellä yli 450 tuntia romaniperinnenauhoituksia, romanikulttuurissa on epäilemättä paljon sellaista, jota ei ole arkiston nauhoille päätynt. Yhtäältä romanien yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen asemaan kytkeytyvä varauksellisuus ulkopuolisia kohtaan on vaikutta-

nut siihen, millaista aineistoa pääväestöön kuuluvat haastattelijat ovat nauhoille saaneet. Tähän liittyy myös huomio siitä, että romanien keskenään jakama perinne on usein poikennut suuresti pääväestölle esitetystä. Toisaalta romanikulttuuriin liittyvä monitahoinen tabu-järjestelmä säätelee sitä, kenelle mistäkin asioista on sopivaa puhua. Tämä on seikka, joka vaikuttaa myös romanihaastattelijoiden aineistoihin.⁸⁵

Kerääjän sisäpiiriläisyyden tai ulkopuolisuuden vaikutus kerättyyn aineistoon on teema, joka on kiinnostava sekä vanhojen arkistoaineistojen että jatkuvasti tehtävien uusien haastattelujen näkökulmasta. Teemaan kietoutuu monitasoinen vallan dynamiikka: yhtäältä haastattelijoiden ohjaava vallankäyttö kysymysten esittäjinä, toisaalta informanttien valta yhteisön tiedon portinvartijoina ja heidän strategiansa kysymyksiin vastaamisessa ja vastaamatta jättämisessä. Laajemmassa mielessä vastaamisen valinnoissa voi olla kyse myös yhteiskunnallisesti alisteisessa asemassa olevien ryhmien tavoista vastustaa aktiivisesti hegemonisen kulttuurin valtaa määrittellä itsensä ja muut. Tähän kytkeytyy myös perinteenkeruutilanteisiin usein liittynyt suoranainen pilailu pääväestöä edustaneiden haastattelijoiden kustannuksella.⁸⁶

Neljäs etnisiä vähemmistöjä koskevien aineistojen ja kokoelmien syntyyn liittyvä ulottuvuus kytkeytyy kysymykseen siitä, ketä tai keitä arkistoinstituutioiden koetaan edustavan. Kansainvälisesti tarkastellen erityisesti 2000-luvun kuluessa on syntynyt yhä enenevässä määrin erilaisia yhteisöarkistoja (*archives from bottom up, grassroots archives, community-centred archives, oppositional archives*), joiden taustalla on kokemus oman yhteisön näkökulman ja kokemusten ulossulkemisesta, väärinymmärtämisestä ja marginalisoinnista perinteisten arkistoinstituutioiden piirissä. Yhteisöarkistojen perustamista motivoi myös halu luoda sellaisia arkistoja, jotka palvelevat nimenomaan yhteisön omia tarpeita ja huomioivat toiminnassaan yhteisön omat normit ja tavan hahmottaa todellisuutta.⁸⁷

Yhteisöarkistojen (*community archives*) ja arkistollisten yhteisöjen (*archival communities*) muodostuminen voidaan nähdä osana arkistokentällä vallitsevaa postmodernia trendiä, jossa kysymykset arkistointia vallankäyttäjänä on nostettu voimakkaasti esiin ja jossa ruohonjuuritason toimintaa ja yhteisöjen omien arkistojen perustamista on

rohkaistu. Osana tätä ilmiökenttää ovat myös digitaalisen ajan ja internetin mahdollistamat uudet arkistolliset ratkaisut. Ilmiön juurina voidaan kuitenkin nähdä jo 1960-luvun lopulla virinnyt yhteiskuntapoliittinen liikehdintä, jossa vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen oikeudet sekä kansalaisyhteiskuntaryhmien nousivat monissa maissa paitsi yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun myös tieteen ja arkistotoiminnan puheenaiheiksi. Arkistokentällä tämän liikehdinnän ilmentymää olivat ajatukset aktiivisesta arkistonhoitajasta (*active archivist*) ja muistiaktivistista (*memory activist*), joiden tehtävänä oli korjata arkistokokoelmien vinoumia omalla tiedostavasti yhteiskuntaa ja kulttuuria dokumentoivalla otteellaan. Arkiston työntekijät nähtiin aiempaa selvemmin toimijoina, joilla oli mahdollisuus ja velvollisuus antaa ääni niille, jotka olivat valtaapitävien ryhmien hiljennämiä ja marginalisoimia.⁸⁸

Eriyisesti Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa on käyty vilkasta keskustelua kulttuuriperinnön omistajuuteen liittyvistä kysymyksistä myös arkistojen kontekstissa. Aboriginaalitaustainen Kirsten Thorpe (2016) on ollut kehittämässä 2010-luvulla aboriginaalien yhteisöarkistoa New South Walesissa Australiassa. Hankkeen taustalla on ollut useiden aboriginaaliyhteisöjen halu luoda itse omaa kulttuuriaan koskevaa arkistomateriaalia sekä saada kopioita itseään koskevista, muiden arkistojen kokoelmiin kuuluvista arkistoaineistoista. Australian aboriginaalit ovat esimerkki ryhmästä, josta on olemassa sekä yksilöinä että yhteisinä runsaasti arkistomateriaalia, joka on kuitenkin pääosin syntynyt ei-aboriginaalien toimesta ja jossa aboriginaalit ovat olleet kohteita – ei kertojia tai muutoin aktiivisia subjekteja. Yhteisöarkistohankkeessa pyrkimyksenä on ollut luoda sellainen yhteisöarkisto, jossa arkistollinen tietotaito ja teoreettinen ja arkistokäytäntöihin liittyvä asiantuntemus yhdistyvät aboriginaaliyhteisöjen tarpeisiin ja protokollaan, joka koskee heidän kulttuuriinsa kuuluvien uskomusten ja käytäntöjen kunnioittamista.⁸⁹

Suomessa elävien eri etnisten ja kieliryhmien mahdollisuudet ja resurssit toimia arkistokentällä ovat historian kuluessa olleet varsin erilaisia. Tämä selittää osaltaan myös sitä, miksi eri ryhmien kulttuuriperinnön tallentamiseen liittyvät arkistoratkaisut ovat muodostuneet erilaisiksi. Suomenruotsalaisilla on ollut oma perinnearkistonsa jo 1800-luvun lopulta lähtien osana Svenska litteratursällskapet

i Finlandia. Saamelaisen kulttuuriperinnön vaalimisesta on vastannut 1950-luvun lopulta lähtien erityisesti Saamelaismuseum, joka tunnetaan nykyään nimellä Siida. Saamelaisten asiakirjallisen kulttuuriperinnön tallentamisesta vastaa Saamelaisarkisto, joka sijaitsee saamelaisten kotiseutualueella Inarissa ja on hallinnollisesti osa Kansallisarkistoa.

Romanien kulttuuriperinnön arkistolliseksi ratkaisuksi on puolestaan muodostunut vuonna 2018 perustettu ”Suomen romanien arkisto – Finitiko kaalengo arkiivos”, joka kokoaa yhteen tiedot SKS:n ja Kansallisarkiston tiedossa olevista romaneja koskevista arkistomateriaaleista. Kyse ei siis ole erillisestä arkistoinstituutiosta vaan digitaalisesta tietokannasta, jonka muodostamisessa arkistoinstituutioiden keskeisenä yhteistyökumppanina on ollut Romaniasiain neuvottelukunta. Kansainvälisen arkistopoliittisen ajattelun mukaisesti myös Suomessa pidetään nykyään tärkeänä sitä, että vähemmistöryhmien edustajia on mukana toimijoina projekteissa, jotka koskevat heitä ja heidän kulttuuriperintöään.⁹⁰ Tätä vähemmistöt ovat itse oikeutetusti peräänkuuluttaneet ja painottaneet. Näkökulman kiteyttää useissa yhteyksissä käytetty tunnuslause: ”Ei mitään meistä ilman meitä.”

Liikkuvat kielirajat ja piiloutuva monikielisyys

Suomessa on aina puhuttu useita kieliä ja lukuisia murteita. Perustamisestaan lähtien SKS:n keskeinen pyrkimys on kuitenkin ollut suomenkielisen perinteen tallentaminen ja sen pohjalta kansakunnan identiteetin rakentaminen. Maakunnalliset erityispiirteet murrepiirteineen ovat muodostaneet kukin oman kulmansa kansakunnan rakennuksessa, mutta maan etnisen ja kielellisen kirjon dokumentointi ei laajemmassa mielessä ole ollut keruun tähtäimessä – ennen kuin vasta aivan viime aikoina. Tämä on keskeinen syy myös sille, miksi muu kuin suomenkielinen aines on SKS:n perinneaineistoissa jäänyt määrältään vähäiseksi.⁹¹

Viron kansanrunousarkiston kokoelmissa oli jo 1930-luvulla omat arkistosarjansa ”ei-virolaiselle perinteelle”, mutta näiden kokoelmien kartuttaminen oli melko harvojen kerääjien käsissä. Sekä Suomessa että Virossa kansanperinnekoelmat karttuivat suurelta osin keruu-

työssä itseoppineiden, ei-akateemisten kansankerääjien ahkeroinnin tuloksena. Kristi Salve (2000) onkin huomauttanut, että Virossa harvalla kansankerääjällä oli sellaista kielitaitoa, joka olisi mahdollistanut esimerkiksi maassa elävien venäjänkielisten, ruotsinkielisten tai saksankielisten perinteen keruun. Urbaani saksankielinen väestö, puhumattakaan maaseudun saksankielisestä säätyläistöstä, edusti lisäksi sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti ylempää luokkaa kuin kansankerääjien enemmistö.⁹²

Hiukan samantapainen asetelma pätee myös Suomeen. Harva suomenkielinen harrastajakerääjä olisi osannut keruutyötä ajatellen kyllin sujuvasti muita kieliä: saamen kieliä ani harva, tataaria, jiddiisiä tai Suomen romanikieltä tuskin kukaan. Venäjää osasi hiukan useampi, ja ruotsia⁹³ osa kansankerääjistä puhui toisena kotikielensä. Näilläkään kielillä aineistoa ei kuitenkaan kertynyt kuin satunnaisesti, koska tällaisen aineiston keruuseen ei seuran taholta millään tavalla kannustettu. Kerätyn perinteen ja kielen suhteeseen liittyvä aspekti on kuitenkin myös Suomen osalta merkittävä ainakin siinä mielessä, että suurin osa aineistoista, jotka on kerätty etnisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta kertojilta, on kerätty suomen kielellä. Virossa muun kuin vironkielistä aineistoa on kokoelmissa suhteessa selvästi enemmän, mutta esimerkiksi varhaisten romaniaineistojen osalta romanikielellä on kerätty vain lauluja – muut aineistot on merkitty muistiin virokseksi tai venäjäksi.⁹⁴

Kielikysymyksen osalta SKS:n kokoelmissa eräs kiinnostava kursoriteetti on se, että arkiston kansanlaulukortistoa luotaessa 1940–1950-luvuilla siihen tehtiin oma luokka kielellisille parodioille, kuten ”saamenkielisille”, ”venäjänkielisille”, ”vironkielisille”, ”ruotsinkielisille” ja ”mustalaiskielisille” lauluille. ”Vieraskielisiltä” kuulostavien laulujen toisintoja kerättiin siis talteen nimenomaan suomalaisena, muita kieliä parodioivana perinteenä.⁹⁵ Vaikka kansanlaulukortistosta löytyy myös ”karjalankielisiä” lauluja parodioivia muistiinpanoja, muodostaa karjalankielinen perinne kuitenkin selvästi muista poikkeavan erityistapauksen. Karjalankielistä perinnettä käsiteltiin SKS:ssa 1800-luvulta 1950-luvulle asti – ja osin sen jälkeenkin – yleisesti ottaen suomalaisena kansanperinteenä. Käytännön taustalla on se, että Suomessa karjalaa pidettiin aina 1950-luvulle asti suomen rajakarjalaismurteena. Nykyään karjala luokitellaan suomen lähei-

simmäksi sukukieleksi, ja se sai virallisen vähemmistökielen aseman Suomessa vuonna 2009.

Toiseen maailmansotaan asti karjalan kieltä puhuttiin Suomessa lähinnä Raja-Karjalan alueella, mutta sotien jälkeen Neuvostoliittoon liitettyjen alueiden asukkaat sijoitettiin eri puolille Suomea. Nykyään suurin osa karjalaa puhuvista asuu Venäjällä Karjalan tasavallassa ja Tverin karjalaisalueilla.⁹⁶ Kysymys siitä, onko karjala oma kielensä vai suomen murre, on ollut paitsi kielitieteellinen, myös vahvasti poliittinen. Yhtenä heijastumana tästä on se, että karjalaa on kirjoitettu historian kuluessa sekä kyrillisin että latinalaisin kirjaimin. Kalevalamittainen kansanrunous, jonka pohjalta Elias Lönnrot loi suomalaisten kansalliseepokseksi kohotetun *Kalevalan* (1835, 1849), on merkittävältä osin kerätty Karjalasta ja nykyisin karjalankielisiksi luokitelluilta alueilta. Koska tältä seudulta on etsitty suomalaisuuden historiallisia juuria, sitä on pidetty myös ilmeisenä osana suomalaista kulttuuria. Sata vuotta myöhemmin 1930–1940-luvuilla karjalan pitämistä suomen murteena tuki poliittisessa mielessä puolestaan se, että osa suomalaisista haaveili Itä-Karjalan liittämisestä Suomeen.⁹⁷

Kysymyksen suomen- ja karjalankielisen kansanperinteen eroista tekee haastavaksi myös itse prosessi, jossa suullinen perinne on muutettu kirjalliseen muotoon. Monet kansanperinteen kerääjät kirjasiivat perinnettä muistiin tavalla, joka osaltaan muutti kieltä lähemmäs suomen murteita: se, mikä puhuttuna oli karjalaa, saattoi paperilla näyttää suomelta.⁹⁸ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokoelmien osalta merkillepantavaa on se, ettei karjalankielisiä aineistoja ole pääsääntöisesti myöhemminkään luetteloitu kielen perusteella erikseen – aineistot ovat edelleen osa niitä perinnekokoelmia, joihin ne on alun perinkin kerätty tai liitetty.

SKS:n perinneaineistojen kokonaisuutta arvioitaessa huomion-arvoista on myös se, miten keruuintressien rajoittuminen suomenkielisiin (ja karjalankielisiin) aineistoihin on rajoittanut kansankulttuurista syntyvää kokonaiskuvaa: ihmisten arkinen ja luonteva kaksi- tai monikielisyys jää aineistoissa pitkälti näkymättömäksi. Tämä tulee hyvin esiin niissä poikkeuksissa, joita tähän sääntöön on löydettyvissä. Kansanrunouden kerääjä Maria Österberg (1866–1936) lähetti 1900-luvun alkupuolella Seuralle sekä suomen- että ruotsinkielisiä lauluja perusteenaan se, että hänen kaksikielisellä kotiseudullaan

näitä lauluja laulettiin vuoron perään. Tietoisena arkiston keruutresseistä Österberg kuitenkin toivoi, että ruotsinkieliset laulut toimitettaisiin eteenpäin niille tahoille, jotka ovat niistä kiinnostuneita. SLS:n kokoelmiin kyseiset aineistot eivät kuitenkaan päätyneet, vaan ne jäivät osaksi Österbergin kokoelmia SKS:n arkistoon.⁹⁹ Ruotsinkielistä ainesta löytyy sieltä täältä myös muualta kokoelmista. Esimerkiksi Turun klassillisen lyseon lehtorina toimineen Heikki Haavion kokoelmat sisältävät hänen oppilaidensa 1940-luvulla keräämää perinnettä, ja mukana on myös ruotsinkielistä aineistoa.¹⁰⁰

Vastaavanlaiseen monikielisen aineiston problematiikkaan on kiinnitetty huomiota myös muissa maissa. Mara Viksna (2000) mukaan esimerkiksi Latvian kansanrunousarkiston kokoelmiin kuuluvissa Krāslavan koulun piirissä vuosina 1926–1939 kerätyissä aineistoissa on perinnettä monella kielellä. Opettajat ilmeisesti käyttivät virolaisen professori Valter Andersonin suosittamaa ja Latvian kansanrunousarkiston perustajan Anna Bērzkalnen esittelemää metodia, jossa lapset ohjeistettiin kirjoittamaan muistiin mitä tahansa mieleensä tulevaa perinnettä. Vaikka monet lapset aloittivat muistiinpanojen kirjaamisen koulun opetuskielellä eli latviaksi, moni käsikirjoitus jatkuu muilla kielillä, esimerkiksi venäjäksi, puolaksi, liettuaksi tai jiddišiksi. Viksna huomauttaa, että myös arkiston kokoelmiin kuuluvissa lauluja muistoalbumeissa venäjän- ja saksankieliset tekstit ovat yleisiä.¹⁰¹

Vähäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta Suomessa arkistopoliittinen kieliraja SKS:n ja SLS:n välillä on pysynyt ilmeisenä näihin päiviin asti. Yhtenä ilmentymänä tästä ovat useat SKS:n ja SLS:n yhteistyössä toteuttamat keruukyselyt, joihin tulleet aineistot on jaettu kielen mukaisesti arkistojen kokoelmiin.¹⁰² Virossa vastaavaa arkistojen kielipoliittista jakoa ei ole. Viron kansanrunousarkistossa kyselyjä onkin toteutettu esimerkiksi siten, että kyselytekstit ovat sekä viroksi että venäjäksi, ja kaikki saadut vastaukset päätyvät saman katon alle.¹⁰³

Kielikysymys on SKS:n keruutoiminnan kannalta ajankohtainen myös siksi, että seuran viimeaikaisissa strategioissa on korostettu nimenomaisesti ”moninaista suomalaista kulttuuriperintöä”. Tämä herättää väistämättä kysymyksen myös siitä, mikä rooli eri kielillä tässä moninaisuudessa on? Kuudella eri kielellä toteutettu, seuran vuonna 2016 avaama digitaalinen keruualusta Muistikko on yksi avaus monikielisuuden suuntaan. Arkiston perinteisemmissä kirjallisissa kyse-

lyissä kieli on kuitenkin edelleen suomi ja myös saadut vastaukset ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta suomeksi.

Aineistojen käsittelyn ja käytön eettisiä kysymyksiä

Suomessa arkistojen toimintaa säätelee osaltaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 2016/679 eli niin kutsuttu yleinen tietosuojasetus, jota täsmennetään ja täydennetään tietosuojalaissa 2018/1050.¹⁰⁴ Lainsäädännöllisten reunaehtojen lisäksi vähemmistöjä koskevien arkistokokoelmien muodostaminen kytkeytyy moniin eettisesti moniulotteisiin kysymyksiin, sillä aineistoja on periaatteessa mahdollisuus käyttää paitsi eettisesti kestäviin myös kestäättömiin tarkoituksiin.

Arkistojen suhdetta rotuun ja etnisyyteen on pohdittu erityisesti maissa, joiden historiaa on leimannut kolonialistinen tai rotuerotteiluun perustuva järjestelmä. Afroamerikkalaisia koskevia arkistoaineistoja tutkinut Kelvin L. White (2016) on huomauttanut, että etnisyyteen ja rotuun kytkeytyvät rekisterit ja arkistoaineistot liittyvät aina tavalla tai toisella vallankäyttöön. Yhdysvaltojen historiasta löytyykin paljon esimerkkejä siitä, miten järjestelmältään rasisisessa yhteiskunnassa mustat rekisteröitiin tavalla, joka ilmensi heidän huonommuuttaan suhteessa valkoisiin.¹⁰⁵ Myös Pohjoismaissa saamelaiden suhdetta valtiovaltoihin on erityisesti alkuperäiskansatutkimuksen piirissä tarkasteltu kolonialismin käsittein. Perusteena tälle on esitetty saamelaisten omien sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden tuhoaminen sekä saamelaisten kulttuurinen marginalisoiminen ja vaivuttaminen taloudelliseen ja sivistykselliseen riippuvuuteen enemmistöistä.¹⁰⁶

Historian saatossa eri maissa tuotetut rotua ja etnisyyttä koskevat rekisterit ja arkistoaineistot tuovat näkyväksi sen, miten suhteellisia ja sekavia rodun ja etnisyyden käsitteet lopulta ovat. Historiallisesti rodun käsitettä on käytetty jakamaan ihmiset ryhmiin perustuen heidän syntyperästään juontuviin fyysisiin ominaisuuksiinsa, kuten ihonväriin, ruumiin rakenteeseen, kasvojen piirteisiin ja hiuslaatuun. Näiden lisäksi rotujen ominaisuuksiin on liitetty stereotyyppioita tietynlaisesta luonteenlaadusta ja henkisistä ominaisuuksista. Etnisyys on puoles-

taan liitetty jaettuun kulttuuriin ja yhteiseen historiaan, joskin myös etnisten ryhmien yhteenkuuluvuuden tunteen taustalla on aiemmin nähty kuuluminen tiettyyn ”rotuun”.¹⁰⁷ Sittenmin rotuteoriat ja koko rodun käsitteen mielekkyys on kyseenalaistettu. Molekyyliantropologia eli perimän monimuotoisuuden tutkiminen väestögenetiikan menetelmin on osoittanut, että ihmislaji on yhtenäinen, eikä siinä voida erottaa ”rotuja” tieteellisesti määriteltävinä biologisina entiteetteinä.¹⁰⁸

Kelvin L. White (2016) korostaa, että rodun ja etnisyyden määrittäminen on aina sosiaalinen ja historiallinen prosessi, joka varioi ajasta ja paikasta riippuen. Hän kiinnittää huomiota esimerkiksi siihen, miten 1900-luvun Yhdysvalloissa rodullistettiin paitsi ihonväriältään mustat afroamerikkalaiset myös Amerikan alkuperäisasukkaat sekä lähestulkoon kaikki siirtolaisryhmät, kuten italialais-, irlantilais-, kiinalais- ja meksikolaistaustaiset amerikkalaiset, riippumatta heidän ihonväristään. Rodullistamisen seuraukset näkyivät monella tasolla yhteiskunnallisissa instituutioissa, kuten koulutuksessa, avioliittojen solmimisessa, uskonnossa, urheilussa ja taiteessa. Euroopassa, Suomi mukaan lukien, romanit ovat olleet pitkään esimerkki ryhmästä, jonka asemaa on leimannut voimakas rodullistaminen.¹⁰⁹

Rasistisista, kolonialistisista tai muutoin voimakkaan ideologisista lähtökohdista muodostetut arkistokokoelmat ovat herättäneet telua siitä, miten tällaisiin arkistoihin tulisi suhtautua: Onko olemassa tapoja korjata esimerkiksi ilmeisen vääriä tietoja? Vai onko tällainen korjaaminen arkistollisten periaatteiden vastaista ja arkistojen muodostumisen osalta jopa historiallista todellisuutta vääristävää? Aineiston lähtökohdista ja sisällöistä riippumatta on huomioon otettava sekin mahdollisuus, että aineistot voivat toimia myös katharttisessa ja eri ryhmien välisiä suhteita sovittelyssä roolissa.¹¹⁰ Historiassa tapahtuneita vääryyksiä ei saa tekemättömäksi, mutta niiden seurauksiin nykyhetkessä ja tulevaisuudessa voidaan vaikuttaa. Arkistojen aineistot ja niiden luokittelutavat kertovat omasta ajastaan, ja tällaisina dokumentteina ne mahdollistavat dialogin menneisyyden – kenties traumaattisen ja vaikean – kanssa.

Vaikealla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan sellaista kulttuuriperintöä, jota on vaikea hyväksyä osaksi ryhmän itseymmärrystä ja identiteettiä.¹¹¹ Tällaista perintöä voivat olla esimerkiksi rasistinen tai si-

sällissotiin liittyvä perintö. Tällaista kulttuuriperintöä edustavien arkistoaineistojen tarjoaminen arkiston asiakkaille vaatii arkiston työntekijöiltä sensitiivisyyttä ja kykyä välittää tietoa aineistojen syntyhistoriasta – erityisesti silloin, kun asiakkaat eivät ole asiaan perehtyneitä tutkijoita. Aboriginaaleja koskevien arkistoaineistojen kanssa työskennellyt Kerstin Thorpe (2016) kuvailee, kuinka kolonialistisista lähtökohdista luodut viralliset arkistodokumentit herättävät niihin tutustuvissa ihmisissä usein voimakkaita tunteita: pelkoa, vihaa, surua ja turhautumista. Aboriginaalien omat näkökulmat puuttuvat virallisista dokumenteista ja tämän vuoksi arkistolähteiden antama kuva aboriginaalien kulttuurista ja sen historiasta on olennaisilta osin vajaa – ja mikä olennaista, samalla myös kuva koko Australian kansallisesta historiasta vääristyy.¹¹²

Yhdysvaltojen ja Australian kontekstiin sijoittuvat esimerkit herättävät monia laajoja arkistojen olemukseen liittyviä kysymyksiä, jotka koskevat yhtä lailla myös Suomen kaltaisia yhteiskuntia, joissa samankaltaista virallista ja systemaattista rotusyrjintää ei ole harjoitettu. Kelvin L. White (2016) korostaa, että kulttuurin roolin ymmärtäminen on avain rodun, arkistojen ja vallan keskinäisen dynamiikan ymmärtämiseen. Miten ympäröivä kulttuuri ja yhteiskunta vaikuttavat arkistojen ylläpitoon ja niiden toiminnan sääntelyyn? Mitkä asiat ja ketkä toimijat ovat vaikuttaneet siihen, millaisin käsittein arkistoluokitteluja ja aineistojen kuvailuja tehdään? Mitä tarkoituksia luokittelut ja kuvailut on alun perin luotu palvelemaan? Miten aikoinaan tehdyt luokittelut ja kuvailutiedot suuntaavat ja rajoittavat aineistojen käyttöä nykyään?¹¹³

SKS:ssa varsinaisia rotuun tai etnisyyteen perustuvia rekistereitä ei ole arkistoaineistojen pohjalta muodostettu, mutta rajankäynnin kannalta kiinnostava tapaus on 1960-luvun jälkipuoliskolta lähtien äänitetyistä romanihaastatteluista muodostettu erillinen RN-nauhasarja, johon arkistossa liitettiin niin sanottu ”suljetun aineiston” käsite. Tällä tarkoitettiin sitä, että aineistoon tutustumista rajoitettiin ja sitä koskevaa asiakaspalvelua annettiin harkinnanvaraisesti, yhteistyössä oikeuksien haltijoiden kanssa. Ratkaisuun päädyttiin mitä ilmeisimmin informanttien ja kerääjien suojelemiseksi. Enää kyseistä kokoelmaa ei täydennetä eikä aineistoon sovelleta muista aineistoista poikkeavia käyttörajoituksia.

Etnisiä ja kielivähemmistöjä koskevista arkistoaineistoista kiinnostuneiden tutkijoiden haasteena on se, että SKS:n olemassa olevat aineistot ovat kokoelmassa hajallaan ja työläitä löytää. Arkistoaineistoissa on varmasti myös jonkin verran sellaisia etnisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvia informanteja, joiden tausta jää näiltä osin piiloon tai tulkinnanvaraiseksi. Tähän liittyy tärkeitä eettisiä kysymyksiä. Arkistokäytänteiden osalta on pohdittava, missä määrin etnisyys on sellainen tutkimusinformaation saavutettavuutta lisäävä seikka, joka tulisi ottaa huomioon tehtäessä arkiston luokitteluja. Tutkimuseettisesti voidaan puolestaan kysyä, onko ylipäätään oikein etsiä tietyn vähemmistön edustajia sellaisista aineistoista, joiden muodostamisessa kyseiseen vähemmistöön kuuluminen ei ole ollut ensisijainen tai ylipäätään olennainen tekijä. Vastaavaa problematiikkaa on pohdittu esimerkiksi kirjailijoiden jäämistöihin liittyen osana seksuaalivähemmistöjen historian ja toimijuuden kartoittamista.¹¹⁴ Asiassa on monta puolta: Yhtäältä voidaan pitää eettisesti kyseenalaisena, että henkilön etnisyys tai muu vähemmistöstatus nostetaan esiin sellaisissa yhteyksissä, joissa henkilö itse ei ole sitä tuonut esiin. Toisaalta vähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämästä muodostuu helposti yksipuolinen kuva, mikäli heidän toimintaansa tarkastellaan ainoastaan suhteessa kyseisen vähemmistön jäsenyyteen. Viimeksi mainittu kytkeytyy myös kysymykseen siitä, miten vähemmistöjen toimijuus osana yhteiskuntaa ja kansakuntaa voidaan saada näkyväksi, jos he jäävät jatkuvasti ”piiloon” eri tutkimusaiheita tarkasteltaessa. Erillisten ”vähemmistökokoelmien” ongelmana on helposti se, että vähemmistöt marginalisoidaan ja rajataan ulos ”kansallisista kertomuksista”. Samantapainen ongelma on kuitenkin myös siinä, jos vähemmistöjen edustajat sulautuvat ja katoavat osaksi perinnekokoelmia: jälleen heidän roolinsa ja toimijuutensa jää ”kansallisissa kertomuksissa” pimentoon.

Se, millaista vähemmistöpolitiikkaa arkistoissa on toteutettu, koskee myös sitä, millaiselle historiapolitiikalle ne tarjoavat aineksia ja millaista historiapolitiikkaa ne kenties itse edustavat: keiden tarinat ja kokemukset ovat osa kansakunnan tai tietyn kulttuurisen alueen historiaa? Pilvi Torsti on jakanut historian poliittisen käytön muodot kuuteen kategoriaan, jotka ovat koulun historianopetus, julkinen historiakulttuuri, erilaiset julkaisut, kansainvälisten ja kansallisten lail-

listen toimijoiden päätökset, eri yhteiskunnallisten tahojen puheet ja kommentit sekä historiaan kohdistuvat erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit.¹¹⁵ Listaan voisi tietysti varauksin lisätä arkistot, sillä ne vaikuttavat enemmän tai vähemmän edellä lueteltujen historiapolitiikan muotojen ja niiden tiedonmuodostuksen taustalla.

Antamalla äänen ja tuottamalla hiljaisuuksia arkistojen hankintapolitiikka voi olla tietoista historiapolitiikkaa, jolla on sekä laaja-alaisia että kauaskantoisia vaikutuksia. Arkistojen käyttämisen vallan vuoksi arkistokäytäntöjen tutkimisella on myös laajempaa kulttuurista merkitystä. Arkistojen käytäntöjen analyysi esimerkiksi vähemmistöjä koskevien aineistojen osalta voi tuoda konkreettisesti näkyväksi kulttuurissa syvällä vaikuttavia arvoja ja oletuksia. Toinen puoli asiasta on se, ettei arkistojen kokoelmia ja niiden muodostumista voi ymmärtää tuntematta niitä yhteiskunnallisia ja sosio-kulttuurisia olosuhteita, joissa ne ovat syntyneet.¹¹⁶

Arkiston tietoisien hankintapolitiikan ohella arkistoaineistojen muodostumiseen liittyy aina myös sattumanvaraisuutta ja yllätyksellisyyttä. Poikkeuksina esiin pistävät aineistot sekä niitä koskeva kirjeenvaihto ja pöytäkirjamerkinnät tekevät mahdolliseksi yhtäältä analysoida, millaiset aineistot on eri aikoina jätetty kansakuntaa tietoisesti rakentavan kulttuuriperinnön ulkopuolelle, ja toisaalta arvioida suomalaisen kulttuuriperinnön moninaisuutta uudelleen. Samaan aikaan on hyvä muistaa, että jokainen nykyisyys kirjoittaa historian uudelleen. Erilaisista tilanteista käsin asiakirjallista kulttuuriperintöä koetaan mielekkääksi lähestyä keskenään erilaisista näkökulmista. Samalla aiemmat arkiston luokittelutavat ja aineistojen tulkinnat päätyvät kriittisen tieteentutkimuksen aiheiksi – ja jokainen aikakausi päätyy vuorollaan tulkintojen kohteeksi.

Viitteet

- 1 Olen tehnyt artikkelia ja siihen liittyvää taustatutkimusta osana Koneen Säätiön rahoittamaa ja Pia Olssonin johtamaa tutkimushanketta ”Rajanvetojen kulttuuriperintö – Perinnearkistot kansakuntaa rakentamassa” (2015–2016) sekä Suomen Kulttuurirahaston myöntämällä apurahalla kansan näkökulmia uskonnon muutosprosesseihin tarkastelemaan tutkimukseen, jossa yhtenä näkökulmana on Suomen etniset ja kielelliset vähemmistöt (2017–2019). Arkistokokoelmiin liittyvät yleiset huomiot

- pohjautuvat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa vuosien varrella, ja erityisesti vuodesta 2015 lähtien, tekemiini havaintoihin sekä tutkimusjaksoon Viron kansanrunousarkistossa Tartossa syyskuussa 2016. Moni kysymys olisi jäänyt vaille vastausta ja moni havainto tekemättä ilman arkiston työntekijöiden asiantuntevaa ja paneutuvaa apua. Haluankin kiittää lämpimästi molempien arkistojen työntekijöitä, SKS:sta erityisesti Risto Blomsteria, Liisa Lehtoa, Juha Nirkkoa ja Jukka Saarista sekä Viron kansanrunousarkistosta erityisesti Mall Hiemäeä, Risto Järviä, Andreas Kalkunia, Janika Orasta ja Kadri Tammia.
- 2 Käytän artikkelissa sanaa *kansanperinne* rinnasteisena ilmaisuna sanalle *kansanrunous*, joka 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kattoi käsitteenä niin kalevalamittaiset runot kuin myös uusimittaiset runot, sananlaskut, arvoitukset, sadut, tarinat sekä kuvaukset kansanomaisista tavoista ja uskomuksista. Perinne-sana yleistyi käyttöön kansanperinteen merkityksessä aikaisintaan 1920-luvun lopulla (katso Sihvo 1989, 258).
  - 3 Tarkastelen joiltain osin myös perinteen ja nykykulttuurin kokoelmien ääniteaineistoja sekä SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmia.
  - 4 Termi ”suomenruotsalainen” vakiintui käyttöön vasta 1910-luvulla, tätä ennen puhuttiin ruotsalaisista Suomessa. Engman 2016, 240–241.
  - 5 Saamelaisten osalta katso esimerkiksi Seurujärvi-Kari 2011, 48.
  - 6 Ketelaar 2016, 228.
  - 7 Stoler 2002a; 2002b.
  - 8 Ketelaar 2016, 228, 231–232, 235, 238, 240–243.
  - 9 Ketelaar nostaa esiin myös usean muun arkistojen luonnetta pohtineen tutkijan, kuten Thomas Richardsin, Roberto Gonzalez Echevarrian, Ann Stolerin, Penelope Papailiaksen, Nicholas Dirksin, Terry Cookin ja Joan Schwartzin panoksen uudenlaisen arkistoajattelun synnyssä ja leviämisessä (Ketelaar 2016, 231–234).
  - 10 Ks. myös Ketelaar 2016, 233, 236. Nämä ulottuvuudet korostuvat esimerkiksi tekstuaalisessa antropologiassa ja arkiston muodostumisen etnografiassa, joita muun muassa Ann Stoler ja Penelope Papailias ovat kehelleet (Ketelaar 2016, 234).
  - 11 Ketelaar 2016, 248–259.
  - 12 Ketelaar 2016, 248–252.
  - 13 Ketelaar 2016, 253.
  - 14 Ketelaar 2016, 255.
  - 15 Berger & Luckmann 1995, 30, 63, 127; Aittola & Raiskila 1995, 213, 216; Raatikainen 2004, 60.
  - 16 Katso White 2016, 359.
  - 17 Katso esimerkiksi Ketelaar 2016, 232, 237.
  - 18 Katso Raatikainen 2004, 45, 59–61.
  - 19 Peltonen 2012; 2015, 186.
  - 20 Peltonen 2012.
  - 21 Poikkeuksena tästä on romani-informanttien haastatteluita sisältävä RN-nauhasarja.
  - 22 Keräelmällä tarkoitetaan SKS:n arkistossa tietyn luovuttajan tiettyä aikana arkistoon luovuttamaa aineistokokonaisuutta. Arkistossa vakiintu-

- neen kerääjälähtöisen luettelointikäytännön mukaisesti jokaista aineisto-kokonaisuutta on käsitelty keräelmänä, jolla on pääsääntöisesti yksi luovuttaja ja yksi saapumisaika. (Peltonen 2004, 67.)
- 23 Peltonen 2004, 14.
- 24 Katso esimerkiksi Hansen 2011, 191, saatavilla <https://doi.org/10.21435/tl.234> (viitattu 31.1.2021).
- 25 Esimerkiksi 2000-luvun alkupuolella seuran piirissä virinneen itseoppineiden kansankirjoittajien tutkimuksen tarpeisiin on laadittu kaksi luetteloa: "Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeen vaihdosta" (Kauranen 2005) ja "Luettelo kansankerääjien käsikirjoituksista ja kirjeenvaihdosta 1831–1910" (Kauranen & Myllynen 2006). Nämä luettelot ovat toimineet monille tutkijoille tärkeinä polkuina arkistolähteisiin, jotka valottavat 1800-lukua ja kulttuurin kirjallistumisen prosessia "alhaalta päin" – kouluja käymättömän rahvaan näkökulmasta.
- 26 Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun (2018–2020) -hanke, saatavissa <https://www.finlit.fi/fi/sks/yhteistyohankkeet/inkeri-ja-inkerialisyys-muistot-talteen-arkistot-haltuun> (viitattu 31.1.2021).
- 27 Pulma (toim.) 2012; Romanian kulttuuriperintö: arkistointi, arvostus ja tutkimus (2016–2018) -hanke-esittely, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/tutkimus/tutkimushankkeet/romanien-kulttuuriperinto-arkistointi-arvostus-ja-tutkimus-2016-2018-hanke> (viitattu 31.1.2021)
- 28 Suomen romanien arkisto – Finitiko kaalengo arkiivos, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot/suomen-romanien-arkisto-finitiko-kaalengo> (viitattu 31.1.2021).
- 29 Saamelaiset ovat Euroopan alueen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisen perinteiset asuinalueet sijoittuvat Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän alueelle. Määrittelytavasta riippuen arviot saamelaisen nykyisestä määrästä vaihtelevat 50 000 ja 100 000 välillä, joista Suomessa asuu, jälleen määrittelytavasta riippuen, noin 2000–10 000. Saamenkieliä on useita, nykyisin puhuttavia yhdeksän. Katso saamelaisuuden määrittelystä esimerkiksi Seurujärvi-Kari 2011, 13–14; saamen kielistä katso esimerkiksi Saarikivi 2011, 78–80.
- 30 Blomster & Mikkola 2014, 35.
- 31 Ks. Blomster 2012 ja Blomster & Mikkola 2017.
- 32 Blomster & Mikkola, 2017, 5.
- 33 *Suomen Kansan Sävelmät*, jakso II Laulusävelmiä, osa 3, 1932 ja osa 4, 1933, katso tarkemmin Blomster 2012, 318.
- 34 Katso Sulkunen 2004, 22.
- 35 SLS:n arkiston hankintapolitiikan kielellisistä ja etnisistä rajanvedoista katso tarkemmin Mikkola & Olsson & Stark 2019, 65–69, katso myös Hakala 2014, 244–257.
- 36 Engman 2016, 158–161.
- 37 Nykyään ruotsia puhuu äidinkielenään vajaat 300 000 suomalaista.
- 38 Asplund 1976, 26–27; Blomster & Mikkola 2014, 32.
- 39 SKS:n arkisto, SKS KRA, Pöytäkirja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kan-

- sanperinteen valiokunnan kokouksesta 5.12.1972; Blomster, suullinen tiedonanto 25.11.2017.
- 40 Arkistoaineistojen kuvailussa käytetyssä asiasanaluettelossa juutalaisuus on mainittu nimenomaan uskontona, ei etnisen ryhmän määrittäenä. Kansallisarkistossa (KA) sijaitsee Suomen juutalaisten arkisto, johon kokoelman kuvailutietojen perusteella kuuluu ”Helsingin juutalaisen seurakunnan, sen ylläpitämien laitosten, seurakunnan piirissä toimineiden yhdistysten arkistoja, Viipurin ja Tampereen juutalaisten seurakuntien, Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvoston ja juutalaisten keskusjärjestöjen arkistoja sekä henkilöarkistoja”. Suomen juutalaisten arkisto, Kansallisarkisto, saatavilla <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selau.action;jsessionid=AC288CF9C6C3CCEC30068EF0B6CD7956?kuvailuTaso=A&avain=313871.KA> (viitattu 31.1.2021).
- 41 Illman 2019, 102–105; Judiska identiteter och deras gränser i dagens Finland – Minhag Finland -tutkimushanke, saatavilla <http://www.polinistitutet.fi/judiska-identiteter-och-deras-granser-i-dagens-finland/> (viitattu 31.1.2021).
- 42 Viljanen 2012, 379–380; Blomster & Mikkola 2014, 31–32.
- 43 Blomster, suullinen tiedonanto 10.5.2015; katso Rotko 1966.
- 44 Blomster 2012, 318; Blomster & Mikkola 2014, 32.
- 45 Blomster 2012, 320; Blomster & Mikkola 2014, 33.
- 46 Blomster & Mikkola 2014, 33.
- 47 Ääniteaineistoja on yhteensä noin 30 kerääjältä. Kokoelmiin kuuluu muun muassa useiden romaneja tutkineiden tutkijoiden, kuten Anna-Maria Viljasen, Martti Grönforsin, Airi Markkasen ja Kai Åbergin, laajoja haastatteluaineistoja. Seuran kokoelmiin liitetyistä romaniyhdistysten ja yksittäisten romanien kirjallisista jäämistöistä voi mainita esimerkiksi opetusneuvos Viljo Koiviston käsikirjoitusaineistot sekä kopion viulisti Ferdinand Nikkisen (1894–1971) käsikirjoituksesta Mustalaiskansan kristinuskon ristivedossa ja rotusyrjinnässä. Kirjallisilla teemakyselyillä romaneja on ollut vaikea tavoittaa, ja esimerkiksi 1930-luvun puolivälissä muodostettuun Kansanrunousarkiston vastaajaverkkoon ei tiettävästi ole kuullut yhtään romanitaustaista henkilöä. Myöskään vuonna 2010 SKS:n yhdessä Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimivan Romaniasiain neuvottelukunnan (RONK) kanssa toteuttamaan teemakyselyyn ”Romanit Suomessa – muistoja rinnakkainelosta 1950-luvulta tähän päivään” ei vastannut yhtään romanian (vastauksia tuli yhteensä 53 kirjoittajalta). Koska kirjallinen kysely ei tavoittanut romanivastaajia, sen rinnalla järjestettiin äänittämällä toteutettu 30 haastattelun projekti, jossa haastattelijoina käytettiin sekä pääväestön että romaniväestön edustajia. Muutoinkin nimenomaan äänittämällä kerääminen on tyypillinen piirre seuran romaniaineistoissa. Katso Blomster & Mikkola 2014, 34–35.
- 48 Katso Romaniasiain neuvottelukunnan tiedote Paarkiba 2014 -tunnustuksesta, saatavilla https://www.finlit.fi/sites/default/files/mediafiles/tiedote_paarkiba_2014.pdf (viitattu 31.1.2021).

- 49 TKU-kokoelma koostuu folkloristiikan ja uskontotieteen aineistoista. Huuskonen 2011, 278, saatavilla <https://doi.org/10.21435/tl.234> (viitattu 31.1.2021); huomioi erityisesti Talvadas-hankkeeseen liittyvä laaja äänitekokoelma.
- 50 SKS:n arkisto, SKS KRA, Maahanmuuttajan elämätarinakeruun aineisto, 1997.
- 51 Kyse on avoimesta, digitaalisesta keruuympäristöstä, jossa ihmiset pystyvät lukemaan toistensa kirjoituksia ja kuvauksia eri paikkoihin sijoitettavista muistoista sekä katsomaan alustalle ladattuja kuvia.
- 52 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2013–2017.
- 53 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2018–2022, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/sks/organisaatio/sksn-strategia-2018-2022> (viitattu 31.1.2021).
- 54 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2013–2017; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2018–2022, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/sks/organisaatio/sksn-strategia-2018-2022> (viitattu 31.1.2021).
- 55 Viron kansanrunousarkistossa eri aikoina kerätyt kokoelmat erotetaan seuraavilla arkistotunnuksilla: Venäjän vallan ja ensimmäisen itsenäisyyden aika: ERA; Neuvostoliiton aika: RKM; Nykyisen itsenäisyyden aika: EFA.
- 56 Salve 2000, 7.
- 57 Salve 2000, 11–12, 15–16, 34, 38–42.
- 58 Salve 2000, 9.
- 59 Salve 2000, 11.
- 60 Katso myös Mikkola 2016, saatavilla <http://neba.finlit.fi/blogi/suomen-rumin-mies-ja-muuta-akateemista-ammattikuntaperinnetta/> (viitattu 31.1.2021).
- 61 Ariste 1932, 126.
- 62 Salve 2000, 17.
- 63 Västriik 2007.
- 64 Salve 2000, 18.
- 65 Kulasalu 2013; Västriik 2007.
- 66 Salve 2000, 19–21; Boyarkin 2006, 191. Nikolai Boyarkin (2006) on verrannut Rütölin toimintaa suomalais-ugrialaisten kansojen musiikin tallentamisessa Paul Aristen toimintaan kielitieteen osalta (Boyarkin 2006, 196). Rütölin toimintaa leimasi monipuolisuus: hän teki kenttämatkoja ja äänityksiä, järjesti konsertteja, tutki vanhoja lähteitä ja järjesti aineistoja sekä kirjoitti ja organisoi niihin pohjautuvia tutkimuksia (Boyarkin 2006, 192–193; Salve 2006, 208). Rütölin toiminnan kannalta on kiinnostavaa, että vastoin Neuvosto-Viron virallisesti suosimaa retoriikkaa hän korosti jo 1970-luvulla myös julkisissa esiintymisissään kansanperinteen merkitystä virolaisen identiteetin ja kansallisen tietoisuuden kasvattamisessa (Tönurist 2006, 220).
- 67 Salve 2000, 22. Vertaa kuitenkin suomalais-ugrialaisten kansojen keskuudessa viime vuosina tehdyt keruut sekä tutkimukset Virossa olevien vähemmistöjen vanhoista aineistoista, esimerkiksi Kalkun 2011.
- 68 Katso esimerkiksi Tallinnan venäläisen koulun aineistot RKM, KP 56, 57 ja

58. Näissä kyselyissä oppilailla on ollut käytössään venäjänkielinen kyselehtinen.
- 69 Katso Vene koolipärimus Tartu Annelinna Gümnaasiumi (EFA I 137, vuosi 2009, 286 sivua), Roihuvuori Algkool, Helsingi, Soome (EFA, KP 48), Noarootsi Kool (EFA, KP 47, 1–70 litteraatiot ynnä muut, 113–123 lasten itse kirjoittamat muistiinpanot), Vormsi Lasteaed-Põhikool (EFA, KP 47, 71–112), Eesti rannarootsi aladel – Noorootsis ja Vormsil (EFA, KP 47, vuosi 2006). Keruun taustalla oli Nordens Institut på Åland, joka julkaisi 1989 kirjan lasten vitseistä, loruista ja tarinoista (kerätty viidessä Ahvenanmaan koulussa). Tälle haluttiin jatkoa ja yhteistyökumppanit haettiin Gotlanista ja Virosta. Virosta ei löytynyt sujuvaa ruotsia puhuvia lapsia, joten fokus muuttui ”ruotsinkielisen lastenperinteen” keräämisestä Itämeren rannikoilla elävien lasten perinteen keräämiseen.
- 70 Katso esimerkiksi EFA I 53.
- 71 Eesti Rahvaluule Arhiivin esittely verkkosivuilla, <http://www.folklore.ee/era/ava.htm> (viitattu 31.1.2021).
- 72 White 2016, 360, 374.
- 73 Katso Stark 2016.
- 74 Katso Knuuttila 1992, 240–242; Issakainen 2012, 73; Stark 2016.
- 75 Jo paljon ennen Simolaa Suomessa oli joitakin varhaisia romanientustajia, joita innoitti useimmiten joko kansansivistys, lähetystyö tai seikkailunhalu ja jotka onnistuivat keräämään romanien sanastoa ja perinnettä. Tällaisia henkilöitä olivat esimerkiksi Adolf Ivar Arwidsson (1791–1858), Klaes Johan Kemell (1805–1832), Henrik August Reinholm (1819–1883), Adam Lindh (1843–1924), Arthur Thesleff (1871–1920) ja Oskari Jalkio (aik. Johnsson, 1882–1952). Heidän toimintansa ei kuitenkaan romaniaineistojen osalta kytkeytynyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruutyöhön. Katso tarkemmin esimerkiksi Blomster & Mikkola 2014, 17–21.
- 76 Katso SKS:n arkisto, SKS KRA, KV, Lauri Simonsuuren kirje Matti Simolalle 1.3.1957; katso myös Blomster & Mikkola 2014, 24–27; 2018.
- 77 Salve 2000, 10; Kalkun 2011.
- 78 Suomessa saamelaiden ns. kotiseutualue sijaitsee nykyään maan pohjoisimmissa osissa, Lapin läänin pohjoisosassa, mutta vielä 1800-luvulla saamelaisia asui huomattavasti etelämpänä.
- 79 Katso Saarikivi 2011, 107.
- 80 Katso esimerkiksi Pettan 1992, 134–135; Blomster & Mikkola 2017.
- 81 Katso Blomster & Mikkola 2017.
- 82 Katso myös Lehto 2017, saatavilla <http://neba.finlit.fi/blogi/pedar-jalvi> (viitattu 31.1.2021); Magga 2013; Huuskonen 2011, 275, saatavilla <https://doi.org/10.21435/tl.234> (viitattu 31.1.2021). Jalvi valmistui opettajaseminaarista vuonna 1915, mutta kuoli tuberkuloosiin jo seuraavana vuonna.
- 83 Salve 2000, 13–14. Vertaa Latvian kansanrunousarkiston juutalaisia ja romaneja koskevista aineistoista ja niiden kerääjistä Vksna 2000, 27–28.
- 84 Blomster, suullinen tiedonanto 26.11.2017.
- 85 Blomster & Mikkola 2014, 37.
- 86 Katso myös Risto Blomsterin analysoima esimerkki siitä, miten romanien taito kommunikoida usealla kielellä on mahdollistanut pilailun pääväes-

- tön kustannuksella: "Ala dengeli tii ala vengeli vii" -laulun tapaus (Blomster 2012, 346–347).
- 87 White 2016, 369–370. Alkuperäiskansojen osalta Yhdistyneiden Kansakuntien Julistus alkuperäiskansojen oikeuksista (2007) on eräänlainen tiekartta, jota on hyödynnetty myös arkistosektorilla linjaamassa alkuperäiskansojen oikeutta itsemääräämisoikeuteen ja kulttuuri-identiteetin vaalimiseen (Thorpe 2016, 910).
- 88 Dong et al. 2016, 936–937.
- 89 Thorpe 2016, 901–902, 904.
- 90 Katso myös Australian aboriginaaleihin liittyen Thorpe 2016, 916.
- 91 Pieniä määriä erikielisiä aineistoja kokoelmista löytyy, ja kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmat mukaan luettuna kieliaineistoa on yhteensä sadoista kielimuodoista, katso esimerkiksi Jos mun tuttu tulisi -runon käännökset lukuisille kielille.
- 92 Salve 2000, 7–8.
- 93 Ruotsinkieliseen väestöön nähden myös sääty- ja luokkaraja oli osin ilmeinen, mutta Suomessa on aina elänyt myös ruotsinkielistä rahvasta.
- 94 Ariste 1932, 128. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmiin kuuluu joitakin melko varhaisia romaneja koskevia aineistoja, kuten kahden herrasväkeen kuuluneen neidin Lydia Bergrothin (1844–1916) ja Lydia von Essenin (1842–1872) vuonna 1860 kirjaama sanalista, joka sisältää noin 150 romanikielistä sanaa tai sanontaa suomennoksineen. Tämä aineisto ei kuitenkaan edusta perinteenkeruuta.
- 95 Katso romanikielen osalta Blomster 2012, 346.
- 96 Arviot kieltä osaavien määrästä vaihtelevat varsin paljon, eräiden arvioiden mukaan karjalaa puhuu Suomessa noin 10 000 henkeä ja kaikkiaan noin 60 000 – 95 000 henkeä.
- 97 Katso Haapoja 2017, saatavilla <http://musiikinsuunta.fi/2017/01/omimista-lainaamista-hyvaksikayttoa/> (viitattu 31.1.2021).
- 98 Saarinen, suullinen tiedonanto 1.2.2017.
- 99 Mikkola 2013, 370.
- 100 SKS:n arkisto, SKS KRA, Heikki Haavio 2, 1947.
- 101 Viksna 2000, 25.
- 102 Tällaisia kyselyjä ovat esimerkiksi Niin kasaria / Så 80-tal! (2015), Minun maisemani / Mitt landskap (2017–2018) ja Apurahamuistoni / I hopp om stipendium (2020). Katso myös Mikkola & Olsson & Stark 2019, 60.
- 103 Tammi, suullinen tiedonanto 20.9.2017.
- 104 Katso erityisesti arkistointitarkoituksia sekä tieteellistä ja historiallista tutkimusta koskeva 6 § (Tietosuoja laki 2018/1050). Katso myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hankintapolitiikka, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/luovutukset/hankintapolitiikka> (viitattu 31.1.2021).
- 105 White 2016, 355.
- 106 Katso Seurujärvi-Kari 2011, 27.
- 107 White 2016, 356–357; Sajantila 2011, 121.
- 108 Sajantila 2011, 123–125.
- 109 White 2016, 359, 363, 367.

- 110 Katso myös Dong et al. 2016, 938.
111 Vaikea kulttuuriperintö, KEKO – Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia, saatavilla <http://www.yso.fi/onto/keko/p117>.
112 Thorpe 2016, 907–909.
113 White 2016, 356–357.
114 Katso Taavetti 2015.
115 Torsti 2008, 62.
116 Katso myös White 2016, 368, 376.

Lähteet

Arkistolähteet

Eesti Rahvaluule Arhiiv

- EFA I 53. Nõukogudeaegsed jõulud.
EFA I 137. Vene koolipärimus, Tartu Annelinna Gümnaasiumi.
EFA, KP 47. Eesti rannarootsi aladel – Noarootsis ja Vormsil.
EFA, KP 47. Noarootsi Kool.
EFA, KP 47. Vormsi Lasteaed-Põhikool.
EFA, KP 48. Roihuvuori Algkool, Helsingi, Soome.
RKM, KP 56, 57 ja 58. Koolipärimus, Vene kool Tallinnas.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS)

SKS:n arkiston arkistoluettelot

- SKS KRA, Luettelo kansankerääjien käsikirjoituksista ja kirjeenvaihdosta 1831–1910. Laatinut Kauranen, Kaisa & Myllynen, Mari 2006.
SKS KIA, Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta. Laatinut Kauranen, Kaisa 2005.
SKS KIA, Saame- ja Lappiaineistot. Laatinut Magga, Rosa-Mären 2013.
Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA)
Haavio, Heikki 2. 1947.
KV, Lauri Simonsuuren kirje Matti Simolalle 1.3.1957.
Maahanmuuttajan elämäntarinakeruu, 1997.
Mitä söin tänään? -päiväkirjakeruu, 2013.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanperinteen valiokunnan pöytäkirjat 1972.

SKS:n strategiat ja politiikka-asiakirjat

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2013–2017.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran strategia 2018–2022.

<https://www.finlit.fi/fi/sks/organisaatio/sksn-strategia-2018-2022> (viitattu 31.1.2021).

SKS:n arkiston hankintapolitiikka (hyväksytty 13.5.2019).

<https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/luovutukset/hankintapolitiikka> (viitattu 31.1.2021).

Säädökset

Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus 2016/679.
Tietosuoja laki 2018/1050.

Sanastot ja ontologiat

KEKO – Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia. <https://finto.fi/keko/fi/> (viitattu 31.1.2021).

Suulliset tiedonannot

Blomster Risto, suulliset tiedonannot 10.5.2015, 25. ja 26.11.2017.
Saarinen Jukka, suullinen tiedonanto 1.2.2017.
Tammi Kadri, suullinen tiedonanto 20.9.2017.

Hankkeiden ja organisaatioiden esittelyt

Eesti Rahvaluule Arhiiv. Viron kansanrunousarkisto.

<http://www.folklore.ee/era/ava.htm> (viitattu 31.1.2021).

Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Inkerin Sivistyssäätiön ja Kansallisarkiston yhteistyöhanke.

<https://www.finlit.fi/fi/sks/yhteistyohankkeet/inkeri-ja-inkerialisyys-muistot-talteen-arkistot-haltuun> (viitattu 31.1.2021).

Judiska identiteter och deras gränser i dagens Finland – Minhag Finland -tutkimushanke.

<http://www.polinstitutet.fi/judiska-identiteter-och-deras-granser-i-dagens-finland/> (viitattu 31.1.2021).

Romanien kulttuuriperintö: arkistointi, arvostus ja tutkimus (2016–2018) -hanke-esittely.

<https://www.finlit.fi/fi/tutkimus/tutkimushankkeet/romanien-kulttuuriperinto-arkistointi-arvostus-ja-tutkimus-2016-2018-hanke> (viitattu 31.1.2021).

Suomen juutalaisten arkisto Kansallisarkiston kokoelmissa. Kuvaus arkistosta.

<http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/Selaus.action;jsessionid=AC288C-F9C6C3CCEC30068EF0B6CD7956?kuvailuTaso=A&avain=313871.KA> (viitattu 31.1.2021).

Suomen romanien arkisto – Finitiko kaalengo arkiivos. Kuvaus arkistosta. <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/perinteen-ja-nykykulttuurin-arkistoaineistot/suomen-romanien-arkisto-finitiko-kaalengo> (viitattu 31.1.2021).

Tutkimuskirjallisuus

- Aittola, Tapio & Raiskila, Vesa 1995. Jälkisanat. Teoksessa: Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ariste, Paul 1932. Nichtestnische Sammlungen des Estnischen Volkskundlichen Archivs. Teoksessa: *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1930*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts Tartu, 122–134.
- Asplund, Anneli 1976. Fonografista nauhuriin. Teoksessa: Laitinen, Heikki & Westerholm, Simo (toim.) *Paimensoittimista kisällilauluun*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 1. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti, 26–27.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1995. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Tiedonsosiologinen tutkielma (alkuteos: The Social Construction of Reality, 1966). Helsinki: Gaudeamus.
- Blomster, Risto & Mikkola, Kati 2014. The Inclusion and Exclusion of Roma in the Category of Finnish Folklore – The Collections of the Finnish Literature Society from the 1800s to the 2000s. *Journal of Finnish Studies* 18:1, 11–45.
- Blomster, Risto & Mikkola, Kati 2017. Kenen perinnettä? – Romani-informantit Suomen Kansan Vanhat Runot -aineistoissa. *Etnomusikologian vuosikirja 2017*, 1–40.
- Blomster, Risto & Mikkola, Kati 2018. Kohtaamisia tien päällä ja arkistossa. Työmies Matti Simolan romaniperinneaineistot. Teoksessa: Lamberg, Marko, Piela, Ulla & Snellman, Hanna (toim.) *Satunnaisesti Suomessa*. Kalevalaseuran vuosikirja 97. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 37–64.
- Blomster, Risto 2012. Romanimusiikki rajojen vetäjänä ja yhteyksien luoja. Teoksessa: Pulma, Panu (toim.) *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 290–374.
- Boyarkin, Nikolai 2006. Ingrid Rüütel and Contemporary Finno-Ugric Ethnomusicology (Phenomenon of a Person in the Humanities). Teoksessa: Ojamaa, Triinu & Kalkun, Andreas (toim.) *Individual and Collective in Traditional Culture – Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakund. Töid etnomusikoloogia alalt 4, 191–198.
- Derrida, Jacques 1996 (1995). *Archive Fever. A Freudian Impression*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dong, Lorraine, Blanco-Rivera, Joel A., Caswell, Michelle & Steele, Joanna 2016. Examinations of Injustice. Methods for Studying Archives in a Human Rights Context. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemmish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archival Multiverse*. Clayton, Victoria, Australia: Monash University Publishing, 935–940.
- Engman, Max 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland & Tukholma: Bokförlaget Atlantis.

- Foucault, Michel 2005 (1969). *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- Haapoja, Heidi 2017. Omimista, lainaamista, hyväksikäyttöä, ylikulttuurista tulkintaa? Kulttuurisen appropriaaation käsite, suomalainen kansanmusiikki ja kalevalamuuttainen runolaulu. *Musiikin suunta* 1/2017. <http://musiikinsuunta.fi/2017/01/omimista-lainaamista-hyvaksikayttoa/> (viitattu 31.1.2021).
- Hakala, Petra 2014. Arkivsamlingarna vid SLS. En speklning av kultursyn och självbild? Teoksessa: Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra & Korhonen, Mikael *Arkiv, Minne och Glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 244–285.
- Hansen, Lars Ivar 2011. Näkökulmia saamelaisten historiankirjoitukseen. Teoksessa: Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: SKS, 177–207. <https://doi.org/10.21435/tl.234>.
- Huuskonen, Marjut 2011. Näkökulmia saamelaiseen folkloreeseen. Teoksessa: Seurujärvi-Kari, Irja, Halinen, Petri & Pulkkinen, Risto (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: SKS, 271–297. <https://doi.org/10.21435/tl.234>.
- Illman, Ruth 2019. Researching vernacular Judaism. Reflections on theory and method. *Nordisk Judaistik – Scandinavian Jewish Studies* 30:1, 91–108.
- Issakainen, Tenka 2012. *Tavallista taikuutta. Tulkinta suomalaisten taikojen merkityksistä Mikko Koljosen osaamisen valossa*. Turun yliopiston julkaisu, osa 347. Turku: Turun yliopisto.
- Kalkun, Andreas 2001. *Seto laulesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole*. (Seto singing culture in studies of Estonian folklore. A supplement to the history of representation). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ketelaar, Eric 2016. Archival Turns and Returns. *Studies of the Archive*. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archival Multiverse*. Clayton, Victoria, Australia: Monash University Publishing, 228–268.
- Knuuttila, Seppo 1992. *Kansanhumorin mieli. Kaskut maailmankuvan ainekseksi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulasalu, Kaisa 2013. Immoral Obscenity: Censorship of Folklore Manuscript Collections in late Stalinist Estonia. *Journal of Ethnology and Folkloristics* 7:1, 49–64.
- Lehto, Liisa 2017. Pedar Jalvi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Vähäisiä lisiä -blogi 3.2.2017. <http://neba.finlit.fi/blogi/pedar-jalvi/> (viitattu 31.1.2021).
- Mikkola, Kati, Olsson, Pia & Stark, Eija 2019. Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 49:1, 58–73.
- Mikkola, Kati 2016. Suomen rumin mies ja muuta akateemista ammattikuntaperinnettä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Vähäisiä lisiä -blogi 21.10.2016. <http://neba.finlit.fi/blogi/suomen-rumin-mies-ja-muuta-akateemista-ammattikuntaperinnetta/> (viitattu 31.1.2021).

- Mikkola, Kati 2013. Kansanrunouden kokoelmat. Kerääjinä kuuliaisista avustajia ja visionäärejä. Teoksessa: Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.) *Kynnällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SKS, 337–378.
- Romaniasian neuvottelukunnan tiedote Paarkiba 2014 -tunnuksesta. Julkaistu 2.12.2014. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Romaniasian neuvottelukunta.
https://www.finlit.fi/sites/default/files/mediafiles/tiedote_paarkiba_2014.pdf (viitattu 31.1.2021).
- Peltonen, Ulla-Maija 2004. *Arkistollinen ajattelu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa – Käsikirjoituskokoelmien keruu, järjestäminen, luettelointi ja kuvailu*. Julkaisematon ylempään arkistotutkimuksen tutkielma. Kansallisarkisto.
- Peltonen, Ulla-Maija 2012. *Hiljaisuudet arkistoissa – Vähemmistöt arkistoissa*. Julkaisematon esitelmä: Pohjoismaiset arkistopäivät, Minoritetters arkiv -sessio. Hämeenlinna 23.–25.5.2012.
- Peltonen, Ulla-Maija 2015. Arkistojen hiljaisuudet. Teoksessa: Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) *Elävä aineeton kulttuuriperintö. Hankkeen loppuraportti*. Helsinki: Museovirasto Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö, 183–188.
<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- Pettan, Svanibor 1992. *Gypsy music in Kosovo: Interaction and creativity*. Washington: University of Maryland.
- Pulma, Panu (toim.) 2012. *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raatikainen, Panu 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rotko, Jorma 1966. *Romanien kansanperinne ja kieli ovat katoamassa. Tapa ei ole juuri tutkittu*. Aamulehti, 2.8.1966.
- Saarikivi, Janne 2011. Saamelaiskielel – nykypäivää ja historiaa. Teoksessa: Seurujärvi-Kari, Irja, Halinen, Petri & Pulkkinen, Risto (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: SKS, 77–119.
- Sajantila, Antti 2011. Saamelaiset ja geneettinen tutkimus. Teoksessa: Seurujärvi-Kari, Irja, Halinen, Petri & Pulkkinen, Risto (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: SKS, 120–129.
- Salve, Kristi 2006. Let's follow the beaten track: Ingrid Rüütel as an Ethnomusicologist. Teoksessa: Ojamaa, Triinu & Kalkun, Andreas (toim.) *Individual and Collective in Traditional Culture – Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikologia osakund. Tõid etnomusikologia alalt 4, 207–212.
- Salve, Kristi 2002. Muude rahvaste folkloor Eesti Rahvaluule Arhiivis. Teoksessa: *Kogumisest uurimiseni*. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 29–52.
- Salve, Kristi 2000. Non-Estonian Folklore in the Estonian Folklore Archives. *Journal of the Baltic Institute of Folklore* vol. 3, 7–23.

- Seurujärvi-Kari, Irja 2011: Alkuperäiskansatutkimus, alkuperäiskansaliike ja saamelaiset. Teoksessa: Seurujärvi-Kari, Irja, Halinen, Petri & Pulkkinen, Risto (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: SKS, 10–55.
- Sihvo, Hannes 1989. Paikallisperinnettä ja turismifolklorea Pohjois-Karjalassa. Teoksessa: Knuuttila, Seppo & Laaksonen, Pekka (toim.) *Runon ja rajan teillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 258–267.
- Stark, Eija 2016. The Politics of Folklore, The Policy of Collecting it: Majority Folklore on the Roma in Early 20th Century Finland. *EthnoAnthropoZoom. Journal of the Institute of Ethnology and Anthropology*, No. 15, 2016, 151–175.
- Stoler, Ann L. 2002a. Colonial Archives and the Arts of Governance. *Archival Science* 2, 87–109.
- Stoler, Ann L. 2002b. Colonial Archives and the Arts of Governance. On the Content in the Form. Teoksessa: Hamilton, Carolyn et al. (toim.) *Refiguring the Archive*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 83–100.
- Sulkunen Irma 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: SKS.
- Taavetti, Riikka 2015. A marshall in love. Remembering and forgetting queer pasts in Finnish archives. *Archival Science* 16:3, 289–307.
- Thorpe, Kirsten 2016. Aboriginal Community Archives. A Case Study in Ethical Community Research. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemmish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archival Multiverse*. Clayton, Victoria, Australia: Monash University Publishing, 900–934.
- Torsti, Pilvi 2008. Historiapoliittikkaa tutkimaan – Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä. *Kasvatus & Aika* 2:2, 61–71.
- Tõnurist, Igor 2006. "Ma laulan meren murusta!" Ingrid Rüütel and Estonian Folklore Movement. Teoksessa: Ojamaa, Triinu & Kalkun, Andreas (toim.) *Individual and Collective in Traditional Culture – Individuaalne ja kollektiivne traditsionaalses kultuuris*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakund. Tõid etnomusikoloogia alalt 4, 219–227.
- Viksna, Mara 2000. Non-Estonian Folklore in the Estonian Folklore Archives. *Journal of the Baltic Institute of Folklore* vol. 3, 24–29.
- Viljanen, Anna Maria 2012. Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa: Pulma, Panu (toim.) *Suomen romanien historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 375–418.
- Västriik, Ergo-Hart 2007. *Archiving Tradition in a Changing Political Order: From Nationalism to Pan-Finno-Ugrianism in the Estonian Folklore Archives*. Julkaisematon esitelmä konferenssissa Culture Archives and the State: Between Nationalism, Socialism, and the Global Market, May 3–5, 2007, Mershon Center, Ohio State University, USA.
- White, Kelvin L. 2016. Race and Culture. An Ethnic Studies Approach to Archival and Recordkeeping Research in the United States. Teoksessa: Gilliland, Anne J., McKemmish, Sue & Lau, Andrew J. (toim.) *Research in the Archival Multiverse*. Clayton, Victoria, Australia: Monash University Publishing, 352–381.

Henkilöarkistot

Kuka kelpaa historiaan?

Ulla-Maija Peltonen

© <https://orcid.org/0000-0003-3601-4423>

Yksityisluonteisilla arkistoilla tarkoitetaan henkilön, perheen, suvun, yhdistyksen, seuran tai yrityksen toiminnasta syntyneitä arkistoja.¹ Ne ovat keskeinen osa asiakirjallista kulttuuriperintöä.² Nimensä mukaisesti henkilöarkisto sisältää henkilökohtaista, yksilöllistä, oma-kohtaista ja subjektiivista tietoa henkilön elämästä. Se sisältää yhden, kahden tai monenkeskistä vuoropuhelua, joka ei ole syntyhetkellään välttämättä tarkoitettu julkiseksi. Henkilöarkiston kautta syntyy ainutkertainen yhteys nykyajan ja menneiden aikojen ihmiseen, hänen ajatteluunsa, tunteisiinsa ja pyrkimyksiinsä. Henkilöarkisto säilyttää ”ajattelun todellisuutta” yli ajallisen etäisyyden.³

Käsittelen artikkelissani henkilöarkistojen hankinnan periaatteita Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa. Kysyn, keiden henkilöarkistoja kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa on? Millaisia julkilausuttuja ja -lausumattomia hankintalinjauksia ja kulttuuriperintökäsityksiä henkilöarkistojen tallentaminen ilmentää? Teen vertailuja Kansallisarkiston, Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston henkilöarkistoihin.⁴ Etsin vastausta kysymyksiin, mikä on katsottu säilyttämisen arvoiseksi, mikä triviaaliksi ja kenen toimesta? Tarkastelemanani henkilöarkistot sisältävät perinteisiä paperimuotoisia asiakirjoja, sillä sähköisiä henkilöarkistoja on toistaiseksi otettu vastaan vähän.

Henkilöarkistot valottavat viranomaisarkistojen antamaa kuvaa yhteiskunnasta olennaisesti erilaisella tavalla. Ruotsalainen Martin Grass on verrannut yksityisarkistoja viranomaisarkistoihin ja nostanut esiin kolme henkilöarkistolle tunnusomaista piirrettä.⁵ Ensiksikin henkilöarkiston arkistonmuodostus on epäsäännöllistä, järjestäytymätöntä ja osittain sattumanvaraista verrattuna viranomaisarkistoi-

hin. Henkilöarkistonmuodostukseen ei ole olemassa erityisiä sääntöjä. Toiseksi henkilöarkiston provenienssiperiaatteen integriteetti⁶ on haavoittuva. Arkistonmuodostaja tai arkiston lahjoittaja on voinut poistaa arkistosta osia, se voi sisältää toiselle henkilölle kuuluvia aineistoja ja arkistoa on voitu ja voidaan luovuttaa erissä. Kolmanneksi henkilöarkistot ovat tietosisällöltään usein monipuolisempia kuin viranomaisarkistot. Ne saattavat sisältää hyvin moniulotteisia asiakirjoja arkistonmuodostajan yksityisestä tai julkisesta toiminnasta ja voivat olla sisällöltään hyvinkin fragmentaarisia. Grass huomauttaa, että eroavuuksista huolimatta yhteistä henkilöarkistoille ja viranomaisarkistoille on se, että ne syntyvät arkistonmuodostajan toiminnan tuloksena.⁷ Julkishallinnon asiakirja ja yksityisarkiston asiakirja poikkeavat toisistaan olennaisesti siinä, että edellinen perustuu pakollisuuteen luovuttaa asiakirja arkistoon, jälkimmäinen vapaaehtoisuuteen. Huolimatta yksityisarkistojen sosiokulttuurisesta merkityksestä, niillä on heikko lain suoja.⁸

Henkilöarkistoja tutkinut amerikkalainen Richard J. Cox on käsitellyt mielenkiintoisella tavalla inhimillisiä impulsseja, joiden takia henkilökohtaiset aineistot ovat olemassa.⁹ Jokaisen ihmisen elämään liittyy asiakirjoja, joita ei luoda pelkästään omaksi iloksi vaan niiden syntyyn on monia syitä. Sosiaaliset tavat ja traditiot, esimerkiksi häät, hautajaiset, erilaiset vuotuisjuhlat ja merkkipäivät, lomat ja vapaa-aika tuottavat henkilökohtaisia asiakirjoja. Elämän varrella ihmiselle kertyy esimerkiksi kirjeitä ja postikortteja, muistivihkoja, koulu-, opinto- ja työtodistuksia, terveys- ja talousasiakirjoja, käsikirjoituksia, päiväkirjoja, muistiinpanoja, valokuvia ja piirustuksia, toisin sanoen arkistoaineistoja. Jokainen asiakirja on erilainen ja sen merkitys vaihtelee: jos asiakirjaa ei koskaan tarvita tai kaivata, sitä ei myöskään säilytetä.

Henkilöarkistoihin liittyy emotionaalisia, sentimentaalisia ja symbolisia arvoja. Cox viittaa filosofi Nigel Warburtonin ajatukseen, että tarve säilyttää sukuhistoriaa on polttomerkitty meihin, mutta säilyäkseen se tarvitsee kosketuspinnan menneen ja nykyhetken välillä.¹⁰ Henkilöarkiston hallinnollinen arvo on aina subjektiivinen, ja sillä on käytännöllistä arvoa silloin, kun yksilö jäljittää omaa tai perheensä historiaa. Ihmisillä ja asiakirjoilla on elinkaarensa ja jatkumonsa, mikä henkilöarkiston kohdalla tarkoittaa aineiston erilaisia vaiheita sen

syntyajankohdasta erilaisiin käyttötarkoituksiin. Asiakirjaan liitettävä kertomus on myös osa jonkun henkilön identiteettiä. Henkilön elinkaaritapahtumien säilyttäminen sisältää syvästi sosiokulttuurisen impulssin samoin kuin hävittäminenkin. Siirtyessään julkiseen arkistoon, aineiston omistusoikeus siirtyy arkistoinstituutiolle ja sen yhteiskunnallinen arvo laajenee. Nykyisin arkistoihin luovutetuista aineistoista tehdään aina luovutussopimus, jossa määritellään aineiston käyttöoikeudet.

Kansallisarkiston¹¹ yksityisarkistoyksikön esimies Jussi Kuusamäki luonnehti vuonna 1997 Kansallisarkiston yksityisarkistojen hankintalinjausten ajattelutapoja:

[V]oidaan nähdä, että niiden hankkimista on ajoittain ohjannut voimakas poliittis-isänmaallinen tilaus. Ensin Suomen keisarikuntaa vastaan käymän oikeustaistelun tukeminen, sitten itsenäisyyteen johtaneen kehityksen legitimoiminen jne. Sotien jälkeiseltä ajalta on syytä erikseen mainita kaksi projektia, joista huolehtivat yksityisarkistokomitea 1950–58 ja samantapainen, valtionarkiston apuna 1977–78 toiminut epävirallinen työryhmä. Näiden elinten hienovaraisen, henkilökohtaisiin yhteydenottoihin perustuvan työn tuloksena valtionarkistoon saatiin merkittäviä poliittisten ja muiden vaikuttajien henkilöarkistoja vuosisadan alusta meidän päiviimme.¹²

Arkistonjohtaja Vuokko Joki on esittänyt, että 1930-luvulla Kansallisarkistossa keskityttiin arkistoaineistojen suojeluun. 1980-luvulla ”Jokainen kelpaa arkistoon” -linjauksen myötä yksityisarkistojen aineistomäärät kasvoivat siinä määrin, että 2010-luvulla edellä mainittu hankintamalli tuli tiensä päähän.¹³ Kansallisarkistoon ja seitsemään maakunta-arkistoon karttui historian saatossa laajat henkilöarkistokokoelmat.¹⁴ Hankinta kohdistui keskeisten poliitikkojen, yhteiskunnallisten vaikuttajien, johtavien virkamiesten, tutkijoiden ja kulttuurihenkilöiden sekä yhteiskunnan eri sektoreilla vaikuttaneiden perheiden ja sukujen arkistoihin sekä maakuntien alueellisesti ja paikallisesti keskeisten henkilö-, suku- ja perhearkistoihin.¹⁵ Vuonna 2012 käynnistyneen hallinnonuudistuksen seurauksena itsenäisten maakunta-arkistojen lakkauttamisen myötä alueellinen näkökulma välttämättä kuitenkin heikkenee.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on vastaanottanut 1830-luvulta lähtien arkistoonsa ”kirjallisten henkilöiden kirjoitettuja käsikirjoi-

tuksia” sekä tallentanut laajasti kansanrunoutta ja -perinnettä.¹⁶ *Suometar*-lehdessä kansalaisille julkaistiin talvella 1859 vetoamus kerätä talteen ”joko entisyyttä yleensä tahi erityisesti 1808 vuoden sodan tapauksia valaisevia asiakirjoja”. Vetoamuksessa mainitaan, että SKS

ottaa kaikenlaisia kirjevaiheita yksinäisten ihmisten välillä kuin myös kaikenlaisia kirjallisia jätteitä (jäämistöjä huom. kirjoittaja) entisiltä ajoilta, joista vaan on vähänkään saatavana tietoa, mitä minkin ajan merkillisistä miehistä, että niistä kirjallisista jätteistä yhteen paikkaan koottuina historioitsija voisi saada yleisen silmäyksen erinäisten aikakausien erinäisestä ajatustavasta ja siten voisi täydellisesti käsittää tapausten sisimmät syyt ja vaikutukset.¹⁷

1800-luvulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuuden ja kulttuurihistoriallisten aineistojen hankinta keskittyi käsikirjoitukseen ja kirjeisiin. Kirjallisuuden professori Viljo Tarkiainen luonnehti lähes sata vuotta myöhemmin vuonna 1931, että kirjallisuushistoriallisten aineistojen keruun tuloksena on saatu ”merkkimiesten kirjeitä, päiväkirjoja, muistiinpanoja, julkaistuja ja julkaisemattomia käsikirjoituksia, valokuvia y.m. semmoista, josta saattaa olla hyötyä kirjallisuus- sekä kulttuurihistorialliselle tutkimukselle.” Esimerkiksi Elias Lönnrotin ja K. A. Gottlundin arkistokokoelmat, jotka Tarkiainen luonnehti aarraitaksi 1800-luvun ”suomalaisuuden historian ja varsinkin kirjallisten olojen tutkijalle,” järjestettiin ja luetteloiitiin huolella.¹⁸ Aineistojen hankinnassa ja arvonmäärityksessä SKS:n asiantuntijaelimillä Kaunokirjallisella valiokunnalla, Kansatieteellisellä valiokunnalla ja Runoustoimikunnalla on ollut merkittävä rooli, mutta aineistoa on lahjoitettu SKS:aan myös oma-aloitteisesti keruuvetoamusten ansiosta. 1880-luvulla puhuttiin jopa yksityisten lähettäjien tulvasta.¹⁹ SKS:n esimies, kansanrunouden professori Kaarle Krohn esitti tärkeän ajatuksen kokoelmien karttumisesta ja tavoitteista vuosikokouspuheessaan 1926:

[E]tualalle on ymmärrettävästi asetettu merkkihenkilöitä, jotka ovat paikakunnalla jotain aikaan saaneet ja kuvattu etupäässä heidän ulkokohtaisia saavutuksiaan aineellisen ja henkisen viljelyksen alalla. Mutta vielä mielenkiintoisempia tulevalle tutkijalle voivat olla niiden elämäkerrat, jotka eivät ole voitollisesti suoriutuneet murrosajan ekonomisissa ja henkissä käännteissä, joiden pyrkimys sopeutua uuteen aikaan on riistänyt

heiltä henkisen tasapainon tai jotka niihin sopeutumatta ovat joutuneet maailman murjomiksi.²⁰

Krohn korosti niin sanottujen tavallisten ihmisten elämänvaiheiden ja ajatusten tallentamista arkistoon heidän itsensä kertomana. Krohnin huomautus saada talteen elämäkertoja tavallisilta ihmisiltä jäi kuitenkin odottamaan tulevia elämäkertakeruita.

SKS:n arkistossa on alusta alkaen noudatettu hankintastrategiaa, joka perustui kansanrunouden- ja kirjallisuudentutkimuksen tavoitteiden lisäksi sukupuoli- ja ikäjaotteluun sekä yhteiskunnalliseen asemaan. Ensiksikin piti saada talteen ”merkkimiesten” aineistot, mutta myös ”vanhojen kansanmiesten ja -naisten” aineistot.²¹ Arkistojen arvonmäärityksessä voidaan tunnistaa Marjo Rita Valtosen mukaan kolme pääteoriaa: ensiksi asiantuntijataho määrittelee asiakirjan arvon ja päättää sen säilyttämisestä (asiakirjalliset kriteerit), toiseksi arvo perustellaan henkilön toimintaa ja tuotoksia analysoimalla (funktionaaliset kriteerit) ja kolmanneksi arvo perustellaan empiiris-pragmaattisesti odotettavissa olevan tutkimuskäytön perusteella (aineiston käytön kriteerit).²² Arkistojen tulisikin kehittää aineistojen valintaan ja hankintaan teoreettisia näkökulmia ja metodisia työkaluja, kuten italiankanadalainen Luciana Duranti on esittänyt.²³ On selvää, että arkistoammattilaisten puuttuminen asiakirjan arvoon merkitsee puolueettomuudesta luopumista.

Ensimmäiset sata vuotta kaikki SKS:n arkistokokoelmat säilytettiin kirjaston yhteydessä. Vuonna 1937 kansanrunokokoelmat erotettiin omaksi arkistoksi²⁴, ja vuonna 1962 kirjastossa olleet käsikirjoitukset keskitettiin kirjallisuus- ja kulttuurihistorian käsikirjoituskokoelmaksi ja viimein arkistoksi 1971.²⁵ Vuodesta 2016 lähtien SKS:n arkisto muodostuu kahdesta kokoelmasta: Perinteen ja nykykulttuurin sekä Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmasta.

Keskustelu yksityisarkistojen hankintaperiaatteista

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966–1980 SKS:n tavoitteeksi kirjattiin muun muassa kirjailijamonografioiden tuottaminen julkaisemalla kirjallisuus- ja

kulttuurihistoriallisia käsikirjoituskokoelmia ja kartuttamalla ”tunnetuimpien kirjailijain ja tiedemiesten julkaisemattomia tekstejä”. Ohjelmassa painotettiin myös niin sanotun ”pöytälaatikkokirjallisuuden”, toisin sanoen julkaisematta jääneitä ”kirjallisten harrastelijain”, romaaneja, runokokoelmia ja niin edelleen. Lisäksi korostettiin ”oman aikamme merkittävien kirjailijain” haastattelemisen ja henkilökohtaisten aineistojen tallentamisen merkitystä.²⁶

Yksityisluonteisten arkistojen valtionaputoimikunnan mietinnössä vuodelta 1971 todettiin, että yksityisarkistojen merkitys nyky yhteiskunnassa oli jatkuvasti lisääntynyt ja että yksityishenkilöiden arkistot sisältävät korvaamatonta aineistoa, joka täydentää viranomaisarkistoja ja niiden sisältämiä tietoja. Mietinnössä myös mainittiin, että Valtionarkistolla on oikeus kuvata tai lunastaa valtiolle yksityisluontoisiin arkistoihin kuuluvat erityisen arvokkaat asiakirjat, mikäli ne aiotaan hävittää.²⁷

Vuonna 1973 SKS:n kirjallisuuden neuvottelukunta nimesi arkiston tehtäviksi kirjallisuudentutkimuksen lähdeaineiston kokoamisen ja tallentamisen käsikirjoituksina, äänitteinä ja kuvina, Seuran toimialaan kuuluvien kulttuurihistoriallisten kokoelmien hoitamisen ja kartuttamisen, kokoelmien säilymisestä ja järjestämisestä huolehtimisen tutkijoiden käytettäväksi sekä käyttöä helpottavien luetteloiden ja hakemistojen laatimisen.²⁸ Vuoteen 1975 SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistotoimen taustaympäristönä toimi tieteellinen kirjastolaitos, mutta yksityisluonteisten arkistojen valtionapulain myötä SKS:n arkisto ja muut yksityiset keskusarkistot tulivat Valtionarkiston ohjauksen piiriin.²⁹

SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmien hankintalinjauksia ohjasi SKS:n hallituksen nimeämä, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian asiantuntijoista koostuva, kirjallisuuden neuvottelukunta. Arkistotoiminta jakautui kolmeen tehtäväalueeseen: palvelu- ja kokoelmatyöhön, näyttely- ja tiedotustyöhön sekä tutkimus- ja luettelointityöhön. Tutkimus- ja luettelointityön tehtävänä oli suunnitella käsikirjoitusaineistojen hankintaa ja osallistua kirjailijoiden tutkimushaastatteluihin, luoda yhteyksiä ja yhteistyötä kirjailijoiden, kirjallisten järjestöjen sekä alan koti- ja ulkomaisten toimijoiden kanssa.³⁰ Lisäksi tehtävänä oli perehtyä käsikirjoitusaineistoihin ja tehdä sen edellyttämää alustavaa tutkimustyötä, järjestää ja luetteloida ai-

neistoja sekä osallistua valtakunnallisiin yleisluettelohankkeisiin ja huolehtia käsikirjoitusten julkaisutöistä.

Suomen ensimmäisten yksityisarkistopäivien teemana vuonna 1978 oli aineistojen säilyttäminen ja yksityisluonteisten arkistoa-ineistojen pelastaminen tutkimuksen käyttöön. Sosiaalishistorioitsija Hannu Soikkasen alustuksen ”Miten saada yksityisluonteiset arkistot talteen?” ajatukset ovat yhä ajankohtaisia. Hän painotti ensinnäkin sitä, että viranomais toiminta tuottaa vajavaisia lähteitä. Esimerkiksi jos pöytäkirjat ovat päätöspöytäkirjoja, niistä ilmenee vain suppea johtotason näkökulma. Toiseksi yhteiskunnan tutkimiselle ja ymmärtämiselle eri portaissa toimivien ihmisten ajatukset ja asenteet ovat tärkeitä. Kolmas painotus oli se, että puutteet arkistoissa ilmenevät tavallisten ihmisten kohdalla, syrjässä pysytteleviltä kansalaisilta ei ole juuri aineistoa.³¹

Soikkanen pohti myös, miten vaikea on nähdä nykyhetkessä sitä, mikä tulevaisuuden tutkijoita kiinnostaa ja kysyi: ”Entäpä, jos 1700-luvulla olisi merkitty muistiin ihmisten puheita esimerkiksi Turun torilta eikä vain vanhoista kirjoista.” Henkilökohtaisten aineistojen puuttuminen rationalisoi ja idealisoi toiminnan taustoja ja tavoitteita, koska niiden arvo perustuu siihen, ettei niiden ole ajateltu tulevan julkisuuteen.³² Soikkanen painotti sitä, että murrosajoista ja dramaattisista tilanteista jää kyllä jälkiä, mutta hidas muuttuminen ja kunkin aikakauden eräänlaiset itseäänselvyydet eivät tule lähteissä esille. Lähteet, joissa ihmisen arkipäivän toiminta jää näkyviin, puuttuvat arkistoista.

Vuonna 1988 käytiin jälleen laajaa keskustelua yksityisarkistojen hankintalinjauksista. *Historisk Tidskrift för Finland* -aikakauslehden teemanumerona oli historiantutkimuksen uudet paradigmat, arkielämän historia ja yksityisarkistojen merkitys tutkimukselle. Uusien tutkimussuuntausten kiinnostus kohdistui arkeen, naisiin, lapsiin ja tavallisiin ihmisiin, mikä aiheutti haasteita arkistoille. Tutkimus ja tutkijat peräänkuuluttivat tavallisen ihmisen arkielämän rutiinien tallentamista arkistoihin. Tavallisella he viittasivat jokapäiväiseen, tavanomaiseen, arkiseen elämään. Tavallisen ihmisen vastakohtana nähtiin eliitti, korkeasti koulutetut tai yhteiskunnallisissa valta-asemissa olevat.³³ Historiantutkija Max Engman esimerkiksi esitti, että arkistojen tulisi hankkia ”tavallisten ihmisten elämää” valottavia

aineistoja ja kehotti esimerkiksi SLS:n arkistoa hankkimaan muidenkin kuin vain sivistyneistön henkilöarkistoja.³⁴

On selvää, että uudet historian- ja kulttuurintutkimuksen virtaukset ovat olleet kiinnostuneita arkistoaineistoista, jotka valottavat arjen ja ruohonjuuritason toimijoita. Tutkijoiden ja arkistoammattilaisten yhteistyö arkistoaineistojen hankinnan ja käytettävyyden kannalta on merkittävää. Uusia avauksia SKS:ssa olivat muun muassa pöytälaatikkokirjoittajien aineistojen keruu, joka käynnistyi, kun havaittiin, että kustantajille tarjotuista käsikirjoituksista painetaan vain noin yksi prosentti. Kirjailijoiden lisäksi suuri määrä pöytälaatikkokirjailijoita halusi tavoittaa lukijoita ja taata, ettei käsikirjoitus häviä tekijänsä mukana. Kustannusosakeyhtiö *Otavan Kertomus elämästä* -kilpailun (1977) tarkoituksena oli rohkaista yhä useampia ihmisiä kertomaan ja kirjoittamaan kokemuksistaan sekä etsiä kertomuksille julkistamismuoto. Kilpailuun lähetettiin lähes 1000 omaelämäkerrallista käsikirjoitusta, joista valtaosa arkistoitiin SKS:n arkistoon. Huomattavaa oli osallistujien määrä ja naisten suuri osuus kirjoittajien joukossa.³⁵

Suomen Akatemian rahoittaman Kirjailijahaastatteluhankkeen (1971–1977) tavoitteena oli saada talteen pitkän uran tehneiden, toisin sanoen 1920-, 1930- ja 1940-luvulla syntyneiden kirjailijoiden muistitieto ja henkilöarkistot. Hankkeen kuluessa haastateltiin yhteensä 85 kirjailijaa. SKS:n ”Puhuva kirjailija – kertova arkisto” -hankkeessa (2013–2016) haastateltiin kaikkiaan 63 nykykirjailijaa.³⁶ Mukaan pyrittiin saamaan tasavertaisesti uransa eri vaiheissa olevia nais- ja mieskirjailijoita. Tavoitteena oli saada talteen kirjailijoiden ajatuksia omasta kirjailijuudestaan sekä kirjoittamisen ja kirjallisuuden merkityksistä 1900-luvun ja 2000-luvun alun Suomessa. Samalla käynnistettiin heidän henkilöarkistojensa hankinta.³⁷

Elämäkerrallisen ja omaelämäkerrallisen tutkimuksen vaikutuksesta silloinen SKS:n kirjallisuusarkisto ja Helsingin yliopiston Kristiina-instituutti järjestivät Päiväkirjat tutkimuskäyttöön -keräyksen (1992–1994). Keruu tuotti viitisen sataa päiväkirjaa lähes 80 kirjoittajalta.³⁸ Myös tässä keruussa valtaosa kirjoittajista oli naisia. Päiväkirjojen lisäksi SKS:n arkistossa on varsin laaja kirjekokoelma.³⁹ Aktiivinen hankintapolitiikka toteutti kirjaimellisesti SKS:n Kansallisten tieteiden keruuhjelman suunnitelmaa.

SKS:n arkiston ja tutkijoiden yhteistyöstä on lopuksi mainittava ”Itseoppineiden kansankirjoittajien aineistot” -hanke, jossa vuosina 2003–2004 kartoitettiin ja uudelleen luetteloiitiin SKS:n arkiston 1800-luvun itseoppineiden kansankirjoittajien aineistot. Aineistot oli arkistoitu SKS:aan 1880-luvun keruuvetoomusten tuloksena. Hanke osoitti, etteivät aikalaiset arkistossa kiinnittäneet huomiota itseoppineiden kirjoituksiin, joten ne jäivät marginalisoiduiksi asiakirjoiksi.⁴⁰ Arkistokartoituksen myötä toteutui Suomen Akatemian monitieteinen tutkimushanke ”Itseoppineet kansankirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa” (2008–2010).⁴¹

Henkilöarkistot arkistoissa

Kiinnostava kysymys on se, keiden henkilöhistoriallisia arkistoaineistoja arkistoihin tallennettiin ennen 1970-lukua. Historiantutkija Solveig Widen esitteli vuonna 1983 pohjoismaisessa tieteellisten kirjastojen konferenssissa tietoja Suomen neljän suurimman ja vanhimman tieteellisen laitoksen (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska litteratursällskapet, Helsingin yliopiston kirjasto ja Åbo Akademin kirjasto) käsikirjoituskokoelmista.⁴² Näiden laitosten henkilöarkistojen⁴³ ammattiryhmätiedoista vuoteen 1970 selviää suuntaa-antavasti, keiden arkistoja on tallennettu kokoelmiin.

Taulukko 5. Henkilöarkistojen ammattiryhmät vuoteen 1970.

Ammattiryhmä	Helsingin yliopiston kirjasto (HYK 1827, nykyinen Kansalliskirjasto)	Åbo Akademin kirjasto (ÅA 1919)	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS 1831)	Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS 1885)
Tutkijat (%)	40	30	28	28
Muut akateemiset ammattiryhmät (%)	30	44	20	36
Kirjailijat (%)	10	12	43	28
Ammatti ei tiedossa (%)	20	14	9	8
Yhteensä (%)	100	100	100	100

Lähde: Solveig Widen 1990, 21–29. Accession og Accessionpolitik, Finland. Handskrifter I Norden. Nordisk videnskabeligt bibliotekarforum. Widenin lukuja on muokattu ja yhdistetty taulukkoa varten.

Henkilöarkistojen ammattiryhmät vuoteen 1970 -taulukosta ilmenee, että edellä mainittujen arkistojen kokoelmiin tallennettiin ennen 1970-lukua pääosin akateemisten henkilöiden ja koulutetun keskiluokan aineistoja. Yliopistokirjastojen kokoelmien kohdalla niiden arkistotoimen tehtäväalueen kannalta se onkin ymmärrettävää. SKS:n arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa yli 40 prosenttia aineistoista ja SLS:ssa lähes 30 prosenttia aineistoista on kirjailijoiden aineistoja, mikä on myös selittävässä niiden arkistollisesta tehtäväalueesta. SKS:ssa lähes puolet (48 %) ja SLS:ssa reilusti yli puolet (64 %) on tutkijoiden ja akateemisten toimijoiden aineistoja. Esimerkiksi työväenluokkaisten toimijoiden henkilöhistoriallisia aineistoja ei juurikaan ole. Tiedossa on, että niin SKS:ssa kuin SLS:ssakin perinteen ja nykykulttuurin kokoelmissa on maaseudun rahvaan perinneaineistoja, mutta harvoin heidän henkilöarkistojaan. Sukupuolijakaumaa vuoteen 1970 mennessä kertyneistä aineistoista ei ole käytettävissä.

Keiden henkilöarkistoja?

Keskityn seuraavaksi Kansallisarkiston, SKS:n arkiston, Työväen Arkiston ja Kansan Arkiston henkilöarkistokokoelmiin 2010-luvulla. Kansallisarkistossa oli vuonna 2012 yhteensä 4300 henkilöarkistoa, joista naisten arkistoja oli vain 25 prosenttia. Vuokko Joki on tutkinut Oulun maakunta-arkistoon vuosina 1932–2012 luovutettuja naisten henkilöarkistoja arkistotietokanta Vakan metatiedoista. Hän on osoittanut, että ennen 1990-lukua nimetyt naisten arkistot Kansallisarkistossa ja maakunta-arkistoissa olivat ”poikkeuksellisia” tai ”merkittävänä” pidettyjen naisten arkistoja. Kuitenkin uudelleen luetteloinnin ja nimeämisen ansiosta Oulun maakunta-arkiston lähes 1070 henkilöarkistosta naisten arkistoja oli 440, toisin sanoen yli 40 prosenttia.⁴⁴

SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmissa oli arkistotietokanta Vakan metatiedoista vuonna 2014 tehdyn kartoituksen mukaan 1831 henkilöarkistoa, joista miesten arkistoja oli reilut 65 prosenttia ja naisten arkistoja vähän yli 30 prosenttia. Noin puolet arkistoista oli kirjailijoiden, taitelijoiden, kääntäjien ja tutkijoiden henkilöarkistoja, ja lähes 30 prosenttia muiden kirjallisten toimijoi-

den arkistoja (opettajat, toimittajat, ylempät toimihenkilöt). Selvityksessä on eniten henkilöarkistoja 1890–1910-luvulla syntyneiltä, toiseksi eniten 1920–1930-luvulla syntyneiltä.⁴⁵ Lisäksi kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa on alan yhteisöarkistoja sekä muistitietokokoelmia ja keruuaineistoja, jotka sisältävät tavallisten ihmisten aineistoja.

Ensimmäiset varsinaiset henkilöarkistot lahjoitettiin SKS:aan 1930-luvulla. Taiteilija Eva Ingmanin (1853–1914) ja musiikinopettaja Anna Ingmanin (1851–1930) arkiston lahjoittajina toimivat he itse, lisiä arkistoon saatiin vuosina 1935 ja 1979.⁴⁶ Kirjailija Juhani Ahon (1861–1921) arkiston lahjoitti Ahon poika, kirjailija ja kääntäjä Antti J. Aho vuonna 1932.⁴⁷ Sen jälkeen Ahon arkistoon on saatu lisiä 1950-, 1960- ja 1970-luvulla sekä vuonna 2009.⁴⁸ Henkilöhistoriallisia aineistoja ovat lahjoittaneet SKS:aan yksityishenkilöiden lisäksi perikunnat, kirjalliset seurat, järjestöt ja kustantajat. Lisäksi kirjailijoiden henkilöarkistoja on useissa muissakin arkistoissa.⁴⁹

Työväen perinnelaitosten, Kansan Arkiston ja Työväen Arkiston tehtävänä on koota talteen työväenliikkeisiin ja kansalaistoimintaan liittyvien yhdistysten ja henkilöiden aineistoja. Arkistot julkaisivat vuonna 1987 *Työväentutkimus*-lehdessä luettelon henkilöarkistoistaan ja muista henkilöhistoriallisista kokoelmistaan. Lehden teemana oli henkilöhistoria, poliittiset muistelmat ja poliittinen elämäkerta.⁵⁰ Luettelon mukaan Työväen Arkiston henkilöarkistot olivat tunnettuja työväenliikkeen johtohenkilöiden, kansanedustajien ja työväenliikkeen toimitsijoiden arkistoja. Henkilöarkistoja oli tuolloin vähän yli 140, joista valtaosa oli miesten henkilöarkistoja, kun taas naisten arkistoja oli alle 20 prosenttia. Lehdessä mainitaan myös, että arkistossa oli meneillään aktiivinen henkilöarkistojen keruuprojekti, jonka tavoitteena oli saada talteen johtohenkilöiden lisäksi ”tavallisten rivijäsenten sekä myös sellaisten henkilöiden arkistoja, jotka eivät ole lainkaan olleet mukana varsinaisessa järjestötoiminnassa.”⁵¹

Työväentutkimus-lehden artikkelissa mainittu ”tavallisten rivijäsenten henkilöarkistojen” kartuttaminen toteutui Työväen Arkistossa lähinnä muistitietokokoelmien kartuttamisena, sillä työväen muistitietokokoelma sisälsi ”tavallisten ihmisten kertomuksia eri teemoista, niin lamasta kuin lomastakin” sekä elämäkertoja,⁵² mutta ei heidän henkilöarkistojaan.

Vuonna 2018 Työväen Arkistossa oli yli 530 henkilöarkistoa. Valtaosa niistä on poliitikkojen, ministereiden ja kansanedustajien henkilöarkistoja. Naisten arkistoja on vajaa viidennes henkilöarkistoista.⁵³ Erikoistutkija Marja-Liisa Hentilän mukaan Työväen Arkistoon on tullut naisten ja miesten osalta selvästi lisää keskiluokan ja ylemmän keskiluokan arkistoja, joihin kuuluvat esimerkiksi toimittajat, toimitsijat ja toiminnanjohtajat samoin kuin kansanedustajatkin. Tavallisten ihmisten arkistoja on karkean arvion mukaan kaikista henkilöarkistoista noin vajaa viidesosa ja ne ovat (sisällöltään) yleensä suppeita. Työväenliikkeen rivijäsenen arkistot sisältävät koulutodistuksia, torpan kontrahteja, työtodistuksia ja jäsenkirjoja, mutta vain vähäisessä määrin kirjeitä ja harvoin päiväkirjoja.⁵⁴

Kansan Arkiston henkilöarkistot sisälsivät vuonna 1987 tehdyn luettelon mukaan työväenliikkeen toimihenkilöiden, kirjailijoiden, taiteilijoiden, työläisaktivistien ja työläisperheiden tai -sukujen omia arkistoja. Kansan Arkistossa oli tuolloin lähes 140 henkilöarkistoa, joista miesten henkilöarkistoja oli yli 70 prosenttia ja naisten alle 30 prosenttia.⁵⁵

Arkistonjohtaja Marita Jalkasen arvion mukaan Kansan Arkistossa oli vuonna 2018 lähes 480 henkilöarkistoa. Eniten edustettuina näyttäisivät olevan toimitsijat, kansanedustajat ja toimittajat. Alemman keskiluokan tai työväenluokkaisten toimijoiden arkistoja on huomattavasti vähemmän, ja arkistonmuodostajan ammatti ei ole tiedossa noin kymmenessä prosentissa arkistoja. Jalkanen huomauttaa, että ammattijakauma ei ole luotettava, sillä määrittelyä vaikeuttaa se, jos arkistonmuodostajalla on ollut useita ammatteja elämänsä varrella, esimerkiksi ”ravintolatyöntekijä, kenkätehtaalainen, piirisihteeri” tai ”toimittaja ja kansanedustaja”.⁵⁶

Henkilöarkistojen sukupuolijakauma SKS:n arkistossa, Työväen Arkistossa, Kansan Arkistossa ja Kansallisarkistossa ilmenee taulukosta 6.

Taulukon 6 luvut osoittavat, että miesten henkilöarkistoja olisi kaksi kolmasosaa arkistoista. Edelleen miesten arkistoja on määrällisesti enemmän kuin naisten henkilöarkistoja, mutta voi myös olla, että miesten arkistojen osana on naisten arkistoja, joten kokonaismäärä voi olla tilastojen osoittamaa suurempi.⁵⁷ Miesten henkilöarkistot ovat myös usein hylymetrimäärältään suurempia kuin naisten arkis-

Taulukko 6. Henkilöarkistojen sukupuolijakauma 2010-luvulla.

	SKS:n arkisto	Työväen Arkisto	Kansan Arkisto	Kansallisarkisto
Henkilöarkistojen kokonaismäärä	1831	531	476	4300
Naisten arkistoja (%)	30	20	32	25
Miesten arkistoja (%)	65	75	63	70
Sukupuoli ei tiedossa (%)	5	5	5	5
Yhteensä (%)	100	100	100	100

tot. Valtaosa henkilöarkistoista on tarkastelemieni arkistojen osalta yhteiskunnallisten vaikuttajien, poliitikkojen, kirjailijoiden ja korkeasti koulutettujen henkilöarkistoja.

Samansuuntaisia hankintalinjauksia on tehty myös Ruotsissa. Johanna Fries Markiewicz on tutkinut Kungliga Bibliotekin henkilöarkistoja, joita on kaikkiaan noin 350. Hän on osoittanut, että pääosa arkistoista on miesten, tunnettujen kirjailijoiden ja akateemisten henkilöiden arkistoja.⁵⁸ Martin Grass puolestaan on tutkinut Arbeitarrörelsen arkiv och bibliotekin henkilöarkistoja ja osoittanut, että arkistossa on noin 600 ”työväenliikkeen merkkihenkilön”, usein miehen ja poliittiseen eliittiin lukeutuvan, henkilöarkistoa.⁵⁹

Johanna Fries Markiewicz viittaa tutkimuksessaan Otto Fischerin käsitykseen, että kirjallisuudentutkimus itsenäisenä tieteenalana selittää arkistojen elämäkerta-aineistojen ja henkilöarkistojen keruita. Tietyntyypiset aineistot mahdollistavat tietynlaiset kysymykset, ja tämä vaikuttaa myös tutkimukseen.⁶⁰ Kirjailijoiden elämäkerrallinen ja teoksiin keskittynyt arkistoaineistoihin perustuva tutkimus kukoisti Suomessa 1900-luvun alusta 1960-luvulle.⁶¹ SKS:n arkiston tavoitteena olikin tuolloin palvella erityisesti elämäkertatutkimusta. Kirjallisuudentutkimuksen paradigman muutos nosti esiin aiempien kirjallisuuden historioiden unohtamia kirjailijoita, mikä asetti haasteita myös arkistolle.⁶²

Kansallisarkiston Jussi Kuusanmäki painotti yksityisarkistojen neuvottelupäivillä 1997, että arkistoinstituutiot ovat eniten laiminlyöneet tavallisen ihmisen:

Muita usemmin papereitaan arkistoille tarjoaa suuriäänisen vähemmistön edustaja: poliittisesti, yhteiskunnallisesti, taloudellisesti ja sivistyksellisesti aktiivinen *homo politicus*, *homo oeconomicus*. Myös puolue- ja ammattiyhdistysarkistot keräävät lähinnä ”merkittävien luottamusmiesten ja toimihenkilöiden” arkistoja. Missä ovat syrjään jättyneiden rivimiesten ja -naisten paperit, arkistot jotka valaisisivat tavallisen ihmisen arkielämää. Vai onko niin, että he eivät lainkaan tuota paperia, että voimme tavoittaa heidän maailmansa vain suullisen tradition kautta. Onko niin, että pikkuihmisen historian talteen saaminen tulee aina jäämään perinarkistojen ja muistitietoa keräävien projektien tehtäväksi? Eikö ole uskottavaa, että juuri kotiseutuarkistot tulevaisuudessa parhaiten onnistuvat pelastamaan sellaista tavallisten ihmisten materiaalia, jota, sanokaamme, mentaliteettien, perheen, naisen, lapsen ja kulutuksen historiasta kiinnostuneet koulukunnat tarvitsevat.⁶³

Kuusanmäki viittaa muistiossa kotiseutu- ja paikallishistoriallisiin arkistoihin. Suomen ensimmäisillä arkistopäivillä vuonna 1978 oli keskusteltu vilkkaasti myös kotiseutuarkistojen merkityksestä tutkimukselle. Yksityisarkistokomitea oli kiinnittänyt asiaan huomiota jo 1950-luvulla. Selvityksen perusteella Kansallisarkistoon siirrettiin kotiseutuarkistoista tuolloin 36 yksityisarkistoa.⁶⁴ Kenelläkään ei ollut tarkkaa kuvaa siitä, mitä paikallishistoriallisissa arkistoissa oli.

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS) perusti paikallishistoriallisen arkistotyöryhmän vuonna 1987, jota johti ensin historian tutkija Max Engman ja sitten historiantutkija Nils Erik Villstrand. Arkistoasiantuntijana ja paikallisarkistojen kouluttajana toimi ensin Mikael Korhonen (1986–1988) ja hänen jälkeensä Ulla Simell (1988–1992).⁶⁵ Arkistotyöryhmän toiminnan tuloksena ruotsinkielisille paikkakunnille perustettiin yksityisluonteisia kotiseutuarkistoja yhteistyössä kotiseutuyhdistysten, kunnan kirjastojen ja alueen museoiden kanssa. Arkistotyöryhmän ”Företeckning över lokalarkiv i Svenskfinland” (2001) -luettelohankkeen tavoitteena oli jakaa tietoa paikallisarkistojen tärkeästä työstä, auttaa tutkijoita ja muita tarvitsijoita arkistolähteiden piiriin.⁶⁶ Kaiken kaikkiaan luettelossa esitellään 37 paikallishistoriallisen arkiston yli 1500 kokoelmaa, mukana on arkistoja myös tavallisilta ihmisiltä. Pohjan kotiseutuarkistossa sijaitsevat Åminneforsin tehtaan työläisen Alfons Flemmingin (1907–1990) päiväkirjat vuosilta 1940–1987, jotka valottavat ainutkertaisella tavalla aikansa työ- ja asuinympäristöä, ystävyysuhteita, vapaa-aikaa so-

dan jälkeen, kulutustottumusten muutoksia ja elinolojen nousua sodan jälkeen.⁶⁷

Kansallisarkisto, maakunta-arkistot ja Suomen kotiseutuliitto selvittivät kyselyn avulla vuonna 1999, paljonko kotiseutuarkistoja kaiken kaikkiaan on, millaisia aineistoja ne sisältävät ja miten aineistot ovat tarvitsijoiden käytettävissä. Kotiseutuarkistoja oli 2000-luvun kynnyksellä 20 maakunnassa. Yksityisarkistoja kotiseutuarkistoissa oli lähes 9800, näistä henkilöarkistoja lähes 1700, perhe- ja sukuarkistoja lähes 500. Kyselyn tulosten perusteella kotiseutuarkistot olivat hyvin tarvitsijoiden käytössä, kaikkiaan niissä kävi lähes 6400 asiakasta vuodessa.⁶⁸ Suurin pulma paikallisille kotiseutuarkistoille oli luettelointi- ja kuvailutietojen puutteet sekä tietojen välittäminen tarvitsijoille, koska tietoteknisiä laitteita ja henkilöresursseja oli vähän. Ei ole käytettävissä tietoa siitä, korjaisiko tarkempi kotiseutuarkistojen henkilöhistoriallisten arkistojen analyysi havaittuja vinoumia.

Edellä tarkastelemani arkistot paljastavat arkistolähteiden vinoumia, joista tutkijat ovat hyvin tietoisia. Tarkastelluissa arkistoissa on runsaasti yläluokan, koulutetun keskiluokan ja vallassa olevien, toisin sanoen erilaisten eliittien, henkilöarkistoja. Myös sukupuolierot ovat merkittäviä.

Tutkijat Sanna Karkulehto, Tuija Saresma, Hannele Harjunen ja Johanna Kantola ovat esittäneet, että intersektionaalisuus on yksi feminististä tutkimusta ohjaavista käsitteistä: ”Se on suunnannut huomion sukupuolen, luokan, etnisyyden, seksuaalisuuden, rodun, iän ja terveyden kaltaisten, identiteettejä ja erontekoja tuottavien luokittelujen sekä niiden välisten, toisiinsa monimutkaisissa suhteissa olevien kytkösten kriittiseen tarkasteluun.”⁶⁹ Intersektionaalinen analyysi mahdollistaa moniperustaisuuden tunnistamisen myös arkistoissa, esimerkiksi ilmiön, että naisia ja miehiä hierarkisoidaan yhteiskunnassa sukupuolen ja yhteiskuntaluokan lisäksi monien muidenkin identiteettiin perustuvien erottelujen avulla.⁷⁰

Arkistoihin päätyy arkistoinstituution oman hankinnan kohteena olevan ryhmän merkittävimpien, koulutetuimpien ja vaikuttavimpien henkilöiden arkistoja. Arkistoaineistojen valinnoissa syrjässä pysyttelevä tai vähemmän kouluttautunut ihminen, usein juuri nainen, ohitetaan. Luovutusten perusteella on tultu tilanteeseen, että niin SKS:ssa kuin työväenperinnelaitoksissakin on ”kansan syvien rivien” muisti-

tietoa ja elämäkertoja, mutta harvoin heidän henkilöarkistojaan. Sosiaaliselta asemaltaan ja statukseltaan erilaiset tahot (henkilöt, suvut tai järjestöt) voivat identifioitua tai olla lojaaleja eri arkistoille. Suomessa myös erilaiset arkistot identifioituvat erilaisille tahoille. Tämä lisää kokonaisuuden monipuolisuutta. Ilmiö selittää erilaisten arkistoinstituutioiden merkitystä tutkimukselle erityisesti sellaisilta ajoilta, jolloin yhteiskunta on jakaantunut kahteen tai useampaan leiriin.⁷¹

Henkilöarkistot ja eettinen vastuu

Kanadalainen arkistotieteen tutkija Sarah Tyacke on esittänyt, että tietoiset pyrkimykset vaikuttavat siihen, millaiseksi yhteiskunnallinen muisti muodostuu. Se, mikä dokumentoidaan, muistetaan; se, mitä ei dokumentoida, unohdetaan.⁷² Arkistot ja tutkimus kulkevat käsikään. Tutkimustietoa siitä, miten julkilausumattomat konventiot ovat vaikuttaneet aineistojen säilymiseen, arkistointiin ja käytettävyyteen, on vähän. Tutkimussuuntausten ja -intressien lisäksi lainsäädäntö esimerkiksi arkaluonteisista aineistoista ja yksityisyyden suojasta vaikuttaa henkilöarkistojahajottaviin, aineistoja vastaanottaviin, niitä järjestäviin ja luetteloiviin toimijoihin sekä arkistojakäyttäviin tutkijoihin.⁷³

Amerikkalainen arkistotieteen tutkija Sara S. Hodson painottaa, että henkilökohtaiset aineistot arkistossa, esimerkiksi päiväkirjat tai kirjeet, voivat tuoda esiin hyvinkin henkilökohtaisia ajatuksia, toiveita, unelmia tai nautintoja, joita ei ole tarkoitettu julkisiksi. Tämä edellyttää niin arkistoammattilaisilta kuin tutkijoiltakin eettistä arviointia siitä, mikä arkistossa on yksityistä ja miten suojella yksityisyyttä, toisin sanoen miten aineistoa käytetään arkistossa ja miten tutkimustuloksia julkaistaan.⁷⁴ Luottamus siihen, että aineistoa käytetään arkistossa ja tutkimuksessa oikein, on perustavanlaatuista.

Henkilöarkistojäämistön yhteydessä lähes jokainen ”tunnustaa”, että paperit ovat järjestämättä ja että luovuttaja itse haluaa järjestää ne ensin. Tutkimuksen kannalta ideaalein tilanne on kuitenkin silloin, kun aineisto tulee käsittelemättömänä arkistoon niin, ettei kukaan ulkopuolinen ole koskenut siihen. On tavallista, että kolmannet osapuolet, usein esimerkiksi perilliset, hävittävät heidän mielestään

”kiusallisia” asiakirjoja ennen kuin luovuttavat aineiston arkistoon. Arkistoaineiston lukija, katsoja tai kuulija on yleensä aina sellainen, jolle aineistoa ei alun perin ole tarkoitettu.⁷⁵

Hodson on pohtinut yksityisyyden suojaa erityisesti kirjailijoiden ja julkisuuden henkilöiden arkistoissa, sillä suuren yleisön ja monien elämäkertakirjoittajien kiinnostus kohdistuu juuri heidän arkistoihinsa. Henkilöllä itsellään ja hänen perillisillään on omistusoikeus arkistoaineistoon. On monia esimerkkejä siitä, miten arkistoaineiston omistaja on päättänyt hävittää (edesmenneen) sukulaisensa asiakirjoja, toisin sanoen tämän henkilökohtaisia aineistoja. Esimerkiksi Emily Dickinsonin veli Austin Dickinson tuhosi kirjailijasisarensa rakkauskirjeet, kirjailija Sylvia Plathin puoliso Ted Hughes hävitti itsemurhan tehneen vaimonsa viimeisimmät päiväkirjat ja Sylvia Plathin äiti Amelia Plath tyttärensä aineistoja.⁷⁶

Hodsonin esimerkki yksityisyyden suojelusta liittyy James Joycen arkiston tapaukseen.⁷⁷ Joycen lapsenlapsi Stephen Joyce kertoi julkisuudessa vuonna 1988, että hän on hävittänyt perhekirjeitä. Hän kertoi polttaneensa Samuel Becketin ja tätinsä Lucian, James Joycen tyttären, välisen kirjeenvaihdon. Lucia vietti yli kolmekymmentä vuotta englantilaisessa mielisairaalassa äitinsä Nora Joycen kuoltua 1951. Lucia Joyce kuoli vuonna 1982. Kirjailija Joycen lapsenlapsen teko aiheutti julkisuudessa laajaa paheksuntaa. Myös tutkijat osallistuvat keskusteluun ja painottivat kirjeiden suurta merkitystä Joycen, Beckettin ja Lucian suhteiden tutkimiselle. Stephen Joyce vastasi paheksujille nostamalla esiin Brenda Maddoxin biografian *Nora: The Real Life of Molly Bloom* (1988). Hän kertoi, että Maddoxin suorasukainen James ja Nora Joycen eroottisen suhteen käsittely, yhdessä Lucian elämän viimeisen kolmenkymmenen vuoden käsittelyn kanssa, tyrmistyi perheen. Stephen Joyce painotti, ettei hän ole hävittänyt isoisänsä aineistoja, kuten kirjeitä tai muita aineistoja, eikä ole myöskään myynyt niitä. Hänen mielestään tunkeutuminen Lucian elämään oli yksityisyyden loukkaamista ja painotti, että jokaisella on oikeus yksityisyyteen.

Julkisuudessa käyty keskustelu vaikuttaa aineistoa lahjoittavien käsityksiin arkistoista. Samana vuonna Joycen tapauksen kanssa Jenna Malamud Smith, jonka isä Bernard Malamud kuoli 1986, ilmaisi huolensa luovuttaa kirjailijan papereita arkistoon. Hän viittasi

Joycen tapaukseen ja paheksui ”paljastustrendiä” ja lehtien ”tell all” biografoita, joissa kirjoittajat paljastavat raadollisia skandaaleja ja raflaavia yksityiskohtia henkilöiden intiimielämästä. Smith ilmoitti, ettei tiedä, mihin perhe vetää rajan, polttaako kirjailijan paperit vai ei.⁷⁸

Suomesta voi löytää vastaavanlaisia esimerkkitapauksia, joissa perilliset ”siistivät” arkistoa, hävittävät siitä henkilökohtaisia kirjeitä ja dokumentteja ennen aineiston luovuttamista arkistoon. Pyrkimyksenä on paitsi suojella yksityisyyttä, myös luoda henkilöstä positiivinen kuva. Tunnetuin esimerkki lienee taidemaalari Albert Edelfeltin kirjeiden hävittäminen. Edelfeltin taidetta ja elämää tutkineet Bertel Hinze, Anna Kortelainen ja Maria Vainio-Kurtakko ovat harmitelleet taiteilijan kirjekokoelmien aukkokohtia.⁷⁹ Osan kirjeenvaihdosta hävittivät äiti Alexandra ja taiteilijan sisaret, koska kirjeet eivät, Edelfeltin elämäkerran kirjoittajaa Bertel Hinzeä (1941, 1944) mukaillen, vastanneet ”neitien vakaumuksen mukaan kirjeiden kirjoittajan oikeaa luonnetta”. Sukulaisten ”suojelutoimenpiteet” koskivat ilmeisesti Edelfeltin intiimielämää. Siistimisestä huolimatta kirjeaineisto on ainutlaatuisen rikas lähde tutkimukselle ja tällä hetkellä kaikkien saatavilla myös verkossa.⁸⁰ Erilaisen sensuroinnin tuloksena arkistot menettävät väistämättä tärkeitä henkilökohtaisia ulottuvuuksia, joita ei koskaan enää voida palauttaa.⁸¹

Sosiaalishistorioitsija Matti Peltonen on osoittanut kirjallisten arkistolähteiden vinouden tutkimuksessaan *Lukkari Saxbergin rikos* (2006).⁸² Tutkimuksen avainteoksena toimi Lydia Hällforsin omaelämäkerta *Äidin muistelmia* (1924), jossa hän kertoi rikoksesta. Peltonen toteaa, että merkittävän Bergrothien pappissuvun Hällforsin haaran valtava, kymmeniätuhansia kirjeitä ja muuta arkistoaineistoa käsittävä kokoelma on Åbo Akademin kirjastossa muun kulttuuri-suvun aineiston rinnalla hyvin järjestettynä ja säilytettynä. Kirjoitustaitoiselta ja kirjallisuutta harrastaneelta lukkari Matias Saxbergilta ei ole säilynyt arkistoissa yhtään kirjettä tai muuta henkilökohtaista aineistoa. Peltonen olettaa, että aineiston puuttumisen taustalla ovat perheen ja suvun arvostuksen puute. Saxbergia ei koettu suurmiehenä, jonka jälkeensä jättämät jäljet olisivat kiinnostavia tai säilyttämisen arvoisia.

Lukkari Matias Saxbergista, kuollessaan Keski-Suomen rikkaimmasta talollisesta, voi saada tietoa lähinnä oikeuslaitoksen arkistoista

tai SKS:n kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa olevasta Herman Saxbergin sepittämästä runosta *Matin elämäkerta. Moite-runo Keuruun kanttorista*. Lukkari Saxberg on jäänyt historiaan ai-noastaan rikollisena. Saxberg surmasi Keuruun Salmenhaaran niityl-lä vuonna 1839 paimentyttö Eeva Maria Matintyttären, josta löytyy vielä niukemmin tietoa: hänestä ei tiedetä muuta kuin nimi ja että hä-nellä oli vahva pitkä tukka.⁸³

Peltonen toteaa, että vaikka Hällforsin suvun kirjeenvaihtoa on ”siivottu” Lydia Hällforsin⁸⁴ ja muiden suvun edustajien toimesta, kir-jekokoelma on arvokas ja monipuolinen lähde maaseudun säätyläis-perheiden elämästä. Lukkari Saxbergin tapaukseen liittyvät kirjalliset lähteet ovat puolueellisia, säätyläishenkilöiden, oikeuslaitoksen ja kir-kon virkamiesten sekä Lydia Hällforsin perheen ja sukulaisten tuot-tamia. Lähteiden säilyminen on suoraan yhteydessä säätyyn.⁸⁵ Sivi-sityneistön ja kulttuurieliitin arkistonmuodostus liittyy kykyyn tuottaa kirjallisia aineistoja, intoon koota omaa arkistoa jälkipolville ja luo-vuttaa aineisto arkistoinstituutiolle. Heillä on yleensä tiedossa tietty arkistoinstituutio, jolle haluavat aineistonsa luovuttaa.

Yksityishenkilöiden arkistonmuodostukseen, aineistojen säilymi-seen ja päätymiseen arkistoon sekä aineistojen käytettävyyteen vai-kuttavat useat tekijät. Sukuhistoria ei aina siedä säröjä ja ristiriitoja. Ihmisten elämässä voi olla asioita, joita ei haluta käsitellä niiden ar-kaluonteisuuden tai piinallisuuden takia. Arkistoammattilaisten ammattitaito ja eettiset arvioinnit korostuvat silloin, kun toiminta kohdistuu arkaluonteisiin seikkoihin, intiimielämään, sairauksiin, mielenterveyteen tai väärinkäytöksiin.⁸⁶ Kysymys on yksilön elämän-historiasta, jonka henkilö itse tai hänen lähipiirinsä haluaa muistaa ja jättää näkyväksi. Sen sijaan se, mitä ei haluta muistaa, jää näkymättö-mäksi, vaikeasti saavutettavaksi asiaksi. Se, mitä säilytetään, riippuu kulttuurisista odotuksista eli siitä, mikä on sopivaa ja mistä on vaiet-tava. Muistettu ja näkyväksi jätetty ilmentää myös sitä, millaisen tul-kinnan ihminen tekee omasta tai toisen elämästä ja vallitsevasta kult-tuurista.⁸⁷ Muistaminen rekonstruoi maailman, jolla on merkitystä yksilölle. Tutkijan on paikattava puuttuvat lähteet etsimällä tietoa kai-kista mahdollisista muista lähteistä.⁸⁸

Uudenlaisten tutkimuskysymysten ja -kohteiden ansiosta mennei-syyteen kohdistuva tutkimus yrittää palauttaa historian myös vähä-

osaisille ja tuoda esiin menneisyyden uhrien arvokkuuden.⁸⁹ Tämän seurauksena arkistoammattilaisten ja tutkijoiden eettinen vastuu suojella elävien ja kuolleiden ihmisarvoa korostuu.⁹⁰ Arkistoammattilaisilta ja tutkijoilta edellytetään eettistä pohdintaa erityisesti inttiimien, yksityisyyttä koskevien asioiden käsittelyssä. Ratkaisevaa on, millainen kertomus arkistoaineistoihin liitetään ja miten yksityisiä tietoja käsitellään.

Kuka kelpaa historiaan?

Olen edellä käsitellyt arkistojen hankintaperiaatteita ja henkilöarkistoja. Aineistoja lahjoittavan yksityisen toimijan ja arkistoammattilaisen käsityksiä ja valintoja on ohjannut implisiittisesti ihanteellinen käsitys, jonka perusteella tietyn henkilön arkisto tai arkiston osa valitaan säilytettäväksi ja arkistoitavaksi. Tarkasteleman henkilöarkistot paljastavat arkistolähteiden sosiokulttuurisen vinouden: pääosa henkilöarkistoista on sivistyneistön, kulttuurieliitin ja ylempiin luokkiin kuuluvien aineistoja. Lisäksi paljastui, että henkilöarkistoista huomattavan pieni osa on naisten arkistoja.

Kutsun ilmiötä henkilöarkistokaanoniksi, johon kirjallisuuden ja kulttuurihistorian henkilöarkistojen kohdalla on vaikuttanut myös kaunokirjallisuuden kaanon. Tarkoitan kaanonilla määrittelyä ja erottelua siitä, mikä on ”hyvää” ja ”huonoa”, mikä on hyväksyttävää ja ei-hyväksyttävää. Kanonisointi merkitsee ohjeellisten, sitovien, erityisten, arvovaltaisten tai tärkeimpien teosten kokoelmaa.⁹¹ Sen luonteeseen kuuluu hierarkisointi: mukaan ottaminen ja pois sulkeminen. Ilmaisu ”asiakirjallinen muistomerkki”⁹² viittaa suoraan asiakirjojen symboliseen merkitykseen.

Henkilöarkistokaanon-ajattelua hallitsee näkemys oikeudesta elämäkertaan ja muistamiseen. Elämäkertatutkija Rutt Hinrikus on esittänyt, että päiväkirjakirjoittamisen taustalla on aavistus, että muistelmat tai elämäkerta jäävät kirjoittamatta.⁹³ Kulttuurisemiootikko Juri Lotman on puolestaan esittänyt, ettei läheskään kaikille yhteisön ihmisille suoda oikeutta elämäkertaan. Jokainen kulttuuri luo omat arvostuksensa siitä, kuka on elämäkerran arvoinen ihminen ja kuka ansaitsee elämäkerran. Lotmanin mukaan kulttuuriset mallit ja

sosiaaliset roolit määrittävät elämäkerran arvoisen ja sitä ansaitsemattoman ihmisen mallit.⁹⁴

Päiväkirjoja tuottavat aikansa elämäkertaihmiset, jotka ”tietävät” omaavansa yhteiskunnan kannalta säilyttämisen arvoisia kokemuksia ja saavutuksia.⁹⁵ Elämäkertaihminen on sosiaalisesti kiinteän ”oikean” käyttäytymisnormin alainen. Joku, jonka nimi ja teot säilyvät tai halutaan säilyttää jälkipolville.⁹⁶ Syntyäkseen elämäkerta tarvitsee paitsi ”sen, jolla on elämäkerta”, myös lukijan, jolla ei sitä ole ja lisäksi vielä yhden henkilön, välittäjän – elämäkerran kirjoittajan.⁹⁷ Kirjallisuudentutkija Päivi Kosonen on kritisoinut perinteistä autografiateoriaa siitä, että se osoittaa arjen ja yksityisen elämän piirin väheksyntää.⁹⁸ Elämäkerrallisen kaanonin ulkopuolelle on systemaattisesti jätetty paitsi naistekijät myös tavalliset, syrjässä pysyttelevät ihmiset.

Arkistoissa henkilöarkistokaanon ilmenee tietyn periaatteen mukaisesti koottuna asiakirjakokonaisuutena, joka sisältää ”huomattavan”, ”merkittävän” ja ”tunnetun” ”merkkihenkilön” (usein miehen mutta joskus myös naisen) ”aidot” ja ”arvokkaat” aineistot.⁹⁹

Henkilöarkistokaanon-ajattelu ilmenee ainakin neljällä tasolla: Ensiksikin aineistojen hankintapolitiikassa ja aineistokeruiden toteutuksessa; toiseksi seuloennassa eli siinä, miten henkilöarkistoja on seulottu ennen kuin ne päätyvät arkistoon ja seulotaan arkistossa. Kolmas taso on arkistokuvailussa ja luetteloinnissa eli siinä, miten aineistoja on luetteloitu ja kuvailtu eri aikoina ja millaisia arvohierarkioita arkistokonventiot ovat tuottaneet ja tuottavat. Neljänneksi ajattelu ilmenee aineistojen käytössä, johon kuuluvat vaihteleva käytettävyyksi eri aikoina ja rajoitukset, joita luovuttaja ja lainsäädäntö ovat asettaneet.¹⁰⁰

Arkistoissa ”merkkihenkilöt”, niin naiset kuin miehetkin, on 1800-luvulta lähtien luokiteltu elämäkertaihmisiksi ja nimenomaan heidän henkilöarkistojaan arkistoissa on. 1970-luvulla käynnistyneen arjen historia -keskustelun ansiosta arkistojen hankintalinjauksissa tapahtui joitakin muutoksia. Suuri haaste nykyarkistoille ovat edelleen syrjässä pysyttelevät ihmiset sekä pakolais- ja maahanmuuttajataustaiset henkilöt ja heidän arkistonsa. On syytä kysyä, millaisia henkilökohtaisia jälkiä heistä jää historiaan ja tutkimuksen piiriin.

Hannu Soikkasen 1970-luvulla esittämä kysymys siitä, miten tavallinen, jokapäiväinen, hidas muuttuminen ja kunkin aikakauden

eräänlaiset itsestäänselvyydet saadaan talteen, on edelleen merkityksellinen arkistoille ja tutkimukselle. Myös Matti Peltonen on pohtinut, miten vaikeaa on saada tietoa julkisesta elämästä sivussa olevien, jopa luku- ja kirjoitustaidottomien, kansalaisten elämästä. Hän kysyy: ”Miten saada tietoa ihmisistä, jotka eivät puhu parlamentissa, julkaise mielipidekirjoituksia, eivät säilö sukunsa kirjekokoelmia julkisiin arkistoihin ja laiminlyövät päiväkirjankin pidon?”¹⁰¹ Tutkija joutuu tukeutumaan epäsuoraan tietoon, hänen on pääteltävä asia johonkin toiseen ilmiöön liittyvistä tiedoista.¹⁰² On selvää, että arkistossa tutkija etsii ja tunnistaa oman kysymyksenasettelunsa kannalta hedelmällistä tietoa, mutta hän tekee joskus löytöjä myös sattumalta.

Tutkija konstruoi aina oman tutkimusarkistonsa erilaisten arkistoinneistojen pohjalta, kuten australialainen Maryanne Dever on esittänyt.¹⁰³ Arkistoammattilaisilla ja tutkijoilla on tärkeä rooli henkilöarkistokaanonin synnyttämisessä ja murtamisessa, sillä se, mitä ei etsitä eikä käytetä, jää hiljaisuuteen. Kaanonin syntyminen ja murtaminen ovat ajassa ja paikassa muuttuvia prosesseja.¹⁰⁴

Mikrohistorioitsija Giovanni Levi on korostanut, että elämäkerta (tai henkilöarkisto) on avoin kaikenlaisille ongelmanasetteluille ja tulkinnoille. Uudenlaisten tutkimuskysymysten myötä myös asiakirjojen kontekstualisoinnin merkitys on korostunut arkistoissa. Levi korostaa kahta näkökulmaa kontekstiin: ”historiallisten ja sosiaalisten kontekstien rekonstruointi mahdollistaa ymmärryksen muutoin käsittelemättömästä ja hämmäntävästä informaatiosta. Elämäkerrallisten tai henkilöhistoriallisten oikkujen tulkinta kontekstin valossa tekee oikeista mahdollisista ja siksi normaaleja.”¹⁰⁵ Historiantutkija Sabina Loriga painottaa, että elämäkerrallista informaatiota käytetään nykytutkimuksessa uudella tavalla kyseenalaistamaan ilmeisiä, näennäisen selviä yhteneväisyyksiä esimerkiksi sosiaalisten ryhmien tai paikallisyhteisön jäsenten suhteissa etsimällä halkeamia ja kiinnittämällä huomiota konteksteihin.¹⁰⁶

Arkistotieteellisen tutkimuksen tuloksena arkistoista on mahdollista tavoittaa informaatiota, joka edistää myös arkistokäytäntöjen uudelleenarviointia. Huomion kiinnittäminen erilaisten kategorisointien ongelmallisuuteen on keskeistä.¹⁰⁷ Tutkijat ovat huomauttaneet, että intersektionaalisuus koskee kaikkia ihmisiä ja että erottelut ja erilaiset hierarkisoinnit vaikuttavat ihmisten arjen lisäksi identiteettien

ja rakenteiden tasolla. Sukupuolen lisäksi muutkin kategorisoinnit vaikuttavat ihmisen kokemukseen todellisuudesta. Yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden kautta tuotetaan ja ylläpidetään erilaisia valtasuhteita; tieto on aina kokemus- ja valtaperustaista.¹⁰⁸ Tätä huomiota olisi syytä hyödyntää myös arkistojen hankintapolitiikassa ja aineistojen kuvailussa. Totutusta poikkeavat kysymyksenasettelut paljastavat aikansa eläneitä arkistokonventioita ja avaavat uusia mahdollisuuksia niin tutkimukselle kuin arkistoteoreettiselle ajattelullekin. Miten tutkimuskysymysten kannalta relevanttia tietoa on mahdollista tavoittaa ja miten tietoa on mahdollista käyttää tutkimuksessa, ovat kaksi toisiinsa läheisesti kytkeytyvää kysymystä.¹⁰⁹ Arkistoammattilaisilla on valta päättää, mitä ja keiden aineistoja säilytetään, kun taas tutkijoilla on valta päättää, kuka ja mitä menneisyydestä muistetaan.

Kaikki henkilökohtaiset, yksityiselämää valaisevat aineistot – päiväkirjat, kirjeet, valokuvat, elämäkerralliset haastattelut, muistitieto ja kaunokirjallisuus – välittävät kokemuksellista tietoa. Kokemuksen käyttö tutkimuksessa on kiistelty teoreettis-metodologinen aihe.¹¹⁰ Tutkimuksen ansiosta ”kokemus” on kuitenkin auttanut kyseenalais-tamaan harhaanjohtavaa käsitystä historiallisten lähteiden objektiivisuudesta. Subjektiivisuus ja luotettavuus eivät ole toistensa vastakohtia, sillä subjektiivisuus on kulttuurisia muotoja ja prosesseja, joilla yksilö ilmaisee itseään historiassa. Ne ilmenevät toiveina, haluina, unelmina ja myytteinä.¹¹¹ Juuri subjektiivisuutensa vuoksi ihminen kykenee käsittämään maailman merkityksellisenä ja konstruoimaan sitä mielekkääksi. Ja juuri tästä syystä henkilöarkistot ovat korvaamaton osa asiakirjallista kulttuuriperintöä.

Viitteet

- 1 Katso Arkisto, Arkistonmuodostus, Asiakirjahallinnan sanasto, saatavilla <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arkisto> ja <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Arkistonmuodostus> (viitattu 31.1.2021).
- 2 Katso Outi Hupaniitun artikkeli tässä kokoelmassa.
- 3 Sala 1974, 48; Ketelaar 2002, 233; Hyttinen & Kivilaakso 2010, 9–11.
- 4 Teen vertailua myös Ruotsin Kungliga bibliotekin arkiston ja Ruotsin Arbetarrereselens arkiv och bibliotekin henkilöarkistoihin.

- 5 Grass 1998, saatavilla https://www.arbark.se/pdf_wrd/personarkiv.pdf (viitattu 31.1.2021). Katso myös Fries Markiewicz 2012, saatavilla <http://hdl.handle.net/2077/28868>.
- 6 Integriteetti viittaa moraaliseen asenteeseen, pyrkimykseen estää epäeettinen toiminta ja vallankäytön vääristymät. Se ilmenee esimerkiksi vastuullisuutena, oikean ja väärän ymmärtämisenä, rehellisyytenä ja lainmukaisuutena.
- 7 Grass 1998, saatavilla https://www.arbark.se/pdf_wrd/personarkiv.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 8 Fries Markiewicz 2012, 44, saatavilla <http://hdl.handle.net/2077/28868>. Pohjoismaisen arkistokokouksen henkilöarkistokatsauksen inventaariossa 2010 vertailtiin, millaisia arkistoja lainsäädäntö suojelee. Kävi ilmi, että kaikissa pohjoismaissa yksityisarkistoilla, mukaan lukien henkilöarkistot, on heikko lainsuoja.
- 9 Cox 2008, 138.
- 10 Cox 2008.
- 11 Valtionarkiston (aluksi 1816–1869 Senaatin arkisto) nimeksi muutettiin 1992 Kansallisarkisto. Ensimmäinen alueellinen yksikkö Hämeenlinnan maakunta-arkisto perustettiin 1927, muut neljä 1930-luvulla ja kaksi muuta 1967 ja 1974. Ensimmäinen arkistolaki säädettiin vuonna 1939.
- 12 Kuusanmäki 1997.
- 13 Joki 2012, 3–4.
- 14 Katso Petra Hakalan artikkeli tässä kokoelmassa; Lybeck 2016, 110–111; Lybeck et al 2006, 171–176, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021).
- 15 Pohjola 2011; Joki 2012.
- 16 Katso Kati Mikkolan artikkeli tässä kokoelmassa.
- 17 Katso Krohn 1931, 8 ja Blomstedt 1931, 6–7; Peltonen 2005, 13; SKS:n arkisto, SKS KIA, Asetukset 1840.
- 18 Tarkiainen 1931, 47–48. Blomstedt 1931, 96–97. Molempia arkistoja on luovutettu arkistoon useassa erässä. SKS:n arkisto, SKS KIA, Lönnrotiana ja Gottlundiana, arkistoluettelot.
- 19 Tarkiainen 1931, 72.
- 20 Blomstedt 1931, 104–106.
- 21 SKS:n perinteen ja nykykulttuurin kokoelman etnohistoriallinen muistitieto-kortistosta voi löytää hakusanan ”Elämäkerrat ja henkilöahmot”. SKS keräsi talteen vuonna 1923 ”vanhain kansamiesten ja naisten” elämäkertoja, mutta kortiston mukaan elämäkertoja on vähän. Vasta 1960–1970-luvuilla elämäkertojen keruusta tuli SKS:ssa suunnitelmallista. Katso Peltonen 1987, 123–134 ja Peltonen 2006. On lisäksi huomattava, että SKS:n arkiston Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkistossa on satoja itseoppi-neiden kansankirjoittajien arkistoja, jotka luetteloiitiin 2003–2004. Katso artikkeli ”Provenienssiperiaatteen kulumia” tässä kokoelmassa.
- 22 Valtonen 2015, 99–102. Valtonen esittelee tunnistettavia arvonmäärittämissä kriteerejä, muun muassa asiakirjalähtöiset kriteerit (sisältö, ikä, formaaliset, symboliset ja esteettiset kriteerit), aineiston käyttöön liittyvät kriteerit (kysyntä, käyttö, eri tahojen tarpeet), yhteiskunnalliset kriteerit

- (tapahtumat, ilmiöt, kansalaisten yhteiskunnallinen vuorovaikutus, yhteisöt, toiseuden ja marginaalissa olevien näkökulma) sekä operationaaliset, oikeudelliset ja taloudelliset kriteerit (mm. jatkuvuus, vastuullisuus, todennettavuus).
- 23 Valtonen 2015, 101; Duranti 1994, 343–44.
  - 24 Kansanrunousarkisto, nykyinen SKS:n arkiston Kansanperinteen ja nykykulttuurin kokoelma.
  - 25 SKS:n arkisto, SKS KIA, SKS:n johtokunnan kokouspöytäkirja 1.6.1956. Pöytäkirjassa on maininta, että Werner Söderström Oy lahjoitti huomattavan rahasumman kirjallis-historiallista arkistoa varten. Katso myös Sala 1991, 1.
  - 26 SKS:n Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966–1980, 51–53.
  - 27 Yksityisluonteisten arkistojen valtionaputoimikunnan mietintö 1971 B:2, 3–4, 5. Laki julkisista arkistoista (18/1939 ja 293/1963) ryhmitteli arkistot yleisarkistoiksi, erikoisarkistoiksi ja yksityisiksi arkistoiksi. Yksityisillä arkistoilla tarkoitettiin henkilö- ja sukuarkistoja sekä järjestö- ja liikearkistoja.
  - 28 Sala 1974; Riittinen 1987, 1–13.
  - 29 Rastas 1998, 261–287. Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 998/1974. Tällä hetkellä yksityisarkistojen valtionavusta säädetyn lain 1006/2006 piiriin kuuluu 11 yksityistä keskusarkistoa, joilla kullakin on hoidettavanaan oma erityisalueensa. Nämä ovat SKS (perustettu 1831), SLS (1885), Työväen Arkisto (1909), Kansan Arkisto (1945), Keskustan ja maaseudun arkisto (1970), Urho Kekkosen Arkisto (1970) sekä myöhemmin lain piiriin tulleet Porvarillisen työn arkisto (1975), Svenska Centralarkivet (1976), Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto (1981), Suomen Urheiluarkisto (1985), Toimihenkilöarkisto (1988).
  - 30 SKS:n säännöt, laitosten ohjesäännöt 1973. Riittinen 1987, 1–13.
  - 31 Soikkanen 1978.
  - 32 Soikkanen 1978, 27. Arkistojen arvonmäärittämisestä yleensä katso Valtonen 2015 ja Voutilainen 2015.
  - 33 Kuusanmäki 1988.
  - 34 Engman 1988, 156–159; Hakala 2014, 254–255, viittaus SLS:n hallituksen kokousmuistioon 21.3.1976.
  - 35 Sala 1974, 49. SKS:n arkisto, SKS KIA, Otavan Kertomus elämästä -kirjoituskilpailu 1972, luettelo, saatekirje Hannu Mäkelä. Otava julkaisi toistakymmentä elämäkertaa. Katso Peltonen 1987, 127, 130–131.
  - 36 Katso Haavikko 1987; Kivilaakso & Ratinen 2010, 163–176. Puhuva kirjailija -hankkeen ideoijina toimivat arkistonjohtaja Ulla-Maija Peltonen ja kriitikko Mervi Kantokorpi, hankkeen sihteerinä toimi arkistotutkija Katri Kivilaakso. Katso SKS:n arkisto, SKS KIA, "Puhuva kirjailija – kertova arkisto" 2013–2016, luettelot.
  - 37 Katso SKS:n arkiston hankintapolitiikka 13.5.2019, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/luovutukset/hankintapolitiikka> (viitattu 31.1.2021).
  - 38 Hankkeen ideoijina toimivat dosentti Anna Makkonen ja toimittaja Suvu Ahola. Katso SKS:n arkisto, SKS KIA, Päiväkirjakeräys 1994, Luettelot. Kirjoittajia oli yhteensä 77, joista naisia 58 ja miehiä 19. SKS:n arkiston Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmassa on kaikkiaan 5,5 hyllymetriä päiväkirjoja.

- 39 SKS:n arkiston kirjekokoelma sisältää 1400 luetteloitua kirjekokoelmaa, joissa on yli 230 000 kirjettä. Uusimman Kirjeiden kertomaa (2019) -ke-ruun avulla SKS:n arkistoon saatiin kirjeitä ja kirjeenvaihtokokonaisuuksia yli 10 hyllymetriä. Pääosa näistä kirjeistä on 1900-luvulta. Tietoa kirjoittajien sukupuolesta tai sosiaalisesta asemasta ei toistaiseksi ole saatavilla. Kiitän huomautuksesta Katri Kivilaaksoa SKS:n arkistosta 9.10.2020; katso tarkemmat tiedot: "Kirjeiden kertomaa – Muistitieto- ja aineiston keruu kirjeistä" 14.2.–30.11.2019, saatavilla <https://www.finlit.fi/kirjeiden-kertomaa> (viitattu 31.1.2021).
- 40 Katso Ulla-Maija Peltosen artikkeli tässä kokoelmassa.
- 41 Katso Kauranen 2006, saatavilla <https://journal.fi/elore/article/view/78593/39492> (viitattu 31.1.2021) ja artikkelin Provenienssiperiaatteen kulmia viitteet tässä kokoelmassa.
- 42 Widen 1990, 21–29; Sala 1987, 150–152.
- 43 Käsikirjoitukset (manuskript, handskrift) -termillä tarkoitettiin aiemmin kaikkea arkistoaineistoa, aluksi yksittäisiä asiakirjoja (käsikirjoitus, kirje), myöhemmin myös henkilöarkistoja. Yliopistokirjastojen yhteydessä käytetty termi *käsikirjoituskokoelma* tai *käsikirjoitusarkisto* viittaa aikaan, jolloin kirjaston yhteydessä oli käsikirjoituskokoelma. Myöhemmin kokoelma on enemmän tai vähemmän eriytetty, esimerkiksi HY/Kansalliskirjasto, ÅA ja SKS ja SLS. Katso myös Rastas 1998; Lybeck et al 2006, 14, saatavilla https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf (viitattu 31.1.2021). *Kokoelma* tarkoittaa asiakirjojen kokonaisuutta, joka on koottu yhteen valitun yhdistävän ominaisuuden perusteella. *Arkisto* voi tarkoittaa arkistoinstituutiota, organisaatioyksikköä tai yksityistä arkistoa, esimerkiksi henkilöarkistoa tai yhteisön arkistoa. Vertaa viranomaisarkisto, Asiakirjahallinnan sanasto, saatavilla <http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Viranomaisarkisto> (viitattu 31.1.2021).
- 44 Joki 2012, 3.
- 45 SKS:n arkisto, SKS KIA, Selvitys SKS:n kirjallisuusarkiston aineistoista ja hankintalinjauksista, luonnos 28.2.2014 ja päivitetty versio 2016. Henkilöarkistoja 1831, joista miesten arkistoja 1203, naisten 578, sukupuoli ei ilmene 50. Selvitys tehtiin vuonna 1997 käyttöön otetun Vakka-arkistotietokannan sisältämistä säilytettävien arkistojen perus- ja luettelotiedoista ja tietosisällön kuvailuista.
- 46 Katso Ulla-Maija Peltosen artikkeli tässä kokoelmassa, luku Provenienssi yhteiskuntahistoriallisena kontekstina.
- 47 SKS:n arkisto, SKS KIA, Juhani Ahon arkisto, arkistoluettelo. Vuonna 1935 Anna ja Eva Ingmanin aineistojen yhteydessä SKS:aan tuli Naëma Stenijin välityksellä Ahon lastujen käännösten käsikirjoituksia, jotka lisättiin arkistoon. Lisää arkistoon on saatu vuosina 1955, 1961, 1971, 1978 ja 2009. Ensimmäisen Juhani Ahon elämäkerran kirjoitti Antti J. Aho vuonna 1951. Sen jälkeen Ahoa ovat tutkineet mm. Juhani Niemi ja Panu Rajala.
- 48 Arkiston muodostaminen on usein monivaiheinen prosessi. Esimerkiksi Aleksis Kivi (1834–1872) ei lahjoittanut aineistojaan SKS:aan. Kiven arkisto on muodostettu vuosina 1879–2004 saaduista useista lahjoituksista sekä SKS:n ostoista. Merkittävimmät lahjoitukset teki Suomalaisen Teatterin

- perustaja ja johtaja, Kiven tukija Kaarlo Bergbom (1843–1906). Ensimmäinen lahjoitus vuonna 1879 sisälsi useita Kiven käsikirjoituksia. Arkistoa ovat täydentäneet myös muut Kiven aikalaiset ja aineistoja keränneet tutkijat. Katso Aleksis Kiven digitaalinen arkisto, saatavilla <http://neba.finlit.fi/kivi/> (viitattu 31.1.2021).
- 49 Katso esimerkiksi Mikola 2002, 115–138; Kirjailijoiden arkistot Vaasan maakunta-arkistossa.
  - 50 Työväentutkimus 1(1987):2.
  - 51 Lahtinen & Lähteenmäki 1987, 30. Henkilöarkistoja oli 143, joista miesten 122 ja naisten 21.
  - 52 Hentilä, viesti kirjoittajalle 4.9.2018. Työväen muistitietokokoelmassa on noin 8000 kertojan muistelmat, yli 30 hyllymetriä aineistoa.
  - 53 Hentilä, viesti kirjoittajalle 4.9.2018. Työväen Arkistossa henkilöarkistoja on kaikkiaan 531, joista noin 93 naisten arkistoa, eli vajaa viidesosa. Miesten henkilöarkistoja on suurin osa hyllymetrimäärästä, mutta lukumäärässä arvioituna 40–50 prosenttia. Työväen Arkistossa henkilöarkistoja on hyllymetrimääräisesti paljon, noin 1 000 hm eli kilometri.
  - 54 Hentilä, viesti kirjoittajalle 4.9.2018. Arkiston sidotut luovutuskirjat alkavat vuodesta 1936. Sitä vanhemmat luovutuskirjat löytyvät kirjeenvaihdon ja pöytäkirjojen seasta. Vuodelta 1936 ensimmäinen naista koskeva henkilöarkistoluvutus oli Hilja Pärssisen aineisto. Luovuttajana Viipurin itäinen sosialidemokraattinen piiri. Pärssinen oli kuollut edellisenä vuonna. Miina Sillanpään (1866–1952) arkisto luovutettiin Työväen Arkistoon vuonna 1976. Luovuttajana oli Helsingin Ensi Koti ry. Arkisto sisältää henkilökohtaista aineistoa noin kaksikymmentä mappia, mm. päiväkirjamuistiinpanoja, kirjeenvaihtoa vuosilta 1904–1950, puheita ja kirjoituksia sekä valokuvia. Aineiston on koonnut ja järjestänyt Miina Sillanpään läheinen työtoveri Martta Salmela-Järvinen. Katso Lahtelin 2015, 1, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504022225>.
  - 55 Nirhamo & Kaihovaara 1987, 17. Henkilöarkistoja 137, joista miehet 99 ja naiset 38. Aineisto on saatu arkiston kokoelmiin henkilöiden omina lahjoituksina tai testamenttaamina sekä omaisten ja ystävien luovuttamina.
  - 56 Jalkanen, viesti kirjoittajalle 4.6.2018. Kansan Arkisto: Henkilöarkistoja 476, joista 148 naisen ja 328 miehen arkistoa. Ensimmäinen naisarkisto Kansan Arkistossa sisältää ompelija Martta Koskiselta (1896–1943) takavarikoituja papereita. Martta Koskisen aineisto luovutettiin arkistoon 27.12.1946, luovuttajana toimi Työkansan Sanomat. Lisiä arkistoon tehtiin 20.3.1950, kartuntakirjassa on kirjaus O. W. Kuusinen. Martta Koskinen tuomittiin maanpetoksesta kuolemanrangaistukseen, hänet teloitettiin 28.9.1943.
  - 57 Kansalaisjärjestöjen aineistoja tarjoavat ja luovuttavat arkistolle useimmiten järjestöt ja niissä mukana olevat ihmiset. Jotta arkistoihin saataisiin ruohonjuuritason ääntä, arkistot järjestävät erikseen muistitiedon ja aineistojen keruita. Tällä hetkellä aineistoa käsiteltäessä puolisoiden arkistot erotellaan toisistaan, joten tulevaisuudessa naisten osuus henkilöarkistoista jossain määrin kasvaa. Mukana laskelmissa ei ole perhe- ja sukuarkistojakaan eikä Biografica-kokoelmaa. Hentilä, viesti kirjoittajalle 19.8.2019; Jalkanen, viesti kirjoittajalle 21.8.2019.

- 58 Fries Markiewicz 2012, saatavilla <http://hdl.handle.net/2077/28868>, esimerkiksi August Strindbergin, Selma Lagerlöfin ja Eyyynd Johnsonin arkistot.
- 59 Grass 1998, saatavilla https://www.arbark.se/pdf_wrd/personarkiv.pdf (viitattu 31.1.2021), esimerkiksi Hjalmar Brantingin, Tage Erlandin, Olof Palmén ja Anna Lindhin arkistot.
- 60 Fries Markiewicz 2012, viittaus Otto Fischer 2009. Meaning and materiality: On the rise of the archive of the modern literary scholarship. Teoksessa Foss, Gunnar & Jacobsen, Yngve Sandhei (toim.) 2009. *Carriages and computers: aesthetic technologies in Literature from the 18th to the 21st century*. I painos. Trondheim: Tapir Academic Press. Saatavilla <http://hdl.handle.net/2077/28868>. Kirja perustuu NORLIT Literature, Technologies and Imagination konferenssiin Trondheimissä 2005.
- 61 Haltsonen 1954, 1959, 1963.
- 62 Hyttinen 2010, 21–24. Elsi Hyttisen tutkimalta lähes unohdetulta kirjailijalta Elvira Willmanilta ei ole säilynyt varsinaista henkilöarkistoa. Jälkiä hänestä voi löytää muista arkistoista muun muassa passiviranomaisten, Etsivän keskuspoliisin (EK) ja Kansallisteatterin hallituksen asiakirjoista.
- 63 Kuusanmäki 1997, 9.
- 64 Arkistotoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1977:65.
- 65 Korhonen (toim.) 1987. Ymmärrän termit *kotiseutuarkisto-*, *paikallishistoriallinen arkisto* ja *paikallsarkisto* (Hembygdsarkiv, Lokalhistoriska arkiv, Lokalarxiv) synonyymeinä. Kotiseutuarkisto-oppaita on julkaistu useita, esim. Onnela, Peltola, Sala 1991.
- 66 Korhonen 2001, 3–68.
- 67 Korhonen 2001, 18–21.
- 68 Joki 2002, 100–109.
- 69 Karkulehto, Saresma, Harjunen, Kantola 2012, 16, saatavilla https://www.researchgate.net/publication/315657801_Intersektionaalisuus_metodina_sukupuolentutkimuksessa (viitattu 31.1.2021). Kiihtyn Outi Hupaniittua kehotuksesta ottaa huomioon intersektionaalisuus.
- 70 Karkulehto, Saresma, Harjunen, Kantola 2012, 16–27, saatavilla https://www.researchgate.net/publication/315657801_Intersektionaalisuus_metodina_sukupuolentutkimuksessa (viitattu 31.1.2021). Katso myös Koskiranta 2019, 66–69, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201905151698>.
- 71 Matti Peltosen puheenvuoro, Arkiston vinoudet ja kulmat, SLS:n seminaarissa Arkiv, minne och glömska 28.10.2010.
- 72 Tyacke 2002, 1–25. Katso myös Assmann 2010, 97–105.
- 73 Peltonen 2015, 185–187, saatavilla <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-jaritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021). Esimerkiksi Arkistolaki 1006/2006, Laki yleisten asiakirjojen julkisuudesta 621/1999 tai Tietosuoja-laki 1050/2018 säätelevät aineistojen julkisuutta ja kopiointia. Katso myös SKS:n arkiston käyttösääntö, saatavilla <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/asioi-arkistossa/kayta-aineistoja/sksn-arkiston-kayttosaanto> (viitattu 31.1.2021).
- 74 Hodson 2004, 194–200. Katso myös Kivilaakso 2010, 151–153; katso tutki-

- musaineistojen jatkokäytöstä ja tietosuojasta esim. Ketola & Lahti 2014, saatavilla <https://doi.org/10.31885/9789521078484> (viitattu 31.1.2021).
- 75 Katso esimerkiksi Steedman 2001, 2–3, 154.
- 76 Dever ja muut 2009, 15–16.
- 77 Hodson 2004, 204–207.
- 78 Hodson 2004, 195–205.
- 79 Hinze 1941 ja 1944 (suomennos 1953), Anna Kortelainen 2001 ja 2002 sekä Vainio-Kurtakko 2010. Edelfeltin kirjekokoelma oli suljettu vuoteen 1985. Oikeudenomistaja voi halutessaan sulkea arkiston tai osan arkistoa määrääjäksi. Luovuttaja voi asettaa arkiston käyttöön myös lupamenettelyn, jolloin tutkijan tulee hakea lupa arkiston käyttöön joko oikeudenomistajalta tai arkistolta.
- 80 SLS:n ja Suomen Kansallisgallerian yhteistyössä toteuttama verkkojulkaisu *Albert Edelfeltin kirjeet* (1310 kirjettä, 7000 sivua), saatavilla <http://edelfelt.sls.fi/fi/databasen/> (viitattu 31.1.2021). Hanke sai vuonna 2016 valtion tiedonjulkistamispalkinnon.
- 81 Hodson 2004, 207.
- 82 Peltosen tutkimus liittyy lukkari Matias Saxbergiin (1787–1861).
- 83 Peltonen M. 2006, 27–60, 226.
- 84 Lydia Hällfors (1844–1916) oli opettaja. *Äidin muistelmia* on kirjoitettu vuoden 1914 vaiheilla. Painokuntoon kirjan toimitti Helmi Krohn. Katso Peltonen M.2006, 10–15, 224–227.
- 85 Peltonen M. 2006, 226. Matti Peltosen puheenvuoro Arkiston vinoudet ja kulmat, SLS:n seminaarissa Arkiv, minne och glömska 28.10.2010. Samansuuntaisia arkistolähteiden vinoumia ilmenee myös Kirsi Vainio-Korhosen turkulaisia tarkastusnaisia käsittelevässä tutkimuksessa. Katso Vainio-Korhonen 2017. Katso myös Leskelä-Kärki 2006, 58–59.
- 86 Kuula 2011, 134–136. Ihmiset kokevat eri tavoin yksityisen, arkaluonteisen, hävettävän jne. Kuula korostaa, että arkistonmuodostajan itsensä tulisi voida ratkaista, mitä haluaa säilyttää, mitä ei.
- 87 Frykman 1992, 242; Kuhn 2002, 13–14, 18.
- 88 Muita lähteitä voivat olla kontrolli- ja repressiokoneistojen jättämät arkistoaineistot, joita tutkimuksen piirissä kutsutaan sorron arkistoiksi. Sorron arkistojen paradigma onkin siinä, että puuttuvia tietoja voi etsiä sieltä. Katso Peltonen M. 2006 28–29; Vainio-Korhonen 2017, 20–21, 239; Ketelaar 2002, 226. Eric Ketelaar esittää, että totalitaarisissa järjestelmissä on "alistettujen arkistoja" tai "sorron arkistoja", toisin sanoen asiakirjoja käytetään vallan, täydellisen poliittisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kontrollin välineenä. Asiakirjat ovat mykkiä, mutta ilman niitä sortaja on voimaton.
- 89 Loriga 2012, 134–135; Vainio-Korhonen 2017, 29–47.
- 90 Vainio-Korhonen 2017, 32, 42–46. Viittaus Antoon De Baets: kuolleet ovat puolustuskyvyttömiä ja tarvitsevat siksi elävien suojelua. (38).
- 91 Hinrikus 1998, 291; Portelli 1994, xii–xviii; Assmann 2010, 97–107.
- 92 Ilmaisia käytetään Yksityisluonteisten arkistojen valtionaputoimikunnan mietinnössä 1971. Katso edelle luku Keskustelu yksityisarkistojen hankintapolitiikasta.
- 93 Hinrikus 1998, 291.

- 94 Lotman 1990, 243.
95 Hinrikus 1998, 292.
96 Lotman 1989, 243–244.
97 Lotman 1989, 246.
98 Katso esimerkiksi Kosonen 2016, 44–46, 48.
99 Adjektiivit ovat peräisin artikkelissa käytetyistä lakiteksteistä, arkistojen hankintasuunnitelmista ja -ohjelmista.
100 Peltonen 2014, 153–157, saatavilla <https://doi.org/10.31885/9789521078484>.
101 Peltonen M. 2005, 77, 91. Esimerkkejä tutkimuksista kuitenkin on, tunnetuimpia lienee Carlo Ginzburgin kehittäämä ”alistamisen arkistojen” hyödyntämistapa. Tutkijan on todella vaikeaa tulkita menneisyyden tavallisten ihmisten ajatusmaailmaa, kun taas romaanikirjailija näyttää pääsevän kohteensa nahkoihin vaivatta.
102 Katso esim. Peltonen M. 2005, 76–91; Vainio-Korhonen 2017; Niemi 1991, 9.
103 Dever 2009, 20.
104 Menne-Haritz 2003, 58–59.
105 Levi 2013, 100–101.
106 Loriga 2012, 135. Nigel Hamilton on korostanut, että elämäkerran historia on ikivanha, se on suosittu ja eniten julkaistu ei-fiktiivinen kirjallisuuden muoto läntisessä maailmassa. Hamilton myös väittää, että elämäkerrasta on tullut akateemisessa maailmassa ”lentopalloilua” historian, kielentutkimuksen ja kirjallisuuden välillä, ja hän peräänkuuluttaa elämäkertatutkimuksen syventämistä. Hamilton 2012, i, ii.
107 Viittasin eri arkistojen henkilöarkistoja käsitellessäni termiin intersektionaalisuus, katso luku Keiden henkilöarkistoja.
108 Karkulehto, Saresma, Harjunen, Kantola 2012, 16–27, saatavilla https://www.researchgate.net/publication/315657801_Intersektionaalisuus_metodina_sukupuolentutkimuksessa (viitattu 31.1.2021). Katso myös Koskiranta 2019, 4, 46; viittaukset Sandra Harding 1986 ja Patricia Hill Collins 1997, saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201905151698>.
109 Katso esimerkiksi Vainio-Korhonen 2017, 29.
110 Peltonen 2009, 12–23.
111 Portelli 1997, ix.

Lähteet

Arkistolähteet

- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS)
Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma
Yleisluettelo. <https://www.finlit.fi/fi/arkisto/kirjallisuuden-ja-kulttuurihistorian-arkistoaineistot/tekstiaineistot/kirjallisuuden-ja> (viitattu 31.1.2021).
Juhani Ahon arkisto
Eva ja Anna Ingmanin arkisto
Itseoppineiden kansankirjoittajien aineistot

Aleksis Kiven digitaalinen arkisto. Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa.
<http://neba.finlit.fi/kivi/> (viitattu 31.1.2021).
 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran virka-arkisto

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Kuusanmäki, Jussi 1997. Kohti valtakunnallista yksityisarkistopoliitiikka.

Muistio 26.2.1997.

Kuusanmäki, Jussi 2003. Yksityisarkistokokous Holmenkollenilla. Käsikirjoitus Arkistoviestiin 24.3.2003.

Pohjola, Marja 2011. Yksityishenkilöiden aineistojen luovuttaminen arkistoon. Ohje 28.1.2011.

Rastas, Pirkko 1975. Yksityisluontoisten arkistojen järjestäminen ja luettelointi. Luentomoniste, Arkistonhoidon kurssi 14.10.1975.

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS)

Albert Edelfelts brev – Albert Edelfeltin kirjeet -verkkopublication.

<http://edelfelt.sls.fi/fi/databasen/> (viitattu 31.1.2021).

SKS:n arkiston ohjeet ja toimintapolitiikat

Arkiston käytösääntö (hyväksytty 13.5.2019).

<https://www.finlit.fi/fi/arkisto/asioi-arkistossa/kayta-aineistoja/sksn-arkiston-kayttosaanto> (viitattu 31.1.2021).

Arkiston hankintapolitiikka (hyväksytty 13.5.2019).

<https://www.finlit.fi/fi/arkisto/luovuta-aineistoa/luovutukset/hankintapolitiikka> (viitattu 31.1.2021).

Henkilöarkiston järjestäminen. Keskeisiä käsitteitä. 5.11.2009. Sisäinen ohje.

Kirjeaineistojen järjestäminen 2007. Sisäinen ohje.

Selvitys SKS:n kirjallisuusarkiston aineistoista ja hankintalinjauksista. Luonnos 28.2.2014 ja päivitetty versio 18.8.2016.

Tiedonhakuvalineet SKS:n kirjallisuusarkiston tutkijasalissa ja Vakka-arkistotietokanta. 22.10.2008. Sisäinen ohje.

Yksityisarkistojen järjestämishoje 2007. Sisäinen ohje.

SKS:n arkiston keruukutsut

Kirjeiden kertomaa – Muistitieto- ja aineiston keruu kirjeistä 14.2.–

30.11.2019. <https://www.finlit.fi/kirjeiden-kertomaa> (viitattu 31.1.2021).

Säädökset

Arkistolaki 1006/2006.

Laki yleisten asiakirjojen julkisuudesta 621/1999.

Tietosuojalaki 1050/2018.

Laki julkisista arkistoista 18/1939; Muutos 293/1963.

Mietinnöt, ohjeet

Arkistotoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1977:65.

Yksityisluontoisten arkistojen valtionaputoimikunnan mietintö 1971. B:2.

Sanastot ja ontologiat

Asiakirjahallinnan sanasto. Kansallisarkiston Arkistowiki.

http://wiki.narc.fi/arkistowiki/index.php/Sanasto_etusivu (viitattu 31.1.2021).

Opinnäytteet, esitelmät

Peltonen, Matti 2010. *Arkiston vinoudet ja kulmat*. Puheenvuoro SLS:n seminaarissa Arkiv, minne och glömska, 28.10.2010 Helsinki.

Peltonen, Ulla-Maija 2005. *Arkistollinen ajattelu Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. Kansanrunousarkiston keruu, järjestäminen, luettelointi ja kuvailu*. Ylemmän arkistotutkinnon tutkielma. Kansallisarkisto.

Riittinen, Hellevi 1987. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston luettelot*. Kirjoitus arkistonhoitotutkintoa varten. Kansallisarkisto.

Kirjalliset tiedonannot

Hentilä, Marja-Liisa, erikoistutkija. Viestit kirjoittajalle 4.9.2018 ja 19.8.2019.

Jalkanen, Marita, Kansan Arkiston johtaja. Viestit kirjoittajalle 4.6.2018 ja 21.8.2019.

Kivilaakso, Katri, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kokoelmapäällikkö. Viesti kirjoittajalle 9.10.2020.

Tutkimuskirjallisuus

Assmann, Aleida 2010. Canon and Archive. Teoksessa: Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (toim.) *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin/ New York: De Gruyter, 97–107.

Blomstedt, Kaarlo 1931. Historia, muinaistutkimus, maantiede. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1–106.

Cox, Richard J. 2008. *Personal Archive and a New Archival Calling: Readings, Reflections and Runinations*. Duluth: Litwin Books.

Dever, Maryanne, Newman, Sally & Vickery, Ann 2009. *The Intimate Archive: Journeys Through Private Papers*. Canberra: National Library of Australia.

Duranti, Luciana 1994. The Concept of Appraisal and Archival Theory. *American Archivist*, 57:2, 328–344.

Engman, Max 1988. Periiit pars maxima. *Historisk Tidsskrift för Finland*, Temanummer Samtidsdokumentation 2:73, 153–162.

- Fries Markiewicz, Johanna 2012. *Personarkiv på Kungliga Biblioteket*. Ordningar, kopplingar och krokar på Kungliga bibliotek. Examensarbete för avläggande av filosofie masterexamen i Kulturvård. Institutionen för kulturvård. Göteborgs universitetet 2012: 02.
<http://hdl.handle.net/2077/28868> (viitattu 31.1.2021).
- Frykman, Jonas 1992. Biografi och kulturanalys. Teoksessa: Tigerstedt, Christoffer, Roos, J.P. & Vilkkö, Anni (toim.) *Självbiografi, Kultur, Liv. Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap*. Brutu Östlings Bokförlag Symposion: Stockholm/Skåne.
- Grass, Martin 1998. *Att ordna och förteckna Personarkiv*. Föredrag på Svenska arkivsamfundets temadag om personarkiv.
https://www.arbark.se/pdf_wrd/personarkiv.pdf (viitattu 31.1.2021).
- Haavikko, Ritva (toim.) 1987. *Kirjailijahaastattelut*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakala, Petra 2014. Arkivsamlingarna vid SLS. En spegling av kultursyn och självbild?. Teoksessa: Ekrem, Carola, Gustavsson, Pamela, Hakala, Petra & Korhonen, Mikael *Arkiv, Minne och Glömska*. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 244–341.
- Haltsonen, Sulo 1954. *Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1901–1925*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 11. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haltsonen, Sulo 1959. *Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1938–1950*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 17. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Haltsonen, Sulo 1963. *Luettelo suomalaisista kirjallisuudentutkimuksista 1951–1960*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 19. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hamilton, Nigel 2012. Foreword. Teoksessa: Renders, Hans & de Haan, Binne (toim.) *Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Lewiston, NY: The Edwin Mellen Press, i–v.
- Henttonen, Pekka 2007. Mikä selittäisi ”asiakirjallisuuden” ja arkistojen toimintaperiaatteet? – *Informaatiotutkimus* 26:4, 107–108.
<https://journal.fi/inf/article/view/2276> (viitattu 31.1.2021).
- Henttonen, Pekka 2015. *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain.
- Hinrikus, Rutt 1998. Lupa muistaa ja minuuden omakuva. Teoksessa: Iломäki, Henni, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 288–306.
- Hodson, Sara S. 2004. In Secret Kept, In Silence Sealed: Privacy in the Papers of Authors and Celebrities. – *The American Archivist*, Vol. 67 (Fall/Winter 2004), 194–211.
- Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri 2010. Johdanto. Teoksessa: Hyttinen, Elsi

- & Kivilaakso, Katri (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. SKST 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–18.
- Hyttinen, Elsi 2010. *Elvira Willmanin elämä ja teokset*. Kirjallisuushistoria, feministitutkija ja arkistot. Teoksessa: Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. SKST 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 19–37.
- Joki, Vuokko 2013. Oulun maakunta-arkistoon luovutetut naisten henkilöarkistot vuosina 1932–2012. Teoksessa *Pappi, partisaani ja pirtuhevonen – poimintoja pohjoisen historiasta*. Oulun historiaseuran julkaisuja. Scripta Historica 36.
- Joki, Vuokko 2002. Kotiseutuarkistot vuosituuhannen vaihteessa. Teoksessa *Arkisto. Arkistot ja kulttuuri*. Helsinki: Arkistoyhdistyksen julkaisuja, 89–113.
- Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) 2015. *Aineeton kulttuuriperintö. Elävä aineeton kulttuuriperintö*. Hankkeen loppujulkaisu. Cuporen verkkojulkaisuja 28. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-ja-ritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija, Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna 2012. Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. – *Naistutkimus-Kvinnoforskning* 4/2012, 16–27. https://www.researchgate.net/publication/315657801_Intersektionaalisuus_metodina_sukupuolentutkimuksessa (viitattu 31.1.2021).
- Kauranen, Kaisa 2006. Katsausartikkeli: Kansanhimisten käsikirjoitukset Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. *Elore* vol 13 – 2/2006, 1–15. <https://journal.fi/elore/article/view/78593/39492> (viitattu 31.1.2021).
- Ketelaar, Eric 2002. Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection. – *Archival Science* 2, 221–238.
- Ketola, Antti & Lahti, Raimo (toim.) 2014. Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuojat. FORUM IURIS. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. <https://doi.org/10.31885/9789521078484>.
- Kilkki, Jaana 2006. Arkisto – muistamisen ja unohtamisen portinvartija. Teoksessa: Huhtinen, Aki-Mauri & Toiskallio, Jarmo (toim.) *Maanpuolustuskorkeakoulu – kehittyvä sotatieteellinen yliopisto*. Professori Mikko Viitalon juhla-kirja. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu, 213–225.
- Kivilaakso, Katri 2010. ”Pitäisikö vielä kirjoittaa se, mikä on verisesti eletty.” Elina Vaaran julkaisemattomat muistelmat. Teoksessa: Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. SKST 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 133–158.
- Kivilaakso, Katri & Ratinen Suvi 2010. Tekijän ääni. Kirjailijahaastattelut arkistoissa ja tutkimuksessa. Teoksessa: Hyttinen, Elsi & Kivilaakso, Katri (toim.) *Lukemattomat sivut. Kirjallisuuden arkistot käytössä*. SKST 930. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 159–180.
- Korhonen, Mikael (toim.) 1987. *Lokalhistoriska arkiv – en handledning*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

- Korhonen, Mikael 2001. Företeckning över lokalarkiv i Svenskfinland. *Käl-
lan* 2, 3–58.
- Koskiranta, Eveliina 2019. *Kaikki naiset ovat valkoisia ja kaikki mustat mie-
hiä. Intersektionaalisuus, rotu ja valkoistaminen*. Pro gradu -tutkielma.
Mediakulttuuri huhtikuu 2019. Tampereen yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201905151698>.
- Kosonen, Päivi 2016. Moderni omaelämäkerrallisuus & itsen kertomisen
muodot. *Niin & Näin* 3, 43–49.
- Krohn, Kaarle 1931. Toimihenkilöt ja toiminnan puitteet. Teoksessa *Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931*. Helsinki: Suomalaisen Kirjalli-
suuden Seura, 1–74.
- Kuhn, Anette (1995) 2002. *Family secrets. Acts of Memory and Imagination*.
London: Verso.
- Kuula, Arja 2010. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*.
Tampere: Vastapaino.
- Kuusanmäki, Jussi 1988. Insamling och registrering av privatarkiv. *Historisk
Tidskrift för Finland* 2/1988.
- Lahtelin, Sanna 2015. *Julkisen henkilön julkinen arkisto. Kansanedustaja
Miina Sillanpään henkilöarkiston muodostuminen ja eettinen käyttö*.
Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos, Suomen historia.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504022225>.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006. *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjal-
linen elämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Levi, Giovanni 2013. The Uses of Biography. Teoksessa: Renders, Hans & de
Haan, Binne (toim.) *Theoretical Discussions of Biography. Approaches
from History, Microhistory, and Life Writing*. Lewiston, NY: Edwin Mellen
Press, 89–112.
- Lahtinen, Esa & Lähteenmäki, Maria 1987. Henkilöarkistot Työväen Arkistos-
sa. *Työväentutkimus* 1:2, 30–40.
- Loriga, Sabina 2013. The Role of the Individual in History. Biographical and
Historical Writing in the Nineteenth and Twentieth Century. Teoksessa:
Renders, Hans & de Haan, Binne (toim.) *Theoretical Discussions of
Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*.
Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 113–142.
- Lotman, Juri 1990. *Merkkien maailma. Kirjailijan elämäkerta, historia ja
kulttuuri*. Helsinki: SN-kirjat.
- Lybeck, Jari 2016. *Reinhold Hausen. Valtionarkiston johtaja ja historian-
tutkimuksen edistäjä*. Suomen historian laitoksen julkaisuja 3. Turku: Turun
yliopisto.
- Lybeck, Jari, Jorma Vappula, Harri Rosberg, Pirkko Pirilä & Markku Mäen-
pää 2006. *Arkistot. Yhteiskunnan toimiva muisti. Asiakirjahallinnon ja
arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitoksen toimituksia 2. Helsinki, Arki-
tolaitos.
[https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.
pdf](https://arkisto.fi/uploads/Julkaisut/oppaat/asiakirjahallinnon_oppikirja.pdf) (viitattu 31.1.2021).

- Menne-Haritz, Angelika 2003. An Archival System with old Traditions in a Time of Change. *Archival Science* 2003:3, 321–327.
- Mikola, Marja 2002. Kirjailija-arkistot Vaasan maakunta-arkistossa. *Arkisto. Arkistot ja kulttuuri*. Helsinki: Arkistoyhdistyksen julkaisuja, 115–138.
- Niemi, Juhani 1991. Aho ja arkiston aukot. *Elias* 4/1991, 9–11.
- Nirhamo, Anna-Maija & Kaihovaara, Pirjo 1987. Kansan Arkiston henkilö-arkistot. *Työväentutkimus* 1:2, 17–29.
- Onnela, Samuli, Peltola, Vuokko & Sala Kaarina (toim.) 1991. *Koti- ja kotiseutuarhiston opas*. Suomen kotiseutuliiton toimituksia A:4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Matti 2005. Mikrohistoria ja puuttuvat lähteet. Teoksessa: Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) *Toinen Tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tutkimisesta*. Helsinki: Stakes, 76–93.
- Peltonen, Matti 2006. *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäisappilan etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Ulla-Maija 1987. Arkistojen elämäkerta-aineistoista. Teoksessa *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 2, 123–134.
- Peltonen, Ulla-Maija 2006. Ei kertojia vaan kerääjiä. Teoksessa: *Kansanroutousarkisto, lukijat ja tulkinat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009. Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa: Launis, Kati & Tikka, Marko (toim.) *Työväki ja kokemus*. Väki voimakas 22. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 11–26.
- Peltonen, Ulla-Maija 2014. Näkökulmia arkistoitujen muistitietoaineistojen jatkokäytön periaatteisiin. Teoksessa: Ketola, Antti & Lahti, Raimo (toim.) *Ihmistieteellisten aineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja*, FORUM IURIS. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, 153–157. <https://doi.org/10.31885/9789521078484>.
- Peltonen, Ulla-Maija 2015. Arkistojen hiljaisuudet. Teoksessa: Kanerva, Anna & Mitchell, Ritva (toim.) *Aineeton kulttuuriperintö. Elävä aineeton kulttuuriperintö*. Hankkeen loppujulkaisu. Cuporen verkkojulkaisuja 28. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäatiö. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/anna-kanerva-jaritva-mitchell-toim-elava-aineeton-kulttuuriperinto> (viitattu 31.1.2021).
- Portelli, Alessandro 1994. *The Text and the Voice. Writing, Speaking and Democracy in American Literature*. New York: Columbia University Press.
- Rastas, Pirkko 1998. Arkistot muistin tukena. Yksityisluontoisten arkistojen valtionapulainsäädännön syntyhistoria. Teoksessa: Ilomäki, Henni, Peltonen, Ulla-Maija & Saure, Hilpi (toim.) *Salaamatta kirjallisia muistikuvia ja löytöjä*. SKS:n kirjallisuusarkisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 261–287.
- Sala, Kaarina 1974. Käsikirjoitusten kohtalot. *Bibliophilos* 2/1974, 47–50.
- Sala, Kaarina 1987. Kirjallisuusarkiston kansainvälisistä yhteyksistä. *Arkisto*. Arkistoyhdistyksen julkaisuja 2:1987, 149–156.

- Sala, Kaarina 1991. Kirjallisuusarkiston kaksi vuosikymmentä. *Elias* 4, 1–3.
- Soikkanen, Hannu 1978. Miten saada yksityisluonteiset arkistot talteen. Teoksessa *Suomen ensimmäiset arkistopäivät 18.–19.5.1978*. Helsinki: Valtionarkisto, 26–34.
- Steedman, Carolyn 2001. *Dust. [The Archive and Cultural History]*. Manchester: Manchester University Press.
- Tarkiainen, Viljo 1931. Kaunokirjallisuus ja kirjallisuuden tutkimus. Teoksessa *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1931*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tollebeek, Jo 2004. "Turn'd to Dust and Tears": Revisting the Archive. *History and Theory* 43 (May), 237–248.
- Tyacke, Sarah 2002. The culture and politics of archives. *Archivaria* 52, 1–25.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2017. Vastuullinen historia. Teoksessa: Lidman, Satu, Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 29–47.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2018. *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityölläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vaino-Kurtakko, Maria 2010. *Idyll eller verklighet?: Albert Edelfelt och Gunnar Berndtson i det moderna genombrottets ambivalens*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 117. Sastamala: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Valtonen, Marjo Rita 2015. Arvonmäärittäminen. Teoksessa: Henttonen, Pekka *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain, 93–125.
- Widén, Solveig 1990. Accession och accessionspolitik: Finland / Solveig Widén. Teoksessa: Helgason, Grimur M. & Magnusson, Helgi (toim.) *Handskrifter i Norden: rundabordskonferens om håndskrifter i Reykjavik 5.–9. september 1983*. Reykjavik: Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund, 1990, 21–29.
- Voutilainen, Tytti 2015. Arvonmäärittäminen teorioita ja suuntauksia. Teoksessa: Henttonen, Pekka *Johdatus asiakirjahallinnan tutkimukseen*. Helsinki: Avain, 126–160.

Kirjoittajat

Petra Hakala, FM, vanhempi arkistonhoitaja (förste arkivarie), Svenska litteratursällskapet i Finland

Petra Hakala valmistelee väitöskirjaa yksityisarkistojen muodostumisesta vallan, ideologian ja identiteetin näkökulmista. Hän on tehnyt pitkän uran Svenska litteratursällskapet i Finlandin arkistossa, missä hän toimii vanhempana arkistonhoitajana ja vastaa arkistojen vastaanotosta ja luovuttajakontakteista. Hän on erityisen kiinnostunut aineistojen hankinnan kehittämisestä sekä luottamuksesta, jota arkistoinstituutiot rakentavat luovuttajayhteisöihinsä. Hänen tuoreimmat artikkelinsa ovat ”Arkistodiplomatian, vallan ja eettisten kysymysten äärellä. Yksityisarkistojen erityispiirteet arkistoalan ylemmässä koulutuksessa” (yhdessä Taina Saarenpään kanssa) teoksessa *Kaupungin varjoissa – Arkistojen valossa* (Sigillum Ab 2018) ja ”Arkivsamlingarna vid SLS. En spegling av kultursyn och självbild?” teoksessa *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885-2010* (SLS 2014).

Outi Hupaniittu, FT, arkistonjohtaja, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)

Outi Hupaniittu on arkistoalan ja asiakirjahallinnon ammattilainen, joka on työskennellyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, Kansallisarkistossa ja Svenska litteratursällskapetin arkistossa. Hän on yksityisarkistojen neuvottelukunnan jäsen. Hupaniittu on kiinnostunut arkistotoiminnan ja digitaalisten palveluiden kehittämisestä sekä kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyöstä. Vuonna 2011 hän toteutti tutkimuksen *Tutkijoiden ääni ja sähköiset aineistot* (SLS 2011), jolla selvitettiin käyttäjien kokemuksia arkistojen, kirjastojen ja museoiden verkkopalveluista. Vuonna 2019 hän oli työryhmässä, joka laati suosituksen *Tietosuoja KAM-sektorilla* (KAM -juridinen verkosto 2019). Hupaniittu on historiantutkijana erikoistunut suomalaisen elokuvan talous- ja sosiaalihistoriaan. Hän on tehnyt arkistotutkimusta esimerkiksi elokuva-alan liiketoiminnasta, his-

toriografiasta ja näyttelijyydestä. Hänen Suomen historian väitöskirjansa (2013) käsitteli varhaista elokuvaaliiketoimintaa. Hupaniitun uusimpia julkaisuja ovat ”Miten mahdoton onnistui? Suomen Filmitteollisuuden synnyn ja toiminnan taloudellinen perusta” ja ”Televiisiosopimus, verotarkastus ja konkurssi – Suomen Filmitteollisuuden loppu” teoksessa *Unelmatehdas Liisankadulla. Suomen Filmitteollisuus Oy:n tarina* (SKS 2019) sekä ”Kuviteltu vuosien 1916–1919 katkos ja kesä 1918 – Suomalaisen elokuva-alan varsinainen kohtalonhetki” (*Lähikuva* 1/2018).

Kati Mikkola FT, folkloristiikan dosentti, Helsingin yliopisto, opetusneuvos, Opetushallitus

Kati Mikkola on tutkinut suomalaisen kansakunnan rakentamista ja modernisaatiota sekä eliitin että kansan näkökulmista. Tutkimuksissaan hän on perehtynyt muun muassa perinneaineistojen keruun ja arkistoinnin käytänteisiin, itseoppineisiin kansanperinteen kerääjiin, vähemmistöjen rooleihin suomalaisen kansanperinteen kategoriassa, Zacharias Topeliuksen tuotantoon ja pedagogiseen ajatteluun, uusien elämänmuotojen ja uutuuksien vastustukseen sekä maallistumiseen ja uskonnollisuuden muutosprosesseihin. Mikkolan uskontotieteen väitöskirja (2009) käsitteli uutuuksien vastustusta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Hänen tuoreimpiin julkaisuihinsa kuuluu ”Miten kansasta tulee vernakulaari? Kansanrunoudentutkimuksen, kirjallisuushistorian ja kansankirjoittajien tutkimuksen kansakuva 1820-luvulta 2010-luvulle” (yhdessä Niina Hämäläisen, Ilona Pikkasen ja Eija Starkin kanssa, *Elore* 27:1, 2020), ”Suullisen perinteen pelastajista kulttuuriperinnön tuottajiksi ja tulkitsijoiksi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kouluyhteistyö 1800-luvulta tähän päivään” (*J@rgonia* 17:33), ”Minority Cultures and the Making of Cultural Heritage Archives in Finland” (yhdessä Pia Olssonin ja Eija Starkin kanssa, *Ethnologia Europaea* 49:1, 2019) sekä ”Kohtaamisia tien päällä ja arkistossa. Työmies Matti Simolan romaniperinneaineistot” (yhdessä Risto Blomsterin kanssa) teoksessa *Sattumalta Suomessa. Kalevalaseuran vuosikirja* 97 (2018).

© <https://orcid.org/0000-0002-6030-8686>

Ulla-Maija Peltonen FT, folkloristiikan dosentti, Helsingin yliopisto, tutkija, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Ulla-Maija Peltonen on tutkinut vuoden 1918 sisällissodan muistitietoa ja kerrontaa väitöskirjassaan *Punakapinan muistot* (SKS 1996) ja monografiassaan *Muistin paikat* (SKS 2003). Muissa töissään hän on perehtynyt muistitietotutkimuksen metodologiaan, kulttuurisen muistin merkityksiin, sankaruuskäsityksiin ja Stalinin vainoista selvinneen inkeriläismiehen muistitietoon. Peltonen toimi tutkijana ja arkistonjohtajana SKS:n arkistoissa vuosina 2001–2016 ja oli tuolloin Arkistoasiain ja Yksityisarkistoasiain neuvottelukunnissa. Peltosen arkistoihaisia kirjoituksia ovat muun muassa ”Arkistojen hiljaisuudet” teoksessa *Elävä aineeton kulttuuriperintö* (Cuporen verkkojulkaisuja 28, 2015), ”Näkökulmia arkistoitujen muistitietoaineistojen jatkokäytön periaatteisiin” teoksessa *Ihmistieteellisten tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuojat* (FORUM IURIS 2014) ja ylemmän arkistotutkimuksen tutkielma ”Arkistollinen ajattelu SKS:n kansanrunousarkistossa. Kansanrunousarkiston keruu, järjestäminen, luettelointi ja kuvailu” (Kansallisarkisto 2005). Peltosen tuorein julkaisu *Barbaria ja unohdus* (THPTS 2020) käsittelee historian kipujälkiä sekä eettisten kysymysten ja vaikean kulttuuriperinnön käsittelemisen välttämättömyyttä.

🌐 <https://orcid.org/0000-0003-3601-4423>

Taina Saarenpää, FT, tutkija, Turun museokeskus

Taina Saarenpään tutkimuskohteita ovat arkistojen, alkuperäislähteiden ja historian tutkimuksen suhde sekä arkistohistoria ja historia-kulttuuri. Hän on tutkinut myös arjen historiaa sekä sukupuoli- ja perhehistoriaa ja on kiinnostunut muistiorganisaatioiden tietojärjestelmien ja digitaalisten palveluiden kehittämisestä. Saarenpään väitöskirja *Turun tuomiokirkon Musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan* (Turun yliopisto 2019) käsittelee keskiaikaisten lähteiden julkaisemista Suomessa 1700-luvun lopulta 2000-luvulle arkisto- ja historiatieteellisestä näkökulmasta. Viimeisin julkaisu on artikkeli ”Äitien ja isoäitien tuki

keskiajan porvariyhteisössä” teoksessa *Perheen jäljillä – Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2020* (Vastapaino 2021).

Kirsi Vainio-Korhonen, FT, Suomen historian professori, Turun yliopisto

Kirsi Vainio-Korhonen on tutkinut sukupuoli- ja taloushistoriaa, naisten yrittäjyyden, ammattityön ja käsityöläisyyden historiaa sekä kotitalouksien, palvelijoiden ja seksityöläisten historiaa. Vainio-Korhonen on niin ikään arkistohistorian asiantuntija ja Kansallisarkiston neuvottelukunnan varapuheenjohtaja. Hänen tuoreimmat artikkelinsa ovat ”From household economy to family business” (yhdessä Jarna Heinosen kanssa) ja ”Statutory invisibility: Urban business women’s legal and political rights” (yhdessä Jarkko Keskinen kanssa) teoksessa *Women in Business Families. From Past to Present* (Routledge 2018), ”Lekmäns skriftliga och rättsliga kunnande i början av 1800-talet. Rannsakningsfångar som skrivare av besvär- och nådeansökningar i Åbo slottshäkte 1838–1850” (*Historisk Tidskrift för Finland* 2019:2) sekä ”Midwives as expert witnesses in the 18th-century Finnish courts of justice” (*Scandinavian Journal of History*, 2020). Hänen tuorein monografiansa on vuonna 2018 ilmestynyt *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*.

🌐 <https://orcid.org/0000-0003-4795-0532>

Abstract

Outi Hupaniittu and Ulla-Maija Peltonen (Eds)

Archives and the Cultural Heritage

The edited volume *Archives and the Cultural Heritage* focuses on archives as institutions and to their tense relationship with archives as material. These dynamics are discussed in respect of the past, the present, and the future. The focus lies in the mechanisms the Finnish archive institutions have utilised when taking part in forming the cultural heritage and in debating the importance of the private archives in society.

Within social sciences and history from the early 1990s onwards, the effects of globalisation have been seen as a new focal point for research. Momentarily, the archives saw the same paradigm shift as the focus of the archival studies proceeded from state to society. This brought forth the notion that the values of society are reflected in the acquisition of archival material. This *archival turn* draws attention to the archives as entities formed by cultural practices.

The volume discusses cultural heritage within Finnish archives with diverse perspectives and from various time periods. The key concepts are cultural heritage and archives – both as institution and as material. Articles review the formation of archival collections spanning from the 19th to the 21st century and highlight that the archives have never been neutral or objective actors; rather, they have always been an active process of remembering and forgetting, a matter of inclusion and exclusion.

The focus is on private archives and on the choices that guided the creation of the archives and the cultural perceptions and power structures associated with them. Although private archives have considerable social and research value, and although their material complements the picture of society provided by documentary data produced by public administrations, they have only risen to the theoretical discussions in the 21st century.

The authors consider what has happened before the material ends up in the archive, what happens in the archive and what can

be deduced from this. It shows how archival solutions manifest themselves, how they have influenced research and how they still affect it. One of the key questions is whose past has been preserved and whose is deemed worthy of preservation. Under what conditions have the permanently preserved documents been selected and how can they be accessed? In addition, the volume pays attention to whose documents have been ignored or forgotten, as well as to the networks and power of the individuals within the archival institution and to the politics of memory.

The *Archives and the Cultural Heritage* is an opening to a discussion on the mechanisms, practices and goals of Finnish archival activities. It challenges archival organisations to reflect on their own operating models and to make visible their own conscious or unconscious choices. It raises awareness of the formation of the Finnish documentary cultural heritage, produces new information about private archives and participates in the scientific debate on the changing significance of archives in society.

The volume is related to the Academy of Finland research project “Making and Interpreting National Pasts – Role of Finnish Archives as Networks of Power and Sites of Memory” (no 25257, 2011–2014/2019), University of Turku. Project partners Finnish Literature Society (SKS) and Society of Swedish Literature in Finland (SLS).

Hakemisto

A

aboriginaali 189, 196
aineellinen kulttuuri 11, 31–34
aineeton kulttuuriperintö 10, 11, 31–35, 37
aineistokokonaisuus 9, 10, 31, 63, 192
aineistoluovutus ks. luovutus
albania ks. kieli
alkuperäislähde 81, 82, 84–87, 92, 93, 115, 136
ammattillisuus 7, 22, 25, 92, 107–108, 147, 160
analoginen aineisto 9, 64
arabia ks. kieli
Arbetarrörelsens arkiv 150, 223
arjen historia 10, 116, 156, 160, 218, 231
arkistoaineisto 8–10, 13, 21, 24, 26, 29, 31, 33, 35, 39, 52, 57, 62–64, 68, 105–107, 109–110, 116, 118–124, 126, 130, 133–135, 141, 160, 166–168, 176, 188, 189, 194, 196–198, 212, 213, 217–219, 223, 225, 227, 228, 230, 232
arkistojattelu 7, 9, 13, 39, 49, 68, 116, 133
arkistoammattilainen 7, 11, 12, 14, 24, 25, 32, 33, 38, 47, 48, 50, 51, 62, 63, 65–68, 82, 87, 92, 105–106, 108–114, 117–123, 126, 128–130, 132, 134–135, 137, 139–140, 147, 154, 160, 189, 215, 218, 226, 229, 230, 232, 233
arkistodiplomatia 126, 128, 132, 135
arkistoinstituutio 8, 10, 48, 49, 51, 55, 60, 63, 67, 68, 87, 105, 116, 124, 130, 146, 147, 155, 188, 190, 213, 223, 225, 229
arkistokoulutus 59
arkistollinen käänne 8, 9, 168
arkistonhoitaja ks. arkistoammattilainen
arkistonmuodostaja, arkistonmuodostus 9, 29, 30, 47–49, 58–61,

64, 68, 118, 148, 171, 211, 212, 222, 229
arkistosektori, arkistot 8, 11, 12, 26, 29–32, 38, 39, 50–53, 55–57, 64–68, 82, 86, 105–109, 113, 121, 146, 150, 161, 168, 169, 172, 173, 185, 198, 216, 217, 220–222, 224–226, 228
arkistoteoria 13, 27, 47, 68, 105, 116, 133, 138, 233
arkistotiede 7, 8, 25, 36, 82, 83, 92, 93, 105, 146, 147, 167, 172, 226, 232
arvonmääritys 48, 82, 83, 105, 118, 133–134, 214
asiakirja 7–10, 13–15, 21, 22, 24, 26–35, 37, 39, 47–51, 57–68, 83–85, 87, 88, 90, 91, 93, 105, 108–131, 133–134, 136–140, 147–151, 154, 155–161, 167, 169, 190, 198, 211–216, 219, 227, 230–233
autenttisuus 9, 47, 49, 51, 57

D

digitaalinen humanismi 81
digitaalinen aineisto ks. sähköinen aineisto
digitaalinen julkaisu 81, 85, 90, 93, 94
diplomataari 83, 84, 86, 87, 89, 91, 92, 109
dokumentti 7, 8, 26, 30, 37, 83, 86, 88, 91, 105, 112–113, 116, 125, 129–130, 133, 149, 155, 158, 170, 195, 196, 228

E

Eesti Rahvaluule Arhiiv 14, 167, 180, 181, 183, 184, 190, 193
etiikka, eettinen vastuu, eettiset periaatteet 21, 24, 25, 32, 33, 166, 167, 194, 197, 226, 229, 230
eheys 9, 24, 28, 29, 33, 37, 51, 57, 59
eliitti 152, 175, 184, 217, 223, 225, 229, 230, 249

- elinkaarimalli ja jatkumomalli 13, 24, 26, 36, 67, 81–83, 88, 92, 93, 212, 213
- elämäkerta, elämänhistoria 150, 179, 187, 214, 215, 218, 221, 223, 226, 228–232
- englanti ks. kieli
- etnisyys 51, 89, 166, 194–197, 225
- evidenssi-paradigma 11, 27, 51, 65, 66, 82
- F**
- feminismi 148, 225
- folkloristiikka 33
- G**
- Giellagas-instituutti 184
- globalisaatio 8
- H**
- haastattelu, haastattelija, haastattelu
leminen 177, 178, 187, 188, 196, 216, 218, 233
- hakemisto ks. luettelot ja hakemistot
- hankinta 25, 32, 34, 38, 68, 110, 113, 115, 122–123, 126–129, 133–135, 137, 158, 167, 177, 211, 213–218, 223, 225, 230
- hankinta- ja kokoelmapolitiikka 34, 115–116, 126–127, 167, 170, 171, 198, 218, 231, 233
- henkilöarkisto 13, 14, 52, 58, 115, 126, 130, 133, 211–213, 218–223, 225, 226, 230–233
- henkilöhistoria 219–221, 225, 232
- henkilökohtainen ks. intiimi
- hiljaisuus 8, 11, 25, 124, 159, 170, 171, 198
- historia 7, 8, 10, 11, 13, 14, 22, 30, 33, 34, 50, 60, 64, 67, 88, 90–92, 106, 108–110, 113, 115, 119, 122, 127, 133, 136, 146, 150, 151, 154–156, 158–160, 168, 170, 173, 178, 182, 184, 189, 192, 194–198, 212–214, 217, 224, 229, 231, 233
- historiantutkimus 7, 8, 86, 106–119, 121–122, 125, 127–128, 130, 132–134, 139, 146, 147, 158, 160, 218
- HKT-arkisto (Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen arkisto) 178, 184
- I**
- ICA ks. Kansainvälinen arkistoneuvosto
- identiteetti-paradigma 11, 28, 51, 65, 66, 82, 105, 122, 133, 142
- inkeriläisaineisto, inkeriläisyys 171–173, 175
- integriteetti 212
- International Council on Archives ks. Kansainvälinen arkistoneuvosto
- intersektionaalisuus 225, 232
- intiimi 26, 147, 149, 152, 159, 160, 211–213, 216, 217, 226–231, 233
- J**
- jiddiä ks. kieli
- julkiset arkistot 14, 30, 127, 138, 146–151, 154, 161, 213, 232
- juutalaisaineisto 176, 177, 180, 182, 187
- järjestämisperiaate 49, 50, 57
- K**
- kaanon 106, 230–232
- Kansainvälinen arkistoneuvosto (ICA) 24, 29, 30, 49
- kansainväliset suhteet 21, 22, 28, 88, 92, 167, 176, 185, 186, 188, 190, 197
- kansakunta, kansakunnat 59, 86, 89, 125, 127, 134, 147–149, 160, 166, 178, 184, 190, 197, 198
- kansakunnan rakentaminen 107, 109, 133, 136, 173, 174, 190, 198
- kansallinen 10, 22, 29, 30, 33, 81, 86, 87, 92, 109, 121–123, 127, 133, 142, 146, 147, 151, 155, 157, 158, 160, 161, 167, 175, 178, 180, 187, 196, 197
- Kansallisarkisto (ent. Valtionarkisto) 10, 13, 14, 24, 48, 52, 56, 58, 64,

- 82–85, 88, 93, 106–118, 120–137, 139–142, 148–150, 155–159, 170, 173, 184, 190, 211, 213, 216, 220, 223–225
- Kansalliskirjasto 34, 54, 56, 91
- kansallisvaltio 86, 89, 147, 157, 160, 166
- Kansan Arkisto 13, 14, 211, 220–222
- kansanperinne 166, 171, 173–176, 178–180, 185, 186, 190–192, 249
- Kansanperinteen arkisto (Tampere) 184
- kansanrunous 171–175, 181, 182, 186, 192, 214, 215
- karjalan kieli ks. kieli
- kartanoarkisto 115, 123, 126, 128, 130, 133–134, 161
- keruu, aineiston kerääminen 14, 166, 167, 171, 173–183, 185–187, 190–193, 214, 218, 221
- keskiaika 13, 64, 81–86, 88, 91, 107–110, 113, 128, 136
- kieli 8, 29, 47, 89, 166, 167, 173–177, 179–181, 186, 190–194
- albania 179
- arabia 179
- englanti 29, 35, 47, 88, 149, 168, 179
- jiddiä 191, 193
- karjala 167, 174–176, 191, 192
- kurdi 179
- latvia 193
- liettua 193
- persia 179
- puola 193
- romani(kieli) 167, 174, 178, 191
- ranska 47, 179
- ruotsi 29, 55, 106, 111, 117, 122, 129, 131, 133, 137, 173, 175, 179, 182, 184, 191–193, 224
- saame 167, 174, 179, 187, 191
- saksa 47, 86, 181, 182, 184, 191, 193
- serbokroaatti/bosnia 179
- somali 179
- tataari 191
- venäjä 179, 181–183, 191, 193
- vietnam 179
- viro 180, 181, 191
- kielivähemmistö 179, 183, 197
- kirjailija 127, 187, 216, 218, 221, 227, 228
- kirjallisuushistoria 116, 214
- kirjastot, kirjastosektori 22, 30, 32, 34, 35, 52, 57–59, 63, 85, 86, 111, 116, 126, 129, 131, 134, 138–142, 171, 215, 216, 219, 220, 224
- kirje, kirjeenvaihto 14, 26, 27, 30, 35, 54–59, 61, 63, 65, 112, 115–116, 119, 122, 123, 125–133, 138–139, 142, 146, 148–161, 198, 212, 214, 218, 222, 226–229, 232, 233
- kirjoittaminen 7, 22, 26, 47, 53, 88, 146, 149, 150–153, 155–161, 175, 179, 187, 192, 193, 198, 213, 218, 230
- kokoelmapolitiikka ks. hankinta- ja kokoelmapolitiikka
- kokoelmat 13, 14, 22, 29, 30, 34, 39, 52–60, 63–65, 83, 110, 112, 115–117, 142, 146–151, 155, 156, 158, 161, 166, 167, 169–185, 187–198, 211, 213–216, 218–221, 224, 228–230, 232
- konteksti 7–10, 13, 27, 29, 33, 34, 36, 50, 51, 62–64, 66–68, 82, 105–106, 147, 149, 159, 180, 189, 196, 232
- Kotimaisten kielten keskus (KOTUS) 184
- kotiseutuarkisto 224, 225
- KOTUS ks. Kotimaisten kielten keskus (KOTUS)
- kulttuurihistoria 8, 13, 14, 52, 53, 57, 59, 60, 63, 106, 149, 150, 155, 171, 172, 211, 214–216, 220, 221, 229, 230
- kulttuuriperintö 7, 10–15, 21, 22, 24–28, 30–39, 68, 83, 108, 117, 122, 131, 133–134, 157, 160, 161, 166, 167, 173, 178, 179, 189, 190, 193, 195, 196, 198, 211, 233, 249, 250
- kulttuuriperintöorganisaatio 13, 22, 26, 30–32, 39, 248

Kungliga Biblioteket 223
kurdi ks. kieli
kuvaileminen ja luettelointi 9,
29–31, 47, 50, 57–68, 108, 118,
147, 151, 166, 167, 168, 170–172,
174, 192, 196, 214, 216, 219, 220,
225, 231, 233
käskirjoitus 30, 36, 37, 52, 55–59,
61, 63, 112, 115, 138–140, 150,
171, 183, 193, 212, 214–219
käsite 7, 9, 10, 13, 26, 29, 30, 35,
39, 49, 50, 60–62, 67, 89, 135,
167–169, 172, 194–196, 225
käytettävyys 9, 10, 13, 24, 51, 57, 62,
63, 64, 67, 68, 85, 88, 218, 226,
229, 231
käytettäväksi asettaminen 9, 25,
26, 32, 38, 49, 83, 87, 108, 113,
120, 216

L

lainsäädäntö 38, 147, 194, 226, 231
latvia ks. kieli
liettua ks. kieli
luettelointi ks. kuvaileminen ja
luettelointi
luettelo, hakemisto 9, 28, 33, 50,
52–54, 56–59, 61–64, 66, 81,
84, 89, 109, 114, 123, 136–138,
140–142, 158, 170, 172, 173, 181,
183, 216, 221, 222, 224
luokka 12, 31, 50, 51, 57, 58, 166,
167, 170, 172, 176, 180, 183, 186,
191, 195–198, 220, 222, 225, 230
luotettavuus 9, 28, 29, 51, 57, 233
luottamus 25, 107, 126, 129–131,
178, 226
luovutus, aineistoluovutus 24, 38,
52, 55, 56, 58, 61, 110, 111–112,
117, 123, 126–128, 130–132, 135,
137, 140–142, 178, 213, 225
lähdeaineisto 59, 107, 109, 113–115,
117, 127, 133, 160, 216
lähdejulkaisu 14, 81, 83–89, 91–93,
109, 126, 136, 157
lähdejulkaisutyö 13, 82, 87, 89, 90,
92, 93
lähdekritiikki 82, 85

M

maahanmuuttaja 110, 120–121,
179, 231
maailmanperintö 10
maakunta-arkisto 110, 120–121,
150, 213, 220, 225
menneisyys 7, 8, 10, 12, 22, 25, 86,
92, 105, 123, 134, 147, 159, 160,
169, 195, 229, 230, 233
monikielisyys 166, 192, 193
muistaminen, muisti 10–13, 21,
22, 32, 35, 51, 63, 66, 82, 123,
134–135, 142, 146, 152, 159, 160,
169, 174, 185, 187, 191–193, 217,
226, 229, 230
muistiorganisaatio 22, 83, 88, 105
muisti-paradigma 11, 32, 51, 65,
66, 82
muistitieto 33, 171, 176, 179, 218,
221, 224, 225, 233
museot, museosektori 22, 25, 31, 32,
34, 35, 38, 86, 113, 119, 138, 224
Museovirasto 22, 25, 37

N

naiset 14, 52, 53, 63–67, 116, 138,
146, 148–151, 155, 156, 158–161,
177, 215, 217, 218, 220–222, 224,
225, 230, 231
naisten historia 63, 116, 146, 150,
161, 217, 224
Nordiska Museet 150

O

objektiivisuus 82, 146, 170, 233
omaelämäkerta ks. elämäkerta

P

paikallishistoriallinen arkisto ks.
kotiseutuarkisto
paradigmanmuutos 148, 223
perhearkisto 56, 115–116, 133, 147,
150, 161, 213
perinnearkisto 171, 189, 224
perinteenkeruu 166, 173, 174, 176,
182, 186, 188
perinteenlaji 166, 172, 186
persia ks. kieli

pertinenssiperiaate 28, 60
poliittinen 11, 39, 83, 86, 93,
106–108, 112, 115–116, 121–126,
130, 132–135, 140, 146, 157, 171,
175, 179, 184, 189, 192, 193, 197,
213, 221, 223, 224
poliittinen historia 133, 160
postkustodiaalinen paradigma 9,
172
postmoderni arkistoteoria 105, 188
professio ks. ammatillisuus
proveniensi 9, 13, 24, 27–30, 33, 36,
47–52, 57, 59–62, 64–68, 212
puola ks. kieli
päiväkirja 14, 35, 63, 115–116, 138,
140–142, 146, 148–156, 158, 212,
214, 218, 222, 224, 226, 227,
230–233
Päivälehdien arkisto 57
päätearkisto 26, 67, 149, 150

R

ranska ks. kieli
regesta 84, 88, 89
revisiointi 60, 61
Riksarkivet (Ruotsi) 88, 113, 150
romaniaineisto 171, 173, 174, 177,
178, 180, 185–188, 191, 196
romani(kieli) ks. kieli
rotu ks. etnisyys
ruotsi ks. kieli
Ruotsin valtionarkisto ks. Riksarkivet
(Ruotsi)

S

saame ks. kieli
saamelaisaineisto 171, 172, 174,
178, 183, 187
Saamelaisarkisto 184, 190
Saamelaismuseum Siida 179, 190
saksa ks. kieli
serbokroaatti/bosnia ks. kieli
seulonta 105, 107, 111, 117–120,
134, 170, 171, 231
Siida ks. Saamelaismuseum Siida
sivistyneistö 119, 173, 218, 229, 230
somali ks. kieli

sosiaalishistoria 8, 228, 248
strategia 9, 22, 24, 25, 38, 126–127,
179, 188, 193, 215
subjektiivisuus 7, 25–27, 32, 33, 211,
212, 233
sukuarkisto 115–116, 124, 126, 128,
133, 149, 150, 158, 161, 213, 222,
225
sukupuoli 51, 65, 67, 146, 215, 220,
222, 225, 233
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
(SKS) 10, 12–14, 51–61, 63, 65,
66, 112, 137, 166, 167, 170–179,
184–187, 190–193, 196, 197, 211,
213–216, 218–223, 225, 229
suomalaiset 157, 158, 179, 182, 184,
186, 192
Svenska litteratursällskapet i Finland
(SLS) 14, 106, 112, 117, 126–127,
135–136, 138, 142, 148, 154, 156,
175, 184, 189, 193, 218–220, 224
sähköinen aineisto 9, 24, 29, 67,
211, 248
säilyttäminen 9, 11, 13, 22, 26, 32,
34, 36–38, 48, 49, 57, 59, 82, 105,
108–113, 115, 117–120, 123–124,
128–129, 131, 133–134, 138–140,
147, 148, 161, 169, 184, 185,
211–213, 215, 217, 228, 231
säätty 107, 111, 129, 136, 151, 153,
191, 229

T

tataari ks. kieli
tieteellinen julkaisutoiminta 108–
109, 111, 113, 134–135
tietosisältö 26, 27, 29, 33, 47, 59, 61,
65, 105, 212
tietosuoja ks. yksityisyyden suoja
todellisuus 12, 27, 170, 188, 195,
211, 233
todiste 7, 11, 27, 86, 124, 127, 147,
157
todistusvoimaisuus 24, 26–28, 33,
35–37, 47, 64, 134
toimija, toimijuus 7, 9, 12, 14, 22,
25, 28–32, 50, 51, 66, 82, 84, 94,

- 105–108, 110, 113–114, 120–124, 129, 132–133, 135–136, 146, 147, 149, 157, 174–176, 178, 185, 189, 190, 196–198, 216, 218, 220, 222, 226, 230
- total archive 9
- totuus 7, 26, 27, 51, 82, 105, 171
- tutkija 7, 8, 10, 11, 12, 32, 38, 52, 53, 63–66, 82, 87, 90, 92, 93, 113–114, 120, 123–124, 130, 132, 134–135, 141, 146–149, 154, 158–161, 168, 170, 173, 176–178, 181, 183, 184, 186, 196, 197, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 222, 224–227, 230–233
- tutkimus 8, 11–14, 24, 25, 32, 34, 38, 47–49, 51, 59, 61, 63–66, 81–84, 90–94, 105–107, 109–119, 122, 127–130, 132–134, 136–137, 139, 146, 148, 151, 157, 159, 160, 166–170, 172–174, 176–178, 181, 186, 194, 197, 198, 214–219, 223–226, 228, 229, 231–233
- Työväen Arkisto 13, 14, 170, 211, 220–222
- U
- Unesco 21, 28, 31, 32, 35–37
- unohtaminen 11, 12, 123, 159, 160, 223
- V
- vaikea kulttuuriperintö 195
- valokuva 26, 31, 51, 55, 56, 58–61, 91, 183, 212, 214, 233
- valta, vallankäyttö 8, 10, 12–14, 32, 66, 67, 86, 105–109, 110, 112–113, 117, 119–121, 126–127, 130, 132–134, 140, 147, 148, 151, 154, 168, 184, 185, 188, 189, 194, 196, 198, 217, 233
- valtionapu 58, 150, 216
- Valtionarkisto ks. Kansallisarkisto
- vastaanotto ks. luovutus
- venäjä ks. kieli
- verkosto 8, 13, 14, 53, 65, 66, 107, 113, 129–132, 134–135
- vietnam ks. kieli
- viranomaisarkisto 9, 11, 51, 118, 121, 134, 138, 147, 211, 212, 216
- Viro 14, 166, 180–184, 186, 187, 191, 193
- Viron kansanrunousarkisto ks. Eesti Rahvaluule Arhiiv
- viro ks. kieli
- vähemmistö 14, 65, 146, 166, 167, 169, 171–177, 179–190, 191, 194, 197, 198, 224
- Y
- yhteistyö 22, 32, 39, 58, 63, 65, 66, 177–179, 190, 193, 196, 216, 218, 219, 224
- yhteisöllisyys-paradigma 11, 12, 32, 51, 65, 66, 82
- yksityisarkisto 11–15, 29, 30, 48, 50, 51, 55, 58, 59, 64, 107, 113, 115–116, 122, 126, 133–135, 140–142, 147, 149, 158, 211–213, 216, 217, 223–225
- yksityishenkilö 31, 59, 115, 118, 132–133, 147, 149, 180, 216, 221, 229
- yksityisyyden suoja, tietosuoja 22, 194, 226, 227
- Å
- Åbo Akademi 57, 219, 228
- Ä
- äänite 26, 51, 176, 178, 183, 196, 216

TIETOLIPAS

Tiivistä tietoa vuodesta 1945.

- 131 Juha Pentikäinen & al. JOHDATUS SAAMENTUTKIMUKSEEN
- 132 Katja Hyry toim. SAIRAUS JA IHMINEN
- 133 Kaisa Häkkinen KIELITIEEEN PERUSTEET
- 134 Arvi Hurskainen & Ari Siiriäinen AFRIKAN KULTTUURIEN JUURET
- 135 Yrjö Sepänmaa TUHATJÄRVINEN
- 136 J. P. Roos & al. toim. MIEHEN ELÄMÄÄ
- 137 Markku Ihonen & Yrjö Varpio toim. HELMI SIMPUKKA JOKI
- 138 Jyri Vuorinen ESTEETTINEN TAIDEMÄÄRITELMÄ
- 139 Pirjo Lyytikäinen toim. SUBJEKTI. MINÄ. ITSE.
- 140 Kimmo Katajala toim. MANAAJISTA MAALAISSATELIINI
- 141 Anja Tuomisto & Heli Uusikylä toim. KUVA, TEKSTI JA KULTTUURINEN NÄKEMINEN
- 142 Pam Morris FEMINISMI JA KIRJALLISUUS
- 143 Leena Suurpää & al. toim. NÄIN NUORET
- 144 Yrjö Sepänmaa KUUKÄVELYLLÄ
- 145 Pirjo Lyytikäinen & al. toim. KATSOMUKSEN IHANUUS
- 146 Eeva-Liisa Kinnunen & al. toim. VITSISTÄ VIDEOON
- 147 Kaisa Häkkinen SUOMALAISTEN ESIHISTORIA KIELITIEEEN VALOSSA
- 148 Tero Norkola & al. toim. SIVUPOLKUJA
- 149 Jyri Vuorinen TAIDETEOS MERKKINÄ
- 150 Lasse Koskela & Lea Rojola LUKIJAN ABC-KIRJA
- 151 Pertti Karkama & al. toim. ÄLYMYSTÖN JÄLJILLÄ
- 152 Katariina Eskola toim. ELÄMYSTEN JÄLJILLÄ
- 153 Pirjo Lyytikäinen toim. DEKADENSSI
- 154 Vesa Heikkinen & al. toim. TUPPISUINEN MIES
- 155 Bo Lönnqvist & al. toim. KULTTUURIN MUUTTUVAT KASVOT
- 156 Sari Näre toim. TUNTEIDEN SOSIOLOGIAA I
- 157 Sari Näre toim. TUNTEIDEN SOSIOLOGIAA II
- 158 Jyrki Pöysä & Anna-Leena Siikala toim. AMOR, GENUS & FAMILIA
- 159 Tuija Laine toim. VIERASKIELINEN KIRJALLISUUS SUOMESSA RUOTSIN VALLAN AIKANA
- 160 Lea Laitinen & Lea Rojola toim. SANAN VOIMA
- 161 Pertti Karkama KULTTUURI JA DEMOKRATIA
- 162 Teppo Korhonen TEKNIKKAA, TAIDETTA JA TAIKAUSKOA
- 163 Päivikki Suojanen USKONTOTIEEEN PORTAILLA
- 164 Irja Seurujärvi-Kari toim. BEAIVVI MÄNÄT
- 165 Matti Kamppinen AJAT MUUTTUVAT
- 166 Pertti Lassila RUNOILIIJA JA RUMPALI
- 167 Timo Joutsivuo & al. toim. RENESSANSSIN TIEDE
- 168 Juhani Niemi KIRJALLINEN ELÄMÄ
- 169 Iiro Kajanto LATINA, KREIKKA JA KLASSINEN HUMANISMI SUOMESSA
- 170 Juha Pentikäinen toim. Lars Levi Laestadius LAPPALAISTEN MYTOLOGIAN KATKELMIA

- 171 Jyri Vuorinen AITOJA JA ALUEITA
- 172 Pekka Pesonen toim. VENÄLÄINEN FORMALISMI
- 173 Johanna Ruusuvaara, Markku Haakana & Liisa Raevaara toim. INSTITUTIONAALINEN VUOROVAIKUTUS
- 174 Outi Alanko & Tiina Käkelä-Pumala toim. KIRJALLISUUDEN-TUTKIMUKSEN PERUSKÄSITTEITÄ
- 175 Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki toim. KULTTUURIHISTORIA
- 176 Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen toim. ”TYÖLLÄ EI OO KUKKAAN RIKASTUNNA”
- 177 Jorma Kalela & Ilari Lindroos toim. JOKAPÄIVÄINEN HISTORIA
- 178 Sulevi Riukulehto, Anssi Halmesvirta & Kari Pöntinen POLITIIKKAA LASTENKIRJOISSA
- 179 Ilmari Vesterinen & Bo Lönnqvist toim. PANDORAN LIPAS
- 180 Riho Grünthal toim. ENNEN MUINOIN
- 181 Erkki Pihkala SUOMI MAAILMANTALOUDESSA KESKIAJALTA EU-SUOMEEN
- 182 Vesa Heikkinen toim. VIRKAPUKUINEN KIELI
- 183 Matti Kamppinen TULEVAT AJAT JA TEKNOLOGIA
- 184 Oiva Kuisma toim. SUOMALAINEN ESTETIIKKA 1900-LUVULLA
- 185 Tuomas Heikkilä & Maiju Lehmijoki-Gardner KESKIAJAN KIRKKO
- 186 Helena Saarikoski toim. TANSSI TANSSI
- 187 Sanna Aaltonen & Päivi Honkatukia TULKINTOJA TYTÖISTÄ
- 188 Jukka Sarjala MITEN TUTKIA MUSIIKIN HISTORIAA?
- 189 Marja-Liisa Honkasalo, Ilka Kangas & Ullamaija Seppälä toim. SAIRAS, POTILAS, OMAINEN
- 190 Hannele Jönsson-Korhola, Anna-Riitta Lindgren MONENA SUOMI MAAILMALLA
- 191 Vesa Haapala toim. KUVIEN KEHÄSSÄ
- 192 Päivi Mehtonen POETRIA NOVA
- 193 Ilmari Vesterinen KELTAISENMEREN TAKANA
- 194 Kimmo Saaristo toim. HYVÄÄ PAHAA ROCK 'N' ROLL
- 195 Urpo Kovala & Tuija Saresma toim. KULTTIKIRJA
- 196 Sanna Talja & Sari Tuuva toim. TIETOTEKNIKKASUHTEET
- 197 Lasse Koskela & Pasi Lankinen OPAS KAUNOKIRJALLISUUDEN LUKEMISEEN
- 198 Marjo Mela & Pirjo Mikkonen toim. SUOMI KAKKONEN
- 199 Taina Kaivola & Hannele Rikkinen NUORET YMPÄRISTÖISSÄÄN
- 200 Tom Sjöblom DRUIDIT
- 201 Maija-Leena Hänninen & Maijastina Kahlos toim. ROOMALAISTA ARKEA JA JUHLAA
- 202 Maarit Knuuttila & Jyrki Pöysä & Tuija Saarinen toim. SUULLA JA KIELELLÄ
- 203 Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo PAHOLAINEN, NOITUUS JA MAGIA
- 204 Riku Hämäläinen toim. POHJOIS-AMERIKAN INTIAANIUSKONNOT
- 205 Outi Fingerroos toim. USKONNON PAIKKA
- 206 Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski toim. REFEROINTI JA MONIÄÄNISYYS
- 207 Pirjo Lyytikäinen & al. toim. LAJIT YLI RAJOJEN

- 208 Helena Saarikoski LEIKKIKENTILTÄ
- 209 Eija Timonen PERINTEESTÄ MEDIAVIRTAAN
- 210 Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara toim. ARJEN ASIOINTIA
- 211 Jaana Hallamaa & al. toim. ETIIKKA IHMISTIEILLE
- 212 Tuomas Martikainen toim. YLIRAJAINEN KULTUURI
- 213 Anne Mäntynen & al. toim. GENRE – TEKSTILAJI
- 214 Outi Fingerroos & al. toim. MUISTITIETOTUTKIMUS
- 215 Tapani Lehtinen KIELEN VUOSITUHANNET
- 216 Marjo Mela & Pirjo Mikkonen SUOMI KAKKONEN JA KIRJALLISUUDEN OPETUS
- 217 Satu Grünthal & Elina Harjunen toim. NÄKÖALOJA ÄIDINKIELEEN JA KIRJALLISUUTEEN
- 218 Heikki Pihlajamäki, Virpi Mäkinen & Jussi Varkemaa KESKIAJAN OIKEUSHISTORIA
- 219 Hanna Lappalainen ja Liisa Raevaara toim. KIELI KIOSKILLA
- 220 Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila NUORET KIELIKUVASSA
- 221 Terhi Ainiala, Minna Saarelma & Paula Sjöblom NIMISTÖNTUTKIMUKSEN PERUSTEET
- 222 Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki toim. ÄÄNEKÄS KEVÄT
- 223 Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen ISLAM SUOMESSA
- 224 Sirpa Leppänen, Tarja Nikula & Leila Kääntä toim. KOLMAS KOTIMAINEN
- 225 Jari Niemelä TALONPOIKA TOIMESSAAN
- 226 Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby toim. NÄKÖKULMIA KERTOMUKSEN TUTKIMISEEN
- 227 Jyrki Kalliokoski ja Lari Kotilainen KIELET KOHTAAVAT
- 228 Anna Idström & Sachico Sosa toim. KIELISSÄ KULTTUURIEN ÄÄNI
- 229 Vesa Heikkinen toim. KIELEN PIIRTEET JA TEKSTILAJIT
- 230 Maarit Grahn ja Maunu Häyrinen toim. KULTTUURITUOTANTO
- 231 Lars Levi Laestadius LAPPALAISTEN MYTOLOGIAN KATKELMIA
- 232 Veikko Anttonen USKONTOTIETEEN MAASTOT JA KARTAT
- 233 Tuomas Martikainen ja Lotta Haikkola toim. MAAHANMUUTTO JA SUKUPOLVET
- 234 Irja Seurujärvi-Kari, Risto Pulkkinen, Petri Halinen toim. SAAMENTUTKIMUS TÄNÄÄN
- 235 Maria Laakso, Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Haltonen toim. TAPION TARHOISTA TURKISTARHOILLE
- 236 Siru Kainulainen, Karoliina Lummaa & Katja Seutu toim. TYÖMAANA RUNOUS
- 237 Antti Salminen, Jukka Mikkonen & Joose Järvenkylä toim. KIRJALLISUUS JA FILOSOFIA
- 238 Aino Mäkikalli & Liisa Steinby JOHDATUS KIRJALLISUUSANALYYSIIN
- 239 Kaisa Ahvenjärvi & Leena Kirstinä KIRJALLISUUDEN OPETUKSEN KÄSIKIRJA
- 240 Anna Rastas toim. KAIKILLE LAPSILLE. LASTENKIRJALLISUUS LIIKKUVASSA, MONIKULTTUURISESSA MAAILMASSA
- 241 Anneli Kauppinen toim. OPPIMISTILANTEITA JA VUOROVAIKUTUSTA
- 242 Aino Koivisto & Elise Nykänen toim. DIALOGI KAUNOKIRJALLISUUDESSA

- 243 Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso toim. MITÄ ON KULTTUURIPERINTÖ?
- 244 Pirjo Kristiina Virtanen, Lea Kantonen ja Irja Seurujärvi-Kari toim. ALKUPERÄISKANSAT TÄMÄN PÄIVÄN MAAILMASSA
- 245 Marleena Mustola toim. LASTENKIRJA. NYT
- 246 Johanna Isosävi ja Hanna Lappalainen toim. SAAKO SINUTELLA VAI TÄYTYKÖ TEITITELLÄ? TUTKIMUKSIA EUROOPPALAISTEN KIELTEN PUHUTTELUKÄYTÄNNÖISTÄ
- 247 Johanna Ahonen & Elina Vuola toim. USKONNON JA SUKUPUOLEN RISTEYKSIÄ
- 248 Simo Häyrynen KULTTUURIPOLITIIKAN LIIKKUVAT RAJAT. KULTTUURI SUOMALAISESSA YHTEISKUNTAPOLITIIKASSA
- 249 Elina Vuola toim. USKONTO JA KEHITYS. NÄKÖKULMIA SUOMALAISEEN KEHITYSYHTEISTYÖHÖN JA -TUTKIMUKSEEN
- 250 Jukka Kortti MEDIAHISTORIA. VIESTINNÄN MERKITYKSIÄ JA MUODONMUUTOKSIA PUHEESTA BITTEIHIN
- 251 Harri Kalha toim. KUMMAT KUVAT. NÄKÖKULMIA VALOKUVAN KULTTUUREIHIN
- 252 M. A. Castrén LUENTOJA SUOMALAISESTA MYTOLOGIASTA. Toim. ja suom. Joonas Ahola
- 253 Jari Kupiainen ja Liisa Häkkinen toim. KUVATUT KULTTUURIT. JOHDATUS VISUAALISEEN ANTROPOLOGIAAN
- 254 Mikko Kauko ja Marko Lamberg toim. NAANTALIN LUOSTARIN KIRJA
- 255 Outi Fingerroos, Maija Lundgren, Sanna Lillbroända-Annala, Niina Koskihaara toim. YHTEISKUNTAETNOLOGIA
- 256 Anneli Sarhimaa VAIETUT JA VAIENNETUT. KARJALANKIELISET KARJALAISET SUOMESSA
- 257 Terhi Utriainen ENKELEITÄ TYÖPÖYDÄLLÄ. Arjen ja luoman etnografiaa
- 258 Maunu Häyrynen ja Antti Wallin toim. KULTTUURISUUNNITTELU. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma
- 259 Pilvi Hämeenaho, Tiina Suopajarvi ja Johanna Ylipulli toim. SOVELTAVA KULTTUURINTUTKIMUS
- 260 Toini Rahtu, Susanna Shore & Mikko T. Virtanen toim. KIRJOITETTU VUOROVAIKUTUS
- 261 Harri Mantila, Maija Saviniemi ja Niina Kunnas toim. OULU KIELIYHTEISÖNÄ
- 262 Lari Kotilainen, Salla Kurhila & Jyrki Kalliokoski toim. KIELENOPPIMINEN LUOKAN ULKOPUOLELLA
- 263 Arja Nurmi, Saija Isomaa ja Päivi Pahta toim. KIELTEN JA KIRJALLISUUKSIEN MOSAIIKKI. Näkökulmina valta, periferia ja arki
- 264 Aila Viholainen, Jaana Kouri & Tiina Mahlamäki toim. KUVITTELU JA USKONTO
- 265 Elina Vuola toim. ELETTY USKONTO
- 266 Sulevi Riukulehto ja Ari Haasio toim. VIRTUAALINEN KOTISEUTU
- 267 Irmeli Hautamäki, Laura Piippo ja Helena Sederholm toim. AVANTGARDE SUOMESSA
- 268 Outi Hupaniitty ja Ulla-Maija Peltonen toim. ARKISTOT JA KULTTUURIPERINTÖ

